MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI No : 515
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI No: 26

SOFYALI ALİ ÇAVUŞ KANUNNÂMESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Tasarruf Sistemi'nin hukukî ve mâlî müeyyede ve mükellefiyetleri

Hazırlayan
Midhat Sertoğlu

İstanbul 1992

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI No: 515
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI No: 26

SOFYALI ALİ ÇAVUŞ KANUNNÂMESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Tasarruf Sistemi'nin hukukî ve mâlî müeyyede ve mükellefiyetleri

Hazırlayan
Midhat Sertoğlu

İstanbul 1992

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883
MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

ISBN.975-400-061-1
Baskı: Fatih Ofset
Tel: 501 28 23

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

GİRİŞ

1653 tarihini taşıyan Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi, Osmanlı Devleti'nin toprak tasarruf sistemini ve onun dayandığı hukukî ve malî esasları bütün ayrıntılarıyle izah eden mükemmel bir eser olup Ayn Ali Efendi'nin Kavânîn-i Âl-i Osman Der Hulâsâ-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvan adlı meşhur eserinden 44 yıl sonra kaleme alınmıştır.

Ben bu şerhi yaparken bu kanunnâmenin Saray-Bosna Mahallî Müzesi'nde[1] bulunan ve merhum dostum, değerli araştırmacı Hamid Hacibegiç tarafından Sırpça'ya tercümesiyle ve pek vakıfâne bir önsöz ve gerekli dipnotları ile neşredilmiş olan nushanın orijinal metnini esas aldım[2]. Bunun dışında Süleymaniye (Fatih) Kütüphanesi'nde bulunan ve Sayın Doç.Dr. İlhan Şahin tarafından metin olarak neşredilmiş olan[3] bir nusha varsa da Saray-Bosna nushasına göre son tarafından 19 varak kadar eksik olup (Ve dahi ve münâsebetle Zeâmet ve Timârlarun esbâb-i tevcihât ve aksâm-ı mahlûlâtı ve ba'zı ahvâl-i müta'allikâtı vardır. İşbu minvâl üzeredir ki tafsîl olunur). Başlıklı pek mühim kısmından mahrumdur. Yine Süleymaniye (Antalya Tekelioğlu) Kütüphanesi'nde bulunan diğer bir nusha ise, Saray-Bosna nushasinin metin olarak tamamen aynıdır.

Ben bu geniş şerhi yaparken, fotokopisini getirtmiş olduğum Saray-Bosna nushasını, görüleceği gibi, diğer ilgili kaynaklarla karşılaştırdım ve şerh sırasında Osmanlı devlet Teşkilâtı ve Müesseseleri'ne aid geçen tâbir ve ıstılahları da izaha çalıştım.

Eserde, kanunnâmenin çok güzel ve işlek bir Dîvânî yazı ile kaleme alınmış orijinalinin de fotokopisini birlikde sunuyorum. Metin için basit ve sadece doğru okunmasını sağlayacak ve imlâ hususiyetlerini aksettirecek bir transkripsiyon kullanılmıştır. Bu arada meselâ yer yer Olub şeklindeki imlâ bu şekliyle ve yer yer olup şeklindeki imlâda o şekliyle muhafaza edilmiş, yani aslına dokunulmak istenmemiştir. Bunun gibi, müellifin bâzan datif yerine lokatif veya

---

1- Zemaljski Muzej.

2- Glasnik..., *Bulletin du Musee de la Republique Populaire de Bosnie et Hercégovinie a Sarajevo*, Nova Serija 1947, Str. 146-205.

3- Şahin, İlhan, Timâr Sistemi Hakkında Bir Risâle, *Tarih Dergisi*, sayı 32, İstanbul 1979, s. 906-935.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

akkuzatif yerine datif vb. kullanmış olması özelliklerine de riâyet edilmiştir. Yalnız istinsah hata veya noksanı olduğu açıkça anlaşılan yerlerde, doğru olması gereken şekil, parantez içinde gösterilmiştir. Bunun gibi şerhin imlâsında aslı (d) olan (t) ler, (b) olan (p) ler, (c) olan (ç) ler vb. asıl metnin imlâsı paralellik sağlanması için asılları gibi muhafaza edilmeye çalışılmışdır.

Bu şerhi evvelce İst. Ün. Edebiyat Fakültesi'nde öğrencilerime ve sonra Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünde Uzman Yardımcıları'na şahsen okuttum. Almış olduğum neticelere göre ise şuna inandım ki eserle birlikte verilen orijinal metni ve şerhini dikkatle okuyup öğrenecek olanlar, aynı zamanda Osmanlıca, Osmanlı Paleografyası, Toponomastiki, Teşkilât ve Müesseler tarihi ve Toprak Tasarruf Sistemi hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olacaklarından Arşiv Belgeleri'ni de kolaylıkla okumak, anlamak ve değerlendirmek imkânlarını elde edeceklerdir.

Benim şahsî kanaatime göre, bu kanunnâme, Sofyalı Ali Çavuş'un şahsî araştırma ve incelemeleri sonunda meydana gelmiş olmakdan ziyade, belki de aslı henüz elimize geçmemiş bir (X) nushasından istinsah edilmiş bulunmaktadır. Ali Çavuş'un elinden çıkmış bir nusha ise hiç değildir. Arada rastlanan istinsah hataları ve bazı diğer yanlışlar ve noksanlar bunu açıkca anlatmaktadır.

Yetmiş yıllık bir uğraşın ve birikimin mahsulü olan bu eserimin Önsözü'nü, ricam üzerine, Osmanlı Kanunnâmeleri'nin büyük uzmanı Sayın Doç. Dr. Ahmet Akgündüz kaleme almış bulunmaktadır. Kendisine bu vesile ile teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Eseri ise, kanunnâme metninin ilk mükemmel neşrini yapmış olan merhum ve değerli dostum Hamid Hacibegiç'in aziz hatırasına ithaf ediyorum.

Midhat Sertoğlu
Başbakanlık Devlet Arşivleri
Emekli Genel Müdürü

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

METİN

Kudret (ve) kuvvet-i kâhire-i Osmaniye muhît olduğu memâlikde ne mikdar Eyâlet ve hükûmet vardır ve kaç Sancak'dır ve Zuemâ ve erbâb-ı Timâr'ı ne mikdar kılıçdır ne denlü asker olur anı beyân eder.

Açıklaması :

Eyâlet, Osmanlı Devleti'ni teşkil eden en büyük mülkî ünitelere verilen addır. Eyâletler, Beylerbeyileri tarafından idare edilirdi. Bu göreve XVII.yy.dan itibaren Vezir derecesinde olanlar tayin edilmeye başlanmış ve en önemlilerinden başlanıp giderek hepsi Vezirlerlerin idaresine verilmiştir. Eyâletlerin mühim bir kısmı, sonradan Osmanlı İmparatorluğu'na katılmış olan Beğlikler, Prenslikler, Krallıklar vb. dir.

Eyâletler Sancaklar'a ayrılır ve Sancakbeyileri tarafından idare edilirlerdi. Züemâ ve Erbâb-ı Timar, yani Zeâmet ve timar sahiplerine gelince, bunlar rakabesi, yani çıplak mülkiyeti devlete ait olup tasarrufları, bir kısım veya bütün vergi gelirleri belli şartlarla şahıslara verilmiş olan toprak üniteleridir. Onlar, aslında devletin birer memuru olup bu gelirlere maaş olarak tasarruf ederlerdi.

Timar, ileride bütün hususiyeve teferruatiyle izah edeceğimiz gibi, herhangi bir toprak parçasının veya birden fazla toprak parçalarının yılda 20.000 akçeden az olan vergi gelir mikdarının muayyen bir vazife karşılığında ve belli şartlarla bir şahsa münferiden veya birden fazla kimseye müştereken tahsisi demektir. Aynı tarzda yapılan tahsisin mikdârı 20.000 akçayı geçer ve 100.000 akçaya varmazsa buna Zeâmet, 100.000 akça ve daha ziyade mıkdarda olursa Has denilirdi. Haslar genellikle Sancakbeyleri, Beylerbeyileri Vezirler ve hükümdarların anneleri, eşleri ve kızkardeşlerine mahsustu. Bunların dışında Osmanlılar'ın fetih devirlerinde yeni zaptolunan araziden devlet hissesi olarak ayrılan Haslar vardı ve Havass-ı Hümayun diye anılırdı. Bunların gelirinin bir kısmı devlet hazinesine girer, doğrudan doğruya Hükümdarlara ait olan kısmı ise, İçhazineye konulurdu. Bundan da anlaşılacağı gibi, Osmanlı devleti'nde iki hazine vardı. Biri Devlet Hazinesi (Hazîne-i Hümâyûn) veya (Hazîne-i Âmire) denilen Dışhazine, öbürü ise (Hazine-i Hassa) denilen İçhazine idi. Dışhazine devlete, İçhazine Padişahların şahsına mahsustu.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Burada geçen Kılıç deyimi ise, Timar ve Zeâmet gibi toprak dirliklerinin çekirdeğini teşkil eden kısımdır. Arazi ve vergi kayıtlarını ihtiva eden Tahrir Defterleri'nin bir nev'i olan ve Toprak Birlikleri'nin kadro defterleri niteliğinde bulunan İcmal Defterleri'nde bu dirlikler sayı itibariyle Kılıç olarak kıyıtlıdır. Örneğin bir Eyâlet beş bin Kılıçtır. denildiği zaman beş bin adet dirliği vardır demektir. Her Kılıç, bir görevliye delâlet eder ve bir kimsenin iki kılıça tasarruf etmesi câiz olmazdı. İcmal defterlerinde kayıtlı bulunan Timar ve Zeâmetler, mutlaka bir Kılıça dayanırdı. Bu yüzden bunlara İcmalli denilirdi. Kılıçtan sonra İfrâz denilen Hisseler gelir ve bir toprak dirliği eklenen bu Hisselerle büyükdü. Zeâmetlerde Kılıçın en az mıkdârı 20.000 akça idi. Fatih devrinde bir altın elli akça, Kanunî devrinin sonlarında altmış akça, bu kanunnâme'nin kaleme alınmış olduğu 1653 yılında ise yüz yirmi akça idi. Timarlarda ise Kılıç mıkdârı Rumeli'de üç bin, öbür Eyâletlerde ise iki bin akça olarak tesbit edilmişti. Bir toprak dirliği olan Timarların ilk tevcihinde verilen en az mıkdara ise İptidâ denilirdi. Rumeli Eyâleti'nde timarların İptidâsıençok altı bin akça olup bunun üç bini Kılıç ve kalan üç bini Hisse idi. Anadolu, Cezâir ve Kıbrıs Eyâletlerinde İptidâ beş bin, Karaman, Zülkadriye ve Sivas Eyâletlerinde üç bin ve kalan toprak dirlikli Eyâletlerde altı bin akça olup kılıçları ikişer bin akça idi ve üst tarafı Hisse veya İfraz'dı. Diyarbekir'de ve Şarkî Anadolu'nun bazı bölgelerinde iki bin, hattâ bin akçalık İptidâlar vardı ki tamamen Kılıç sayılırdı. Bir Timar, herhangi bir sebep dolayısiyle inhilâl ettiği, yani boşaldığı zaman Kılıç haricindeki Hisseler düşer ve yeni bir İptidâ teşkil edilerek tevcih edilirdi. Kılıcı olmayıp yalnız Hisselerin birleştirilmesiyle meydâna gelen Timarlar, İcmal Defteri'nde kayıtlı bulunmazdı. Bunları Eyâlet Beylerbeyileri merkeze sormadan tevcih edebilirlerdi ve bu yüzden Tezkiresiz Timar diye anılırlardı. Bunların İptidalarının âzamisi Tezkireli denilen ve İcmal Defterleri'nde kayıtlı bulunan Timarlardan bir akça noksandı. Tezkireli diye anılan İcmalli Timarlar ise yalnız merkezden tevcih edilebilirdi. Bâzı Timarların altı bin akçalık İptidaları Kılıç itibar olunur ve Hisse Kısmı, bir inhilâl vuk,nda bunlardan ayrılmazdı. Bu usulün Anadolu, Cezâir ve Kıbrıs Eyâletleri'nde beş bin akçalık İptidalara da uygulandığı olurdu. Bunlara Tezkireli Kılıç denilirdi.

Şu halde, Kılıç altı türlüydü :

1- Yirmi bin akçalık Kılıç Zeâmetler.

2- Altı bin akçalık Tezkireli Kılıçlar.

3- Beş bin akçalık Tezkireli Kılıçlar.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

4- Beş-altı bin akçalık İptida Kılıçlar.

5- Üç ve iki bin akçalık İptida Kılıçlar.

6- İki bin akçadan eksik Kılıçlar.

Bir Kılıç mıkdârını teşkil eden geliri sağlayan köyler, hiç bir surette biribirinden ayrılmazlardı. Yani, kılıç asla bölünmezdi. Kılıçtan sonra İptidâ veya Terakki suretiyle eklenen Hisselerin gelirini temin eden köyler ise, icâbında, meselâ o dirlik mahlûl olduğu zaman, ayrılıp başka bir kılıca eklenir veya biriktirilip bir Tezkiresiz Timar meydana getirilebilinirdi.

Toprak Dirliği sistemi, Osmanlılardan evvel Anadolu Selçukluları ile Büyük Selçuklular'da, Mısır Memlûkler Devleti'nde ve daha bâzı Asya memleketlerinde mevcut olup İkta' umumî adiyle anılırdı. Hattâ Kadîm Mısır'da Firavunlar'ın Nil vadisinin münbit topraklarını Askerî Sınıflar'a İkta' şeklinde dağıttıkları bilinmektedir.

Bu sistemi ve onun özellikle Osmanlı Memleketleri'nde uygulanan şeklini Batı'daki Feodalite sistemiyle aynı saymak büyük hatadır. Feodalite sisteminde arazî feodalin mülkûdür. Yani vârislerine intikal ettiği gibi, isterse satar veya hibe edebilirdi. Kendisi sahip olduğu toprakların, aslında pek ağır olan, yıllak vergisini almakla yetinmeyip ayrıca idarî, kazâî ve mâlî istiklâle sahip bulunurdu. Feodalite sisteminin bulunduğu memleketlerde, en önemli olarak, siyâsî otorite bölünüp parçalanmış haldeydi. Osmanlı Devleti'nde ise, bunlar asla bahis konusu değildi. Toprak Dirliği sahipleri, bu toprakların mâliki değillerdi. Bunlara belli şartlarla tasarruf ederler ve bu şartları yerine getirmezlerse cezalandırılır ve hattâ azledilirlerdi. Bu dirliklerin miras gibi intikali şart değildi. Birinci derecede vâris sayılan oğul, eğer aynı hizmeti ifa edebilecek şekilde yetişmiş ise, dirlik miras şeklinde değil, yeniden tevcih edilmek şekliyle kendisine intikal edebilirdi. İdarî, kazaî ve malî istiklâl ile, merkezin siyasî otoritesine iştirak veya kendi dirlik bölgesinde buna sahip olma ise bahis konusu değildi.

Osmanlı Devleti'nde Toprak Dirliği sahipleri kendilerine tahsis edilen arazinin Şer'î vergilerini (Zekât, Öşür ve Haraç) tamamen ve Örfî vergilerin (Tekâlif=Dâimî vergiler, Avârız=Fevkalâde zamanlara mahsus vergiler) ise Tekâlif kısmını, Dirliğin nev'ine göre ve o Eyâletin Kanunnâmesinde tasrih edilen mıkdarda alırdı. Sefere giderse yanında yıllık geliri nisbetinde silâhlı ve iyi yetişmiş, savaş eri suvari askeri getirirdi. Bunlara Cebeli denilirdi. Timar sahibi, Timarının Kılıç bölümünden başka yıllık her üç bin akça geliri için bir cebeli, Zeâmet sahibi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ise ilk beş bin akçasından sonra gelen her beş bin akçası için bir cebeli getirmekle mükellefti. Has sahibi, yani yıllık geliri 100.000 akça dan fazla olanlar, Kılıçları olan ilk yirmi bin akçadan sonra gelen her üç bin akça için bir cebeli ile mükellefdiler. XVII.yy. ortalarında itibaren ve akçanın XVI.yy. sonlarına göre yarı yarıya değer kaybetmesi üzerine Has sahiplerine de zamanla Kılıçtan sonra her beş bin akçada bir cebeli mükellefiyeti vaz'olunduğu bu gibi tevcihata ait Tahvil kayıdlarında görülmüştür.

Mîrî, yani devlete ait topraklara devlet adına tasarruf eden dirlik sahipleri "Sahib-i Arz" diye anılırlardı. Köylü, onları efendisi sayar ve hürmet ederdi. Ancak, kendilerinden en küçük bir haksızlık görürlerse, mahallî Kadı vasıtasiyle şikâyetlerini devlete iletirler ve hakikaten bir haksızlığa uğramışlarsa bu mutlaka giderilirdi. Aslında dirlik sahibinin köylüyü himaye etmek, ona daha iyi şartlar sağlamak suretiyle toprağa arzusiyle bağlamak ve ziraati, neticedede Hâsıl (Rente) 'ı geliştirmek kendi menfaati icabı olduğu kadar ekonomisi geniş ölçüde tarıma dayalı bulunan devlet için de çok önemliydi.

Yine burada geçen Hükûmet tâbiri ise, bu Kanunnâme'in orijinal metninin 15. sayfasında izah edilmiş olduğu gibi, aşiret anlamına gelmektedir. Aynı sayfanın sağ kenarındaki bir notla ise Aşiret=Ulus'un İller'e, İller'in Oymaklar'a ve Oymakların da Uruklar'a ayrıldığı kaydedilmiştir.

Pes imdi Memâlik-i Mahrûsa umûmen otuz dörı Beylerbeyilik'dir Yirmi beşi Hasla dokuzu Sâlyâne iledir.

Açıklaması :

Buradaki Memâlik-i Mahrûsa, yani Allah tarafından korunmuş memleketler tâbirinden, Osmanlı Memleketleri kasdedilmektedir. Otuz dörı Beylerbeyilik, bu kanunnâmenin kaleme alındığı 1653 yılına, yani XVII.yy. ortalarına ait bir durumdur. Kanunî devrinde Eğri, Kanije ve Kıbrıs henüz fethedilmemiş oldukları gibi Bosna o sırada bir Sancak'dı. Kanunnâmenin tarihininden çok sonraları da Girit, Varat, Nihavend, Tebriz vb. fethedilen ve bazıları Osmanlı Devleti idaresinde kısa bir süre kalabilen yerlerin Beylerbeyilik ittihaz edildiği bilinmektedir. Şu halde, Osmanlı Devleti'nin kaç Beylerbeyilik olduğu sualine: Hangi tarihte? Sualiyle karşılık ve alıncak cevaba göre istenen bilgiyi vermek gerekecektir.

Hasla olan Eyâletlerden maksat, Toprak dirliği bulunanlardır. Bu yirmi beş

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

eyâlet ise şunlardır :

Rumeli, Bosna, Kanije, Budun (Budin), Eğri (Erlav), Temeşvar, Anadolu, Karaman, Mer'aş, Sivas, Trabzon, Kefe, Diyâr-ı Bekir, Şâm, Haleb, Erzurum, Çıldır, Kars, Van, Rakka, Şehr-ı Zûl (Şehr-i Zûr), Musul, Trablus-ı Şâm, Kıbrıs, Cezâir (Cezâir-i Bahr-i Sefîd=Akdeniz Adaları).

Sâlyâneli ise Yıllıklı demek olup bu dokuz eyâleti de şöyle sıralayabiliriz :

Mısır, Yemen, Habeş, Basra, Lâhsa (El-Ahsâ), Bağdad, Trablus-ı Garb, Tunus, Cezâir-i Garb.

Sâlyâne ile olan Eyâletlerde Zeâmet ve Timâr yoktur, fakat Kul Tâifesi vardır. Cümle mahsûlâtı Padişâh-ı Âlempenâh tarafından zaptolunur. Hâsıl olan maldan Beylerbeyilerine tayin olunan Sâlyâneleri ve Kul Tâifesine Ulûfeleri verildikten sonra ziyâdesi Der-i Devletmedâr'a gelip dâhil-i Hazîne olur.

Açıklaması :

Sâlyâne, Yıllık demektir. Böyle olan Eyâletlerde Zeâmet, Timar vb. Toprak Dirlikleri yoktur, lâkin kul (yani asker) vardır. Buradaki askerlere Yerli Kulu denilirdi. Bu teşkilât Kuloğulları denilen Yeniçeri Yetimleri, Rûm Yiğitleri diye anılan ve Anadolu'nun eli silâh tutup Beyler ve Paşaların kapılarında yetişmiş ve nasılsa kapısız kalmış gençleri ile Müslümanlığı kabul etmiş Hıristiyanlardan meydana gelirdi. Bunlar, Yeniçeriler gibi Ulûfe adı altında üç ayda bir verilen yevmiyelere bağlıydılar; ancak yevmiyeleri, Yeniçerilerden daha fazlaydı. Yerli Kulu'nun bir adı da Gönüllü idi. Bunların dışında hiç bir mükellefiyeti olmadığı halde savaşlara gönüllü olarak katılanlardan bu teşkilâta alınanlar olurdu. Gönüllülük, Gedik'di. Yani sayıları Belli ve değişmez'di. Biri ölmeden veya her hangi bir sebeble görevden ayrılmadan yahut da uzaklaştırılmadan yeniden Gönüllü yazılmazdı. Gönüllülerden yararlık gösterenlere Ulûfelerinin üçte ikisi emsâliyle Timar verilirdi. Yani günde dokuz Akça Ulûfesi olan, yılda altı bin Akçalık Timar'a nâil olurdu. Ulûfe ise hayvan yemi demek olan alef (yulaf) sözünün iki çoğul şeklinden birinden gelmekte olup öbürü A'lâf'dır. Bir adı da Yembahâ olup ilk ihdası Suvari Asker'in atları için yem bedeli şeklinde olan ve sonraları ordunun ve devlet teşkilâtının muhtelif kademelerinde vazife görenlere üç ayda bir ödenen yevmiyeleri de bu adla anıldı. Bu üç aylar kamerî ay olarak hesaplanırdı. Her üç ayın Ulûfesi Masar (Muharrem, Safer, Rebiulevvel), Recec (Rebiulahir,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cumâdelûlâ, Cumâdelâhire veya galat olarak Cemaziyelevvel, Cemazilelâhir) Beşer (Receb, Şaban, Ramazan), Lezez (Şevval, Zilhicce, Zilka'de) diye anılırdı.

Bu dokuz Eyâletin Şer'î ve Örfî bütün vergileri devlet tarafından tahsil edilirdi. Bundan Beylerbeyinin ve askerin maaşlarının yıllak tutarı ayrılıp verildikten sonra kalanı başkente gelip devlet hazinesine konulurdu.

Bu vesile ile Şer'î ve Örfî vergilerden biraz daha ayrıntılı olarak bahsedilim:

Resmî adı Rüsûm-ı Şer'iye olan Şer'î, yani dinî esaslara göre alınan vergiler, yukarıda değindiğimiz gibi Zekât, Öşür ve Harâc olmak üzere üç çeşiddi. Zekât, her müslümanın her yıl yıllanmış parasının veya malının vermekle mükellef olduğu kırkta biriydi. Öşür ise, yıllak toprak mahsullerinden alınan onda bir nisbetindeki vergiydi. Harâc Müslüman olmayan tebeanın ödemekle mükellef oldukları bir vergi olup bu da iki çeşiddir. Biri insanların şahsından alınan Harâc-ı Rüus, yani Baş Vergisi'dir. Bunun bir adı da Cizyc'dir. Bu Âlâ (Yüksek), Evsat (Orta), Ednâ (En az) olmak üzere üç derece idi. Zenginler Âla ile, yani yılda dört altın veya 48 Dirhem (ortalama hesapla 145 gram) gümüş, ortahalliler yılda iki altın veya 24 Dirhem (Ortalama hesapla 77 gram) gümüş, düşük gelir seviyesinde olanlar ise yılda bir altın veya 12 Dirhem (Ortalama hesapla 38.5 gram) gümüş verirlerdi. Harâc'ın öbür nev'i ise Harâc-ı Arâzî veya Toprak Vergisiydi. Mükelef İslâmiyeti kabul ederse Baş Vergisi düşer, ancak Toprak vergisi devam ederdi. Bu da iki türlü idi. Biri, elde edilen mahsul nisbetinde alınırdı. Bunun adı, Harâc-ı Mukâsamdı. Öbürü, toprağın yüz ölçümüne göre alınır ve Harâc-ı Muvazzaf adını taşırdı. Harâc-ı Mukâsam'ın bir adı da Âşâr'dı ve Müslümanların ödemekle mükellef bulundukları Öşür'e bedeldi, Nitekim kelime anlamı olarak Âşâr, Öşür'ün çoğuluydu. Harâc-ı Muvazzaf'ın öbür adı ise Çift idi. Aslında Çift, bir çiftlik arâziden yılda bir kere alınan vergiydi ve müslümanlara mahsus olup Örfî Vergilerden tekâlif cinsindendi. Hıristiyanlar, aynı vergiyi İspençe adı altında verirlerdi ve mıkdârı maktu olarak yılda 25 akçaydı. Harâc-ı Muvazzaf Harâc cinsinden olduğu için Şer'î vergilerden de sayılabilir. Önceleri hem müslümanlar, hem Hıristiyanlar Çift vergisiyle mükellef iken, I. Murad (1360-1389) zamanında Hıristiyan tebeaya Çift'e bedel İspençe vergisi vaz'olunmuştur. İspençe kelimesinin aslı ise Spenza olup Romalılar'a aid bir verginin adıdır. Çiftlik deyimi ise ziraat edilen belli bir toprak ünitesinin adıdır. En verimli arâzide 70-80 dönüm, orta halli arâzide 100 dönüm, daha verimsiz yerlerde 100-150 dönüm bir çiftlik sayılırdı. Dönüm ortalama adımla kırk adım kare idi. Bu, örfî dönümdü. Şer'î dönüm ise kırk arşın

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kare idi. Bir Çiftlik yeri ekip biçen köylü, bulunduğu Eyâletin Kanunnâmesine göre yılda bir kere on akçadan elli Akçaya kadar vergi verirdi. Eğer yarı çiftlik yerde ziraatle meşgul ise, bu mikdarın yarısını Nîm adiyle öder, dörtte biri kadar yer için ise dörtte birini verirdi. Nitekim, bir çiftlikden fazla yer için fazlalık nisbetinde vergi ödenirdi. Çift vergisiyle mükellef olan kimse ile aynı evde oturan bekâr oğlu, Mücerred diye anılır ve bazı Eyâletlerde hiç vergi vermez, bazı Eyâletlerde yılda altı akça öderdi. Eğer Mücerred evlenirse Bennâk adını alır ve bulunduğu Eyâlete göre Resm-i Bennâk adiyle yılda 12 akça ödemekle mükellef bulunurdu. Çift vergisiyle mükellef bulunanlar, ziraati terk etseler bile Çift vergisini ödemeye devam ederlerdi. Ancak, terk edikleri topraklar, Sahib-i Arz denilen Toprak Dirliği sahibi tarafından ziraat olunursa artık Çiftbozan denilen bu vergiyi ödemekle mükellef tutulmaz ve Bennâk sayılırdı. Bennâklerden bulundukları Eyâlete göre dörtte bir veya yarım çiftlikten az bir yeri ekip biçenler, bu yerin her iki dönümü için bir Akça olmak üzere Ekinli Bennâk adiyle ayrı bir vergi vermekle mükellef olurlardı. Mücerredler ise Ekinli şeklinde ziraatle veya kazanç getiren başka bir işle meşgul olurlarsa Mücerred vergisiyle yükümlü olsalar bile Caba Bennâk adiyle yılda ortalama altı akça vergi öderlerdi. Bunun bir adı da Resm-i Raiyyet'di. Çift, Mücerred, Bennâk, Ekinli Bennâk, Caba Bennâk gibi vergilerin kesin mıkdârı her Eyâlete göre değişir ve o Eyâletin Kanunnâmesinde belirtilirdi.

Resmî adı Rüsûm-ı Örfiye olan Örfî vergiler ise Tekâlif-i Örfiye ve Avârız-ı Divaniye olmak üzere iki ana bölüme ayrılırdı. Tekâlif, Örfî vergilerden dâimî olanlardır. Bunların başlıcaları şunlardı :

Mücerred, Raiyyet, Çift, Bennâk, İspençe, Bâdihava, Arusiye, Cürüm ve Cinayet, İhtisab, Çiftbozan, Tapu, Bağ ve Bağçe ve Bostan, Neyistan, Kovan, Sayd-ı Mâhî, Çit ve Ağıl, Yaylak ve Kışlak, Balta, Yava ve Kaçkun, Gümrük, Zemin, Ağnam, Çayır, Kovra vb. Bunlardan daha evvel izah edilmemiş olanların izahı ise şöyledir :

Bâdihavâ : Bütün vergiler dışında maktu' bir vergi olup bulunduğu Eyâletin Kanunnâmesiyle mıkdârı tayin edilirdi. Kanunî Süleyman Han'ın kanunnâmesi'nin Viyana nushasında bunun hariçden gelip kışlayanlardan alındığı kayıtlıdır. (Mehmed Ârif neşri s. 38).

Arûsiye : İlk defa evlenenlerden alınan Bâdihavâ cinsinden bir vergi olup her Eyâletin Kanunnâmesinde tayin edilen mıkdarda ve koca tarafından ödenirdi. Bu

miktar ayrıca gelinin kız, dul, müslüman ve hıristiyan olmasına göre değişirdi. Genel olarak Müslüman kızlar için altmış ve dullar için otuz akça idi. Hıristiyan kızları için ise kırk ve dulları için on beş akça tahsil edilirdi.

Resm-i Nikâh : Arûsiye ile mükellef olanlardan nikâh sırasında alınan bir vergi olup Âlâsı bir altın, ednâsı on iki akçaydı. Esvatı ise tarafların malî durumuna göre tayin edilirdi. Bir kimse boşadığı eşiyle tekrar evlense yalnız Resm-i Nikâh ile mükellef, Arûsiye'den ise muaf olurdu.

İhtisab : Damga resmi ile ölçü, tartı, panayır ve pazar vergileri ve hiyle yapan esnaftan alınan para cezalarının umumî adıydı. Bu bir nevi Belediye vergisi olup şehirlerde Belediye işlerine bakan İhtisab Ağaları ve köylerde Sâhib-i Arz diye anılan Toprak Dirliği sahibi tarafından alınırdı.

Cürûm ve Cinâyet : Bir Toprak Dirliği dahilinde işlenen suçların koğuşturulması, suçluların bulunması ve cezalandırılması karşılığındaki bir vergi olup mikdârı o Eyâletin Kanunnâmesiyle tayin edilmiş olurdu. Serbest Timarlarla Zeamet ve Haslarda bu vergi Sahib-i Arz'a, diğer dirliklerde ise Sancakbeyine veya Subaşı'ya aitti. Bu durum, Serbest Vakıflarda, Serbest Timarlarda olduğu gibiydi. Serbest Timar, normal Timarlara göre biraz daha imtiyazlı bir Toprak Dirliği idi. Bunlarda Sâhib-i Arz, Şer'î ve Örfî vergilerin tamamını alır ve sefer zamanı haricinde bölgenin Sancakbeyi'nin emrinde sayılmazdı. Sefere gitmediği zaman o yılın gelirini devlet alır, kendisi azledilmezdi. Serbest Timarlar, Sahibinin vefatı halinde vârislerine intikal ederdi. Serbest Vakıf, Vakfın bir çeşidi olup normal vakıflarda emlâk ve arâzinin yalnız geliri vakfedilip rakabesi Allah'a (bugünkü anlayışa göre Kamu'ya) ait olurdu. Serbest Vakıflar'da ise vakfedilen hem gelir ve hem de rakabe, yani çıplak mülkiyet idi. Serbest Vakıflar sınırları içine hiç bir devlet memuru giremezdi. Buna Maktu'ül-kadem (Ayak kesilmiş) denirdi. Defterlerinde yazılı olandan fazla Rente=Hasıl meydana gelip gelmediği de kontrol edilemezdi. Vakıf sahipleri dışarıdan çalışacak kimse getirtip yeniden toprak açtırabilir, tarımı istediği gibi genişletebilirdi. Kendisi vakfının dahilinde idârî ve mâlî istiklâle sahipti. Vefatında vakfın ziyâdesi, yani vakfedilen hizmet için harcanandan artakalanı vârislere Ferâiz kaidelerine göre, erkeğe iki ve kadına bir hisse olarak geçerdi. Normal vakıflarda ise Tevsî'-i İntikal usulu geçerli olup bütün vârisler, erkek-kadın gözetilmeksizin, siyâdeden eşit pay alırlardı. Serbest vakıflarda reâyâ, yani bilfiil zirâatle meşgul bulunan köylü, yalnız Şer'î vergilerle mükellef olup Tekâlif ve Avârız'dan muaf bulunurlardı.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tapu : Bâdihavâ cinsinden olup Toprağı işleme hakkı verilen köylüden buna karşılık Sahib-i arz tarafından alınan verginin adıydı ve mıkdarı, Dirliğin bulunduğu bölgeye göre değişirdi.

Bağ ve Bağçe ve Bostan : Reâyânın buğday, arpa ve yulaf gibi ekinler dışında yetiştirdiği üzüm, meyve ve sebze karşılığında mükellef olduğu verginin adıdır.

Sayd-ı Mâhî: Deniz, göl ve nehirlerde avlanan balıklara karşılık alınan maktû bir vergi.

Çit ve Ağıl : Çit, koyun sürülerinin barınması için bir kısım arâzinin çitle çevrilmesi, Ağıl ise aynı maksad için üstü kapalı yer yapılması demek olup bunlar için reâyâ yılda her yüz koyun için beş akça vergi alınırdı.

Kovan : Arıcılıkla meşgul köylüden yılda bir kere ve kovan başına Eyâletin kanunnuna göre alınan vergidir. Eğer Kanunnâme'de mıktar belirtilmemiş ise, hasıl olan bal bedelinin onda biri kadar vergi tahakkuk ederdi.

Neyistân: Göl kıyılarında saz biçmeye karşılık alınan onda bir değerindeki vergi.

Yaylak ve Kışlak : Yaylaya çıkan ve kışlağa dönen sürülerden alınan vergidir.

Balta : Ormandan ağaç kesmeleri karşılığında köylünün ödediği vergidir.

Yava ve Kaçkun : Başı boş olarak tutulan ve bir ay içinde sahibi çıkarsa kendisine teslim edilen hayvanlar için sahibinden alınan verginin adı Kaçkun ve bir ay içinde sahibi çıkmazsa tutana mal edilen hayvanlar için yeni sahibinden alınan verginin adı Yava'dır. Mıkdarı, Eyâletine göredir.

Gümrük : Bir dirliğe, başka yerden getirilen zahire veya hayvan nevinden mallar için getirenden değerinin yüzde üçü nisbetinde alınan vergidir.

Zemin : Bir adı da Resm-i Dönüm=Dönüm Vergisi olup Reâyânın ekip biçtiği toprağın beher dönümü için alınan vergidir. Toprağın kabiliyetine göre iki üç veya beş dönümden bir Akça olarak tahsil edilirdi. Harac-ı Muvazzaf'ı andıran bu vergi Resm-i Boyunduruk=Boyunduruk vergisi diye de anılırdı.

Ağnam : Koyun ve keçilerden alınan çeşitli vergiler olup şunlardır:

1- Âdet-i Ağnam. Çeşitli Eyâletlerin Kanunnâmelerine göre koyun veya keçi başına yarım akça olarak alınan vergi. 1820 yılında Akça biriminin terk edilmesi üzerine bir kuruş kırk para hesabiyle on paraya dönüştürülmüş, 1870 yılında mâlî sıkıntılar dolayısiyle Rumeli bölgesinde elli paraya, öbür bölgelerde

 A ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

otuz paraya çıkarılmıştır.

2- Ağıl vergisi (İzah edildi).

3- Ondalık. Yalnız Rumeli'de koyun ve keçilerden alınan onda bir oranındaki vergi. Aynen veya nakden alınırdı.

4- Toprakbastı parası, Selâmet Akçası, Geçit Resmi: Taşrada korunmalı geçit ve derbendlerde, istanbul'da iskelelerde sürülerden alınan vergi.

5- Yaylak ve Kışlak resmi (İzah edildi).

6- Bâc-ı Ağnam. Pazar yerlerinde satılan koyun ve keçilerden alınan vergi.

7- Serçin ve Derçin. kesilmiş koyunların başına Serçin ve paçalarına Derçin denilirdi. Yeniçeri Ocağı için koyunların kesildiği Yedikule mezbahasında baş ve paçalar her yıl açık arttırma ile iltizâma verilirdi. İltizâm, devlete aid gelir kaynaklarının belli bir bedel karşılığında veya açık arttırma ile şahıslara verilmesi demekti. Bunlar, bedeli peşin öder, sonra kaynağından ve hükûmet kuvvetine dayanarak tahsil ederlerdi. Tabiî bunu kâr gayesiyle yaptıkları için halktan çok zaman fazlasını alırlardı. Böylece, hem devlet ve hem de halk aslında bu usulden zarar görürdü. İltizâmı alana Mültezim ve iltizâma verilen arâzi ve sair gelir kaynaklarına ise Mukataa denilirdi. Mukataa'nın deyim anlamı ise karşılıklı anlaşma ile fiyat kesilmesidir. İltizâm, bâzan kayd-ı hayat şartiyle, bâzan da babadan oğula geçme suretiyle olurdu. Böyle zamanlarda iltizâma verilen yer, mülke yakın bir şekilde Mültezimin eline geçmiş bulunurdu. Buna Ber vech-i Mâlikâne denilirdi. İltizâm usulü 18 Şubat 1856 tarihinde ilga edilmiş ve yalnız toprak üzerinde hiç bir hak iddia etmemek şartiyle Âşâr iltizâmının devamına müsaade olunmuş ve Cumhuriyet devrinde bu da tarihe karışmıştır.

Serçin ve Derçin Mültezimleri parasını peşin vermek suretiyle Yedikule mezbahasında kesilen hayvanların baş ve paçalarını her kesimde alır ve İstanbul'daki sakatçı dükkânlarına istedirleri fiyata satarlardı.

8- Mürde Bâcı. İstanbul'a sevk edilen sürülerde normalden fazla hayvan ölümü olduğu takdirde, bunun sürüyü getirenden tazmin olunması demekti.

Bu vergilerden Ondalık hariç, öbürleri belli bir tarifeye bağlı olmayıp mahallî geleneklere göre tahsil olunurdu. Ağnam vergisi Tanzimat'tan, yani 1839 yılından sonra kaldırılmıştır.

Çayır : Bir dirlik dahilindeki çayırları biçip otunu almak veya buralarda hayvan otlatmak karşılığında Reâyâ'nın Sahib-i Arz'a ödediği vergi olup mıkdârı Eyâletlerin Kanunnâmeleri ile tayin edilmişti. Bir adı da Resm-i Kigâh idi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kara: Bu vergi başlıca üç çeşiddi.

1- Âdet-i Agnâm vermekle mükellef Yörüklerin bir âfet yüzünden hayvanları kırılıp hiç kalmasa veya kalanların sayısı 24 Akça Resm-i Kara alınırdı.

2- Bir çift mıkdarı yere sahip olan kimse vefat ettiği takdirde bu çift en çok ikiye bölünerek erkek evlâdlarına intikal ederdi. Evlâd ikiden fazla ise evlilerinden Resm-i Bennâk alınır, bikârlarından bir kazanç elde edene kadar Resm-i Kara adiyle altı akça alınırdı.

3- Bennâk vergisiyle yükümlü olanlar eğer pek fakir ve kazancı az ise, bunlardan da Resm-i Kara alınırdı.

Böylece, Tekâlîf-i Örfiye'yi kısaca anlatmış olduk. Şimdi, Örfî Vergiler'in ikincisi olan Avârız-ı Dîvaniye'ye gelelim :

Avârız, aslında halka fevkalâde zamanlarda yüklenen mâlî, aynî ve bedenî mükellefiyetler olmakla beraber, zamanla ve devletin özellikle uzun savaşlar dolayısiyle para sıkıntısı arttıkça daimî hale gelmiştir. Gerçi Yavuz I. Selim Han oğlu Kanunî I. Süleyman Han'a dolu bir hazine bırakmışsa da bu hükümdar vaki olan ve kendisinin bizzat katıldığı on üç büyük sefer ve bunun dışında kalan bazı seferler, ayrıca deniz seferleri dolayısiyle, babasının bıraktığı hazinenin tamamen tükenmesine sebep olduğu gibi, devletin mâlî kaynakları da fazla zorlanmış ve vergiler bu yüzden devlet masraflarını karşılayamaz hale gelmişti. Hattâ bunun neticesinde Kanunî son seferi olan Zigetvâr seferine çıkarken (1566) saraydaki altın ve gümüş kap kaçakla şamdan, tepsi, leğen-ibrik vb. altın veya gümüş değerli eşyayı, para basılmak üzere Darphane'ye göndermişti. İşte bu gibi durumlar, Avârız'ın dâimîleşmesine yol açmıştır.

Avârız ayrıca, Donanma için kürek yapmak, Donanma'ya Kürekçi vermek başta gelmek üzere ot, saman, zahire vermek, kale, köprü, yol onarımlarında bedenen çalışmak gibi şeylerdi. XVI. yy. dan başlamak üzere, bu gibi mükellefiyetler yavaş yavaş belli bir mıkdar para vermeye dönüştü ve buna Avârız Akçası denildi. Bu usulün geniş ölçüde yürürlükte olduğu zamanlarda devlet bâzan bir bölgeden bu parayı karşılık yine aynî veya bedenî hizmet isterdi.

Bu verginin, yani Avârız Akçasının toplanması için tamamiyle ayrı bir usul kullanılırdı. Bütün memleket Avârız Hânesi diye anılan ünitelere bölünmüştü. Köylerden başlayarak kasaba ve şehirler nüfuslarına, zenginlik ve tahammül derecelerine göre belli sayıda Avârız Hânesi sayılmıştı. Böylece meskûn bir yer, kendi özel şartlarına göre 5, 10, 20, bazan da 1 veya yarım, dörtte bir, sekizde bir

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Avârız Hânesi itibar olunur, fevkalâde zamanlarda Dîvân-ı Hümâyûn'un, yani hükûmetin teklifi ve Padişah'ın tasdiki ile tesbit edilen ihtiyaç mıkdârı Avârız Hâneleri sayısına bölünmek suretiyle halk vergilendirilirdi. Bir Avârız Hanesi, ihtiyaç derecesine göre elli Akçadan bin Akçaya kadar para veya icabında bunun tutarı kadar ot, saman veya zahire idi. Köy, kasaba, şehir gibi bir meskûn ünite kaç Avârız Hânesi itibar olunmuşsa o kadar Avârızla mükellef bulunurdu; meselâ beş Avârız Hanesi itibar edilmiş bir köy, o sırada Avârız Bedeli 500 akça ise, 2500 akça ile mükellef bulunur ve bu bedel bütün köy halkı tarafından eşit payla ödenirdi. Avârız Akçasından başka 10-20 evden bir Kürekçi alınırdı.

Askerî sınıflar, İlmiye sınıfı, bütün dinlere ve mezheplere mensup din adamları, erginlik çağına ulaşmamış bulunanlar, ihtiyarlar, alîl diye anılan sakatlar, idarî hizmet görenler, Saray için av kuşları yetiştirenler, çeşitli yerlerde ve özellikle ordu güzergâhında bulunan köprüleri onaran ve koruyanlar, donanma için kereste, zift, yelkenbezi, ordu için ok ve yay, saray mutfağı için çeşitli yiyecek malzemesi verenler, Yeniçeri Ocağı'na Barânî ve Sobramânî denilen yağmurlukları için Çuha dokuyan Çuhacılar, mîrî için pirinç yetiştiren Çeltikçiler gibi esasen ağır bedenî mükelleflyetler altında bulunanlar, Serhad bölgelerinde yaşayanlar, Serbest Vakıf Arâziler reâyâsı Avârız vergisinden muaf tutulurlardı. Bu muafiyet bâzan Padişahın emriyle yararlı hizmetlerde bulunanlara da tanınırdı. Bir adı da Salgın olan Avârız XIX. yy. da tamamı para ile ödenen bir vergi şekline girmiş, 1839 yılında Tanzimat'ın ilânı ile tamamen kaldırılmıştır.

Bir bölgeden alınan özellikle nakdî Avârız, yani Avârız Akçası'na karşılık halkı bundan korumak için bâzı hayırseverler tarafından kurulan vakıflara Avârız Vakıfları=Evkâf-ı Avârız denilirdi. Avârız Vakıfları bilhassa hazine darlığı dolayısiyle bu verginin sık sık ve gelişi güzel toplanmaya başlandığı dönemler de kurulmuştur. Avârız ödenmediği yıllarda veya ödenenden artakalan olursa yerel kamu hizmeti için harcanırdı. Avârız kaldırıldıktan sonra tamamen bu hizmete ayrılmış ve sonunda 1930 yılında çıkartılan 1580 sayılı kanunla Belediyeler gelirleri arasına alınmıştır.

Ama Hasla olan Eyâletler böyle değildir. Anlarda Havass-ı Hümâyûn ve Vüzerâ ve Ümerha vardır ve bâzı Ocaklık ve Aşîret ve Müsellem ve Yörük ve Piyâde ve Akıncı Beyleri ve Zeâmet ve Tîmâr erleri vardır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Açıklaması :

Havass-ı Hümayun evvelce izah edildi. Havass-ı Vüzera, yani Vezir Hasları ile Havass-ı ümera, yani Sancakbeyleri'nin Haslarının ne demek olduğu sözün gelişinden ve evvelçe verilen izahattan anlaşılmaktadır. Ocaklık ise bir nevi arâzi tasarruf sistemini ifade eder. Herhangi bir yerin geliri bir şahsa ömürboyu alması şartiyle tahsis edilirse, buna Yurdluk denilirdi, bu hak babadan oğula geçerse Ocaklık, veya Yurdluk ve Ocaklık diye anılırdı. Kendisine Ocaklık veya Yurdluk şeklinde gelir tevcih olunan kimse resmen o yerin sahibi ve mâliki değildir. Yani o yeri satamaz, hibe edemez, vakfedemezdi. Kendisinde yalnız mülkiyetin dördüncü hükmü olan mirâs bırakma hakkı bulunurdu. Bununla beraber o yerin Şer'î ve Örfî bütün vergileri kendisine aitti. Timar vb. Toprak Dirlikleri'nden farkı, mutlaka bir hizmet karşılığında verilmesinin şart olmaması, tevcihin geri alınmaması ve Yurdluk ve Ocaklık sahibinin idârî ve bâzı şartlarla bir kısım kazâî hakları da hâiz olmasıydı. Bu sistem, daha çok Anadolu'nun doğu ve güneydoğu bölgelerinde uygulanmış, Aşiret Beyleri'ne ve Beyzâdelerine bulundukları yerler, devlete olan bağlılıklarını pekiştirmek maksadiyle Yurdluk ve Ocaklık olarak tevcih edilmişlerdir.

Yurdluk ve Ocaklık sahipleri sefer zamanlarında, tıpkı bir Sancakbeyi gibi, kendi askerleriyle Beylerbeyi'nin bayrağı altına giderlerdi. Yurdluk ve Ocaklık, sahiplerinin soyları sona erene kadar vârislere intikal eder, vârisleri sona erince devlet bunu ister aynı şartlarla başkasına tevcih eder, isterse öbür Sancaklar gibi bir Sancak olarak uygun gördüğü bir hak sahibine verirdi.

Bunlardan başka donanma için gemi inşası sırasında yapılacak gemilerin- kereste, zift, tente, urgan, demir halat, kenevir halat, yelkenbezi, kürek, lenger vb.- gerekli malzemeleri için bunların imâl ve istihsal edildiği bâzı bölgeler kurulmuştu. Burada çalışanlar Şer'î ve Örfî bütün vergilerden muaf olurlar, buna karşılık donanma için gerekli malzemiyi daima zamanında yetiştirirlerdi. Bu sisteme Tersâne Ocaklığı denilirdi. Bu bölgeler şunlardı :

Samsun, Alâiye, Payas, Kırklareli, Pravadi, Vize, Karinâbhad, Aydos, Çatalca, Silivri, Çekmece, Midye, Sinop, Misivri, Ahyolu, İzmir, Menemen, Mihalıç, Selânik, İnebolu, Bartın, Biga, Bayramıç, Tuzla, Kazdağı, Kastamonu, Avlonya, Midilli, Saruhan, Livâdiye, Aydın, Menteşe, Ağrıboz, Atina, İstefe, Seddülbahir, Kumkale, Eceovası, Gümülcine, Canik, Ünye, Şarkîkarahisar, Berkofça, Ilıca, Niş, Edirne, Ustrumca, Manastır, Kratova, Köstendil, Sidrekapsi, Demir-

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hisar, Üsküp, Ezine, Samakov.

Bu cümlede geçen Müsellem kelimesine gelince, Yeniçeri teşkilâtı kurulmadan evvel Osmanlı Beyliğinde mevcut bulunmuş olan muvazzaf Suvari askerinin adıdır. Bunların yayalarına ise Piyâde denilirdi. Bunlar savaş zamanı askerî hizmette kullanılırlar, barış zamanında ise zirâatle meşgul olup buna karşılık her nevi Şerî ve Örfî vergilerden muaf olurlardı. Yeniçeri teşkilâtı kurulduktan sonra ise geri hizmetlerde ve Eyâlet askeri olarak kullanılmışlardır. Müsellemler, beş kişi bir çiftlikte zirâat ederlerdi. Mahsulün öşrü, yani onda biri Timar gibi kaydolunmuştu. Her sefer zamanı içlerinden biri nöbetle sefere gider, öbürleri kalırdı. Gidene Nöbetli denirdi. Nöbetli, o yılki Hasıl'ın tamamını alırdı. Seferlerdeki hizmetleri top çekmek, yol açmak, zahire nakletmek gibi şeylerdi. Müsellemler, oturdukları bölgelere göre iki kısımdılar. Kırklareli bölgesinde oturanlara Kızılca Müsellem denilirdi. Bunlar, beşer kişilik 198 ocaktı. Öbürleri, Çirmen bölgesinde oturanlar olup yine beşer kişilik olmak üzere 351 ocaktan ibarettiler. Bunlardan başka Kıptîlerden oluşan 300 ocak Çingene Müsellemler vardı. İstanbul'da ve Rumeli Eyâleti dahilinde oturan Kıptîler, bir Sancak itibar olunmuşlardı. Bu sancağa Çingene Sancağı ve Beyine Çingene Beyi veya Mîr-i Kıptiyân denilirdi. Çingenelerin müslümanları ev başına yılda 22 Akça vergi verirlerdi. Aynı evde oturan ve evli olmayan oğullar, yani Mücerredler de aynı miktarda vergi ödemekle mükelleftiler. Müslüman olmayan Çingeneler içinse bu mikdar 25 akçaydı. Bundan başka Cürüm ve Cinayet ve Arusiye vergilerini öbür reâyâ gibi öderlerdi. Çingenelerden göçebe olanların hangi kaza dahilinde dolaşacakları tesbit olunmuştu. Hiç biri cemaatini terk edip gidemezdi. Terkederse yakalınıp Kabilesine teslim edilirdi. Kabilelerine Katuna ve K- bile reislerine Katunabaşı denilirdi. Müslüman olan ve olmayan Çingenelerin karışmalarına, birlikte konup göçmelerine ve kız alıp vermelerine müsaade olunmazdı. Bunların bir kısmı Müsellem olup öbür Müsellemler gibi ellerinde bunu belirten beratları bulunup sefer zamanı onlar gibi hizmet ederler, buna karşılık Tekâlif-i Örfiye ve Avârız-ı Divaniyeden muaf tutulurlardır. Bunların da ocakları beşer kişilikti ve bunlardan da sefer zamanı bir kişi nöbetle gidip öbürleri kalırlardı. Çingene Beyi, Sancakbeyi rütbesinde olup Sancağı dahilindeki Çingenelerden vergi ile mükellef olanların, yani Müsellem olmayanların, Şer'î ve Örfî bütün vergilerine tasarruf ederdi. Aynı zamanda Müsellem olanların hizmet zamanı toplanıp hizmete gönderilmesiyle de meşgul olurdu.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yörüklere gelince, bunlar Anadolu'dan Rumeli'ye nakledilip iskân edilen ve savaş zamanlarında geri hizmetlerde kullanılan kimseler olup otuzar kişilik ocak şeklinde Timar'a sahiptiler. Bunların beşi Eşkinci, yani sefere giden olup kalanlara Yamak denilirdi. Sefer zamanı Yamaklar eşkincilere ellişer Akça verirler, buna karşılık Avârız'dan muaf tutulurlardı. Bu yüzden kendilerine Ellici denilirdi. Yörükler Rumeli'de oturdukları bölgelere göre veya kendi eski adlariyle anılırlardı. Buna göre Vize Yörükleri 170 Ocak, Yanbolu ve Tanrıdağı Yörükleri 320 Ocak, Ofcabolu Yörükleri 323 Ocak, Selânik yörükleri 400 Ocak, Kocacık Yörükleri 168 Ocak, Naldöken Yörükleri 314 Ocak idiler. Mevcudları, bu ocaklara göre hesaplanırsa 50850 olup sefer zamanı eşkincileri 8475 kişi, yamakları ise 42375 kişiydi. Her bölgede Yörük Beyi veya Mîr-i Yörükân adlı Zeâmet sahibi bir âmirleri vardı. Sefer zamanı Eşkincileri bunlar toplayıp Rumeli Beylerbeyinin bayrağı altına götürürlerdi. Yörük Beylerinin Zeâmet dereceleri ise şöyleydi :

Vize Yörük Beyi 50.000 Akça.

Yanbolu Yörük beyi 53.470 Akça.

Tanrıdağı Yörük Beyi 60.000 Akça.

Ofçabolu Yörük Beyi 33.000 Akça.

Selânik Yörük Beyi 61.397 Akça.

Kocacık Yörük Beyi 40.000 Akça.

Naldöken Yörük Beyi 52.500 Akça.

Rumeli Yörükleri, Rumeli Eyâletine bağlı bir Sancak itibar olunmuşlardı.

Akıncılara gelince, Osmanlı Türkleri'nin Hafif Suvari Kuvvetleri'ne verilen isimdir. Pek hızlı hareket ettikleri için bu adı almışlardır. Akıncılar, sınırlara yakın yerlerde bulunurlar, yaz ve kış düzenli bir programla düşman arâzisine akın ederek mal, para ve esir elde etmekle beraber, düşman ve düşman memleketleri hakkında her çeşit bilgiyi toplayarak devlet merkezine ulaştırırlardı. Akıncıların hepsi Türklerden seçilmiş olup Ocak halindeydiler; yani Akıncılık mesleği babadan oğula geçerdi. Akıncılar savaş zamanında ordunun ilerisinde, üç dört günlük mesafede keşif vazifesi görürler, yol üzerinde bulunan köy ve kasabalardaki erzakın ve tarlaların düşman tarafından imha edilmesine engel olurlar, köprü ve geçitleri emniyet altında bulundururlar, aldıkları esirlerden bilgi toplayıp orduya ulaştırırlardı. Düşman memleketinde şaşılacak bir hızla ilerleyip umulmayacak yerlerde görünerek şaşkınlık ve panik yaratırlardı. Atları, pek uzun mesafeleri hızla alacak şekilde terbiye edilip yetiştirilerdi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Akıncılar sefer zamanı onarlı teşkilât halinde bulunurlardı. On kişiye Onbaşı, Yüz kiyişe subaşı, bin kişiye Binbaşı kumanda ederdi. Hepsi birden ise Akıncı Beyi'ne bağlı idiler. Her Akıncı grupu, kendi Bey'inin adiyle anılırdı. Turhanlı, Mihallı, Malkoçlu gibi. Ancak Beylerin katıldığı büyük seferler Akın sayılır, Yüz kişilik birlikler akın yaparsa Buna Harâmilik ve daha küçük birliklerle yapılanlara Çete veya Potera denilirdi. Akın ve Harâmilik'den elde edilen esirlerin beşte biri devlete ait olurdu. Çeteler ise bundan muaf tutulurdu. Akıncılar barış zamanlarında ve Akın'a gitmedikleri vakitlerde Rumeli'deki Çiftliklerinde zirâatle meşful olurlar, buna karşılık kendilerinen hiç bir vergi alınmazdı. Böyle zamanlarda bölge bölge Toyça (Tviça) adlı Timarlı Çeribaşılara tabi bulunurlardı. Akın emri, Beyleri tarafından bunlar vasıtasiyle kendilerine bildirilirdi. Akıncıların ayrıca maaşları yoktu. İçlerinden bâzı eski ve fedakâr yiğitlere timar tahsis olunurdu. Devlet sadece Akın zamanı bulundukları yerlerden düşman sınırına kadar olan mesafe için yem ve yiyeceklerini sağlardı. Bundan sonraki ihtiyaçlarınını kendileri göderirlerdi. Ölenlerin, sakat kalanların veya Akına varamıyacak kadar ihtiyarlıyanların yerine oğulları geçer, bu olmazsa istekli olan yakın akrabaları tercih edilirdi. Bu da bulunmazsa, iyi binici ve silâhşor gençler -muteber kefil vermek şartiyle- Ocağa alınırlardı.

Akıncıların sayısı 40.000 civarındaydı. Bunlar varlıklarını ve faaliyetlerini XVI. yy. sonlarına kadar korumuşlardır. 1595 seferi sırasında geri çekilen ordunun peşinden dönerlerken Sadrıâzam ve Ordu Kumandanı bulunan Sinan Paşa'nın tedbirsizliği yüzünden Tuna suyunun kuzey tarafında Eflâk Voyvodası Mihal'ın baskınına uğramışlar, dar ve yetersiz olan köprüden, aldıkları ganimet malı ve esirlerden beşte bir devlet hissesi ayrılmak behanesiyle, vaktinde geçirilmediklerinden düşmanın top ateşiyle köprünün yıkılması üzerine suyun öbür yakasında kalarak hemen tamamen şehid edilmişlerdi. Bu yüzden artık önemleri kalmamış ve özellikle yüz bin kadar yetiştirilmiş Akın atının bu baskında mahvoluşu ve bir daha yetiştirilemiyişi bu Ocağın neticede âdeta sönmesine sebep olmuştur. Devlet bundan sonra onların yerine sınır askeri olan Serhad Kulu'na daha çok önem vermiş, Akın için de artık Kırım Hanı'nın emrindeki suvari Tatar âskeri kullanılmıştır. Bu Kanunnâme ise evvelce belirtmiş olduğumuz gibi, 1653 tarihinde, yani XVII. yy. ortalarında yazıldığı halde Akıncılardan bahsetmesi, onun Sofyalı Ali Çavuş tarafından -Bu kitabın Önsöz'ünde de belirtmiş olduğumuz gibi- daha eski bir Kanunnâme'den istinsah ve kısmen ikmâl edilmiş olduğunu anlatmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ve bunlardan ma'da dokuz Hükûmet vardır ki hîn-i fethihde hızmet ve itâatleri mukabelesinde ashâbına tefvîz ve temlîk olunmuştur. Mülkiyet tarîki üzere tasarruf ederler. Hattâ memleketleri mefrûz'ül-kalem ve maktu'ül-kademdir. Ebvâb-ı mahsûlâtı dâhil-i Defter-i Hâkânî olmamıştır. İçlerinde ümerha-i Osmaniye'den ve kul tâyifesinden hiç bir kimse yokdur. Cümle kendülere mahsusdur. Ve bunlar ahidnâmeleri mucibince min ba'd azil (ve) nasbı kabul etmezler. Amma cümlesi muti'-i (emr) ü fermân-ı Hazret-i Sultan'dır. Sâir ümerâ-i Osmaniye gibi kangı Eyâlete tâbi'ler ise Beylerbeyileri ile maan sefer eşerler. Kavim (ve) kabîle ve başka asker sahibleridir.

Hükûmet-i Cizre (El-Cezire), Hükûmet-i Egil (Eğin), Hükûmet-i Genc, Hükûmet-i Palu, Hükûmet-i Darru (Harru), Hükûmet-i Ekrâd, Hükûmet-i Mihrivânâ, Hükûmet-i Uşü, Hükûmet-i İmâdiye.

Açıklaması :

Burada Hükûmet sözünden maksat, aşiret'dir. Nitekim evvelce de bahsi geçtiği gibi, bu Kanunnâme'nin orijinal metninin 15. sayfasında (...*Ve zikrolunan hükûmetler de Oymak itibar olunmuştur ki aşîret demek olur*) ibaresi vardır. Yine bu sayfada ve sayfa kenarında çok sonradan rik'a stiliyle yazılmış olduğu anlaşılan iki not vardır :

Aşîret illere, İl oymaklara, Oymak Uruklara münkasemdır (Ayrılmıştır).

1- Ulus-Aşîret, 2- İl, 3- Oymak, 4- Oymak Uruklara münkasemdir (Ayrılmıştır).

Demek ki fetihler sırasında karşı gelmeyip hem hızmet ve hem de itaatleri karşılığında bu Aşiretlerin başlarında bulunanlara, yani Beyleri'ne bulundukları topraklar mülk olarak verilmiş bulunuyordu ve bu yüzden gelirleri devlete değil tamamen kendilerine ait bulunup memleketleri mefrûzü'l-kalem = kaydından kalem çekilmiş ve maktu'ü'l-kadem'di. (Bunun ne demek olduğunu ise daha evvel izah etmiştik). Bu yerlerde ne Osmanlı memurları ve ne de Osmanlı askeri bulunmaktaydı. Bütün bunlar kendilerine ait olup Ahidnâmelerine, yani devletle aralarında olan andlaşmaya ve bu suretle sahip oldukları imtiyazlara göre azil ve nasbı kabul etmezlerdi. Yani ne bulundukları durumdan uzaklaştırılabilirler ve ne de başka veya benzeri bir göreve atanabilirlerdi. Bununla beraber hepsi Padişahın, yani devletin emir ve fermanlarına itaatliydiler ve öbür Sancakbeyleri gibi hangi Eyâlete bağlı iseler, onun Beylerbeyileri'nin emrinde savaşa giderlerdi. Kavim, kabile ve ayrı,

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yani cinsi ve teşkilâtı ayrı ve kendilerine mahsus askerlere sahip idiler.

Tâbî oldukları Eyâletler ise şöyleydi :

İmâdiye, Bağdad. Mihrivhana ve Uşti Şehrizûr. Cizre (El-Cezîre=Cezîre-i İbn-i Ömer) ile Eğin, Genc, Palu, Harru ve Ekrâd, Diyârıbekir.

Pes imdî zikrolunan Eyâletlerde ne kadar Elviye ve Zeâmet ve Timâr vardır. İşbu minvâl üzere tafsîl olunur ki Eyâlet-i Rumeli yirmi dört sancakdır. Defter Kethudâsı ve Timâr Defterdârı vardır ve Paşa Sancağı'nın iki Alaybeyisi vardır. Yemîn ve Yesâr îtibhar olunmuşdur ve dahi her Sancağın bir Alaybeyisi vardır.

Açıklaması :

Burada geçen Elviye kelimesi Livâ kelimesinin çoğul şeklidir. Livâ ise, bilindiği gibi, Sancak demektir. Kanunnâme, Rumeli Eyâleti'ni önce ele alıyor ve bunun yirmi dört Sancak olduğunu kaydediyor. Buradaki Defter Kethudası, Zeâmetler'in kayıdlarını tutan ve onların muâmelâtı ile meşgul olan kimseyi anlatmaktadır. Nitekim Timar Defterdarı sözü de Timarlar'ın kayıdlarını tutan ve muamelâtı ile meşgul olan kimseye delâlet etmektedir. Paşa Sancağı diye bahsedilen Sancak, Rumeli Eyâleti'nin Merkez Sancağı olan Sofya'dır.

Alaybeyi, Timarlı yani Toprak Dirlikli Suvariler'in sefer dışı zamanlarda bulundukları bölgelerdeki âmirleridir. Timarlıların aşağı yukarı bir Nâhiyelik bölgede bulunanların en yakın âmiri Çeribaşı diye anılırdı. Bunlar Timar ve bâzan Zeâmet sahibi olurlardı. Çeribaşılar ise Sancaklarındaki Alaybeyileri'e tâbî idiler. Sefer zamanı Çeribaşılar bölgelerindeki Toprak Dirliği sahiplerini, Cebelileri ile beraber Alaybeyileri'nin emrine götürür, o da onları Sancakbeyi'nin bayrağı altına ulaştırırdı. Alaybeyileri yüksek derecede Zeâmet sahibiydiler.

Divân-ı Hümâyûn denilen Osmanlı Hükûmeti kalemlerinde Alaybeyileri'nin tatbik mühürleri bulunur ve onlardan gelen yazılardaki mühürler bunlarla karşılaştırılarak sahta olup olmadıkları kontrol edilirdi. Timarlı Suvarilerin bütün müracaatları Çeribaşıları vasıtasiyle Alaybeyileri'ne ulaştırılırdı. Onlar da durumu Sancakbeyleri'ne değil, doğruca Divân'a bildirir ve mesele orada görüşülüp hal edilirdi. Rumeli Eyâleti'nin iki Alaybeyisi'nden bir Sağkol Alaybeyisi, öbürü Solkol Alaybeyisi olup Sağkol Alaybeyisi eyâletin Sağkol denilen kuzey doğu bölgesine, öbürü ise Solkol denilen güney batı bölgesine ait Toprak Dirlikleri sahiplerinin âmiriydi.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ve Zeâmet ile üç Müsellem Beyi ve altı Yörük Beyi ve bir Akıncı Beyi vardır. Cümlesi Rumeli Beylerbeyisi'ne tâbîdir. Sefer-i Hümâyûn vâki' oldukça maan sefer eserler ve Eyâlet-i mezbûrda Vâki' olan Züemâ ve Erbâb-ı Tîmar on bin yüz seksen yedi Kılıcdır. Bin sekseni Zeâmet ma'dası Tezkereli ve Tezkiresiz Kılıcdır.

Açıklaması :

Demek ki Rumeli Eyâletinde ayrıca Zeâmet sahibi üç Müsellem Beyi ile altı Yörük Beyi ve bir Akıncı Beyi vardı. Müsellem, Yörük ve Akıncılar hakkında evvelce bilgi verilmişti. Bunlar, Rumeli Beylerbeyisine tâbi olup birlikte sefere giderlerdi. Bu Eyâlette bulunan Zeâmet ve Timar sahipleri 10.187 Kılıcı. Yani, Rumeli Beylerbeyliğindeki Toprak Dirliği kadrosu bu mıkdarda olup bunların 1.080 i Zeâmet ve kalanı Timar derecesindeydi. Bu Timarların bir kısmı Tezkereli, yani evvelce izah etmiş olduğumuz gibi, Merkezden tevcih edilmiş ve bir kısmı da Tezkeresiz, yani Merkezden değil de Beylerbeyiler tarafından tevcih edilmiş olanlardı. Tezkerelilerin kayıdları İcmal Defterleri'nde bulunduğu gibi, tezkeresiz olanların kayıdları ayrı defterlerde bulunurdu.

Züemâya beş binde ve Erbâb-ı Tîmâr'a üç binde bir Cebelü ferman olunmuştur. Timârı on bin olanlar ve on binden Zeâmete varınca Timâr tasarruf edenler üç cebelü verür. Bu minvâl üzere Eyâlet-i mezbûrda vâki' olan ümerâ ve Züemâ ve Erbâb-ı Timâr Cebelüleri ile otuz beş bin mıkdârı askerdir. Ve Müsellem tâifesine Ocağ ıtıbâr olunmuştur. Her Ocağ'ın bir Timâr'ı ve ol Timâr ile beş nefer benevbet sefer eşer Müsellemi vardır. Ve yörük tâyifesi dahi ne mıkdar Ocağ ise her Ocağ (a) beş nefer Eşkünci tayin olunmuşdur ki cümlesi Beyleri ile maan sefer eşerler. Öyle olsa Rumeli Müsellemleri sekiz yüz kırk dokuz Ocakdır. Ve yörükleri 1464 Ocakdır. Bu minvâl üzere Müsellem tâyifesiyle Yörük Eşkünciileri on bir bin beş yüz altmış nefer olur. Ve bunlardan ma'da Akıncı tâifesi kâmilen on iki bin askerdir. Bu takdir üzerine eyâlet-i mezbûrenin umûmen Sancakbeyleri ve Züemâ ve Erbâb-ı Timârı kânûn üzere Cebelüleri ile ve zikrolunan Müsellem ve Eşkünci ve Akıncı tâyifesi cem'an elli sekiz bin beş yüz mıkdârı asker olur.

Açıklaması :

Zeâmet sahipleri her beş bin Akça yıllık gelir için bir Cebeli ile mükellef

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ise de, bu mıkdar ilk beş bin Akçadan sonrası içindir. Daha evvel izah ettiğimiz gibi, Haslarda ilk yirmi bin akçadan sonra her üç bin akça için bir Cebeli mükellefiyeti vardı. Rumeli Eyâleti'ndeki Timarlılar ise ilk on bin Akçadan itibaren Zeâmet derecesine, yani yıllık yirmi bin akçaya kadar her üç bin Akça için bir Cebeli beslerlerdi. Tabiî bu, Akça'nın XVI. yy. daki rayicine göredir ki o zaman bir altın altmış akça ediyordu. Bu da Timarlarda Cebeli başına yılda elli altın demekti. Bu, bugünkü râyice göre 22 milyon lira kadar eder. Üstelik altının satın alış gücü günümüze göre iki misli fazlaydı. Ancak aradan yüz yıl geçince Akça'nın alış gücü eskisine göre dörtte bire kadar düştüğünden Toprak Dirliği gözde bir memuriyet olmaktan çıkmış ve bu yüzden teşkilât da dejenere olmuş, ordudaki Timarlı Suvari'nin yerini yavaş yavaş Eyâlet Valileri'nin besledikleri ve hazır bulundurdukları Sekbân ve Sarıca diye anılan özel Suvarı askeri almıştır. 1590 yılına kadar Vezir ve Beylerbeyilerinin maiyetlerinde ayrıca bir askerhi kuvvet bulunmazken, bu tarihten itibaren çeşitli Eyâletlerde Vali olarak bulunan Vezir ve Beylerbeyileri'ne merkezden, Yeniçeri Ocağı'nda Fatih devrinde ihdas edilen ve aslı Padişah'ın özel av maiyyeti olan Sekban bölüklerinden birer mıkdar muhafız gönderildi. Bunlar, böylece onların maiyyet Suvari askerlerinin çekirdeğini oluşturdular. Zamanla evvelce bahsi geçmiş olan Yerli Yeniçeri ve Eşraf çocuklarından bir kısmı paşa kapılarına intisab ederek Sekban adı altında vazife görür oldular. Bu suretle ilk defa muntazam Kapı Askeri teşkil eden, Tebriz Beylerbeyisi Hadım Cafer Paşa (öl. 1599)'dır.

XVII. yy. dan itibaren merkezin mütemâdî ve çok zaman da haksız azil, te'dib ve müsaderelerine uğrayan Eyâlet Valileri, daha kuvvetli bulunmak ve gereğinde azli kabul etmeyip devlete kafa tutabilmek için bulundukları bölgenin eli silâh tutar haşeratı ile tanınmış haydutlarını, her hangi bir sebepten dolayı Ocağından atılmış Kapıkulu askerlerini, dirliği kesilmiş sipahi döküntülerini kapılarına alarak bunlardan kırkar-ellişer kişilik atlı bölükler teşkil ettiler. Bunlara, umumiyetle Sarıca adı verildi. Hepsi gözüpek, silâhşor, kavgacı kimselerdi. Sanatları dövüşmek, yağmalamak ve kim para verirse ona hizmet etmekti. Paşaları azil veya idam edilip açıkta kalırlarsa, hemen eşkiyalığa başlayıp ortalığı kasar kavururlardı. Katırcıoğlu, Akyakalıoğlu, Karahaydaroğlu vb. Anadolu'da yetişen namlı eşkiyalar bu zümre arasından türemiş ve yine onlara dayanarak devlete kafa tutmuşlardır. Her hangi bir sebepten ve özellikle tayinleri için verdikleri Câize adlı resmî rüşveti bölgelerinden tahsil edip bu yüzden girdikleri ağır borçları

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ödeyemeden azledilen Eyâlet Valileri, bunu kabul etmeyip isyan ettikleri zaman en çok Sarıca adlı bu haşerata dayanırlardı. Bu âsî Paşaların maiyetinde bulunan Sekban ve Sarıcalar'ın devlet ordularını üst üste yendikleri olmuştur. Bilhassa Rumeli tarafında bir savaş vâki' olduğu zaman Anadolu tarafında meydanı boş bulan Sekban ve Sarıcalar köy ve kasabaları basar, yakıp yıkıp yağmalar, halkın canına, malına ve ırzına el uzatırlardı. Buna uğramamak isteyen yerlerin halkını ise buna karşılık aldıkları para ile âdetâ soyar soğana çevirirlerdi. Bu yüzden sonunda devlet bunlarla mücedeleye başladı. Bu teşkilâtı resmen ilga etti. Lâkin gizli bir Dînî-Askerî tarikat halini almış olan Sarıcalığın kökünü bir türlü kesemiyordu. Ancak XVIII. yy. ilk yirmi yılında şiddetli bir mücadele sonunda bir hayli sindirildiler. Nevar ki III. Ahmed (1703-1730) zamanında girişilen İran savaşları sırasında merkez ordusu zayıf bulunduğu için bunlardan faydalanıldı. Bu yüzden şımararak tekrar ortaya çıktılar. Sonunda uzun mücadeleler neticesinde XVIII. yy. ın sonlarında ve I. Abdülhamid'in (1774-1789) saltanatının ilk yıllarında kökleri tamamen kasilmiş ve varlıkları tarihe karışmıştır.

Kapılarında Sekban ve Sarıca besleyen Paşalar, bunların bir hayli ağız olan masraflarını karşılamaya normal gelirleri yetmediğinden bölgelerindeki halktan Yembahâ, Çizmebaha, Devirbahâ, Nalbâha vb. gibi adlarla kanunî dayanağı olmayan haksız vergiler alırlardı. Devletin bir çok kereler şiddetle yasaklanmasına rağmen bu haksız vergilerin kökü ancak XVIII. yy. ın yarısından sonra kazınabilmiştir.

Sarıcalar'ın kırkar-ellişer kişilik bölüklerine Bayrak, kumandanlarına Bölükbaşı, bir Paşanın maiyetindeki kepsinin kumandanına Başbölükbaşı, bunların devlet nezdindeki temsilcilerine ise Serçeşme denilirdi. Bundan başka, bir kapıya bağlı olmayıp isyan halinde bulunan Sarıcaların başında bulunan kimseye Başbuğ veya Baş ve Buğ denildiği de olurdu.

Yine Rumeli Eyâletine dönelim. Bu Eyâlet Has, Zeâmet ve Timar sahipleri, Cebelileri ile birlikte otuz beş bin kadar asker meydana getirirlerdi. Bunların dışında teşkilât ve mahiyetlerinden evvelce bahsettiğimiz Müsellem ve Yörükler de vardı. Yörüklerden bu kanunnâme 1464 Ocak olarak bahseder. Biz ise daha evvel bunların 1695 Ocak olduklarını kaydetmiştik. Ben bu bilgiyei XVI. yüz yıl başlarına ait bir belgeden istinsah etmiştim. Evliya Çelebi de (c.1, 195) Yörük Ocakları sayasını 1354 olarak kaydeder. Müsellem Ocakları ise aynı belgede, bu Kanunnâme'de olduğu gibi, 849 adeddir. Merhum Hocamız ve üstadımız Uzun-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

çarşılı (*Osmanlı Tarihi*, c. 3, Ks. 2, s. 285) XVI. yy. sonlarında Müsellem Ocakları'nı 1019 ve Yörük Ocakları'nı 1294 aded olarak kaydeder. Bundan da Müsellem ve Yörük Ocakları sayılarının sabit olmayıp zamanla değiştiği anlaşılmaktadır. Bu Ocakların dışında bu Kanunnâme'de bahsi geçmeyen Canbazlar (Canbâzân) ve Tatarlar Ocakları vardı. Canbazlar, Osmanlıların ilk fetih yıllarında kullanılan bir cins askerdir. Orhan Gazi devrinde veya ondan az evvel teşkilâtlandırılmışlardır. Asıl muvazzaf ve daimî atlı ve yaya askerden ayrı bir sınıf oldukları ve belli zamanlarda belli hizmetler için kullanıldıkları, bazı muafiyet ve mükelleflyetleri olduğu sanılmaktadır. Rumeli Eyâleti Canbazları onar kişilik Ocaklar halinde olup nöbetle biri sefere gider, öbür dokuzu onun masraflarını görürlerdi. Vergi ödemezlerdi. Seferlerdeki görevleri ise ordunun ve Vezirlerle ileri gelen diğer devlet adamlarının atlarına bakmak, bunun dışında Has Ahır ve çayır hizmetlerinde bulunmaktı. Tatarlar ise, Dobruca civarında ve daha güney bölgelerde yerleştirilmiş olan Kırımlılardı. Bunlar otuzar kişilik Ocak şeklinde Timar'a sahip olup beşi sefere giden Eşkinci ve yirmi beşi kalan Yamaklardı ve Eşkinciler daima Eşkinci, Yamaklar daima Yamaktı. Yani sefere gitmekte nöbet usulü yoktu. Müsellem, Yörük, Canbaz ve Tatar teşkilatı XVI. Yıl sonlarında tamamen ilga edilerek zirâat ettikleri çiftlikler Zeâmet veya Timar'a çevrilip hizmetleri, bu yerler kendilerine dirlik olarak verilenlere devredilmiştir. Seferledeki görevleri ise ordu geri hizmetleriydi. Buna karşılık 1653 tarihinde, yani XVII. yy. ortalarında kaleme alınan Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi'nin Müsellem ve Yörük teşkilâtını mevcut gibi göstermesi, onun XVI. yüzyıla ait bir Kanunnâme'den istinsah edilmiş olduğu hakkındaki kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. Akıncı mikdarının 12.000 olarak gösterilmesi ise 1595 felâketinden arta kalanlar için olsa gerektir. Yine Ali Çavuş'a göre Rumeli Eyâleti'nin sefer zamanı çıkardığı asker sayısı Sancakbeyleri, Zeâmet ve Timar sahipleri cebelileri ile beraber, Müsellem, Yörük ve Akıncılar dahil olmak üzere toplam 58.500 idi.

Ve Sancakları bunlardır :

Livâ-i Paşa (Sofya), livâ-i Köstendil, livâ-i Vize, livâ-i Çirmen, livâ-i Kırkkilise (Kırklareli), livâ-i Silistre, livâ-i Niğbolu, livâ-i Vidin, livâ-i Alacahisar, livâ-i Vılçıtrın, livâ-i Prizrin, livâ-i İskenderiye (Arnavud İskenderiyesi=İşkodra), Livâ-i Dukagin, livâ-i Avlonya, livâ-i Ohri, livâ-i Delvine, livâ-i Yanya, livâ-i Elbasan, livâ-i Mora, livâ-i Tırhala, livâ-i Selânik, livâ-i Üsküp,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

livâ-i Bender, livâ-i Akkirman.

Süleymaniye nüshasında ise Ozi de sancak olarak mevcuttur (Doç.Dr. İlhan Şahin neşrinde Özü imlâsiyle). Hacıbegiç'in kaydına göre Hammer Bender ve Akkirman yerine aslında Cezâir-i Bahri Sefîd Eyâletine bağlı bulunan Kavreli ve Gelibolu'yu anmaktadır.

Ve Müsellem Sancakları bunlardır :

Livâ-i Müsellemân-ı Kızılca, livâ-i Müsellemân-ı Çingene, livâ-i Müsellemân-ı Çirmen.

Ve Yörük Sancakları bunlardır :

Livâ-i Yörükân-ı Ofcabolu, livâ-i Yörükân-ı (Vize) livâ-i Yörükân-ı Tanrıdağı, livâ-i Yörükân-ı (Selânik) livâ-i Yörükân-ı Kocacık, livâ-i Yörükân-ı Naldöken.

Açıklaması :

Livâ, evvelce de söylemiş olduğumuz gibi, Sancak kelimesinin arapçasıdır. Bu Sancaklardan bu günkü adlariyle anılanlar, parantez içinde gösterilmiştir. Müsellem ve Yörük Sancakları hakkında ise yukarıda bilgi verilmiş bulunmaktadır. Evvelce söylemiş olduğumuz gibi, bu iki teşkilât bu tarihde artık mevcud değildi.

Eyâlet-i Bosna

Yedi Sancaktır ve Züemâ ve erbâb-ı Timâr'ı bin dokuz yüz seksen kılıçdır. Kânûn üzere Cebelüleri ile yedi bin mikdârı asker olur ve bunlardan ma'da ulûfelü neferâtı vardır.

Sancakları bunlardır :

Livâ-ı Bosna, livâ-i Hersek, livâ-i İzvornik, livâ-i Zacasna (Zacna), livâ-i Kırka, livâ-i Bakriç (Pakrats).

Açıklaması :

Hacibegiç, Zacasna imlâsının Bosna Sipahîlerine ait 1627 tarihli tamamlanmamış bir yazmada ve Ayn Ali'nin 1617 tarihli yazma nüshasında bu şekilde bulunduğunu, Evliya Çelebi ile Cihannümâ'da ve onlardan naklen Hammer ve Ahmet Râsim tarihlerindeki Zacna şeklindeki imlâsının hatalı olduğunu kaydetmektedir (Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu. Nova Serija 1947, s. 147).

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Süleymaniye Kütüphanesi nüshasında ise Kırka Sancağından sonra Bakriç yerine Orahoviça Sancağı yer almıştır (Doç.Dr. İlhan Şahin neşri, *Tarih Dergisi*, Sayı XXXII, s. 912). Orahoviça=Orahovitsa kelimesi ise Cevizlik şeklinde tercüme edilebilir.

Yine burada geçen Ulûeli Neferat tâbirinden maksat Gönüllü veya Yerli Kulu denilen teşkilâttır ki ne olduğu evvelce izah edilmişti.

Eyâlet-i Budun (Budin, Budim),

Eyâlet-i Eğri (Eğre, Eger, Erlau, Agria)

Eyâlet-i Kanije (Nagy Kanizsa, Gross Kanisa).

Bunlar cümle on yedi Sancakdır ve Zuemâ ve Erbâb-ı Tîmâr'ı iki bin sekiz yüz altmış dört kılıçtır. Kânûn üzere Cebelüleri ile on bir bin mıkdârı asker olur ve bunlardan ma'da ulûfelü kul tâyifesi vardır.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Budun, livâ-i Ostorgon (Estergon), livâ-i Sigetvar, livâ-i Istolni Belgrad (Stolni Beograd. Macarcası Szebesfehervar. Almancası ise Stuhlweissenburg'dur), livâ-i Seçen, livâ-i Novigrad, livâ-i Peçuy, livâ-i Seksar, livâ-i Sekçuy (Mohaç), livâ-i Semendire, livâ-i Hatvan, livâ-i Solnok, livâ-i Segedin, livâ-i Şimontorna, livâ-i Kopan, livâ-i Pojega.

Açıklaması :

Budun Eyâleti'ni çeşitli Osmanlı kaynaklarında Budin veya Budum olarak da görüyoruz. Burası, Türk fethinden evvel Macaristan'ın başkenti olan Budapeşte şehridir. Tuna nehrinin kuzeyinde kalan kısmı Budin diye anılmıştır. Macaristan Kanunî tarafından Mohaç meydan savaşından sonra 1526 yılında alınmaşsa da evvelâ yalnız bir himaye tesis edilmiş, 1541 yılında ise bu memleket merkezi Budin olan bir Eyâlet haline getirilmiştir. Türklerin elinden çıkışı ise 1686 yılındadır. Tuna'nın güney tarafında kalan kısım, Peşte diye anılmıştır. Eğri ve değişik imlâya göre Eğre'nin Macarca adı Eger, Almanca Adı Erlau ve Roma devrindeki Lâlitnce adı ise Agria'dır. Kanije'nin Macarca adı Nagy Kanizsa, Almanca adı ise Gross Kanisa'dır. Ulûfeli Kul tâifesinden maksat ise Gönüllü veya Yerlikulu denilen teşkilât olup mâhiyeti evvelce izah edilmiştir. Sekeçuy Sancağı, Evliya Çelebi'de Mohaç, Ayn Alî'de Sekezuy nâm-ı diğer Mohaç şeklinde

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

geçmektedir. Kâtip Çelebi, Ayn Ali ve Evliya Çelebi'nin Pojega'yı Bosna Eyaleti'ne tâbî olarak gösterdiklerini Hacıbegiç tesbit ve kaydetmiştir. Süleymaniye nüshasında Hatvan'dan sonra Filek livâsı vardır ki aslı Fülek olup Türkler Filek demişlerdir. Evliya Çelebi ve Ayn Ali, Filek ile beraber Osek Sancağını da anmaktadır. Burasını Slâvlar Osjek (Osyek), Macarlar ise Essek diye anarlar. Hacıbegiç Evliya Çelebi'de Kanije Eyâleti'nin Sancakları meyânında ve Sigetvar ve Kopan sırasında Valpovo, Şikloş, Nadajd ve Palatin Sancakları'nın bulunduğuna işaret eder ki bu da elimizdeki Kanunnâme'nin daha eski bir Kanunnâme'den istinsah edildiğini bir daha anlatmaktadır. Şimontorna'nın Macarca aslı ise Simony Tornya'dır.

Eyâlet-i Timeşvar

Altı Sancakdır ve Züemâ ve Erbâb-ı Tîmâr'ı vardır. Üç yüz on Kılıcdır. Kânûn üzere Cebelüleri ile iki bin beş yüz mikdârı askerdir ve ulûfe ile neferâtı vardır.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Timeşvar, livâ-i Göle, livâ-i Modava, livâ-i Batova, livâ-i Çanad, livâ-i Lipova.

Açıklaması :

Evliya Çelebi bunlardan başka şu Sancakları da saymaktadır: Şebeş, Lugoş, Kaçnat, Arad, Beckerek.

Burada bahsi geçen Arad, Maros nehrinin sol kıyısında bulunan O-Arad=Eski Arad ve sağ kıyısındaki Uy-Arad=Yeni Arad olmak üzere karşılıklı iki bölümden meydana gelmektedir.

Ayrıca, Batova Sancağını Yanova okumak doğru olmadığı gibi, bunun Yanık kale (Raab, Gölvar) olarak göstermek de yanlıştır. Macarların Györ dedikleri Yanık Kale, Budapeşte'nin 133 kilometre kuzeydoğusundadır (Bk. İlhan Şahin).

Eyâlet-i Anadolu

On dört Sancakdır ve Züemâ ve Erbâb-ı Tîmâr'ı sekiz bin altı yüz on dokuz Kılıcdır. Kanûn üzere Cebelüleri ile yirmi beş bin mikdârı asker olur ve Sancakları bunlardır :

Livâ-i Kütahya, livâ-i Hudâvendigâr (Bursa), livâ-i Saruhan (Manisa bölgesi), livâ-i Aydın, livâ-i Kastamoni, livâ-i Bolu, livâ-i Menteşe, livâ-i

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Karahisar, livâ-i Sultanönü, livâ-i Ankara, livâ-i Kengiri (Çankırı), livâ-i Teke, livâ-i Hamid, livâ-i Karesi (Balıkesir bölgesi).

Açıklaması :

Anadolu Eyâleti, devlet protokolunda en ilerideki Beylerbeyilik olan Rumeli Beylerbeyiliğinden sonra gelir ve Anadolu Beylerbeyi terfi' edersc Rumeli Beylerbeyi olurdu. Her ikisi ve her ikisinin mâzulleri İstanbul'da bulundukları sırada Dîvân-ı Hümâyûn toplantılarına kaulırlardı. Bundan maksat idarî sahadaki tecrübelerinden ve bölgeleri hakkındaki bilgilerinden faydalanmaktı.

Bursa'nın (Prusa) Orhan Gazi tarafından fethinden sonra burası civarı ile birlikte bir Sancak olarak Şehzade Murad Bey'e verilmiştir. Tarihî an'anelere göre Murad Bey'in ünvanının Hudâvendigâr olması dolayısiyle Sancak bu adla anılmış, 1859 tarihinde merkezi Bursa olmak üzere Hudâvendigâr Vilâyeti haline getirilmiş ve bu adı Cumhuriyet devrine kadar devam etmiştir. Saruhan ise Anadolu'nun batısındaki bir bölge olup adını Selçuklu Devleti'nin yıkılması sırasında, XIV. yy. başlarında (1313) burada bir Beylik kurmuş olan Saruhan Bey'den almıştır. Bu Beylik bir çok macerâlardan sonra 1405 veya 1410 tarihinde kesin olarak Osmanlı Devletine katılmak suretiyle sona ermiş ve Osmanlılar Akhisar, Gördes, Demirci, Menemen, Adala, Turgutlu, Nif (Mustafakemalpaşa) bölgelerini, merkezi Manisa olmak üzere bir sancak halinde Anadolu Eyâletine bağlamışlardır. Menteşe ise, Anadolu'nun güneybatı köşesindeki bir bölge olup adını 1282 yılında burada bir Beylik kurmuş olan Menteşeoğulları adlı Türk ailesinden almıştır. Menteşe Beyliği 1424 yılında II. Murad tarafından Osmanlı Devleti'ne katılmak suretiyle kesin şekilde ortadan kaldırılmış ve bir Sancak olarak Anadolu Eyâleti'ne bağlanmıştır. O sırada Muğla, Balat, Milâs, Peçin (Barçin), Bozöyük, Marmaris, Megri, Köyceğiz bölgelerini ihtiva ediyordu. Bunun gibi Hamid Sancağı Hamidoğulları'nın 1300 yılında kurdukları Beylik olup Uluborlu, Eğirdir, Yalvaç, Âsi Kuruağaç, Keçiborlu, Isparta, Burdur, Antalya bölgelerini kapsıyordu. 1423 yılında ortadan kalkmıştır. Teke ise adını, 1300 yılı da Antalya bölgesinde Tekeoğulları tarafından kurulan ve 1426 yılında varlığı sona eren Beylikten almıştır. Yukarıda adı geçen Hamidoğulları, aslında Tekeoğulları'nın mensup olduğu Teke Aşireti'nin bir bölümü idi. Tekeoğulları, Selçuklu Devletinin bir Uçbeyi iken, bu devletin inkıraza sürüklenmesi üzerine istiklâlini ilân etmiştir. Balıkesir bölgesinde 1300-1345 yılında hüküm süren Karesioğulları, bu bölgeye

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

adlarını vermişlerdir. Karesi sözü, Beyliği kuran Kara İsa Bey'in adından bozmadır. Merkezi Balıkesir olan bu Beylik Bigadiç, Sındırgı, Bergama, Fesleğen, Baş-Gelembe, İvrindi, Balya, Kemer, Edremid, Ayazmend (Altınova), Susurluk, (Su Sığırlık), Şamlı, Karacalar bölgelerini kapsıyordu. Burada adı geçen Karahisar ise Afyon Karahisarı'dır. Anadolu' da bundan başka iki Karahisar daha vardı: Şebinkarahisar ve İç Anadolu'da Kayseri bölgesindeki Develikarahisar. Afyon Karahisarı'nın bir adı da Karahisar-ı Sâhib'dir. Aydın ise, XIV. yy. da Aydın, İzmir, Birgi, Ayaslug bölgelerinde hakimiyet kurmuş bir Türk Beyliği olan Aydınoğullarının adlarını vermiş oldukları bir Sancakdır. Osmanlılar bu Beyliğin varlığına 1426 yılında son vermiş ve topraklarını kendi ülkelerine katmışlardır. Yine Anadolu Eyâleti'nin Sancaklarından olan Kastamonu'nun adı burada bir kale yaptırmış olan Komnenos'lardan dolayı Kastra Komnen=Komnen kalesi sözünden, Bolu adı ise Şehir anlamına gelen Polis sözünden gelmedir. Osmanlılar Anadolu Eyâleti'ni Eyâlet-i Rûm diye de anmışlardır.

Eyâlet-i Karaman

Yedi Sancakdır. Züemâ ve Erbâb-ı Timârı iki bin beş yüz Kılıcdır. Kânûn üzere Cebelüleri ile altı bin mikdârı asker olur.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Konya, livâ-i Beyşehri, livâ-i Kırşehri, livâ-i Kayseriye (Kayseri), livâ-i Niğde, livâ-i Aksaray, livâ-i Akşehir.

Açıklaması :

Karaman adı, Anadolu Beylikleri'nin en uzun ömürlüsü olan Karamanoğulları'ndan gelmektedir. 1256-1466 yılları arasında mevcut bulunmuş olan ve varlığına Osmanlılar tarafından son verilen bu Beyliğin merkezi Lârende ve Osmanlı devrinde Konya idi.

Konya'nın adı, çeşitli eski kaynaklarda Cunin, Conia Conga vb. Şekillerde geçer. Roma devrindeki adı İconium'dur. Bizanslılar ise buraya Toksonion derlerdi. Kayseri'ye gelince, burasını bir Roma Eyâleti yapan Roma İmparatoru Caesar Julius Tiberius (14-37)'dan dolayı Caesarea diye anılmış ve Araplar bunu Kayseriye şekline dönüştürmüşlerdir. Niğde'nin adı ise ortaçağ kaynaklarındaki Nakida veya Nekide'den gelmektedir.

Eyâlet-i Mer'aş (Maraş)

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Dört Sancakdır ve Züemâ ve Erbâb-ı Tîmâr'ı iki bin sekiz yüz altmış dokuz Kılıcdır. Cebelüleri ile altı bin beş yüz mikdârı asker olur.

Ve Sancakları bunlardır :

Livâ-i Mer'aş, livâ-i Kars, livâ-i Malatya, livâ-i Ayntâb (Gaziantep).

Açıklaması :

Maraş'ın adı, Asur kitabelerinde Markasi olarak geçer ve bu ad, pek fazla olmayan değişikliklerle bu güne kadar gelmiştir. Bizans devrinde Marasion diye anılan şehir, 637 tarihinde Arap fethinden sonra onlar tarafından Mer'aş diye anılmış olup günümüzde kendi halkının telaffuzuna uygun olarak Maraş şekli kabul edilmiş bulunmaktadır.

Kars'ın adı, burada yerleşmiş olan Karsak Türkleri'nden gelmektedir. Malatya'nın adı ise çok eskiye, Hitit uygarlığı çağına ve Büyük Hitit İmparatorluğu (M.Ö. 1500-M.Ö.1180) zamanına kadar gider ve Melido şeklindedir. Ayntâb adına bölgeye ait eski Vekâyînâmelerde Anthaph olarak rastlanır. Ayntâb şekli ise ilk önce Haçlı Seferleri'ne ait kroniklerde geçer.

Hacıbegiç, Evliya Çelebi ile Ayn Ali ve Hammer'de Samsad Sancağı'nın da Maraş'a bağlı olarak gösterildiğine işaret etmektedir.

Eyâlet-i Sivas (Sivas)

Yedi Sancakdır ve Züemâ ve Erbâb-ı Tîmâr'ı üç bin dokuz yüz otuz yedi Kılıcdır. Cebelüleri ile sekiz bin mikdârı asker olur.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Sivâs, livâ-i Bozok, livâ-i Amasya, livâ-i Çorum, livâ-i Divriği, livâ-i Arabgir, livâ-i Cânik.

Açıklaması :

Sivas veya Sıvas adı, Sebasteia'dan bozma olup şehre bu ismi Roma devleti'nin İmparatorluk devri başında (M.Ö. 27) Pontus Kıraliçesi bulunan Pythodoris tarafından verilmiş olup Anadolu'nun en eski iskân bölgelerinden biridir. Osmanlı hâkimiyetine girişi 1398 yılındadır.

İranlılar, uzun süre Roma idaresinde bulunduğu için Anadolu'yu Diyâr-ı Rûm veya kısaca Rûm diye anmışlar ve daha sonraları bu adı zaman zaman bütün Osmanlı ülkeleri için kullanmışlardır. Kendilerini Roma İmparatorluğu'nun vârisi sayan Osmanlılar ise ülkelerini Memâlik-i Rûm=Roma Memlekedeleri ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hükümdarlarını Pâdişâh-ı Rûm=Roma İmparatoru diye andıkları gibi Anadolu Eyâleti'ne de ikinci bir isim olarak Eyâlet-i Rûm demişlerdir. İşte bunun gibi Sivas Eyâleti de Rûmîye-i Sugrâ (Küçük Rûm) diye anılmıştır. Bozok, bilindiği gibi bir Oğuz Boyu'nun adıdır ve bu Sancak adını, burada yerleşmiş olan bu boydan almıştır. Amasya'nın İlkçağlardaki adı Amascia'dır. Osmanlı devletine ilk katılışı 1398 yılında olup 1402 yılında Moğol Hakanı Topal Timur'un eline, Timur'dan sonra Şehzâde Çelebî Mehmed'in idaresine geçmiş, onun Padişahlığı sırasında ise Sivas, Tokat, Şebin Karahisar, Çorum ve Canik Sancaklarından kurulu Rûmîye-i Sugrâ Eyâleti'nin merkezi (Paşa Sancağı) olmuş, 1418 yılında ise merkez Sivas'a nakledilerek bundan sonra ve zamanla Eyâlet, Sivas Eyâleti resmî adını alınmıştır. Divriği'nin adı ise Bizans devrindeki ismi olan Tefrike'den gelmiştir. Canik, Selçuklular devrinde Cenik ve Canit olarak anılmış olup gerek bu adın ve gerekse Çorum ve Arabgir adlarının nereden geldikleri kesin olarak belli değildir.

Eyâlet-i Trabuzun (Trabzon)

İki Sancakdır ve Züemâ ve Erbâb-ı Timârı beş yüz elli dört kılıcdır. Kânûn üzere Cebelüleri ile iki bin mikdârı asker olur.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Trabuzun, livâ-i Batum.

Açıklaması :

Trabzon M.Ö. 2000 yılında kurulmuş olup ilkçağlardaki adı Trapezus'dur. Osmanlı Türkleri tarafından Fatih II. Mehmed zamanında ve 1461 yılında fethedilmiştir. Batum ise, gürcüce Batumi şeklinin biraz kısaltılmışıdır. Eski çağlarda Bathys diye anılırdı. Kanunî I. Süleyman zamanında ve 1564 tarihinde Osmanlı Devleti topraklarına katılmış ve 1878 yılında Ayastefanos (Yeşilköy) andlaşmasiyle Çarlık Rusyası'na terkedilmiştir. Hâlen Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkentidir.

Eyâlet-i Kefe

Eyâlet-i mezbûrda Zeâmet ve Tîmâr yokdur, ama Kul tâyifesi vardır. Kurâ ve mezâri'i Havass-ı Hümâyûn'dur. Mîrî tarafından zabtolunur.

Açıklaması :

Kefe, Şehzâdeliğinde Kanunî'nin Sancakbeyi olarak bulunduğu yerdi. Onun

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

tahta çıkışından sonra Eyâlet haline getirilmiştir. Kefe'de Zeâmet ve Timar şeklinde Toprak Dirliği yoktu, buna karşı Yerli Kulu denilen asker vardı. Bütün geliri devlet tarafından alınmakta ve Beylerbeyi ile askerin giderleri ve gerekli öbür masraflar merkezden karşılanmaktaydı. Bundan da Kefe'nin durumunun Salyâneli Eyâletler karakteririne benzediği anlaşılmaktadır. Kanunnâme'de ise adı, Toprak Dirliği'nin bulunduğu Eyâletler arasında geçmektedir. Bunun sebebi her halde Zeâmet ve Timar bulunmamakla beraber, bütün arâzisinin Havass-ı Hümâyun, yani zirâî gelirinin devlete ait dirlik olmasıydı. Ne Hacıbegiç, ne de İlhan Şahin bu hususa dikkati çekmemişlerdir.

Kefe'nin İlkçağlardaki adı Caffa, Bizans devrindeki adı ise Theodosia'dır.

Eyâlet-i Diyâr-ı Bekir (Diyarbakır)

Yirmi iki sancakdır. On Sancağı Ümerây-ı Osmaniye tasarrufundadır. Ma'dası Yurdluk ve Ocaklıkdır. Anlar dahi sâir Ümerâ gibi tabıl ve alem sahibleridir. Hattâ tâyin olunmuş İcmallü Hasları vardır ki ellerine Berât-ı Hümâyûn verilmişdir. Nihayet şu kadar vardır ki Selâtîn-i Selefden ellerinde olan ahidnâmeleri mucibince azil ve nasbı kabul etmezler. Ama, içlerinde Zeâmet ve Timârları vardır. Sefer-i Hümâyûn vâkı' oldukça kendüleri ve Züemâ ve Erbâb-ı Timârları Beylerbeyileri ile ma'an sefer eşerler ve bunlardan ma'da Zeâmet ve Timâr ile başka aşiret Beyleri vardır ve lâkin anlar tabıl ve alem sahibleri değillerdir, belki Züemâ makāmındadır. Pes imdî Eyâlet-i mezbûrenin Züemâ ve Erbâb-ı Timârı ve zikrolunan ashâb-ı aşîrâtı ile dörı bin on yedi kılıcdır. Kānûn üzere Cebelüleri ile on sekiz bin mıkdârı asker olur. Bunlardan ma'da ulûfe ile neferhâtı dahi vardır.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Âmid, livâ-i Harprut (Harput), livâ-i Ergani, livâ-i Siverek, livâ-i Hasanbeyf (Hısn-ı Keyfâ), livâ-i Çemişkezek, livâ-i Se'îrd (Siird), livâ-i Çapukçur, livâ-i Sincâr, livâ-i Tercil, livâ-i Kulb, livâ-i Çermük (Çermik), livâ-i Pertek (Pertinek), livâ-i Mazgerd (Mazgird), livâ-i Atak, livâ-i Pespan Burban, livâ-i Sağmân, livâ-i Mefârkîn (Meyyârfârıkîn = Silvan), livâ-i Mihrânî, livâ-i Akçakale, livâ-i Habûk (Hancuk).

Açıklaması :

Bu Eyâletin yirmi iki Sancağından on tanesi Osmanlı Sancakbeyleri'nin idaresinde ve Toprak Dirlikli idi, kalanı Yurdluk ve Ocaklık şeklinde bulunuyordu.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Yurdluk ve Ocaklık daha evvel izah edilmişti. Yurdluk ve Ocaklık sahipleri, öbür Sancakbeyleri gibi davul ve bayrak sahibi bulunuyorlardı ki bu, Selçuklular'da olduğu gibi Osmanlılar'da da Beylik alâmetiydi. Nitekim Selçuklu Sultanı II. Giyaseddin Mes'ud tarafından Osman Gazi'ye 1289 tarihinde (Tabl ve Alem) ve ayrıca tuğ ve Kılıç gönderilmişti. Bu Beylerin İcmalli Has sahibi olduğu kaydediliyor. Bunun da ne demek olduğunu evvelce anlatmıştık. Ellerindeki Berâtlarına göre, azil edilmeyi veya başka bir göreve tayin edilmeyi kabul etmezlerdi. Topraklarında Zeâmet ve Timarlar bulunur ve bunları tasarruf edenler Cebelileri ile beraber sefer zamanlarında Beylerbeyi'nin sancağı altına giderlerdi. Bunların dışında ise davul ve bayrak sahibi olmayan zeâmetli bâzı Aşiret Beyleri de vardı. Bunlar da Beylerbeyi'nin emrinde sefere gitmekle beraber, daha evvel bahsi geçen dokuz Hükûmet=Aşiret derecesinde imtiyazlı değillerdi.

Eyâletin Merkez Sancağı Âmid, İlkçağlarda Âmida diye anılırdı. Osmanlılar zamanında coğrafî yapısından dolayı Kara Âmid diye de anılmıştır. Şehrin ve Eyâletin merkezi olan Âmid'in bir adı da Diyâr-ı Bekir olup kendi bu adını Eyâlete de vermiştir. Bu adın menşeine gelince, burası Abbâsîler devrinde bölgeye yerleşmiş olan Bekr bin Vâil Arabları dolayısiyle Diyâr-ı Bekr=Bekr'in Ülkesi adını almış, Osmanlılar tarafından Yavuz devrinde ve 1514 tarihinde fethedildikten sonra onlar tarafından Diyâr-ı Bekir ve sonra tek bir isim halinde Diyârıbekir şeklinde anılmış, nihayet 1937 yılında Diyarbakır şekline dönüştürülmüştür. Harput'un varlığı VIII. yy.a uzanmakta olup bir Urartu şehri olduğu tahmin edilmektedir. Eski adı Hartaberd idir. Romalılar Ziata Castellum, Arablar aynı anlamda olarak Hısn-ı Ziyâd diye anmış, Türkler ise Harprut ve daha sonraları Harput demişlerdir. Hasakeyf'in asıl adı ise Hısn-ı Keyfa olup Anadolu'daki en eski yerleşim bölgelerinden biridir. İlkçağlardaki adı Kefa idi, bu da eski Suriye dilinde Kaya anlamına geliyordu. Hısn, Arabcada kale demek olduğuna göre Hısn-ı Kefa (Arab talaffuziyle Keyfâ) Kaya Kalesi demek oluyordu. 1515 yılında Osmanlı idaresine girmiş ve Türkler tarafından zamanla Hasankeyf diye anılmıştır. Bakır mâdeniyle ünlü Ergani'nin eski adı Argani idi. Çaldıran zaferinden sonra (1514) Osmanlı memleketlerine katılmış ve ilk zamanlarda Diyaribekir Eyâletinin Merkez Sancağı olmuştur. Ancak daha sonra ve Kanunî zamanında Âmid Sancağı onun yerini almıştır. Siird'in ne zaman kurulduğu ve adının nereden geldiği bilinmemektedir. Arablar'ca Se'ird ve Türkler tarafından Siird=Siirt diye anılmıştır. Sincâr'ın eski adı Sincârâdır. 1515 yılında Yavuz tarafından fethedilen Pertek'in adı,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

eski kayıtlarda Pertirek olarak geçmektedir. Kanunnâmede adı Mefârikîn diye geçen Meyyârfârikîn, bugünkü Silvan'dır. Osmanlı topraklarına katılışı 1516 tarihindedir. Meyyârfârikîn'in adı, bu Eyâletin Sancağı olarak *Cihannümâ*'da geçmemektedir. Mazgird'den ise ne Ayn Ali'nin ne de Evliya Çelebî'nin bahsetmediğine, Pespan Burhan'ın adının ise *Cihannümâ*'da bulunmadığına Hacıbegiç işaret etmektedir. Atak'ın kadim adı Hattah, Ergani'nin daha eski adı ise Arkanayn idi. Bu son isim, sonraları ve tahminen XIX. yy. da bir ara Osmaniye de diye anılmıştır. Hâlen yine Ergani adını taşamaktadır. *Cihannümâ* ise Diyarbekir Eyâleti'nin on biri Osmanlı Sancağı, sekizi yerli Beyler'in Sancağı (yani Yurdluk ve Ocaklık) olduğunu, ayrıca beş Hükûmeti (Yani evvelce izah ettiğimiz gibi Aşireti) ihtiva ettiğini kaydeder.

Eyâlet-i Şâm

On bir Sancak'dır. Yedi Sancağı Hasla, ma'dası Sâlyâne iledir. Ama Sâlyâne ile olan elviyede Zeâmet ve Timâr yokdur. Cümle mahsûlâtı mîrî tarafından zabt olunur. Pes imdî Zeâmet ve Timâr olan elviyenin Züemâ ve Erbâb-ı Timârı bin iki yüz elli kılıcdır. Ümerâsi ve kânûn üzere Cebelüsü ile dört bin mıkdârı asker olur ve bunlardan ma'da ulûfelü Kul Tayifesi vardır.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Şâm, livâ-i Safed, livâ-i Kuds-ı Şerîf, livâ-i Aclûn, livâ-i Lecûn, livâ-i Gazze, livâ-i Nablûs, livâ-i Tedmûr, livâ-i Saydâ, livâ-i Beyrût, livâ-i Kerek Şuveyk.

Açıklaması :

Şâm adı çok eski olup Tevrat'da geçmektedir; ancak bu ad, bölgenin adıdır. Bununla beraber bu Eyâlet'in merkezi olan şehire de verilmiştir. Aslında şehrin adı Dimaşk olup Arablar tarafından Dımaşku'ş-Şâm, yani Şâm'ın Dimaşk'ı diye anılmıştır. Dimaşk kelimesini bâzı müellifler Ermenice olarak kabul etmek hatasına düşmüşlerdir. Nitekim İslâm ansiklopedisi'nin Şâm maddesinde bu hata tekrarlanmıştır. Aslında ise bu kelime Aramcadır. Aramlar (Ârâmîler), Büyük Hitit İmparatorluğunun yıkılışından sonra, yani M.Ö. 1180 yıllarından itibaren Önasya'da hâkimiyet kurmuşlar ve Suriye'nin kuzeyinden Şeri'a nehri ötelerine kadar olan bölgede yerleşmeyi başarmışlardı. M.Ö. XII yy. da bölge onların idaresindeydi ve başkentlerine Ti-maşk-tim (a) s-ku diyorlardı. İşte Dimaşk kelimesinin kökü de budur. İskender'in vefatı üzerine (M.Ö.323) Suriye onun kumandan-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

larından Leonidas'ın eline geçmiş, merkezi olan Dimaşk bundan sonra Yunanlılar, Romalılar ve Bizanslılar tarafından Damaskos diye anılmıştır. Bu ad, daha sonra bütün batı literatürüne bu şekilde geçmiştir.

Şâm Eyâleti'nin merkezi Şâm (Dımaşku'ş-Şâm) Sancağı idi. On bir Sancağının yedisi Osmanlı Sancakbeyleri tarafından idare edilmekte ve buralarda Zeâmet ve Timar şeklinde Toprak Dirlikleri bulunmaktaydı. Dört Sancağı ile Sâlyâneli olduğundan bunlarda bu gibi Toprak Dirlikleri yoktu. Diğer Sâlyâneli yerler gibi, bütün vergi geliri devlet tarafından alınır ve gerekli masraflar da yine devlet tarafından karşılanırdı. Ayrıca Yerlikulu Askeri de bulunmaktaydı. Yerlikulu Askerinin ne olduğunu daha evvel izah etmiştik.

Şâm ve hattâ bütün Suriye çeşitli millet ve devletlerin hâkimiyeti ve bunun neticesinde olarak onların kültürlerinin tesiri altında kalmış olduğu için buradaki yer isimlerinin çoğu da ayrı kökenlerden gelmektedir. Örneğin Beyrut'un M. Ö. 1000 yıllarında Berit diye anılıyordu. Safed İbrânî, Kuds (Kudüs) Arabca kökenlidir. Nablus ise Roma İmparatoru Titus Flavius Vespasianus (M.S. 79-81) tarafından bir Roma kolonisi olarak kurulmuş olduğunda Flavius Nea-Polis, yani Flavius'un yeni Şehiri diye anılmış ve Arab telaffuziyle Nablus şekline dönüşmüştür. Gazze'nin ilk Çağlardaki adı 'Azza, Saydâ'nın ise Sidon'dur. Tedmür, Ermenice olup Palmiye anlamına gelir vb.

Eyâlet-i Haleb

Altı Sancak'dır. Bir Sancağı Yurdluk ve Ocaklıkdır. (Bu) Adana Sancağıdır. Ma'dâsı Ümerây-ı Osmaniye tasarrufundadır ve Zü'emâ ve Erbâb-ı Timârı bin yüz elli kılıcdır. Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile dört bin mıkdârı askerdir ve bunlardan ma'da ulûfe ile Kul tâyifesi dahi vardır.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Haleb, livâ-i Adana, livâ-i Kilis, livâ-i Maarrâ, livâ-i Uzeyr, livâ-i Bâlis.

Açıklaması :

Bu Eyâlet Kanunnâme'de biri, yani Adana Yurdluk ve Ocaklık şeklinde Olmak ve öbürlerinde Osmanlı Sancakbeyleri bulunmak üzere altı Sancaklı olarak gösterilmektedir. Ayn Ali bunlara Birecik, Mudik ve Türkmen Sancakları'nı ilâve etmektedir. Evliya Çelebi ise Mudik ile beraber Antakya'yı da saymaktadır. Halep, Hitit devrine kadar uzanıp onlar tarafından Halpa diye anılırdı. Adana adı, bölgeleye

uzun süre hâkim olmuş bulunan Seleukos hânedânından VI. Antiochus Epiphanes tarafından verilmiştir. Kilis adı ise Asurlar'dan kalma bir belgede Ki-li-zi şeklinde geçmekte olup Romalılar tarafından Ciliza olarak anılmıştır. Bâlis, İlkçağlardan beri Barbalissos diye anılırken Hz. Ebubekir zamanındaki İslâm fethinden sonra Arablar tarafından bu adla anılmıştır. Maarrâ ve Uzeyr ise Arabça kökenli iki isimdir.

Eyâlet-i Erzurum

On bir Sancak'dır. Ülemâ ve Erbâb-ı Timârı beş bin altıyüz on sekiz kılıcdır. Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile on bin mıkdârı asker olur ve bunlardan ma'da ulûfelü Kul tâyifesi dahi vardır.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Erzurum, livâ-i Karahisâr-ı Şarkî, livâ-i Pasin, livâ-i Kigı, livâ-i İspir, livâ-i Hınıs, livâ-i Malazgird, livâ-i Tekman, livâ-i Tortum, livâ-i Mecimgired, livâ-i Mâmirvân.

Açıklaması :

Ayn Ali, Kuzucan ve Pasîn-i Süflâ adlariyle iki Sancak daha saymaktadır. Kuzucan, Evliya Çelebî ile Süleymaniye nüshasında da geçiyor. Erzurum adının aslı Hitit çağına dayanan Azzi şehrinden gelmektedir. Daha sonra burada bulunmuş olan Arzen (Erzen) şehri Selçuklular tarafından yıkılmış, yeniden yapılana ise Rûm (Anadolu) Erzen'i anlamına olarak Erzen-i Rûm denilmiş ve Erzurum adı bundan türemiştir. Karahisar-ı Şarkî, bugünkü Şebinkarahisar'dır. Şebin=Şebn Arabca olup yeni ve güzel anlamınadır. öbür Sancakların adları, bölgeye zaman zaman hâkim olmuş bulunan çeşitli kültürlerden gelmektedir.

Eyâlet-i Çıldır nâm-ı diğer Ahıska

On üç Sancak'dır. Üç Sancağı Yurdluk ve Ocaklıkdır. Ma'dası ümerây-ı osmaniye tasarrufundadır. Züemâ ve Erbâb-ı Timârı beşyüz elli altı Kılıc'dır. Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile iki bin mıkdârı asker olur. Sancakları şunlardır :

Livây-ı Oltu, livây-ı Ardahân-ı Büzürk (Büyük Ardahan), livây-ı Hartus, livây-ı Erednevuc, livây-ı Posuthu, livây-ı Mahcil, livây-ı Şavşâd, livây-ı Pergerek.

Açıklaması :.

Kanunnâmedeki adı Erednevuc şeklinde harekelenmiş olmakla beraber, Sancağın adı bilindiği kadariyle Ardanuc'dur. Bu Sancak adları da değişik kültürlere aid olup çeşidli mahallî dillerdendir. Çıldır'ın eski bir adı Zuirzuna'dır. Ahkelek veya Ahılkelek Gürcüce Ahalkalaki'den bozma olup anlamı Yeni Şehir'dir Ahıska da Gürcüce Ahalçihe'den gelmektedir ve bu da Yeni Kale demektir. Cihannümâ ile Evliya Çelebi ve Ayn Ali şu sancakları da saymaktadırlar :

Pazih, Lozi, Uşca, Catla, İspir, Pek.

Eyâlet-i Kars

Altı Sancak'dır ve Züemâ ve Erbâb-ı Tîmârı sekiz yüz on dokuz kılıcdır. Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü iki bin beş yüz mıkdârı asker olur ve bunlardan ma'da ulûfe ile Kul tâyifesi vardır.

Ve Sancak'ları bunlardır :

Livâ-i Kars, livâ-i Ardahân-ı Küçek (Küçük), livâ-i Zâruşâd, livâ-i Gecrân, livâ-i Kağızman, livâ-i Cucuvan.

Açıklaması :

Kars, bu bölgede yerleşmiş olan Karsak Türkleri'nden dolayı bu adı almıştır. Sancak adları ise çeşitli mahallî kültürlere aiddir.

Eyâlet-i Van

On üç Sancak'dır. Beş Sancağı Ümerâ-i Osmaniye tasarrufundadır, ma'dâsı Yurdluk ve Ocaklıkdır ve Züemâ ve Erbâb-ı Tîmârı bin iki yüz on beş kılıcdır. Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile üç bin mıkdârı asker olur. Bunlardan ma'da ulûfeli Kul tâyifesi vardır.

Ve Sancakları bunlardır :

Livâ-i Van, livâ-i Erciş, livâ-i Âdilcevâz, livâ-i Muş, livâ-i Bitlis, livâ-i Bârgiri, livâ-i Esyabrud, livâ-i Kârkâr, livâ-i Vâdi-i Benî Kutûr, livâ-i Kesânî, livâ-i Agakis, livâ-i Berdâ, livâ-i Evehucik (Ocacık).

Açıklaması :

Van, İlkçağlarda bir Urartu yerleşim bölgesiydi ve onlar tarafından Tanrıları T,şpua'ya izafeten Tuşpa diye anılmışlar. Urartular, bugünkü Van gölüne Vianina derlerdi. Bu isim sonraları Van şekline dönüşmüş ve hem göl, hem de şehir bu adla anılmışlar.

Âdilcevâz adı, Selçuklular'dan Muş adı ise buraya yerleşmiş bir Trako-Frig boyu olan Muşkiler'den kalmadır. Bitlis, İskenderin Asya fetihleri sırasında bu bölgeyi ele geçirmiş olan kumandanlarından Bidlis adından gelmektedir. *Cihannümâ* ve Evliya Çelebi Bitlis'in bir Sancak olmayup Hükûmet=Aşiret olduğunu kaydeder. Ali Çavuş ise bunu öbür Hükûmet=Aşiretler arasında saymaz. Aslında Bitlis, Yavuz devrinde ve 1514 yılında Bitlis Hânı IV. Şeref Han Osmanlı Devletine savaşsız ve kendi isteği ile katıldığı için içişlerinde özgür bir Beylik olarak bırakılmıştır. Ancak bundan sonra İran ile bir kaç kere el değiştirdi. Sonunda IV. Mehmed zamanında ve 1683 yılında kesin olarak zaptedilip Hanlık ilga edilerek Bitlis bir Osmanlı Sancağı haline getirildi ve metrûk kalan kalesi zamanla haraboldu.

Hacıbegiç'in Espabrud şeklinde okuduğu Sancağın adını, İlhan Şahin Âsyab-rud (dere değirmeni) diye okumuştur ki ben de bu okuyuş tarzına katılmaktayım. İlhan Şahin'in Ovacık şeklinde okuduğu Sancak'ın adı, kanunnâmede Evehocik diye okunacak şekilde harekelenmiş ve Hacıbegiç bu telaffuzu, yanına bir (?) işareti koymak suretiyle naklelmiştir. Ancak Evliya Çelebi bunu (Ovacık) şeklinde kaydettiği gibi bu yer hâlâ Ovacık adlı bir Bucak olarak mevcuttur. Bu da, Ali Çavuş kanunnâmesinin şerhi için ele aldığımız bu nushasındaki yer isimlerinin harekeleniş tarzına tamamen itimad etmemek gerektiğini anlatmaktadır.

Bunların dışında Süleymaniye nushasiyle Ayn Ali'de Kal'a-i Bâyezîd =Bâyezîd Kal'ası adiyle bir Sancak daha vardır. Evliyâ Çelebi Ekrâd ve Kal'a-i Bâyezîd Sancaklarını da saymaktadır.

Eyâlet-i Rakka

Yedi Sancak'dır ve Züemâ ve Erbâb-ı Tîmârı bin yüz Kılıcdır. Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile iki bin beş yüz mıkdârı asker olur.

Ve Sancakları bunlardır :

Livâ-i Rakka maa Ruhâ, livâ-i Deyr-i Rehbe, livâ-i Benî Rebî'a, livâ-i Cemâsse, livâ-i Birecik, livâ-i Habûr, livâ-i Sürûc.

Açıklaması :

Rakka şehri, Seleukos'lardan II. Kallonikos (M.Ö. 245-226) tarafından kurulmuş ve Kallinikon diye anılmıştır. 640 yılında Arablar tarafından fethedildikten sonra Rakka diye anılmış, 1517 yılında ise Osmanlılar tarafından fethedilerek bir Eyâlet haline getirilmiştir. Ruha ise, Rakka'nın yanında Arablar tara-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

fından kurulmuş daha küçük bir şehir olup sonraları Rakka ile birleşip tek bir iskân ünitesi haline gelmiştir. Deyr-i Rehbe yazma Kanunnâme nushasında açıkça ve kolaylıkla bu şekilde okunabildiği halde Hacıbegiç tarafından yanlış olarak Dirirehiye şekli kabul edilmiştir. Birecik ise, Arabca kale anlamına gelen "Birâ" ile Türkçe tasgîr edâtı olan "cik" ekinin birleşmesinde meydana gelmiş oluk Küçükkale anlamındadır. Habûr'un varlığı çok eskiye ait olup Asurlar devrinde bile bir iskân bölgesiydi. Eski adı Khaboras= Ahuras'dır.

Eyâlet-i Şehrizûl (Şehr-i Zol, Şehr-i Zûr)

On dokuz Sancakdır. Altı Sancağı Ümerâ-i Osmaniye tasarrufundadır. Ma'dası Yurdluk (ve) Ocaklıkdır ve bunlardan ma'da başka aşiret Beyleri vardır. Ama, Zeâmet ve Erbâb-ı Tîmârı beş yüz doksan kılıcdır. Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile üç bin mikdârı asker olur.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Şehrizûl, livâ-i Erbil, livâ-i Sürücek, livâ-i Hezârmürd, livây-ı Mergâve, livâ-i Achur, livâ-i Keşşâf, livây-ı Şehr-i Bâzâr, livây-ı Bak, livây-ı Nîl-i Tâyirî, livây-ı Sipehrencîn, livâ-i Ebrumân, livâ-i Dâvdân, livâ-i Perend, livâ-i Bulekas, livâ-i Cebel-i Humreyn, livâ-i Zülcenâheyn, livâ-i Hureyr (ve) Rudin, livâ-i Kal'a-i Gâzi.

Açıklaması :

Bu Eyâletin adı çeşitli kaynaklarda Şehrizûl, Şehrizhûr veya Şehrizol olarak geçmektedir. Doğrusu ise Şehrizûr (Şehr-i Zûr) dur. *İslâm Ansiklopedisi*'nin bu Eyâletin XVIII.yy. da kurulduğu hakkında verdiği bilgi de tabiî ki tamamen yanlıştır. Çünkü Asur hükümdarı Asurnasirpal (M.Ö. 883 - 859) devrinde Zamua Eyâletinin merkez şehri olduğu bilinmektedir. Hezârmünd'ün Hacıbegiç tarafından Hezârmut şeklinde okunması, bir tertip hatası değilse, yanlıştır. Mergâve Sancağını Hacıbegiç'in Merkava ve İlhan Şahin'in Müjgâve okumaları da yanlıştır. Mergâve ise Boğa demektir. Ayn Ali ve Evliya Çelebi, Perend Sancağı'nı Haleb Eyâleti'ne bağlı olarak göstermektedirler. Erbil'in eski adı ise Arbela'dır.

Eyâlet-i Musul

Beş Sancak'dır ve Züemâ ve Erbâb-ı Tîmârı altı yüz on Kılıcdır. Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile üç bin mikdârı asker olur.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Musul, livâ-i Kerkük, livâ-i Tikrit, livâ-ı Bâcvânlık, livâ-i Huden Bâne.

Açıklaması :

Musul'un aslı Mavsıl (El-Mavsıl)'dır. Kanunî devrinde ve 1535 yılında Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Kerkük'ü Sâsânîler Kermekân, Suryânîler Beyt-i Kermây, Arablar El-Kerm diye anmışlardır ve adının kaynağı da budur. Ne Evliyâ Çelebi, ne Cihannümâ ve ne de Ayn Ali'de bu Sancağın adı geçmektedir. Hammer ise onu Tikrit ile beraber Bağdad Eyâleti'ne bağlı olarak göstermektedir. İlhan Şahin'in Tikrit'i Tekrit şeklinde okuması yanlıştır.

Eyâlet-i Trablûs-ı Şâm

Beş Sancakdır ve Züemâ ve Erbâb-ı Timârı altı yüz on Kılıcdır. Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile üç bin mıkdârı asker olur.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Trablûs-ı Şâm, livâ-i Hamâ, livâ-i Humus, livâ-i Selemiye, livâ-i Cebele.

Açıklaması :

Trablûs, Tri-Polis=Üç Şehir'den gelmektedir ve Libya'nın kuzeybatısında bulunan Trablûs (Trablûs-ı Garb)'dan ayırmak için Trablûs-ı Şam diye anılmıştır. Trablûs-ı Şâm, M.Ö. IV. yy. da Arvâd, Sûr ve Saydâ'dan gelen Göçmenler tarafından ayrı üç mahalle halinde kurulduğu için Tripolis adı verilmiştir. Hamâ, eskiçağlarda Apomela, Epiphania ve Hamat adlarıyla anılmış ve Hamâ şekli bu son isimden doğmuştur. Humus (=Hums) 'un eski adı Emese'dir. Selemiye'nin eskiçağlardaki adı Salamias (=Salamanias)'dır. Cebele adını, kenti onarıp buraya müslümanları yerleştirmiş olan Şam Vâlisi Muaviye vermiş olabilir. Müslümanlar tarafından fethi 638 yılındadır.

Eyâlet-i Bağdâd

Yirmi Sancak'dır. Sekiz Sancağında sâyir memâlik gibi Zeâmet ve Timâr vardır. Ma'da Sancaklar ki Arz-ı Irak'dır, Anlarda Zeâmet ve Timâr yoktur. Ol Sancaklar Arz-ı Memleket addolmuşıur, ancak Sancakbeyi Hassı vardır ki Yurdluk ve Ocaklık gibidir. Ma'da kurâ ve mezâri'nin cümle mahsûlâtı mîrî cânibinden zapt olunur. Pes imdî Zeâmet ve Timâr olan elviyenin Züemâ ve Erbâb-ı Timârı dokuz yüz seksen Kılıcdır. Cümle Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile dört bin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

beş yüz mikdârı asker olur ve bunlardan ma'da ulûfelü Kul tâyifesi vardır.

Ve Sancakları bunlardır :

Livâ-i Bağdâd, livâ-i Zenkâbâd, livâ-i Hille, livâ-i Cevâzir, livâ-i Rûmâhiye, livâ-i Aneh, livâ-i Cengûle, livâ-i Karadağ, livâ-i Dertenk, livâ-i Semâvât, livâ-i Bayat, livâ-i Derne, livâ-i Dih-i Bâlâ, livâ-i Vâsıt, livâ-i Kerend (Kernd), livâ-i Demürkapı, livâ-i Karâniye, livâ-i Kabûr, livâ-i Geylân, livâ-i Âl-i Sâh.

Açıklaması :

Bağdâd Farsça olup Allah Hediyesi anlamına gelir. Ortaçağda Bağdân şekli de kullanılmış olduğu gibi Medînetü's-Selâm veya Dârü's-Selâm diye de anılmıştır. Sancak adlarının okunuşunda Hacıbegiç'in de İlhan Şahin'in de ufak tefek hataları olmuştur. Örneğin İlhan Şahin Aneh'i Ane, Karadağ'ı Karatak, Dih-i Bâlâ'yı Diyâlâ, Geylân'ı Gîlân, Âl-i Sâh'ı Âl-i Salih şeklinde ve Hacıbegiç Dih-i Bâlâ'yı Dihbala, Bayat'ı Beyat Âl-i Sâh'ı Alisah şeklinde okumuşlardır. Ancak İlhan Şahin Süleymaniye nushasını yayımlamış olduğundan okunuş farkları nusha farklarından da doğmuş olabilir. Hacıbegiç Cihannüma ile Evliya Çelebi'nin ve Hammer'in Kabur Sancağını almamış olduklarını, Âl-i Sâh'ı Ayn Ali Çavuş'da olduğu şekilde aldığı halde *Cihannümâ*'da bunun Âl-i Sâlih şeklinde geçtiğini kaydeder. Nitekim bu şekil Süleymaniye nushasında da böyle olduğu için İlhan Şahin tarafından bu imlânın kabul edildiği anlaşılmaktadır. Vâsıt Sancağı'nın boş şehri, Basra ile Bağdâd arasındaki mesâfenin tam orta yerinde, yani vasatında Emeviler'in Irak Vâlisi olup Zâlim ünvaniyle meşhur olan Haccâcü's-Sakafı tarafından kurulmuş olduğu için Vâsıt diye anılmıştır. Ali Çavuş'un verdiği izâhâta göre Bağdâd Eyâleti'nde Zeâmet ve Timar teşkilâtı bulunan yerler Arz-ı Memleket diye anılan mîrî, yani rakabe denilen çıplak mülkiyeti devlete aid olup belli hizmetler karşılığında tasarrufu şahıslara bırakılmış olan topraklardı ve sekiz Sancağı kapsıyordu. Bunun dışında kalan topraklar ise Arz-ı Irak diye anılıyordu ve bir Sancakbeyi hassı şeklinde Yurdluk ve Ocaklık'tu. Buralarda Timar ve Zeâmet gibi Toprak Dirliği üniteleri mevcut değildi. Bu her ikisine dahil olmayan yerlerdeki köy ve mezra'aların bütün geliri ise devlet tarafından alınırdı. *Cihannümâ* ve Ayn Ali, İmâdiye hükûmetini, yani aşiretini Bağdâd Eyâleti'ne bağlı olarak gösterirler.

Eyâlet-i Kıbrıs

Sekiz Sancak'dır. Beş Sancağı Hasla, üçü Sâlyâne iledir ve Züemâ ve Erbâb-ı Timârı bin sekiz yüz Kılıcdır. Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile beş bin mikdârı asker olur.

Ve Sancakları bunlardır :

Livâ-i Kıbrıs, livâ-i İçel, livâ-i Tarsus, livâ-i Alâiye, livâ-i Sis, livâ-i Kerine, livâ-i Baf, livâ-i Magosa.

Açıklaması :

Kıbrıs'ın bilinen en eski adı Alasia' olup M.Ö. II. yy. a kadar gider. Yunanlılar Ciprus demişler, Türkler ise Kıbrıs diye anmışlardır. II. Selim devrinde ve 1571 yılında Osmanlı devletine katılmışur. Kerine diye geçen Sancak, bugünkü Girne olup aslı Kerynia, Baf'ın ise Paphos ve Magosa'nın Farmagusta'dır. Selçuklu Hükümdarı I. Alâaddin Keykubâd tarafından fethedildiği ve burada bir tersâne yapıldığı için Alâiye diye anılmış olan bu Sancağın merkezi olan Şehir, Hâlen Alanya adını taşımaktadır. Sis, bugün Kozan diye anılmaktadır. Tarsus'u ise Yunanlılar Kydnos diye anarlardı.

Eyâlet-i Cezâir (-i Bahr-ı Sefîd)

On üç Sancak'dır. On Sancağı Hasla üçü Sâlyâne iledir ve Züemâ ve Erbâb-ı Timârı, mensûhâtı ile iki bin üç yüz yirmi Kılıcdır. Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile yedi bin mikdârı asker olur.

Sancakları bunlardır :

Livâ-i Gelibolu, livâ-i Ağrıboz, livâ-i Karlıeli, livâ-i İnebahtı, livâ-i Rodos, livâ-i Midillü, livâ-i Kocaeli, livâ-i Biga, livâ-i Suğla, livâ-i Mizistre, livâ-i Nakşa, livâ-i Sakız, livâ-i Mehdiye.

Açıklaması :

Cezâir-i Bahr-i Sefîd, yani Akdeniz Adaları Eyâleti, Cezâir-i Garb, yani bugünkü Cezâir Devleti olan Cezâir Beylerbeyiliği ile birlikte Kaptanpaşa Eyâleti'ni teşkil ediyorlardı. Kim Kaptanpaşa (Kapudân-ı Deryâ) olursa Kaptanpaşa Eyâleti ona verilirdi. Galibolu'nun aslı Gallipoli'dir. İnebahtı'nın eski adı Lepandu, Nakşa'nın Naksia=Naksos'dur. Midilli'nin en eski adı Lesbas olup daha sonra Mitilini diye anılmıştır. Sakız'ın adı ise Khios'dan gelmektedir. Burada geçen Mensuhât tâbirine gelince, evvelce ne olduğunu anlattığımız Piyâde ve Müsellem teşkilâtı ilga edildikten sonra bunlara ait çiftlikler bu ad altında Derya Kalemi'ne

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

bağlanarak Kaptanpaşa Eyâletine ait Zeâmet ve Timarlarla birlikte idare olunmuştur. Bu çiftliklerin Şer'î ve Örfî vergilerine tasarruf edenlere ise Mensûbat efradı denilirdi. Bunlar, sahillerin muhafazasında kullanılan bir sınıf asker olup Bahriye Azabları icabında bunlar tarafından ikmal olunurdu ve İtalyan kıyı şehirlerinin Guvarda Costa denilen Sahil Muhafızları teşkilâtını andırırlardı. Sahil Muhafızları iri yarı ve gösterişli kimselerden seçildikleri için, bunlardan olmasa da iriyarı ve gösterişli kimselere Türkler, bu deyimden bozma olarak, Vardakosta demişlerdir. Bahriye Azabları ise Tersane ve Donanma hizmetinde görev alıp ancak devşirme olmayan Türk asıllı kimselerdi. Gemi Reisleri, Kaptanlar, Dümenciler, Yelkenciler hep bunlardan yetişirdi.

Pes imdî bu üslûb üzere zikrolunan Eyâletler Salyâne Beyleri ile üç yüz ol altı Sancak'dır ve Zeâmet ve Timârları elli altı bin seksen dokuz Kılıcdır. Fermân-ı Hümâyûn-ı Saadet-nişân üzere Mîrimîrân ve Ümerâsı ve kânûn üzere Cebelüsü ile iki yüz bin mıkdârı asker olur ve zikrolunan Hükûmetler de Oymak itibâr olunmuştur ki Aşiret demek olur. Her Ocağın bir Aşireti vardır. Sefer-i Hümâyûn vakı' oldukça her birisi kudret ve tahammülüne göre Aşiretlerinden suvari ihrac edib Hâkimleri ile mâan edây-ı hizmet ederler ve bunların cümlesi altmış bin askerdir.

Açıklaması :

Ali Çavuş burada umumî bir icmal yapmaktadır. Buna göre bütün osmanlı memleketlerinde Toprak Dirliği tasarruf edenler 56.089 Kılıcdır, yani kişidir. Böylece, bütün kadro meydana çıkmaktadır. Neticede ise Beylerbeyileri, Sancakbeyleri, Yıllıklı Beyleri ve kanuna göre mükellef oldukları Cebellileriyle birlikte savaş zamanı 200.000 asker hasıl oluyordu. Bunun dışında Aşiretler de 60.000 Suvari asker vermekteydiler. Böylece hepsinin toplamından 260.000 kişilik bir savaş gücü hasıl oluyor demekti. Merkezî ordu, yani Yeniçeri Ocağı ile Kapıkulu Suvarileri bunların dışındadır. Bunların kanunlarına göre sayıları 12.000+ ortalama 15.000 iken zamanla artmış, ancak artıkça teşkilâtı zaafa uğramış, savaş güçleri de o nisbette azalmışır. Bütün bunlar, aktif olarak savaşa katılanlar olup her çeşit geri hizmetliler ve Topçular, Toparabacıları, Cebeciler ve Lağımcılar bu yekûnun dışındadır.

Orijinal metnin 15. sayfası olan bu safyanın kenarında evvelce bahsetti-

ğimiz gibi, sonradan rik'a üslûbunda olarak yazılmış şu iki derkenâr vardır :

Aşiret İllere, İl Oymaklara, Oymak Uruklara münkasemdir (Ayrılmıştır)

1- Ulus - Aşiret, 2- İl, 3- Oymak, 4- Oymak Uruklara münkasemdir.

Metnin bittiği yerde ise iki dilekçe sureti bulunmaktadır. Birinde dilekçe sahibi Ohri Sancağında bir kimsenin üç Kılıc'a tasarruf ettiği ve bir kişinin üç Kılıca tasarruf etmesinin kânûna aykırı olduğu, bundan başka her Kılıcın bir başka kimseye sefer vermeye tahammülü bulunduğu ileri sürerek bir Kılıc'ın kendisine verilmesini rica etmektedir. Bu dilekçenin metni ise şöyledir :

Devletlû Saâdetlû Sultanım Hazretleri sağ olsun

Ohri Sancağı'nda Peterkûni Nahiyesinde Zarde nâm karye ve gayrıdan sekizbin dokuz yüz doksan dokuz akça üç Kılıc Tîmâra mutasarrıf olan Ali'nin Tîmârında üç Kılıc cemî' ve tasarrufu hılâf-ı kânûn olduğundan ma'da her bir Kılıcına bir başka âdem sefer vermeğe tahammülü olmağla Karliili Nahiyesinde Etses nâm karye ve gayrıdan iki bin dokuz yüz doksan dokuz akça bir Kılıc'ı bu kullarına sadaka ve ihsan buyrulmak bâbında emr (ü) fermân sultanımındır.

Bende

Süleyman

Öbür dilekçe ise Kırım Hanzâdelerinden, Han'ın sadakatini sağlamak için rehin şeklinde Osmanlı diyârında ve büyük ihtimalle başkentte bulunan Hüsam Giray'a aid olup rehin bulunduğundan dolayı 1112 yılı (Milâdî 1700) Mart ayına kadar hak ettiği Bahâriye adlı tahsisatının verilmesini rica etmektedir, metni ise şöyledir :

Devletlû ve Saâdetlû Sultanım Hazretleri sağ olsun

Rehîniyet hasebiyle bin yüz on iki senesinin Mart'ı vaktine kadar müstehak olduğum Bahâriye ihsan olunmak bâbında emr ü fermân Devletlû ve Saâdetlû Sultanım hazretlerinindir.

Bende

Rehîn Hüsam Giray

Bu münâsebetle umûmen Memâlik-i Osmânîye'de vaki' olan Bilâd ve Kılâ' ve Mezâri'in aksânm-ı tasarrufât ve bâzı i'tibârât ve ıstılahâtı vardır ve işbu minvâl üzeredir ki tafsîl olunur. Pes imdî umûmen Memâlik-i Mahrûsa'da münderiç olan

bilâd ve kılâ' ve kurâ ve mezâri' yirmi iki bahşi olmuştur. Bir bahşi Havass-ı Hümâyun'dur ve bir bahşi Havass-ı Vüzerâ ve Ümerâ ve Mîrimîrân ve Âyân-ı Dîvân-ı Âlîşân'dır.

Açıklaması :

Anlaşıldığına göre Osmanlı memleketlerinde bulunan şehirler, kaleler, köyler ve ekli yer demek olan mezraaların tasarruf tarzları ve bâzı tâbir ve ıstılahları, yani deyim ve terimleri bu Kanunnâmede ayrıntıları ile açıklanmak istenmektedir. Buna göre Allah tarafından korunmalı olan bu memleketlerde bulunan şehirler, kaleler, köyler ve mezraalar yirmi iki kısımdır. Bir kısmı Havâss-ı Hümâyun'dur ki ne olduğunu daha evvel izah etmiştik. Bir kısmı Vezirlere, Beylere, Beylerbeyilerine ve Dîvân denilen Osmanlı Devleti'nin kabinesinin sekretaryasının ileri gelenlerine ait olan Haslar, yani yıllık vergi geliri 100.000 ve daha fazla akça olan toprak üniteleridir.

Vezir, Osmanlı İmparatorluğunda askerî, mülkî ve idârî selâhiyeti bulunan en üst rütbedeki memur sınıfına verilen isimdir. Çoğulu Vüzerâ'dır. Osmanlı devletinde yüksek askerî, mülkî ve idârî âmirlik, Ümerâ da denilen Sancakbeyleri ve Salyâneli Eyâletler'deki onlarla eşdeğerli Yıllıklı Beyler ile başlardı ve 100.000 akçalık gelir sahibiydiler. Bundan sonra bir çok Beyler'in âmiri durumunda bulunan Beylerbeyileri, sonra da Vezirler gelirdi. Bunların Hasları da o derece yüksekti. Sancakbeyleri bir Tuğ, Beylerbeyileri iki Tuğ ve Vezirler üç Tuğ sahibiydiler. Merhum hocamız İ.H. Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı* adlı eserinde ayrıntılarıyla izah edildiği gibi (s. 261-269) Tuğ, at kılından süpürge şeklinde yapılarak bir sırığa asılan alâmet ve nişan olup eski Türkler'de, Hindliler'de ve Çinlilerde mevcuddu ve Beylik, Hükümdarlık alâmetiydi. İlk devirlerde Kotas denilen ve bir çok Asya milletleri tarafından kutsal kabul edilen Yak adlı Tibet öküzünün kıllarından yapılırken, Türkler bunun için at kılını kullanmışlardır. Tuğ, İslâmiyetten sonra da Türk devletlerinde kullanılmışur. Bunlardan biri de Osmanlı Devleti'dir. Tuğ'u taşıyan sırığın ucunda alun bir top veya gümüş hilâl bulunurdu. Sırığın baş tarafında ise, üst kısmı siyah ve beyaz at kılından örülmüş ve alt tarafı kırmızıya boyanmış olup dağınık halde bulunan Tuğ sarkardı ve bu yüzden Tuğ-ı Perişanperçem diye de anılırdı. Padişahların Tuğ'ları altı tane idi ve Tuğ-i Hümâyûn adını taşırdı. Sadrâzam, Serdâr-ı Ekrem ünvaniyle ve Padişah adına Ordu Başkumandanı sıfatiyle sefere giderken Padişah'ın altı

Tuğ'unu birlikte götürürdü. Yaya Kapıkulu askeri yani Yeniçerilerle Topçular, Toparabacıları, Lağımcılar, bugünkü Ordudonatım sınıfı gibi olan Cebeciler ve Kapıkulu Suvarileri'ni teşkil eden Sipah, Silâhdar, Sağ Ûleciler=Ulûfeciyâ-ı Yemîn, Sol Ulûfeciler=Ulufeciyân-ı Yesâr, Sağ Garibler= Gurebâ-i Yemîn, Sol Garibler=Gurebâ-i Yesâr Bölükleri sefere çıkmadan iki ay evvel Padişâh'a aid Tuğlardan iki tanesinin evvece Ayasofya'nın arkasında bulunup savaş araçlarının muhafazasını yapan Cebehâne'nin ve daha son bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nin giriş kapısı olan ve Saray'ın ikinci kapısı olduğu için Ortakapı diye anılan Bâbü's-Selâm'ın önüne dikilmesi kanundu. Bu sırada Sadrıâzam ile sefere memur Tuğ sahibi öbür devlet ricâli de Tuğlarını konaklarının önüne dikerlerdi. Yukarıda saydıklarımızdan başka, Şeyhülislâm ile Kazaskerlerin, Yeniçeri Ağası'nın, Sekbanbaşı'nın, Kapıkulu Suvari bölükleri'nin, Erdel Kralı'nın, Eflâk ve Boğdan Voyvodaları'nın Tuğları vardı. Şeyhülislâm, iki Tuğ sahibiydi. Yeniçeri Ağası'nın başlangıçta bir Tuğu varken, zamanla iki Tuğ sahibi olmuştur. Ancak, kendisi Vezir rütbesinde ise üç Tuğ taşırdı. Vezir derecesinde olan Derya Kaptanları da üç Tuğlu, öbür saydıklarımız ile birer Tuğluydular. Osmanlı Devletinin ilk zamanlarında yalnız bir vezir vardı ve Hükümet Başkanı idi. I. Murad (1360-1389) zamanında Lala Şâhin Paşa'ya ve daha sonra Timurtaş Paşa'ya Vezirlik verilince, Padişah namına devleti idareye memur Vezire yani Şahin Paşa'ya Veziriâzam ve daha sonraları Sadrıâzam denilmiştir. Sadrıâzam, Osmanlı Devleti'nin kabinesi olan Dîvân-ı Hümâyûn'un başkanı idi. Ondan sonra sayıları yediye kadar olabilen Kubbe Vezirleri gelirdi ki bunlar bugünkü Devlet Bakanları gibiydiler. Derya Kaptanı, Kazaskerler, Vezir derecesinde ise Yeniçeri Ağası, Defterdarlar, Tevkî de denilip devletin kanunlarının ve ahidnâmelerini iyi bilen ve alınacak kararlarda bunlarla aykırılık bulunmamasına dikkat eden, bu maksadla emirlere aid fermanların müsveddelerini hazırlayıp Tuğralarını çeken Nişancı, İstanbul'da bulunuyorlarsa Rumeli ve Anadolu Beylerbeyileri ile bunların mâzulleri Dîvân-ı Hümâyûn'un üyeleri idi. Dîvân'da ayrıca Dîvân kalemlerinin âmiri ve Dışişleriyle görevli bulunan Reisülküttâb, Dîvân'ın toplantı günlerinde düzeni sağlamakla, mübâşirlik hizmetiyle ve verilen kararları icrâ ve tatbikle mükellef bulunanlara yardım etmekle görevli olan Dîvân-ı Hümâyûn Çavuşlarının âmiri Çavuşbaşı, verilen kararların zabıtlarını tutan Büyük ve Küçük Tezkireciler da hazır bulunur, ancak bunlar oturmayarak ayakta hizmet ederlerdi (İ.H.Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 1-35). Dîvân kalemleri memurlarının ve kâtiplerinin ileri gelenleri

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ulûfeli, daha kıdemsizleri Toprak Dirlikli idi. Bu dirlikler Timar, Zeâmet ve bâzıları Has derecesindeydi. Reisülküttâb'lık II. Mahmud devrinde ve 1836 yılında Hâriciye Nezâreti, Çavuşbaşılık aynı yıl Deâvî Nezâreti ve 1868 tarihinde Adliye Nezâreti, Defterdarlık 1836 tarihinde Mâliye Nezâreti olmuş, Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kanlı bir şekilde tasfiye edilmesi üzerine Yeniçeri Ağalığı da ortadan kalkmış, Ocak yerine kurulan ve Asâkîr-i Mansûre-i Muhammediye diye anılan ordunun kumandanına Serasker ünvanı verilmiş ve bu ünvan 1908 tarihinde Harbiye Nâzırı, Derya Kaptanlığı=Kapudân-ı Deryâ'lık ise 1867 yılında Bahriye Nezâreti olmuş, 1876 yılında yine Kapudân-ı Deryâ ünvanı ihdas edilmiş ise de aynı yıl Bahriye Nezâreti ünvânı tekrar kesin olarak kabul edilmiştir. Bunun dışında Tersane'nin ve donanmanın masraflarına savaş gemilerinin inşa ve tâmirlerine, alım-satım muamelelerine bakan ve Tersâne Hazînesi'nin sorumlusu bulunan Tersâne Emini'nin memuriyeti, Şubat 1805 tarihinde yürürlüğe giren Bahriye Kanunnâmesi ile ilga edilerek yerine Umûr-ı Bahriye Nezâreti kurulmuş ve bu memuriyet de 1830 tarihinde ilga edilerek görevleri Deryâ Kaptanları'nın sorumluluğuna verilmiştir. Nişancı=Tevkîî, devletin birinci derecede mühim bir memuru iken zamanla önemi azalmış, XVII. yy. sonlarında bu göreve ikinci ve hattâ üçüncü derecede ehliyeti bulunan kimseler getirilmeye başlanmış, XIX. yy. başında ise devlet teşrîfatındaki yerini korumakla beraber önemi ve hattâ bir dereceye kadar görevi kalmamış ve nihayet 1838 yılında ilga olunup işi Bâbıâlî kalemlerine verilmiştir.

Ve bir bahşı dahi cihat-ı levâzımları için bâzı Sultânlar'a tâyîn olunan Havâssdır ki anlara Paşmaklık dahi derler. Öyle olsa Hass demekten murad budur ki mansıbda oldukça mutasarrıf olanlara mahsus olur. Yani Erbâb-ı Mansıb için tâyîn ve tebyîn olunmuş icmallû hasslar vardır, kalîl ve kesîr herkes mansıbı zamanında mutasarrıf olur. Hattâ birisine azil vâkî' olsa yerine kangısı munsab olur ise ol hasslar ana intikâl eder. Ama, Paşmaklık itlâk olunan hasslar böyle değildir. Zîrâ Sultânlar Erbâb-ı Mansıb gibi azil ve nasbı kabûl etmezler, belki hemen kayd-ı hayatta olduklarınca ol hasslar tasarruflarında olur. Sâyir havass-ı mansıb gibi mahsus olup biribirilerine intikâl eylemez, hattâ birisi hasslarından müstagniye olsa ekseriye ol hassar Havass-ı Hümâyûn'a ilhâk olunur ve gâh olur ki mustahakka bir Sultân'a dahi verilir.

Açıklaması :

Haslardan bir kısmı gereksinmelerini karşılamak için bâzı sultanlara tahsisi edilmiştir. Bunlara Paşmaklı da denilir. Burada adı geçen sultanlar, merhum hocamız ve üstadımız Ord.Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın verdiği izahata göre (Bk. *Osmanlı Devletinde Saray Teşkilâtı*), Padişahların kadın akrabaları, yani anneleri, kızkardeşleri, kızları ve eşleri demek olan Kadınefendileri'dir. Kadınefendileri'n sayısı, dörtten yediye kadar olurdu. Tabiî bunlar, nikâhlı zevceler değildir. Osmanlı Hükümdarları Fatih devrine kadar, civar hükümdar ve Bey ailelerinden nikâhla kızlar alarak ve onlara kızlar vererek siyasî maksadlı akrabalıklar kurmuşlardır. Bizanslı Prensesler ve Anadolu Beyleri'nin kızları vb. bu arada sayılabilir. Ayrıca cariye asıllı gözdeleri de vardı ve bunlardan doğan çocukları Osmanlı Hanedanına mensub sayılırlardı. Fatih devrinden sonra ise bu usul terk edilerek Padişahlar gözdeleriyle yetinmişlerdi. Bu arada yalnız II. Osman, pek saydığı Şeyhülislâm Esad Efendi'nin kızı Âkile Hanım'ı nikâhla almış ve Sultan İbrahim'de Hasekilerinden Hümâşâh'ı çok sevdiği için nikâhlayıp telli duvaklı gelin etmiş, Hümâşâh bu yüzden Telli Haseki diye anılmıştır. Saraya alınan Câriyeler, büyük bir dikkat ve titizlikle yetiştirilirlerdi. Buna istidâd göstermeyenler ise, esir pazarına gönderilip satılırlardı. Sarayda kalanlar Acemî, Câriye, Şâgird, Usta ve Gedikli olmak üzere beş sınıftılar. Gedikliden sonra gelen en yüksek dereceye Kadın -ve daha sonraları Kadınefendi-denilirdi. Gediklilerden en genç ve güzel on ikisi Padişah'ın özel hizmetine bakarlardı. Bunlardan onun gönlünü çelmeye muvaffak olanlara Has Odalık, Gözde veya İkbal denilirdi. İkbal bir kaç tane olursa en gözde olanına Başıkbal adı verilirdi. Kadınefendilerden birisi vefat eder veya gözden düşerek bugün İstanbul Üniversitesi merkez binasının yerinde bulunmuş olup Fatih tarafından yaptırılan Eski Saray'a gönderilir, Başıkbal onun yerini alırdı. Kadınefendilerin en sevilenine Haseki, çocuk doğuruna ise Haseki Sultan ünvanı verilirdi. Padişah vefat ederse çocuk doğurmamış, kız çocuk doğurmuş veya doğurduğu erkek çocuk yaşamamış olan Kadın ve Hasekiler, devlet ricâlinden biriyle başgöz edilirlerdi. Padişahların kızları ise yine yüksek dereceli memurlarla evlendirilir, bunlardan doğan çocukları Sultanzâde diye anılır ve çok zaman küçük yaşta sarayın Enderun kısmına alınarak burada yetişirilir ve zamanı gelince öbür Enderunlular gibi çeşidli hizmetlere verilirlerdi. İçlerinde en ileri devlet memuriyetlerine yükselenlen olmuştur. Sultanların aynı şekilde doğmuş kız çocuklarına ise Hanım Sultan denilirdi. Bir Padişah vefat ettiği veya tahttan indirildiği zaman o sırada sarayda bulunan anneleri, Kadınefendileri, henüz

evlenmemiş kızları ve kız kardeşleri ile gözdeleri Eski Saray'a gönderilir ve yeni Padişah'ın annesi büyük bir törenle Topkapı Sarayı'na getirilirdi. Bu törenin adı Vâlide Alayı idi. Osmanlı Padişahları içinde III. Murad, III. Mehmed, IV. Mehmed, III. Osman ve III. Selim annelerine çok bağlı ve saygılı olmakla tanınmışlardır. Vâlide Sultanlar'ın resmî ünvanı, bâzı Müslüman memleketlerinde olduğu gibi, Mehd-i Ulyâ idi. Valide Sultan deyimi ise -rivâyete göre- ilk önce III. Murad tarafından annesi Nûrbânû Sultan için kullanılmıştır.

Paşmaklık, öbür haslar gibi değildi. Diğer haslara sahib olanlar, onu sağlayan memuriyetleri devam ettikçe bundan faydalanabilirlerdi. Bunlardan birisi azledilse, yerine kim atanırsa o'Has ona verilirdi. Sultanlar ise devlet görevlileri gibi azledilmeleri bahis konusu olmadığından hayatta oldukları sürece bu haslardan faydalanırlar ve yine öbür devlet görevlilerinde olduğu gibi Hasları birbirine intikal etmezdi. İçlerinde biri ölse veya Haslarından kendi arzusu ile vaz geçse, Paşmaklıkları Havass-ı Hümâyûn'a katılır ve bâzan da başka bir Sultan'a verilirdi.

Ve bir bahşi Mâlikânedir ki bâzı Sultanlar ve Atabe-i Ulyâ'da müstahak olanlara ve Boy Beylerine ve bâzı memleket erlerine hizmet ve liyâkatlerine göre tevcîh ve temlîk olunur. Selâtîn-i mâzîyeden ve hâlâ Pâdişâh-ı Âlempenâh Hazretlerinden ellerinde mülknâmeleri vardır. Hemen mülk-i mevrusları gibidir. İsterlerse mülkiyet üzere tasarruf ederler, bâdehûm vârislerine intikâl eder ve dilerler ise ahâra bey' ve hibe ve yahud vakf ederler. Neslen bâ'de neslin silsileleri munkatı' ve yahud refine Hükm-i Şerîf sâdır olmadıkça mülkiyet tarîkı üzere tasarruf ederler. Min ba'd mukabelesinde hizmet teklif olunmamıştır.

Sofyâlı Ali Çavuş (*Ve bir kısmı mâlikânedir ki...*) diyerek aslında Mülk'ü tarif etmektedir. Aradaki farkı, biraz sonra izah edeceğiz.

Mülkler, bâzı sultanlara, Padişah'ın yakınlarından bunu hak edenlere, Boy (Aşiret) beyleri'ne ve bulundukları yerlerin yerel ileri gelenlerine, ayrıca savaşlarda kahramanlık gösterenlere, hizmetlerine ve liyâkat derecelerine göse şahsî mülk olarak verilen gayrî menkullardır. Eski Padişahlardan ellerinde bunu anlatan Berât şeklinde Mülknâmeleri vardır. Yeni bir Padişah tahta çıktığı zaman Tecdîd-i Berevât adı altında bütün berâtlar onun adına yenilendiği gibi Mülknâmeler de yenilenirdi. İşte (*Selâtîn-i mâzîyeden ve hâlâ Padişâh-ı Âlempenâh* (Âlemin dayanağı olan Pâdişâh) *Hazretlerinden Mülknâmeleri vardır*) cülesinin anlamı

budur. Bunun kendilerine miras kalmış bir mülk gibi olduğu da kaydedilmektedir. Esasen mülkiyet üç şekilde hasıl olmakta idi. Bunlar da mirâs kalma, hibe edilme ve satın alınma idi. böylece hasıl olan mülk de miras bırakılabilir, satılabilinir, hibe edilebilir ve dördüncü şekil olarak vakıf haline getirilebilirdi. Bunlar, mülkleri mülk yapan şartlar ve özelliklerdir. Faydalanma (istifade) ise, kişinin yalnız mâlik olduğu değil, rakabesi kendisine ait olmasa bile bazı şartlarla da olsa her hangi bir şekilde tasarrufunda bulunan şey için de bahis konusudur. Bazı Toprak Dirlikleri'nde olduğu gibi. Mülk, nesilden nesle geçer ve sahiblerinin nesli sona erinceye kadar vaya varlığının sona ermesi hakkında bir (*Hükm-i Şerîf* =Ordonance très honorable) yani Padişah tarafından temsil edilen devletin emri olmadıkça devam ederdi. Birinci hal, günümüzde de mevcuddur. Yani hiç bir sahibi kalmayan malın veya paranın özel mülkiyeti de kalmaz, kamu mülkü haline dönüşür. Bir mülkiyetin devletin emriyle ortadan kalması bugün mümkün değildir ve buna ancak ödenmemiş bir borç yüzünden veya mülkiyetin esasen yukarıda saydığımız şartlara dayanmadığı için meşru' şekilde meydana gelmemiş olduğunun ispatı hâlinde ve yargı kararıyle cevâz vardır. Borç yüzünden el degiştiren bir mülk ise, alacaklı tarafından satın alınmış sayılır.

Yine Ali Çavuş'un ifade ettiği gibi, mülk sahibine buna karşılık hiç bir hizmet teklif olunmamıştı. Bugün ise, vergi ile mükellefdirler.

Mâlikâne ise, bir kimseye gelirinden ömürboyu faydalanmak, ancak satamamak, miras bırakamamak ve hibe edememek şartiyle verilen arazi hakkında kullanılan bir terimdi. Mâlikâne'de tasarruf şahsa, rakabe ile devlete ait idi; ancak devlet bu tasarrufu, tasarruf eden hayatta oldukça geri alamazdı. Tasarruf sahibi bu geliri isterse vakfedebilirdi. Lâkin rakabe meselâ bir savaş sonunda veya herhangi bir şekilde devletin elinden giderse, tasarruf edenin hakları, hattâ bu tasarrufa dayanan vakıflara aid gelirler ortadan kalkardı.

Hazineye ait bir gelirin belli bir bedelle iltizâma verilmesi suretiyle teşekkül eden bir mukataa, ömür boyu bir şahsa iltizâma verildiği takdirde buna Ber vech-i Mâlikâne Tevcih denilirdi ve böylece bir Mâlikâne teşekkül ederdi. Bu usul uzun savaşlar sürdüğü sırada paraya hissedilen şiddetli ihtiyaç yüzünden 1595 yılında defterdar Köse Halil Efendi=Paşa'nın teklifi üzerine yürürlüğe konulmuştur. Yani, Ali Çavuş Kanunnâme'yi kaleme aldığı zaman bu şekilde meydana gelmiş Mâlikâne sistemi henüz mevcut değildi. İltizâm usulü ise evvelce izah edilmiştir.

Bunların dışında, daha ileride tafsil ve izah edeceğimiz Mâlikâne-Divânî

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sistemindeki Mâlikâne Hissesi vardır ki bu adla anıldığı halde rakabesi de tasarrufu da sahibine ait mülk hükmündedir. İşte bu nevi'Mâlikâneler, tıpkı Mülkler gibi satılabilir, miras bırakılabilir, hibe veya vakfedilebilirdi. Ali Çavuş'un Kanunnâmesi'nde andığı sisteme, bunun da dahil edilmesi gerekecektir.

Ve bir bahşi dahi Evkâf'dır ki ba'de't-temlîk bâzı kimeneler Mülknâmeleri mucebince mutasarrıf oldukları kurâ ve mezârû vakfetmişlerdir. Illâ elân vakfiyet üzere tasarruf olunur. Pes imdî bu mak,leler dahi makbul-i Sultan-ı Zaman oldukça illâ inkırâzı'd-devrân şartı-ı vâkıf üzere amel olunur.

Açıklaması :

Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatında vakıfların pek mühim bir rolü ve mevkii olmuştur. Bir taraftan dinî ve ilmî müesseseleri yaşatmak ve devamlılıklarını sağlamak, öte yandan insanlara muhtaç oldukları başka hizmetleri sunmak, bu arada meselâ, daha evvel izâh ettiğimiz gibi, onların bazı vergi mükelleflyetlerini karşılamak, ayrıca fakir ve muhtaçları doyurmak, hasta insan ve hayvanları tedâvi etmek, şehri temiz tutmak vb. gayeleri ile kurulmuş olan vakıfların daha azı para ve binâ gelirleri (Murabaha ve Musakkafat), daha çoğu ise zirâî gelirler (Hâsıl) şeklindeydi. Osmanlı Devleti'nde mevcud ve mahsul veren toprakların, bölgelere göre, % 20-30'unun vakıf olduğu düşünülürse, bu ikinci şeklin önemi daha iyi anlaşılır.

Osmanlıların kurmuş oldukları vakıflar, bunları kuranlara göre ikiye ayrılabilir :

1- Evkâf-ı Selâtin, yani Padişâhlarla Hükümdâr ailesine mensup kimselerin kurmuş oldukları vakıflar.

2- Evkâf-ı Amme, yani bunlar dışında kalan kimselerin kurmuş oldukları vakıflar.

Evkâf-ı Selâtin'de, vakıf müessesesinin ana gayesininden başka bir maksat yoktur. Evkâf-ı Âmme'de ise, mülklerin tecâvüz ve müsâdereden korunması gayesini de sezmemek mümkün değildir. Bunlarda gelirin Zevâid denilen fazlası, yani sarf mahallinin ihtiyacını giderdikten sonra artanı vâkıfın, yani vakfı kuranın âile ve evlâdına ait bulunur ve bâzan de Ziyâde, asıl hizmet giderini çok aşardı. Bu şekilde bir vakıf kurmak, böylece hem mal ve mülkün her türlü tecâvüz ve müsâdereden masûn kalmasını, hem de sahibi ve varislerinin gelirinden endişesizce

faydalanmalarını sağlardı. Bunun için Osmanlı memleketlerinde mülk arâzînin nisbeti, 1839 Tanzimat inkılâbına kadar -bölgelere göre- ancak %5-10 olarak kalmış ve bu nisbet, bu inkılâbın getirdiği mal masûniyeti dolayısiyle bundan sonra artmıştır. Yine Tanzimat'dan bir süre sonra ve 1858 tarihinde çıkarılan arazi kanunnâmesi, geniş topraklara tasarruf sistemini, mülkiyet sistemine çevirmiş olduğu gibi, Hâsıl'a dayanan yeni vakıfların kuruluşunu hemen hemen durdurmuştur.

Aslında Zevâid'in Hâsılın çoğunu teşkil etmesi, vakıf kurmayı gâyesinden uzaklaştıran bir sistemdi. Bu yüzden vakıf kurma sosyal bir hizmet olmaktan çıkıp âdeta gelirinden belli bir fedakârlığa karşı mal ve mülkün tamamını tecâvüz ve müsâdereden koruma vasıtası haline gelmiş bulunmaktaydı. Şuna da dikkat çekmek gerekir ki Kanunî devrinde böyle istismarlara engel olmak için yapılan arâzî tahrirlerinde bu gibi vakıflara Cebeli mükellefiyetinin konulmuş olduğunu biliyoruz.

Aslında İslâmî vakıflarda gelirin bir kısmının vâkıfın evlâd ve âilesine tahsisi câizdir. Ancak, bu cevâzın bir hududu vardır, şöyle ki: İslâmda ilk vakıf kuran Hz. peygamber (s.s.), Medine'de kendisine ait yedi hurma bahçesini vakfedip hâsılını Havâdis-i Dehr'e, tanı İslâmın müdafâsını icabettirecek olaylara, mübrem ihtiyaçlara tahsis etmiştir. Fedek Hurmalığı'nı da İbnü's-sebîl'e, yani yiyecek ve içeceği tükenmiş parasız kalmış yolculara ve Hayber Hurmalığı'nın hâsılını da üçe bölerek iki hissesini Müslümanların ihtiyaçlarına ve bir hissesini de kendi Elh ü İyâli'ne, yani bakmakla yükümlü olduğu âilesi halkına ve bundan da bir şey artacak olursa fakirlere ve muhacirlere, yani müşriklerin zulmünden Medine'ye göç etmiş olanlara tahsis etmiştir. Böylece de bir vakfa ait gelirin bir kısmının vakfedenin âilesine tahsisi hakkındaki cevâz meydana gelmiş bulunmaktadır. Aynı zamanda aynı hâdise ile bu cevâz, bir hudûd altına alınmış bulunmaktaydı ve hudûd da, gelirin üçte biriydi.

Vakıfların mevcudiyetini ve intifa' şartlarını tesbit eden belgelerin başında şüphesiz ki vakfiyeler gelir. Vakfiye, bunu kuranın vakfı kurduğunu ve kurma gâyesini ayrıntılarıyle ve kesin şekilde belirten ve şâhidlerle te'yid eden eski deyimle lâzımü'l-ittiba', yani şartlarına uyulması gerekli belgelerdir. Ondan sonra da Kuyud-ı Müdevvere, yani vakıflar hakkında cereyan etmiş muâmeleleri gösteren resmî kayıdlarla Tapu ve Arşiv kayıdları, mahkeme ilâmları kısaca Public Records denilen otantik millî kayıdlar gelir ki bunların hepsini yine eski deyimle

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

"Mektûbiyet" diye anabiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında kurulan vakıflar Hanefî fikhına, yani Osmanlı Devleti'nin resmî mezhebi olan Hanefî mezhebinin kurallarına ve İmâmeyn Kavli'ne, yani Ebû Hanîfe'nin meşhur talebesi ve yetiştirmesi, tilmîz ve muakkıbi olan İmâm Ebû Yûsûf ve İmâm Ebû Abdullah Muhammed'in ictihâdlarına göredir.

İmâm Ebû Hanîfe vakfı şöyle tarif etmiştir :

"Bir mülkün aynı sâhibinin mülkü hükmünde kalmak üzere, menfaatinin bir cihete, fukarâya veya vücûh-ı birr'e (yani her bakımdan hayırlı kimselerin ileri gelenlerine) sadaka edilmesidir."

Osmanlı Devleti zamanında mûteber tutulmuş ve vakıf müessesesinde esas ittihaz edilmiş olan İmâmeyn'in ictihadlarına göre ise vakıf "Bir mülkün menfaati halka aid olmak ve Allah'ın mülkü hükmünde bulunmak üzere temlîk ve temellükden ebedî olarak men' ve menfaatini halka sadaka" etmektir.

Görüldüğü gibi aradaki en mühim fark, mülkün aynı, yani rakabesi meselesinden çıkmaktadır. Ebû Hanîfe, rakabenin sahibinin mülkü hükmünde kalacağı, İmâmeyn ise bunun Allah'ın mülkü ve başka bir deyimle "Rakabetullah" hükmünde olacağı kanaatindedirler. Birinci ictihâda göre, mülkün aynı sahibinin mülkü hükmünde kalacağı için vâkıfın vakıfdan rücu'u, yani kurduktan sonra bundan vaz geçmesi mümkündür. İkinci ictihâda göre ise mülkün aynı Allah'ın hükmüne geçmiş olduğu kabul edildiği için vakıfdan rücu' mümkün değildir. Nitekim Osmanlı Fakihleri, eski adliye Nâzırı Ali Haydar Molla Bey'in (22 Ocak 1915-11 Kasım 1918) daha sonra İmâmeyn kavline dayanarak şu şekilde formüle ettiği şekli kabul ve tatbik etmişlerdir :

"Menfaati ibâda (yani Allah'ın kullarına) râci' olmak üzere, ayn-i memlûkü (yani bir mülkün rakabe denilen çıplak mülkiyetini) *Allah'ın mülkü hükmünde olarak temlîk ve temellükten* (yani başkasına mülk olarak verilmekten veya mülk olarak sâhib olunmaktan) *alâ vech-i te'bid* (yani ebedî olarak) *kavlen* (yani sözle) *habs* (yani tutma) *ve menfaatini sadaka veya sarfetmektir"*.

Bu tarifde en çok dikkati çeken "sadaka ve sarf" deyimidir. Sadaka, gelirin hayır işlerine ayrılan kısmı, sarf ise serbestçe harcanacak kısmıdır. Böylece, Zevâid için bir hudûd konulmamış ve neticede Zevâid'in istenildiği kadar arttırılmasına yol açılmıştır.

İslâm fikhında bir vakfın kurulması için sadece "Meclis-i şer'-i enverde ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

şühûd-ı müslimîn huzurlarında ikrâr", yani kanunî yetkisi olanlardan kurulu bir meclisde ve müslüman şâhidlerin huzurlarında bunu söylemek kâfi görülmüştür. Bu kifâyetin dayanağı ise, Hz. Peygamber'in (s.s.) Medîne'deki hurmalıklarını bu şekilde, yani sözlü olarak vakfetmiş olmasıdır ki Ali Haydar Molla Bey'in tarifindeki "kavlen" sözünün dayanağı da budur.

Osmanlı Fakihleri, bütün bunlara dayanarak bir vakfın sahih ve mûteber olabilmesi için aşağıdaki şartların mevcudiyetini aramışlar ve kâfi görmüşlerdir:

1- Vakfedilecek şeyin, vakfedenin kendi öz malı olması.

2- Vakfedilecek şeyin, mâlûm ve muayyen olması.

3- Vakfedilen şeyden bir menfaat hasıl olabilmesi.

4- Vakfedinin, buna râzı olduğunu ikrar etmesi.

5- Vakfedinin vakfetme sırasında vakıf veya teberrû'e ehil (yani âkil, bâliğ, hür, mümeyyiz vb.) bulunması.

6- Vakfın sübutunun şarta muallak ve vakfedinin ilk vakıf şartlarını değiştirmekte muhayyer olmaması.

7- Vakıf şartlarının hayrât ve sevâbı istilzam etmesi.

8- Vakfedenin borç veya sefahat yüzünden hacr altında bulunmaması.

9- Vakfedilen şeyin, vakıf sırasında mevcud bulunması.

10- Vakfedilen şeyin yok olmaya mahkûm bulunmaması.

11- Vakfın ebedî olması.

Bütün bunlardan bir şeyin vakıf olduğuna dâir deliller mevcud olduktan sonra, bir vakfiyenin veya tapu kaydının bulunmamasının vakfın sıhhatine müessir olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü vakfın sahih ve mûteber olması için "Mektûbiyet", yani yazılı olma hâli şart değildir. İslâm fıkhında bir vakıf aslında ikrâr ile, yani sölü olarak teşekkül eder. Mektûbiyet hali ise, onun geleceğini hukukî teminât altına almak için başvurulan bir tedbirden ibârettir. Ancak, bu arada vakfın mevcudiyetinin ispatı lâzımdır. Bunu sahih delili, vakıf muamelesi sırasında buna şahid olanlardır. Ancak, onlar çoktan vefat etmiş ve kendilerinden mevsûk bir delil veya mûteber olabilecek bir rivâyet kalmamış olabilir. Bundan sonra vakfiye ve sonra da vakfın mevcudiyetine dair otantik bir kayıd aranır. Yani millî kayıdlara başvurulur. Bu kayıdlarda o vakfın mevcudiyetine dair bilgi varsa, onun varlığını kabul etmek zorunludur, ayrıca vakfiye aranmaz. Esasen Yargıtay 1. Hukuk Dâiresi'nin görüşüne göre, böyle bir kaydın sadece mevcudiyeti kâfi delîl hükmündedir. Ancak, bunların hiç biri mevcud değilse, vakfın varlığını isbat ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kabule imkân kalmaz.

Bundan sonra başka bir mesele de bahis konusudur. Vakfiyelerde, Şart-ı Vâkıf denilen ve vakfedenin vakfa dair olan şartlarını açıklayan hususlar kayıdlıdır. Bu şartların da geçerli ve kabul edilip uygulanabilir olması için vakıf müessesesinin gâyelerine ve vakfın sahih olabilmesi için gereken şartlara uygun olması aranır. Bunların varlığı halinde ise Şart-ı Vâkıf'a tamamen uyulması mecburiyeti doğar. Elde bir vakfiye yoksa, diğer kayıdlarda bulunan şartlara uyulur. Kayıdlarda da -vakfın mevcudiyeti anlaşılmakla beraber- bu şartlardan bahsedilmiyorsa, o zaman vakfın menfaati, yani tahsis ve sarf mahalli ortadı kalır. Ancak, vakfın esas gayesi sosyal bir hizmet olduğuna göbe, böyle bir durumda devrin hükûmetleri için bu menfaatlere el koyup onları okul, hastahane, aşevi, yetimhâne, kimsesizler yurdu vb. hizmetlere tahsis etme yetki ve görevi hasıl olur. Esasen vakfiyelerin sonlarında daima vakfı idare veya ondan istifade edecek kimse kalmadığı takdirde, idare ve tasarruf yetkisini Sultân-ı Zamân'a bırakılmıştır ki bu da Cumhuriyet idarelerinde serbest halk oyuna dayanan siyâsî iktidardır. Üstelik, meselenin başka bir hal şekli de yoktur.

Şu halde durumu şöyle özetleyebiliriz :

1- Osmanlı Devleti zamanında kurulan vakıfların sahih olabilmeleri için mektûbiyet şart değildir.

2- Elde vakfiye yoksa, bir vakfın millî kayıdlarda varlığı, mevcudiyeti için yeterli hukukî delîldir.

3- Bir vakfın, vakıf müessesinin gâyesine ve sıhhat şartlarına, ayrıca kurulduğu devirde câri bulunan, yani yürürlükte olan şer'î hükümlere uygun olması, Şart-ı Vâkıf'a tamamen uyulmasını zarûrî kılar.

4- Elimizde vakfiye yoksa, Şart-ı Vâkıf'ın millî kayıdlarda mevcvud şekline uyulur.

5- Millî kayıdlarda da Şart-ı Vâkıf'a aid hükümler veya bilgiler mevcud değilse, yapılacak şey, devrin hükümeti tarafından vakfın menfaatine el konulup bunun vakıf müessesesinin esas gâyesi olan sosyal hizmetlere tahsis edilmesidir.

6- Bütün bunlara aykırı tasarruf ve uygulamalar ise, her ne olursa olsun, yanlış ve bâtıldır.

Yine bu kanunnâmeye göre, elde vakfiye bulunduğu takdirde ve devrin Sultanı tarafından kabul edildikçe vakıflar hususunda sonuna kadar Vâkıf'ın şartlarına göre işlem yapılır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ve bir bahşi daha Arpalık'dır ki Bâb-ı Saâdet ve rikâb-ı devlet Ağalarına ve Mîrî Kârhâneler'de hizmet eden Ehl-i Hiref'in Baş ve Buğlarına ve bâzı Serhad Beyleri'ne tayin olunmuştur ve lâkin iki kısım üzerinedir. Bir kısmı İcmallûdur, mahsûsdur. Havass-ı Ehl-i Mansıb gibi birbirine intikal eder ve bir kısmı dahi gayr-ı mahsûsdur, yani icmallû değildir. Sonradan bâzı Beylere verile gelendir. O makaleler, yerine gelene verilmez, belki aslına rücu' eder ve gâh olur ki yine Arpalığa lâyık bir kimseye verilir.

Açıklaması :

Bâb-ı Saâdet Ağaları diye adı geçenler, Enderûn Ağalarıdır. Yine Uzunçarşılı'nın nakline göre Topkapı Sarayı Bîrûn, Enderun ve Harem olmak üzere üç ana bölüme ayrılırdı, Bîrûn bölümü, Ayasofya'nın arkasında bulunan ve sarayın birinci kapısı olup Bâb-ı Hümâyûn adını taşıyan kapı ile Bâbü's-Saâde denilen sarayın üçüncü kapısı arasındaki kısımdır ve bugün Topkapı Sarayı Müzesi'nin giriş kapısı olan ve Bâbü's-Selâm veya Orta Kapı diye anılmış olan kapı ile ikiye bölünür. Orta Kapı'ya kadar olan sâha Birinci Yer, buradan itibâren Bâbü's-Saâde'ye kadar olan sâha ise İkinci Yer adını taşırdı. Bugün sera dediğimiz limonluk bahçesi, Fodla Fırını, Hastahane, Has Fırın, Darbhâne, Sakalar Ocağı, Hasırcılar Koğuşu, Deâvî Kasrı bu bölümde bulunurdu. Orta Kapıya yakın yerde ve sağ tarafda Siyâset Çeşmesi veya Cellâd Çeşmesi denilen Çeşme vardı. Bir idam infâz edildiği zaman Cellâd ellerini ve kılıcını burada yıkardı. Kesik başların teşhir edildiği Seng-i İbret-İbret Taşı da Ortakapının önünde dururdu. Tanzimat devriminden sonra kaldırılmıştır. Orta Kapı'dan başlayan ikinci Yer, Alay Meydanı diye de anılırdı. Bunun sağ tarafında Matbâh-ı Âmire denilen saray mutfakları ve sol tarafında ise Istabl-ı Âmire adını taşıyan at ve araba ahırları vardı. Ancak, buradaki en mühim yer, Divân-ı Hümâyûn'un toplandığı Kubbealu binası ve bitişiğindeki Hazîne Dairesi idi. Bâbü's-Saâde, den geçilince Üçüncü Yer başlar ve Enderun diye anılırdı. Padişahların başta Sadrıâzâm olmak üzere devlet erkânını ve yabancı elçileri kabul ettikleri Arz Odası bu kapının hemen girişinin karşısındaydı. Sonra Enderûn Koğuşları gelirdi. Galata ve İbrahim Paşa saraylarında terbiye edilip yetiştirilen devşirmeler ve sonra harb esirleri arasında en istidâdlı, gösterişli, gürbüz ve sağlıklı gençler, çoğu zaman bizzat Padişah tarafından seçilerek Enderûn'a alınırlardı. Burada sıra ile Küçük Oda, Büyük Oda, Doğancı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Odası, Hazine Odası ve nihayet Has Oda gelirdi. Enderûn'a

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

alınan gençler, değerli hocalardan ders görüp yetişirler, ayrıca ata binmeyi ve çeşidli savaş aletlerini kullanmayı öğrenirlerdi. Vakti gelip bir üst koğuşa yükselemeyenler, Kapıkulu Suvari bölüklerine verilirler, diğerleri yüksek koğuşlara terfi' edip buralardan büyük devlet memuriyetlerine çıkarlardı. Gılmânân-ı Enderûn diye de anılan bu Enderûn Ağaları ile Padişahların atının yanında yürümeye izinli bulunan Rikâb Ağaları veya Rikâb-ı Devlet Ağaları, yani Yeniçeri Ağası, Mîralem, Kapıcılar Kethudası, Kapıcıbaşılar, Çavuşbaşı, Şikâr ağaları denilen Çakırcı, Şâhinci ve Atmacacıbaşılar, İmrahor, Çeşnigirbaşı, altı Kapıkulu Suvari Bölüğü Ağaları, Cebecibaşı, Topçubaşı, Toparabacıbaşı arpalık sahibiydiler. Bu sonunculara Özengi Ağaları da denilirdi. Bu, bir cins ek gelir demekti. Devlete aid iş yerleri olan imâlâthânelerde çalışan zanâatkârların ustabaşıları ile Serhad, yanı sınır askerlerinin Beyleri ve kanunnâmede adları anılmamış olan başta Şeyhülislam ve Kadıaskerler olmak üzere İlmiye Sınıfı mensubları bundan faydalanırlardı. Arpalık, aslında at beslemek zorunluğunda bulunan görevliler için ihdas edilmişken, zamanla başka görevlere de teşmil edilmiştir. Arpalık, ya belli bir Kaza veya Sancağın yıllık gelirinin bir kısmı tahsis edilmek veya hazineden belli bir gündelik verilmek suretiyle olurdu. Bunların birincisine Ber vech-i Arpalık Dirlik, ikincisine ise Ber vech-i Arpalık Ulûfe denilirdi. Arpalığın en fazlası idarî ve mülkî âmirler için yıllık yüzbin, ilmiye ricâli için yetmiş beş bin, Yeniçeri Ağası için elli sekiz bin, saray mensupları için en çok Timar derecesinde, yani 19.999 akça idi. Ber vech-i Arpalık Ulûfe olarak verilenlerin yıllık toplamı da bu hadleri aşmazdı. Arpalık, XVIII. yy. da kaldırılıp yalnız İlmiye sınıfına verilmeye devam edildi. Tanzimat'tan sonra onlardan da kaldırılarak kendilerine Tarîk Maaşı bağlandı. 1908 tarihinden sonra ise bu da kaldırıldı ve İlmiye mensuplarına da öbür devlet memurları gibi muntazam maaş ve emeklilik tahsis edildi.

Kanunnâme, Arpalığın iki çeşid olduğunu bildiriyor. Bunlardan biri icmalli, yani kadroya bağlı olup o memuriyete kim gelirse, memuriyeti devam ettikçe o alırdı. Öbürü icmalli, yani kadroya bağlı değildi ve alan o memuriyetten ayrılsa, yerine gelen verilmez, hâsılından bölündüğü dirliğe eklenir veya Arpalığa lâyık görülen bir kimseye verilirdi.

Ve bir bahşi dahi Ocaklıkdır ki hîn-i fetihte bâzı ümeraya hizmet ve itâatleri mukabelesinde ber vech-i te'yid Sancak ve Has tarîkiyle tevcih olunmuştur ki Erbâb-ı Dîvân ıstılahında bu makulelere Yurdluk ve Ocaklık derler, yine Sancak

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

itibâr olunur. Sâyir ümerâ-i Osmaniye gibi tabl ve alem sâhibleridir. Selâtîn-i selef ve halefden ellerinde olan temessükâtları mucibince cidden bunlar azil ve nasbı kabul eylemezler. Ama, elviye-i sâyire gibi kurâ ve mezârı'nin mahsulâtı tahrir ve defter olunmuştur. İçlerinde Zeâmet ve Timârlar vardır. Sefer-i Hümâyûn vaki' oldukça Züemâ ve Erbâb-ı Timârı ve Alaybeyileri ile kendüleri maan sâyir Sancakbeyleri gibi kangı Eyâlete tâbiler ise Beylerbeyileri ile konup göçüp sefer hizmetin edâ ederler ve bunlardan birisi fevt olsa ve yâhud edây-ı hizmet etmese yurdu ve ocağı olmakla oğluna ve akrabasına verilür, hâricden kimseye verilü gelmemiştir. Meğer ki evlâd ve akrabâsı munkariz olur. Ol zaman da Sancak tasarruf eylemiş bir umûrdîde kimseye verilür, amma Yurdluk ve Ocaklık itibârı olmaz; belki sâyir elviye gibi tasarruf olunur.

Açıklaması :

Yurdluk ve Ocaklık sistemi, daha evvel ayrıntılı olarak izah edilmiş olduğu için burada tekrarlanmayacaktır. Yalnız bir hususun tasrihi gerekmektedir. Yurdluk ve Ocaklık sahibleri ellerinde mevcud fermanlara dayanarak hiç bir şekilde azil edilmeyi veya başka bir göreve atanmayı kabul etmezler. Bu, devlet tarafından kendilerine verilmiş en önemli bir imtiyâzdır. Kendisi ölürse, bu hak vârisi olanlara geçer, ama *(Edây-ı Hizmet etmese)* azledilmesi mümkün değildir, belki sefere gitmediği yıla aid vergi gelirlerini devlet hazînesine ödemekle yükümlü tutulur. Nitekim Mülk Timarlar'da da aynı usûl tatbik edilirdi.

Ve bir bahşı dahi Zeâmet ve Timâr'dır ki Erbâb-ı Dîvân'a ve a'dâ ile mukatele mukabelesinde bâzı dilâverlerine (dilâverâna ?) tayin olunmuştur ki bu tâyifeye Züemâ ve Erbâb-ı Timâr derler, asker dedikleri bu tâyifedir. Alaybeyileri ve Çeribâşıları vardır ki anlar dahi Zeâmet ve Timâr tasarruf ederler. Cümlesi memur oldukları hizmetlerinde dâyim ve kâim oldukça Zeâmet ve Timârları tasarruflarında olur. Bilâ sebeb ellerinden alınıb âhara verilmez. Hattâ birisi Uğur-ı Hümâyûn'da girift ve şehid veya fevt ve nâbedîd olsa kânûn vaz'olunmuştur, Zeâmet ve Timârı ol kânûn üzere oğluna ve oğlu yoğise âhara verilür.

Açıklaması :

Zeâmet ve Timâr gibi Toprak Dirlikleri hakkında daha evvel de bilgi vermiştik. Bunları tekrarlamayacağız. Bunlardan hem savaşla görevli olanların, hem de başkalarının faydalandıklarını biliyoruz. Şimdi bunları muntazam bir liste

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

halinde sunalım :

Osmanlı Devleti'nde Toprak dirlikleri'nden faydalanan sınıflar şunlardı :

I- Sefere gitmesi şart olanlar

A- İleri hizmetle mükellef olanlar.

1- Doğrudan doğruya kara veya deniz savaşına memur Has, Zeâmet ve Timar sahibleri. Bölgelerinin şer-î vergileri bunlara aiddi.

2- Benevbet Timar sahibleri. Böyle Timarlarda bir Timara bir kaç kişi tasarruf eder ve sefer zamanlarında nöbetle sefere giderlerdi. Bu şekilde Timar tasarruf edenlere hiç bir zaman normal Timar verilmezdi. Ancak normal Timar sahibi isterse kendisine Benevbet Timar verilirdi. Benevbet Timar sahibinin Hissesi her hangi bir sebebden dolayı münhal olsa oğluna ve oğlu yoksa dışarıdan bir başkasına verilirdi. Lâkin Rumeli'deki Benevbet Timarlar fermanla tevcih edildiği için mülkleri gibi mirasçılarına geçerdi. İçlerinden biri öldüğü zaman kaç oğlu kalırsa Beylerbeyilerin inhâsiyle onlara verilip sefer zamanı nöbetle sefere giderlerdi.

3- Mülk Timarlar. Bunlara tasarruf edenler sefere gitmeseler de azil olunmazlar, buna karşılık bir yıllık gelirlerini tazminat olarak devlete öderlerdi. Bölgeleri'nin Şer'i ve Örfî bütün vergileri bunlarındı. Bunlar vefat etseler Timarları liyâkat ve istihkak aranmadan oğullarına verilirdi. Oğulları yoksa normal mülkler gibi diğer mirasçılarına intikal ederdi. Yani, Sahib-i Arz'ın tasarrufu, mülkiyete yakındı. Ancak, bu gibi Timarlar sayıca pek sınırlıydı ve yalnız Anadolu tarafına mahsustu.

4- Serbest Timarlar. Bunlar, normal Timarlardan biraz daha imtiyazlı olup bölgelerinin hem şer'î, hem de örfî vergilerini alırlardı. Bunun için gelirleri daha fazlaydı. Ayrıca, sefer zamanlarının dışında Sancakbeyleri'nin emrinde sayılmazlardı. Topraklarına kimse müdahale edemez, meselâ bir suçlu sığınsa, Sancakbeyleri'nin adamları gelip onu tutamazlar, Sahib-i arz kendisi yakalayıp teslim ederdi.

5- Akıncı Çeribaşılarına mahsus Timarlar (Daha evvel izah edilmişti).

6- Kapıkulu Yaya Ocaklarından Humbara denilen patlayıcı mermi kullanan Humbaracıların Timarlı bölümü.

7- Lâğımcılar, yani savaşlarda düşman kalelerinin surları altına lağımlar kazıp patlayıcı yerleştirerek havaya uçuran Kapıkulu Yaya Ocaklarından Lâğımcı Ocağı'nın Timarlı bölümü.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

B- Geri hizmetle mükellef olanlar.

1- Piyâdeler (evvelce izah edilmişti).

2- Müsellemler (evvelce izah edilmişti).

3- Yörükler (evvelce izah edilmişti).

4- Canbazlar (evvelce izah edilmişti).

5- Voynuklar (aşağıda izah edilecektir).

II. Sefere gitmesi şart olmayanlar.

A- Devlet merkezinde görevli olanlar.

1- Has sahibi Vezirler (Kubbe Vezirleri, Defterdarlar, Vezir mâzulleri vb.)

2- Bir kısım Arpalık sahipleri.

3- Divân-ı Hümâyûn Çavuşlarının bir kısmı. Bunlara Gedikli Çavuşlar denilirdi.

4- Divân-ı Hümâyûn Kâtiplerinin bir bölümü. Divân Kâtipleri, Divân-ı Hümâyûn kalemlerinde görevli olup bir kısmı ulûfeli, bir kısmı Toprak Dirlikli idiler.

5- Saray Müteferrikaları'nın bir bölümü. Bunlara Hünkâr Müteferrikaları da denilirdi. Müteferrikalık, sarayın en seçkin ve en şerefli bir hizmetiydi. Sayıları kırk kişi olup Padişâh'ın özel maiyetini teşkil ederlerdi. Bir kısmı, Sultanzade veya Vezir, Beylerbeyi, Defterdar vb. çok yüksek devlet görevlilerin oğulları, bir kısmı Enderûn'un Hasoda Koğuşu'ndan bu hizmete ayrılanlardı. İçlerinden Ulûfeli olanlar daha makbul sayılır ve onlardan bir münhal olursa yerlerine Toprak Dirlikliler'nin en kıdemlisi geçerdi. Âmirleri Müteferrikabaşı olup Müteferrikalar yalnız ondan ve Hünkâr'dan emir alırlardı. Her zaman büyük hizmetlere geçmeye namzeddiler. Zamanla sayıları artmış ve XVI. yy. da altıyüzü geçmiş ise de itibârları devam etmiştir. Bir Müteferrika Sadrıâzâm'ı ziyarete gitse, Sadrıâzam mevkiine ve emekdârlığına hürmeten ayağa kalkardı.

B- Devlet merkezi dışında görevli olanlar :

1- Kale muhafızları.

2- Hassa Kuşbâzları. Bunlar, Doğancı, Şâhinci, Çakırcı ve Atmacacılar olup bulundukları bölgelerde Arpalık şeklinde Zeâmete sahip idiler. Sarayın Enderûn kısmındaki Doğancı Koğuşu'nun âmiri olan Doğancıbaşı'nın emrinde olarak Saray için av kuşu yetiştirirlerdi.

3- Eflâkan Knezleri.IV. yy. ortalarında başlayan ve Muhaceret-i Akvâm=

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Emigration Des Peuples diye anılan Barbar İstilâsı sırasında Tuna ve Daçya bölgesinde bulunan Roma asker ve ehâlisi ve bir dereceye kadar Romalılaşmış yerli halk, daha güneye inerek Balkan Yarımadası'nın batı ve kuzeybatı bölgelerine yerleştiler. VIII. yy. sonlarına doğru başlayan Slav istilâsı sırasında ise dağlara çekilip çoban ve köle oldular. XIII. ve XIV. yüzyıllarda, yani Ortaçağlar Sırp Devleti sırasında bunlar Vlah=Eflâk diye anıldılar. Türk fetihleri devrinde ise dağlardan inerek köylü sınıfına katıldılar. Bu sırada, tamamen Slavlaşmış bulunuyorlardı. Yalnız pek dağlık bölgelerde hanüz Slavlaşmamış olanlar vardı. Bunlar, Osmanlılar devrinde Karadağ bölgesiyle Romanya'ya kadar olan bütün serhad boylarında otururlar ve Eflâkan diye anılırlardı. Bunlardan Şer'î ve Örfî vergiler alınmaz, buna karşılık yılda adam başına bir altın öderlerdi. Sefer zamanlarında ordu geri hizmetlerinde görev yaparlar, sâir zamanlarda gerekli olursa kale, köprü, yol tâmiri gibi işlerde kullanılırlardı. Kendilerine, yılda bir altın filori (Flornasa altın'ı ve genellikle batı memleketlerinde basılan altın para. Bir adı da Duka altını idi) vergi ödedikleri için Filoriciyan diye de denilen Eflâkan'ın elli hânesi bir Katuna teşkil ederdi. Bunların Nahiye Kethuda'larına ise Premikür adı verilirdi. Knezlik ile Premikürlük, babadan oğula geçerdi.

4- Okçular, yani ordu için ok yapanlar.

5- Yurdluk ve Ocaklık sahipleri (Evvelce izah edilmişti).

C- Kendisinden Hizmet beklenmeyenler.

1- Paşmaklıklar (Evvelce izah edilmişti).

2- Emeklilik yoluyla Toprak Dirliği olanlar.

3- Makam-ı Himmet'de verilenler. Yani, ne bir yararlık ve ne de görev karşılığında olmayarak Hünkâr veya Beylerbeyileri tarafından verilen küçük timarlar.

Ve bir bahşi daha Tekâüd'dür ki yine Zeâmet ve Timâr'dan ifrâz olunup uğur-ı Pâdişâhîde envâ-ı hizmetleri sebk eyledikten sonra emekdâr ve ihtiyâr olup Sefer-i Hümâyûn'a iktidarları olmayanlara tevcîh olunmuştur. Kayd-ı hayatta olduklarınca tasarruf edip devâm-ı devlet-i Pâdişâhî'ye duâ ederler. Bunlara sefer hizmeti teklif olunmaz, illâ meğer ki zarûret ola. Ol Zaman da kânûn böyledir ki Cebelü eşdirirler. Sâyir Züemâ ve Erbâb-ı Timâr'ın hükmü nice ise bunların dahi hükmü öyledir.

Açıklaması :

Burada adı geçen tekaüdlükten maksad, askerî hizmetlerden emekli olanlardır ve anlaşıldığına göre bir Zeâmet veya Timardan ayrılan bir bölümün geliri, bunlara ömür boyu faydalanmak üzere tahsis edilmekteydi. Hasta, emekdar ve ihtiyar olan bu kimselere kesin bir zorunluk olmadan yeniden hizmet teklif olunmuyordu, ancak böyle bir zorunluluk meydana çıkarsa tekrar sefer hizmetine yalnız, Cebeli göndermek şartiyle, davet ediliyorlardı. Böyle zamanlarda ise öbür Toprak dirliği sahipleriyle aynı hak ve mükellefiyetlere tâbi' bulunmaktaydılar. Askerî sınıflardan emekli olanlar, kayıdlarda "Oturak" diye anılmaktadırlar. Yeniçeri Ocağı emeklilerinin Ağakapısı diye anılan ve bugünkü İstanbul Müftülüğü'nün olduğu yerde bulunan binada "Emekdâr Koğuşu" adlı bir barınakları vardı. Burası, bu emeklilerden kimsesiz ve âilesiz olanlara mahsustu. Sivil emekliler ise maaşlarını gümrük gelirlerinden ve merkezden verilen emirle bâzı mukâtaalardan alırlardı. Bâzılarının ve bu arada bütün ilmiye sınıfının emeklilik âidatı, kendilerine tahsis edilen Arpalıklardan gelirdi. Pâdişahların emriyle, emeklilik hakkı olmasa bile fakir ve muhtaçlara Hünkârın sağlığına ve saltanatının devamına dua etmeleri için İstanbul Gümrüğü'nden maaş bağlanır ve buna Gümrük Vazifesi denilirdi.

Ve bir bahşi dahı itaât ve hizmetleri mukabelesinde bâzı Aşîret Beyleri'ne tayin olunmuştur ki bunlar kavim ve kabîle sahibleridir. Sâyir ümerâ gibi Timâr ve Aşiretlerine vâlî ve hâkimlerdir. Yani Timâr ve Aşiretlerinin Rüsûm-ı Raiyyetleri (Yani Çift vegileri) ve Cürm (ü) Cinâyetleri ve te'dibe müteallik olan siyâsetleri min külli'l-vücûh bunlara mahsûsdur ve lâkin tabıl ve alem sahibi değillerdir, belki Züemâ makamındadırlar. Kangı Sancağa tâbi'lerse Sancağı Beyleri ile maan sefer eşerler. Ama, Zeâmet ve Timârları Yurdluk ve Ocaklık hükmündedir. Pes birisi fevt olsa, yahud edây-ı Hizmet etmese Timârı ile Mîr-i Aşiret'lik oğluna verilir ve akrabâsına verilür. Mâdâm ki evlâd ve akrabası munkarız olmaya âhara verilmek kânûn değildir.

Açıklanması :

Toprak Dirlikleri'nin bir bölümü hizmet ve itâatleri, yani karşı koymadan devlete baş eğmeleri ve hizmet kabul etmeleri karşılığında bâzı Aşiret Beyleri'ne verilmiştir. Bunlar, Türkmen Aşiretleri olup Timarlarına sahip ve Aşiretlerine hâkimdirler. Kânunnâmenin ifadesinden anlaşıldığına göre Şer'î ve Örfî bütün

vergiler kendilerine aiddi. Ayrıca her bakımdan bölgelerindeki suçluları cezalandırma yetkileri de vardı. Ancak, evvelce bahsi geçen Hükûmet=Aşiret sahipleri gibi, tabl ve alem, yani davul ve sancak sahibi değillerdi, sadece Zeâmet sahipleri demek olan Zaîmler gibiydiler. Sefer zamanı tâbi' bulundukları Sancakbeyi'nin emrinde savaşa giderlerdi. Bunların Zeâmet ve Timarları Yurdluk ve Ocaklık tarzında olduğundan içlerinden biri ölse veya devlete hizmetten vaz geçse, dirlikleri ve Aşiret Beyliği oğullarına ve oğulları yoksa akrabasından birisine verilirdi. Evlâd ve akrabası sona ermedikçe başkasına vermek kanuna aykırıdır.

Ve bir bahşi dahi ashâbına Mâlikâne tarîkiyle verilmiştir. Cebelü eşdirmek şartiyle tasarruf olunur. Ol minvâl üzere ellerinde atîk ve cedîd Berevât (ve) temessükâtları vardır. Sefer-i Hümâyûn vakı' oldukça her Timâra ne kadar cebelü tayin olunmuş ise ana göre Cebelülerin eşdirürler. Zirâ bu makule Timârlara Mülk Eşkincülü derler. Mâlikâne layihası olmakla binefsihi ashabına hizmet teklif olunmamıştır. Hattâ Cebelüleri dahi sefere varmasa zecren ki ancak Timârlarının birer yıllık mahsulü mîrî tarafından zapt olunur, sâyir Zeâmet ve Timârlar gibi ellerinden alınıp âhara verilmez ve fevt olduklarında Timârları oğullarına verilür ve oğulları olmasa zükûr ve ünâsdan sâir vârislerine intikâl eder. Anlar dahi hisse-i şâyiaların tasarruf edip Sefer-i Hümâyûn vakı' oldukça ta'yin olunduğu üzere Cebelüleri eşdirirler.

Açıklaması :

Ali Çavuş, Toprak Dirlikleri'nin dördüncü bölümünde (*Ve bir bahşi Mâlikânedir ki...*) diye başlayıp Mülk'ü tarif etmişti. Bunu o sırada izah etmiş ve Mülk'de rakabenin de tasarrufun da aynı şahsa aid olduğunu söylemiştik. Ber vech-i Mâlikâne tevcih edilen Dirliklerde tasarruf şahsın, ancak rakabe devletindir. Bu yüzden Mâlikâneleri alım-satım ve hibe sonusu olamaz. Ama, gelirlerinin vakfedildiği belgelerde görülmüştür. Halbuki bir vakfın sahih olabilmesi için gerekli şartların başında, onu vakfedenin mülkü olması gelirse de buna riâyet edilmediği vakı' olmuştur. Meselâ II. Mahmud Taşoz adasını Mısır imtiyazlı Vâlisi Mehmed Ali Paşa'ya Ber vech-i Mâlikâne, yani Mâlikâne şeklinde olarak tevcih etmiş ve Mehmed Ali Paşa da bunun gelirini Kavala'daki camii için vakfetmiştir. Yirmi yıl kadar evvel Mısır Devleti, adanın Mehmed Ali Paşa'ya verildiğini anlatan bir ferman ibraz ederek Paşa'nın bütün malları gibi burasınında

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kendisine intikâlı gerektiğini dâvâ etmeşse de fermanda adanın Mehmed Ali Paşa'ya Ber vech-i Mâlikâne, yani sadece gelirinden faydalanmak üzere tevcih edildiği, neticede rakabenin Osmanlı Devleti'nde kaldığı ve rakabe sahibi değişip bu hak hâlen Yunanistan Devleti'nde bulunduğundan bu devlet vermedikçe Mısır'ın onun gelirinden bile faydalanmasının mümkün olmadığı hakkındaki Türkiye Devletinin o zamanki Arşiv Uzmanları'nın inceleme ve araştırmalarına dayanan mütalâası dolayısiyle Mısır Devleti'nin iddiası kabule şayân görülmemiştir. Mâlikâne sahibi, Zeâmet ve Timârlarda olduğu gibi sefer zamanı geliri nisbetinde Cebeli vermekle mükellefti, ancak kendisinin de sefere iştirâkı şart değildi ve böyle bir mükellefiyetleri de yoktu. Hattâ sefer zamanı Cebeli göndermeseler bile, sadece bir yıllık Hâsılları devlet tarafından zapt olunur, ama toprakları ellerinden alınmazdı. Öldükleri takdirde dirlikleri oğullarına ve oğulları yoksa, erkek veya kadın, öbür vârislerine geçer ve onlar sefer zamanlarında verilecek Cebelilerin bütün masraflarına hisseleri nisbetinde katılırlardı. Daha sonra bu mükellefiyet, Cebeli Bedeliyesi adlı bir vergiye dönüşmüştür. Kanunî devrinde açılan büyük, lâkin verimsiz bazı seferler dolayısiyle büyük nakit sıkıntısına uğranıldığı sırada alınan tedbirler arasında Vakıflara cebeli mükellefiyeti konulduğu gibi, bâzı geniş mülklere de bu mükellefiyet konulmuş ve bunlar "Eşkincili Mülk" diye anılmıştır. Mâlikânelerde ise Cebeli bulunması esasdır. Çünkü bunların verildiği kimseler, yalnız tasarruf sahibi olduklarından diğer tasarruf sahipleri gibi hizmetle görevliydiler. Kanunnâmede Mülk ile Mâlikânenin bu şekilde izahı ve öbür nüshalarda da böyle kayıdlı bulunması bence Mülk'e yakın Mâlikâne sisteminin bu tarihte de mevcut olmasından ve daha sonra Mâlikâne diye anılan şeklin Mukâtaa iltizamlarının bir şahsa ömür boyu tevcihinden doğan bir durumdur. Hacıbegiç ise, bu noktaya dikkat etmiş olmalı ki Kanunnâme'nin Sırpça'ya tercümesinde koyduğu notta "Mülk Timar veya Mâlikâne Timâr" deyimini kullanmıştır. Bu tip timarlar ise, yalnız Anadolu tarafında bulunuyordu. Cebelisi olsun veya olmasın, Mülk şeklinde tasarruf edilen arazî, hem Anadolu ve hem de Rumeli'de bulunabiliyordu ki bu da aralarındaki farkı gösterir. Diğer bir fark da, Mülk olarak kabul ettiğimiz yerler için Kanunnâme'de "Silsileleri munkatı' ve yahud *refine Hükm-i Şerif sâdır olmadıkça* mülkiyet tariki üzere tasarruf ederler" şeklinde bir izah bulunduğu halde *Cebelü eşdirmek şartiyle* tasarruf edilen Mâlikânelerde böyle bir kayıd yoktur. Çünkü esasen rakabesi devlete aid bulunmaktadır. Ben şahsen gerek Devlet Arşivleri'nde ve gerekse özel koleksiyonlarda

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sayısız Ferman, Berat, Mülkhâne, Vakfiye vb. belgeler görmüş bulunmaktayım. Bunlardan Mülk veya Yurdluk ve Ocaklık ile ilgili olanların hapsinde "Mefrûzü'l-Kalem ve Maktu'ü'l-Kadem" olarak tevcih edildikleri beyân edilmektedir, Mâlikâneler de ise bu kayıd yoktur. Aynı belgelerde Mülklerin tevcihinde "Bervec-i Mülk" ve Mâlikâneler'in tevcihinde ise "Ber vech-i Mâlikâne" tâbiri mutlaka kullanılarak bunlar biribirinden bu şekilde de ayrılmışır.

Ve bir bahşi dahı Münâvebe tarîkiyle Timâr kayd olunmuşıur. Bu mak,le Timârlara Kâr-ı Benevbet derler. Defter-i İcmâl-i Hâkânî'de her Timâr'a kaç nefer bağlanmış ise bervech-i İştirâk tasarruf ederler. Bunların dahi sâyir Erbâb-ı Timâr gibi ellerinde Berevâtları vardır. Sefer-i Hümâyûn vakı' oldukça nevbet ile eşerler ve kânûn kendileri gitmektir. Zîrâ bunlara Cebelü fermân olunmamıştır ve bunlardan biri fevt olsa Timâr'ı oğluna verilür. Oğlu olmasa veya edây-ı hızmet etmese âhara verilür. Eğer babalarından kalmış Timâr ise, karındaşına dahi verile gelmişiir, Kanûn-ı Mukarrerdir.

Açıklaması daha evvel yapılmıştır.

Ve bir bahşi dahı Müsellem ve Yörük, ve Piyâde ve Çingene ve Akıncı Beyleri'ne ve Toyça'larına tâyin olunmuşıur ki her birisinin İcmallü Zeâmet ve Timârları vardır, Arpalık hükmündedir. Her kim münsab olursa ana intikâl eder. Sâyir Ümerâ gibi her biri kendüne mahsûs olan tâyifeye vâli ve hâkimdir. Yâni tavâyif-i mezbûrenin Bâdihavâları ve Resm-i Arûsâneleri ve Cürm (ü) Cinâyet ve te'dîbe mütealluk olan siyâseıleri bunlara muhsûsdur ve lâkin bunlar dahi zümâ hükmündedir, Tabl ü Alem sahibleri değildir ve Toyça dedikleri kimesneler Akıncı tâyifesi'nin Çeribaşıları makamındadır. anların dahi Arpalık hükmünde İcmallü Timârları vardır. Hızmet ve sefer vakı' oldukça tâyife-i mezbûreyi agâh ve tenbih ve te'kîd edip Beyleri cem'iyet eyledüği makalle sürüb götürürler ve me'mûr oldukları hızmete istihdâm etdirirler, bunların hızmeti budur ve bunlardan birisi fevt olsa Timârı ile Toyçalığı hızmete kâdir oğlu varsa oğluna, oğlu yoğise ve yâhûd edây-ı hızmet etmese yine tâyife-i mezbûreden iş görmüş bir ihtıyâr kimesneye ve yâhûd ayakda kalmış Toyça oğullarından bir müstahakka verilür, Eşkün Timârı gibi mâzûl ve Eli Emirli'ye verilü gelmemiştir.

Açıklaması :

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Müsellem, Yörük, Piyâde, Çingene ve Akıncı'ların mâhiyetleri daha evvel izah edilmişti. Burada bahis konusu olan bunların Beyleri, Çeribaşıları ve Toyçalarıdır. Beylerinin ve Çeribaşılarının İcmalli, yani kadrolu lâkin Arpalık cinsinden Zeâmet ve Timârları vardı. Arpalık cinsinden oldukları için bu dirlikler şahsa değil, göreve âiddi; bu demektir ki o görevde bulunan bu dirlikten o görevde bulundukça faydalınır ve herhangi bir şekilde işten ayrılırsa, yerine atanan bu Arpalığa sahip olurdu. Toyça kelimesinin aslı Tvitsa (=Tvica) olup Slavcadır. Kelime olarak anlamı Kuş ise de, deyim olarak Hafif Suvarı subayı anlamına gelir. Bunlar, Akıncıların Çeribaşıları olup hizmet ve sefer haberini bölgelerindeki Akıncılara ulaştırır ve kendilerini Beylerinin akına çıkmak üzere seçtikleri toplantı yerine götürürlerdi. Bir Toyça vefat ederse görevi ve timarı hizmeti yürütecek oğlu varsa ona, yoksa veya bu görevi istemese akıncılar arasından tecrübeli bir ihtiyara, veya açıkta ve sırada bulunan başka Toyça oğullarından birine verilir. Normal Timarlarda olduğu gibi, ilk açılacak dirliğe atanmak üzere eline bir atanma emri verilmiş (Eli emirli) kimselere verilegelmemiştir. Müsellem, Yörük, Piyâde, Çingene ve Akıncı Beyleri Zeâmet sahibiydiler ve Zeâmetleri Arpalık şeklinde, yani göreve bağlıydı demiştik. Ancak bunlar, dirliklerinin Şer'î ve Örfî bütün vergilerini alırlardı. Ayrıca, emrinde bulunanlar arasında suç işleyenleri cezalandırmak hakkına da sahibdiler. Bununla berâber Sancakbeyleri gibi Tabl ü Alem, yani Davul ve Bayrak sahibi olmayıp Zaîm, yani Zeâmet sahibi derecesindeydiler.

Ve bir bahşı dahi Voynuk Tâyifesi'nin Beylerine ve Çeribaşılarına ta'yin olunmuştur ki Müsellem (ve) Yörük Beyleri gibi her birisinin İcmallü Zeâmet ve Timârları vardır. Yollu yolunca birbirine intikâl eder ve zikrolunan Voynuk tâyifesi Memnûü'l-Kalem ve Maktûü'l-Kadem'dir. Bâdihavâları ve Resm-i Arûsâne ve Cürm (ü) Cinâyet ve te'dîbe müteallik olan siyâsetleri Beylerinin ve Çeribaşılarınındır. Zîrâ umûmen Voynuygân iki bölüktür. Bir bölüğü Hassa ve bir bolüğü Amme'dir. Öyle olsa Hassa'sına Beyleri ve Amme'sine Çeribaşıları hükmeder. Pes imdî bu Çeribaşılar hizmetlerinde dâim ve kâim oldukça Zeâmet ve Timârları ellerinden alınıp âhara verilmez; belki kayd-ı hayatta olduklarınca tasarruf ederler ve bunların hizmetleri budur ki her Çeribaşı zîr-i destinde olan Voynuklardan nevbetlisin ihrac edip Âsitâne-i Saâdet'e sürüp götürürler. Her sene çayır zamânında Hassa atlara ve çayırlara hizmet ettürürler ve bunlardan birisi fevt olsa veyâhûd edây-ı hizmed etmese Timârı ile Çeribaşılığı yine Ahur halkından

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ulûfesine bedel yolu ile bir müstehakkına verilür, hâricden kimesneye veyâ oğluna verilügelmemiştir. Zîrâ bunlar İstabl-ı Âmire'ye müte'allikdır, sefer ve hizmetleri Pâdişâh-ı Âlempenâh hazretlerine râ'cidir.

Açıklaması :

Voynuk kelimesinin aslı Slavca Vojnik (Okunuşu Voynik) olup Asker anlamına gelmektedir. Tarihlerimizdeki kayıdlara göre Rumeli Beylerbeyisi Kara Timurtaş Paşa (öl. 1404)'nın telkiniyle I. Murad zamanında bir kısmı sefer zamanlarında ordunun ve ileri gelen devlet erkânının atlarına bakmak, bir kısmı ise saraya aid atları mevsiminde çayırlatmak hizmetlerinde kullanılmak üzere Hıristiyanlardan ve özellikle Bulgarlar'dan teşkil olunmuş bir cins askerdi. Bunların birincilerine Sefer veya Hassa Voynukları ve ikincilerinin Çayır veya Amme Voynukları denilirdi. Çayır Voynukları'nın âmirleri kıdemlerine göre Timar veya Zeâmet sahibi olan Çeribaşıları idi ve bunlar hizmetlerinde devam ettikçe yerlerinde bırakılır, dirlikleri ellerinden alınıp başkasına verilmezdi. Dirliklerine hayatta bulundukça tasarruf ederlerdi. Gerek bunlar ve gerekse Sefer Voynukları, Baştine denilen çiftliklerinde ziraatle meşgul olup Şer'î ve Örfî bütün vergilerden muaf idiler. Bunlara hiç kimse tarafından angarya da teklif edilemezdi. Üç voynuk bir Gönder teşkil eder, her defasında biri nöbetle göreve gider, ikisi Yamak adiyle kalırdı. Vergi olarak her Gönder her yıl Mart ayından Mart ayına Resm-i Nîze adı altında Havass-ı Hümâyûn'a on altı Akça verirdi. Bunun altı Akçası nöbetliye ve on akçası yamaklara aitti. Her Çeribaşı, kendisine tâbi' bulunan Voynukların her yıl nöbetlilerini toplayıp başkente götürür ve Saraya ait atları çayırlatmak hizmetinde kullanılmalarını sağlarlardı. Bir Çeribaşı öldüğü veya Hizmeti bıraktığı zaman görevi, Hasahır veya İstabl-ı Âmine denilen Saraya aid ahır görevlilerinden hak etmiş birisine ulûfesinin üçte ikisi nisbetinde Timarla, yani meselâ günde on beş akça ulûfesi varsa yılda On bin akça Timarla verilirdi. Dışarıdan bir kimseye veya oğluna verilmesi kanun değildi. Sefer Voynuklarının nöbetlileri ise, bölgelerindeki Topraklı Suvari Çeribaşıları tarafından sefer zamanı İcmalli Zeâmet sahibi Voynuk Beylerine sürüp götürürlürlerdi. Gerek Voynuk Beyleri'ne ve gerekse Çeribaşıları'na savaş hizmeti teklif olunmayıp kendileri geri hizmetle yükümlüydüler. Bu teşkilât 1691 yılı Ocak ayında kaldırılmış ve Voynuklar Öbür reâyâ gibi mûtâd vergi ve resimlere tâbı' tutulmuşlardır. Ancak, teşkilât 1693 yılında tekrar ihdâs edilip 1878 yılında kesin olarak kaldırılmıştır. Bu ikinci

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

devrede ise kanunları değiştirilmiş ve bâzı muafiyetleri kalkmıştır. Voynukların tâbi' bulundukları Çeribaşılara Voynuk Seraskeri denilirdi.

Ve bir bahşi dahi yine İstabl Âmire'ye müteallik ba'zı hademe-i amme için tayin olunup hizmetleri mukabelesinde Tîmâr tarîki ile tevcih olunmuştur ki Memâlik-i Mahrûsa'da câbecâ Yund Ocakları ve ahurlar ve Hassa Çayırlar ve Yund Koruları ve Taylar hâsıl olacak yataklar vardır ki her ocağa başka Yundlar ve Taylar Ağası ve Bölükbaşıları ve Koruyucu ve Göreci ve Taycı ve Yund Oğlanları ta'yin olunmuşdur ve lâkin bunlar iki bölükdür. Bir bölüğü Tîmâr iledir ki anlar Bölükbaşılar ve Yund Oğlanlarıdır. Timarları Arpalık hükmündedir. Min baâd tebdîl ve tagyîr olunmaz, kendülere mahsusdur. Yollu yolunca birbirilerine intikâl eder ve bir bölüğü dahi muafiyetledir ki anlar Koruyucu ve Göreci ve Taycıdır. Hizmetleri mukabelesinde umumen Tekâlîf-i Örfiye'den muaf ve müsellemlerdir. Her ocağa ne mikdar nefer ta'yhin olunmuş ise her tâyife ocaklarının Yundların ve Tayların ve Ahurların görüb gözedüb ve Görelerin ıslah edip terbiye ederler. Kemâlini buldukdan sonra Taylar Ağası olanlar kabzedib Hassa Ahurlar'a teslim ederler.

Açıklaması :

Ve dirliklerin bir kısmı İstabl-ı Âmire'ye, yani Saray Ahırları'na bağlı bâzı amme hizmetlilerine yani seferlerle ilgisi olmayan Hasahır görevlilerine ayrılmıştır. Hizmetleri karşılığında Timar şeklinde tasarruf ederler. Osmanlı Memleketlerinde yer yer Yund, yani Kısrak ocakları, ahırlar ve Saraya aid çayırlar, Kısrakların korunup muhafaza edildiği yerler ve Taylar yetişecek yataklar vardı. Her ocakta ayrı Yundlar Ağası, Taylar Ağası ve Bölükbaşıları, Koruyucular, yani yeni doğmuş yavrulara bakanlar ve yetiştirenler, Taycı ve Yund Oğlanları, yani bakıcıları mevcuddu. Bunlardan Bölükbaşılar ile Yund Oğlanlarının Arpalık şeklinde, yani şahsa değil göreve aid Timarları vardı. Bu timarlar, münhasıran bu görevlere aid olup hiç bir şekilde başka görevlere tahsis edilmez ve bozulup bir Timardan birden fazla Timar hasıl edilmezdi. Bu gibi hizmetlilere mahsus olup usulüne göre aralarında görevleriyle birlikte birbirlerine intikal ederdi. Koruyucu ile yavralara bakan ve onları yetiştiren, icabında baytarlık hizmeti veren Göreci ve Taycı denilen Tay bakıcıları ise bu görevleri karşılığında bütün Örfî vergilerden muaf idiler. Her ocağın görevlileri Kısrakları, Tayları ve Ahırları görüp gözeterek ıslah ve terbiye eder ve Taylar kemalini bulunca, yani istenen yaşa ve duruma gelince

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Taylar Ağası tarafından alınıp Hasahırlara teslim edilirlerdi. Göreci, yeni doğmuş yavrulara bakanlara verilen addır. Bu yavrular, üç yıl sonra Taycılara teslim edilip onlar tarafından yetiştirilmeye devam edilirdi. Yund ocaklarında görevli olanlar umumî bir adla Yundcuyân veya Farsca olarak Mâdiyân diye anılırlardı.

Ve bir bahşi dahi umûmen Memâlik-i Mahrûsada vakı' olan kıla'ın hafaza ve hademesine ta'yin olunmuştur ki her kal'anın cebehânesi ve top ve tüfengi ve yerağ ve yatı ve Dizdâr ve Kethuda ve Neferâtı vardır ki ta'yin olundukları kal'anın bürûc ve bârusun leyl ü nehâr deverân ve güzerân ederler, dâyim hizmetleri kal'a muhafazasıdır. Bu tâyifeye Hisârî derler ve Dizdâr ve Kethuda ve sâyirinin ta'yin olunmuş İcmallü Timârları vardır ki Gedik ittibâr olunmuştur, hemen Arpalık gibidir. Hizmetlerinde dâyim ve kâyim oldukça Timâr ve Gedükleri billâ sebeb ellerinden alınıp âhara verilmez. Şöyle ki içlerinden bir gedik mahlûl olsa Timârı ile Gedüğü müstahak oğlu varsa oğluna ve illâ yine Kal'a Mülâzımları'ndan ol Gedük fenninde mâhir ve hizmete kâdir bir kimesneye verilür ve bunların zapt ve raptı ve azil ve nasbı Kal'a Dizdarları'na mahsûsdur, arz mucibibince amel olunur.

Açıklaması :

Ve bir kısmı da bütün Osmanlı Memleketleri'nde bulunan kalelerin muhafızlarına ve hizmetlilerine ayrılmıştır. Her kalenin cebehânesi, yani silâh ve mühimmat (Barut, mermi, ok ve yay, humbara vb.) deposu, top ve tüfeği, kesici silâhları ve Suvâri gücü, Dizdâr denilen kumandanları ve Kethuda diye anılan kumandan yardımcıları ile erâtı vardır. Bunlar, kalelerinin burçlarını ve surlarını gece gündüz dolaşırlar. Görevleri, kalenin muhafazasıdır. Bunlara Hisârî ve Hisar Eri de denilir. Gerek Dizdâr ve Kethuda ve gerekse öbür görevlilerin icmalli, yani kadrolu Timarları vardır ve Gedik şeklinde, yani belli değişmez sayıda olup Arpalık cinsindendi; bu ise bu Timarların şahsa değil, göreve aid olduklarını ve bu görevde kim bulunursa, onun tarafından tasarruf edileceğini anlatmaktadır. Kale muhafızları hizmetlerinde devam ettikçe dirlikleri ellerinden sebepsiz olarak alınıp başkasına verilmez. Ancak her hangi şekilde bir Gedik boşalırsa, sahibinin bunu hak edecek oğlu varsa ona, yoksa Kale Mülâzımı denilen Gediksiz hizmetlilerden bu işte usta ve hizmeti gereği gibi yürütebilecek birine verilir. Kale muhafızlarını disiplin altında bulunması, ayrıca azil ve tayinleri Dizdâr olanlara aid görev ve yetkilerinden olup bu hususlarda onların arz ettikleri gibi hareket edilir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ve bir bahşi dahi Müsellemân Tâyifesi'ne tayin olunup her beş nefere bir Ocağ itibâr olunmuştur. Yâni Müsellemân Tâyifesi ne mikdar Ocağ ise, her Ocağ'ın bir Timârı, ol Timâr ile beş nefer benevbet sefer eşer Müsellemi vardır. Timâr-ı mezbûru Ber vech-i İştirâk tasarruf ederler. Sâyir Erbâb-ı Timâr gibi bunların dahi ellerinde berevâtları vardır. Sefere-i Hümâyûn vaki' oldukça nevbet ile eşerler ve kânûn kendüleri gitmekdir ve nevbet kangısının olursa ol sene ol Timârın cümle mahsulün ol alur ve bunların hizmetleri Sefer-i Hümâyûnda toplar üzerinedir. Yani menâzil ve merâhilde topları ve topkeş gâv ve câmuşları hıfz ve haresel ederler ve topların alât ve esbâbın görüp gözetirler ve kal'a muhasarasında metris yolların ve ba'zı kemingâhların hafz etmek ve topları bir mevzi'den bir mevzi'a nakl etmek ve asker mürûr etmek için ba'zı derbendlerün su'b ve sengistan mahallerin tathir ve tevsi' etmek hep bunların hizmetleridir. Bunlara cenk teklif olunmaz, illâ meğer ki zarûret ola ve bunlardan birisi fevt olsa Timârı oğluna verilür, oğlu olmayub yâhûd edây-ı hizmet etmese hâricden kimesneye verilmez, belki Beylerinin arzı mucubince yine müsellem oğullarından bir mastahakka verilür.

Açıklaması :

Müsellem'ler ve Müsellem Beyleri hakkında evvelce yeterli izahat verilmiş olduğundan burada tekararlanmayacaktır, ancak görevleri hakkında verilen ayrıntıları ele almayı faydalı görüyoruz. Bu sınıf mensubları ilk ihdaslarında fiilen savaşan askerler oldukları halde, Yeniçeri teşkilâtının kurulmasından sonra Rumeli bölgesine nakledilip savaşlarda geri hizmetlerde kullanılmışlardır. Bu geri hizmetler ise menzillerde ve yollarda topları ve topçeken öküz ve mandaları korumak, toplara aid araç ve gereçleri görüp gözetmek, kale kuşatmaları sırasında siper yolları ve pusu yerleri kazmak, topları bir mevziden bir mevzie naletmek bâzı geçit yerlerini, sarp ve taşlık yerleri ordunun kolay geçebilmesi için temizlemek ve genişletmek gibi şeylerdi. Bunlardan biri ölse veya görevi bıraksa Timârı dışarıdan kimseye verilmeyip Beyleri'nin arzı üzerine yine Müsellem oğullarından bunu hak etmiş bir kimseye verilir. Müsellemlere fiilen savaş teklif olunmaz, ancak muklak bir zorunluluk hâli müstesnâdır.

Ve bir bahşi dahi Hassa Doğancı ve Şâhinci ve Atmacacı tâyifesine ta'yin olunmuştur ki Timâr tarîki üzere tasarruf olunur. Bunların dahi sâyir Erbâb-ı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Timâr gibi ellerinde Berevâtları vardır ve bunlar iki bölükdür. Bir bölüğü Timâr ile ve bir bölüğü Çiftlik ve Baştine tasarruf edip muâfiyetledir ve ekseri Timâr ve Çiftlik ve Baştineleri olduğu diyârda sakinlerdir ve her nâhiyede birer Doğancıbaşı vaz' olunmuştur. Anların dahi Arpalık hükmünde İcmallü Zeâmet ve Timârları vardır ki tevâyif-i mezbûrenin zapt ve rabtı anlara sipâriş olunmuştur ve Timâr ile olanlar dahi iki bölükdür. Bir bölüğü Götürücü ve bir bölüğü Görüncecidir. Bu iki tâyife her sene ulaç zamanında Doğancıbaşılar ile maan Südde-i Saâdet'e gelip münâvebe tarîki üzere Bazhâne-i Sultânî'de Götürücülük ve Görencecilik hizmetin ederler ve bunlardan birisinin Timârı mahlûl olsa Bâz ve inde mâhir ve hizmete kâdir oğlu varsa oğluna, oğlu olmasa ve yâhûd edây-ı hizmet etmese Bâzhâne Mülâzımları'ndan bir üstâd Doğancıya verilür.

Açıklaması :

Toprak Dirlikleri'nin bir kısmı Hassa Doğancı, Şahînci ve Atmacacı denilen Saray için Av Kuşları yetiştirenlere mahsûs olup bunlar aynı zamanda Hassa Kuşbâzları diye de anılırlardı. Ancak bunları, Topkapı Sarayı'nın Bîrûn bölümündeki Çakırcı, Şâhinci ve Atmacacı'larla karıştırmamak lâzımdır. Bîrûn ise, Farsça Dış anlamına gelir ve deyim olarak Topkapı Sarayı'nın daha evvel izah ettiğimiz Birinci yer ve İkinci yer denilen ve birinci kapı olan Bâb-ı Hümâyûn ile üçüncü kapı olan Bâbü's-Saâde arasındaki sâhayı kapsayan bölümü içine alır. Bîrûn görevlileri ise şu kimselerdi :

1- Ülemâ sınıfı : Hünkâr Hocası, Hünkâr İmamı, Hekimbaşı, Cerrahbaşı, Kehhâlbaşı (Kehhâl, Göz Hekimi demektir.), Müneccimbaşı

2- Ümenâ sınıfı : Şehremini, Arpaemini, Matbahemini, Darphâneemini, Kâğıtemini.

3- Özengi veya Rikâb Ağaları : Emîr-i Alem, Kapıcıbaşı, Kapıcılar Kethudası, Çavuşbaşı, Şikâr Ağaları diye anılan Çakırcıbaşı, Şahincibaşı, Atmacacıbaşı, Yeniçeri Ağası, İmrahor (Emîr-ı Ahur), Cebecibaşı, Topçubaşı, toparabacılarıbaşı, Altı Bölük Kapıkulu Suvarileri Ağaları.

4- Müteferrikalar.

5- Baltacılar (Tebердârân).

6- Müteferrik Hizmetler : Peykler, Solaklar, Şâtırlar, Mehterler, Hizmet Bölükleri efrâdı yani Çamaşırcı, Aşçı, Ekmekçi, Terzi vb., Sanatkârlar yani Hattatlar, Tezhibciler, Hakkâklar, Kuyumcular, Demirciler, Silâhçılar vb (İ.Hakkı

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*).

Bîrûn halkında olan Çakırcıbaşı, Şâhincibaşı ve Atmacacıbaşı Şikâr Ağaları diye anılırlardı. Çakırcıbaşı dış hizmete çıkarsa Beylerbeyi olur, yerine Şâhincibaşı, onun yerine de Atmacacıbaşı geçerdi. Hassa Kuşbâzları ise iki kısım olup bir kısmı Timarlı, öbürleri Çiftlik ve Baştinelerinde ziraatle meşgul olup muâfiyetliydiler, yani bütün vergilerden muaf tutulmuşlardı. Her iki sınıf da çoğunlukla Timar ve Çiftliklerinin bulunduğu yerlerde ikâmet ederlerdi. Muâfiyetli olanların Çiftlik ve Baştineli oldukları bildirildiğine göre bir kısmının Hıristiyanlardan olmaları gerekmektedir. Çünkü Baştine, Hıristiyanların tasarrufunda olan Çiftliklere verilen isimdir. Her Nâhiyede Arpalık şeklinde, yani göreve bağlı olmak şartiyle İcmalli, yani kadrolu Timarlı veya derecelerine göre Zeâmetli ve bölgesindeki Hassa Kuşbâzların âmiri olan bir Doğancıbaşı bulunmaktaydı. Timar sahibi Hassa Kuşbâzları da iki kısımdı: Götürücü ve Görünceci. Görünceciler, yavru kuşların bakımı ve büyütülmesi, insana alıştırılması ile meşgul olur, Götürücüler ise av için terbiye eder ve gerekli yere götürürlerdi. Bunların her ikisi ulaş zamanında, yani av kuşlarının yetişip başkente götürülme vakti gelince Doğancıbaşıları ile birlikte İstanbul'a gelip saraya aid Bâzhâne'de nöbetle kendilerine aid hizmetleri ifâ ederlerdi. Bâzhâne, Üsküdar'da Doğancılar semtinde bulunan Saraya mahsus av kuşlarının bakılıp yetiştirildikleri yerdi. Burası Şikâr Ağalarından Çakırcıbaşı'nın idare ve nezaretinde olup hizmetlilerine Bâzhâne Mülâzımı denilirdi. Bunlar, baktıkları kuşların cinslerine göre anılırlardı. Hassa Kuşbazlar'ın Timarlıları arasında bir münhal olursa av kuşu bakma ve yetiştirmede usta oğulları varsa ona, yoksa veya bu hizmete yeterli değilse Bâzhâne Mülâzımları'ndan usta bir Doğancı'ya verilmesi usuldendi. Hassa Kuşbâzları'ndan Timarlı olanların bir adları da Bâzdârân idi.

Ba'dehu Muâfiyetle olanlar dahi iki bölükdür. Bir bölüğü Yuvacı ve Yavrucu ve bir bölüğü Avcı'dır ki Memâlik-i Mahrûsa'da ba'zı kûhistân ve su'b ve sengistân mahallerde Hassa Çakır ve Şâhin ve Atmaca âşiyâneleri vardır ki Yuvacı ve Yavrucu olanlar ol âşiyâneleri hıfz ve hıraset ederler. Yavru zamanı geldikde haricden kimesneleri ve ba'zı râî (ve) hattâbları ol âşiyâneler olan havâlîden men' ve def' ederler; tâ ol yavrular tahsîl-i perr ü bâl edip kâbil-i pervâz oluncaya dek leyl ve nehâr görüb gözedirler. Ba'dehu âşiyânelerinden ihrâc edib terbiyet ve ta'lîme da'vet ederler. Ulaş zamanında anlar dahi Doğancıbaşıları ile maan der-i

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

devlete gelürler ve ol yavruları Ağalarına teslim edüb yoklanırlar ve Avcı olanlar dahi bezl-i makdûr edüb ba'zı mahallerde dâmlar vaz'edüb sayyâdlık ederler. Anlar dahi Yuvacı ve yavrucu gibi Doğancıbaşı ile maan Atebe-i Ulyâ'ya gelüb şikâr eyledükleri Bâz ve Şehbâzları Ağalarına teslim edüb tezkire alurlar ve bunların azil ve nasbı Çakırcıbaşı'ya mahsusdur. Timâr ve Gedükleri Mîrimîrân-ı cânib-i âlîşândan (Cânib-i Mîrimîrân-ı âlîşân'dan) verilü gelmemişdir, belki Çakırcıbaşı'nın tezkiresi mucibince amel olunur ve ellerine Berevât-ı Hümâyûn verilür.

Açıklaması :

Muafiyetle, yani Çiftlik ve Baştine tasarruf edip buna karşılık vergilerden af edilmiş olanlar da iki kısımdır. Bir kısmı Yuvacı ve Yarucu' ve bir kısmı Avcı'dır. Osmanlı Memleketleri'nde bâzı dağlık, sarp ve taşlık yerlerde Saraya aid Çakır, Şâhin ve Atmaca yuvaları vardır ve Yuvacı ve Yavrucu olanlar o yuvaları saklayıp korurlar. Yavrular yumurtadan çıkınca dışarıdan bâzı kimselerin, çoban ve oduncuların yuvaların bulunduğu yere yaklaşmalarını engelleyip uzaklaştırırlar ve yavrular kanadlanıp uçabilecek hâle gelinceye kadar gece gündüz görüp gözetirler. Bundan sonra yuvalarından alıp terbiye etmeye ve avcılık öğretmeye başlarlar. Ulaş zamanı gelince Doğancıbaşıları ile beraber Atebe-i Ulyâ (Ulu Eşik) diye de anılan Saraya gelip yavruları Şikâr Ağaları'na teslim ederler, bu sırada yoklamaları da yapılır. Avcılar da ellerinden geleni yaparak bâzı yerlerde tuzaklar kurup avlanırlar. Onlar da Yuvacı ve Yavrucular gibi Doğancıbaşılariyle gelip avladıkları Şâhin ve Doğanları teslim ederek buna dair tezkire alırlar. Bütün Hassa Kuşbâzlar'ın azli ve tayinleri Şikâr Ağalarından Çakırcıbaşı'ya aid olup Timar ve Gedikleri Beylerbeyiler tarafından verilegelmemiştir. Bu hususta Çakırcıbaşı'nın inha tezkiresine göre davranılır ve ellerine Berâtları verilir. Berât, bir şahsa veya müesseseye bir hak, bir imtiyaz, bir lûtuf, bir makam, bir terfi' vb. bahşeden fermanlara, yani Padişah adına Divân-ı Hümâyûn'dan çıkan Hükümdârın Alâmet-i Şerîf diye de anılan ve üzerinde yazılı bulunduğu metni yine padişah adına doğrulayan Tuğrâ'nın bulunduğu emirnâmenin adıdır. Bildirdiği emir ise Hükm-i Hümâyûn (Ordonance Impériale) diye anılırdı. Böyle bir emirnâme bir devlet işinin görülmesine ve bir devlet görevlisine hitâben çıkmış ise, buna kısaca Ferman -ve İmparatorluğun ilk zamanlarında- Biti denilirdi.

Ve bir bahşi dahi umûmen Memâlik-i Mahrûsa'da vâkı' olan Derbend-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lerinün ve ba'zı mevâzi'-i mahûfenin müstahfızlarına ta'yin olunmuştur ki Timâr tarîki üzere tasarruf olunur, ama Yurdluk ve Ocaklık hükmündedir. Fakat tâyife-i mezbûreye mahsûsdur. Bu tâyifeye Ashâb-ı Derek derler Derbendci dahi derler. Her birisinin İcmallû Timârları vardır ve bunlar iki bölükdür. Bir bölüğü Timâr iledir ki ta'yin olundukları Derbendleri ve hatarnâk olan malalleri yarar âdemleri ile hıfz ve hırâset ederler ve Ebnây-ı Sebîl'e delîl ve rehber olup selâmete çıkarırlar. Hattâ Derbendlerinde âyende ve revendenin başlarına bir hâl ve dâbbeleri bîmecâl olup akşama erişse muîn ve zahîr olup selâmete varınca yarar âdemler koşarlar ve esvâb (ve) eskâl (ve) mallarına zarar ergürmeyüb kendü davarlar(ı) ile şenliğe ulaşdırırlar. Şöyle ki ihmhal ve tekâsülleri sebebi ile ol dîdebân oldukları Derbend içinde Ebnây-ı Sebîl'in ahmâl ve eskâl ve erzâk (ve) emvâlinden bir nesne zâyi' ve magsûb olsa anlara tazmîn etdürürler, kadîmden şart ve iltizâmları bu minvâl üzeredir ve Berâtlarında dahi vech-i meşrûh üzere tasrîh olunmuştur. Bu hizmet mukâbelesinde bunlar azil ve nasbı kabûl eylemezler, hattâ birisi fevt olsa ve yâhûd edây-ı hizmet etmese Timârı ile Dirliği oğluna ve akrabâsına verilür, haricden kimseye verile gelmemiştir.

Açıklaması :

Ve Toprak Dirlikleri'nin bir kısmı Osmanlı Memleketleri'nde bulunan ve Derbend diye anılan bâzı sarp boğaz ve geçidlerin ve korkulu yerlerin muhâfızlarına ayrılmıştır. Bunların Timarları Yurdluk ve Ocaklık şeklinde olup yalnız kendilerine mahsûsdur. Bunlara Ashâb-ı Derek veya Derbendçi adı verilir, İcmalli Timâr sahibidirler. Derbendciler, iki kısımdır. Bir kısmı yukarıda söylemiş olduğumuz gibi Yurdluk ve Ocaklık şeklinde İcmalli, Yani kadrolu Timar sahibiydiler. Tâyin edildikleri Derbendleri ve tehlikeli yerleri yarar adamları ile muhafaza ve müdafaa ederler ve yolculara delâlet ve rehberlik ederek selâmete çıkarırlar. Ayrıca korudukları Derbendlerde gelip geçenlerin başına bir şey gelse veya hayvanları yorgun düşüp akşama kadar kalsalar yardımcı olup arka çıkarak selâmete ulaşana kadar adamlarını koşarlar; giysilerine, ağırlıklarına ve mallarına zarar eriştirmeyip kendi davarları vasıtasiyle şenliğe erişdirirler. Eğer ihmal ve kayıdsızlıkları yüzünden görüp gözetmekle yükümlü oldukları ağırlıklarına beraberlerinde bulundurdukları yiyecek malzemesine ve mallarına aid bir şey kayıb ve ziyân olursa veya gasbedilirse bedeli onlara ödettirilir. Eskiden beri şartları ve bu görevi kabul etmelerinin karşılığı budur ve Berâtlarında da bu şekilde açıklanmıştır. Bu hizmet

karşılığında bunlar azil edilmeyi veya başka bir göreve atanmayı kabul etmezler. Hattâ içlerinden biri ölse veya hizmeti bıraksa Timarı ile Dirliği oğluna veya akrabasına verilir, dışarıdan bir başkasına verilegelmemiştir.

Ve bir bölüğü dahi muâfiyetledir , asıl Derbendci dedikleri bu tâyifedir ki memerr-i nâs olub mahûf ve muhatara (lı) olan mahaller(de) Sâkin ve (Bu yerlerede) temekkün etmişlerdir. Bunlar dahi Ashâb-ı Derek gibi âyende ve revendeyi kondururlar ve göçürürler ve ta'yin olundukları Derbendlerün hudûdları dahilinde vakı' olan su'b ve sengistân mahalleri tevsi' ve tathîr ve müşkilü'l-ubûr olan ba'zı edviye ve hubûr-ı muhâlefeyi termîm ve ta'mîr ederler ve bunlarda Tabıl i'tibârı vardır. Kadîmü'l-eyyâmdan otuz nefere bir Tabıl i'tibâr ve fermân olunmuşıur ki dîdebân oldukları mahaller tahammül mesâfesine göre Tabl-ı Vâhid mıkdârı ise otuz nefer dahi ziyâde ise ana göre i'tibâr olunur. Ol otuz nefer kimesne münâvebe tarîki üzere Derbendleri içinde eşkiyâ ve kutta'-ı tarîkın ba'zı kemingâhları olan mahallerde alât-ı harb ile durub tabıl edib ihbâr-ı Ebnâ-i Sebîl ederler ve rehberlik edüb mahall-i selâmete ergürürler. Hizmet-i muhâfızîde ve muhaseretlerinde dâyim ve kâyim oldukça Avârız-ı Dîvânîye ve Cemi' Tekâlîf-i Örfîyeden muâf ve müsellemlerdir.

Açıklaması :

Bunların bir kısmı da muâfiyetledir, yani elde ettikleri Hasılların tamamı kendilerine aid olup bu hizmetlerine karşılık herturlü vergiden af edilmişlerdir. Asıl Derbendci denilen de bunlardır. Halkın gelip geçtiği yerlerden korkulu ve tehlikeli olan yerlede oturmaktadırlar. Onlar da Timarlı Derbendciler gibi tayin edildikleri Derbendlerin sınırları içinde bulunan sarp ve taşlık yerleri genişletip temizlerler ve geçilmesi güç bâzı vadileri ve dağlar arasındaki yolları düzeltip onarırlar. Bunların teşkilâtı Tabıl (Davul) diye anılır. Çok eski zamanlardanberi otuz kişi bir Davul sayılmış ve görüp gözettikleri yerlerin uzaklığına göre bir Davul ise otuz kişi, daha fazla kimse gerekiyorsa ona göre Derbendçi bulundurulur. O otuz kişi korumakla yükümlü oldukları Derbendlerin içinde ve eşkiya ve yol kesicilerin gizlendiği bâzı yerlerde silâhlı olarak nöbetle bekleyip davul çalmak suretiyle durumdan yani yolun emniyetli olduğundan yolcuları haberdar ederler ve rehberlik ederek selâmete çıkarırlar. Derbendleri koruma ve savunma hizmetlerine devam edip görevlerinde durdukça Âvârız-ı Divâniye ve bütün Tekâlîf-i Örfiye'den

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

muaf ve müsellem, yanı af edilmiş ve kurtulmuş olurlar.

Ve bir bahşı dahi şol mezâri'dır ki Esbkeşân Tâyifesi'ne Yurdluk ve Ocaklık olarak ayrılmışur ki bunlar Karaman'da Konya Sancağı'na tâbi' Turgut, Eskiil ve Bayburd Nâhiyelerinde sâkin olup Atçeken Tâyifesi demekle ma'rûfdurlar. Bunlar kable'l-fetih Haymâna Tâyifesi'nden olup zirâat ve hırâsete mâil olmadıkları ecilden kendülere At akçası vaz' olunup tâyife-i mezbûreye Resm-i Çift ve Bennâk ve Caba ve kendülere Yurd yazılan yerlerine ekdükleri(nin) Öşürlerinden at çekdükleri mukabelesinde af olunub Avârız vermek dahi ref' olunmuştur. Mîrî cânibine halen At Akçası ve Resm-i Ganem ve Resm-i Arûs ve Cürm ü Cinâyet verürler. Sâkin oldukları Yurdları ve ta'yin olunan Mezra'aları kendülere mahsusdur. Cidden kimesnenin medhali yokdur.

Açıklaması :

Toprak Dirlikleri'nin bir kısmı da Yurdluk ve Ocaklık olmak üzere Farsça Esbkeşân ve Türkçe Atçeken diye anılan atları çiftleştirip nesillerini koruyarak yeni taylar yetiştirenlere ayrılmış olan mezra'alardır. Bunlar, Türkmen Boyları'na mensup olup Karaman Eyâleti'nin Konya Sancağı'na tâbi bulunan Turgut, Eskiil ve Bayburd Sancakları'nda sâkindirler. Kendileri Karaman Beyliği'nin Osmanlı Memleketleri'ne katılmasından evvel de çayırlarda serbest şekilde at yetiştirip tarıma heveslı olmadıklarından kendilerine At akçası adlı bir vergi konulmuş ve bunlara Yurd olarak ayrılmış ve bu şekilde kayda geçmiş yerlerde bu hizmetleri karşılığında ekip biçtiklerinin öşürlerinden ve Çift, Bennâk, Caba ve Avârız'dan af edilmişlerdir. Bu vergiler hakkında evvelce yeteri kadar verilmiş olduğundan burada tekrarlanmayacakdır. Buna karşılık devlete Atçeken Akçası ile Tekâlîf-i Örfiye'den Ganem, Arûs[iye] ve Cürm ü Cinâyet vergilerini öderler. Sâkin oldukları Yurdları ve kendilerine ayrılan Mezra'alar hizmetleri karşılığında onlara ait olup buralara başkaları hiç bir surette karışamaz. Uzun mesafeleri durmadan ve hızla alabilen Akıncı atları da bunların haymanalarında geliştirilirdi.

Ve bir bahşi dahi şol kurâ ve mezâri'dir ki serhadlerde ba'zı Mâlik Knez ve Premikür Tâyifesi'ne ta'yin olunmuştur ki bunlar hîn-i fetihde vilâyetlerinin mîrî hizmetin kabul edüb her birisine ne mikdar karye bahş olmuş ise ol kurâ ehâlisinin bunlar Kethudâları gibidir. Mâl-i mîrî tahsiline ve ba'zı sefer mühimmatına muâvenet ve hizmet edüb reâyâya ferman olunan hususu ihbâr ve tevzi' ederler.

Hattâ zîr-i desîlerinde olan kurâdan ba'zı reâyâ Dârü'l-harbe veyâ âhar diyâra firâr etseler yerine getürmeğe iltizâm etmişlerdir ve bunlar dahi iki bölükdür. Bir bölüğü Timâr iledir ki anlar Mâlikler ve Knezlerdir. Bunların dahi sâyir Erbâb-ı Timar gibi ellerinde Berevâtları vardır ve bir bölüğü muâfiyetledir ki anlar Premikürlerdir. Zira'at ve hırâset eyledikleri Çiftlik ve Baştinelerinnin hukuk ve rüsûmları kendüleri ve oğulları ve karındaşlarının Cizye ve İspenceleri hizmetleri mukâbelesinde af olunduğundan ma'dâ Avârız-ı Dîvâniye ve Tekâlîf-i Örfiye'den muaf ve müsellemlerdir.

Açıklaması :

Bir kısmı da serhadlerde bâzı Mâlik, Knez ve Premikürlere ayrılan köyler ve mezraalardır. Buradaki Mâlik sözünü Hacibegiç Derebeyi şeklinde tercüme etmiştir. Evvelce bahsi geçen Eflâkan teşkilâtında Nahiye kethudalarına Knez ve Köy Kethudalarına Premikür denildiğini görmüştük. Knez, modern Sırpça'da Prens anlamına gelir. Eskilerde ise küçük mülkî birimlerin yarı egemen âmirlerine ve ayrıca Derebeylerine Vlastelin denildiği gibi, Knez diye anıldıkları da olurdu. Burada ise Osmanlı fethinde devlet hizmeti kabul etmelerine karşılık her birisine ne kadar köy ve mezra'a verilmiş ise bunların, o yerlerin Köy Kethudaları gibi oldukları anlaşılmaktadır ki bu günkü Köy Muhtarları gibiydiler. Bunlar, vergilerin toplanmasında, gerekli emirlerin ve vergi mıkdarlarının köylüye bildirilmesinde ve sefer zamanlarında bazı savaş gereçleri için yardım ve hizmette bulundukları gibi, bu köyler ve mezraalar halkından düşman tarafına veya başka yerlere kaçanları bulup yakalayıp eski yerlerine getirmeyi üzerlerine almış bulunmaktaydılar. Kendileri iki kısım olup bir kısmı, yani Mâlik ve Knezler Timarlı idiler ve öbür Timarlılar gibi ellerinde berâtları vardı ve onların tâbi oldukları usul ve hükümlere tâbi bulunuyorlardı. Premikürler ise muâfiyetli olup ziraat ettikleri Çiftlik ve Baştinelerinin aslında devlete ait hakları ve vergileri kendilerine ve oğullariyle kardeşlerine ait olduktan başka Cizye ve İspençeleri de hizmetleri karşılığında af edilmiş, ayrıca Avârızdan ve öbür Tekâlîfden de af edilmiş ve kurtulmuş bulunuyorlardı.

Ve bir bahşi dahi şol mezâzi'dir ki Baştine ittibârı üzere Voynuk Tayifesine ta'yin olunmuştur ki Erbâb-ı Dîvân ıstılahında Baştine Çiftlik demektir ve zirâ'at ve kırâset ederler. A'şâr-ı Şer'iye ve Rüsûm-ı Örfiyelerinden ve Haraç ve İspençe-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lerinden ve Avârız-ı Dîvânîye ve cemi' Tekâlîf-i Örfîyeden muâf ve müsellemlerdir. Baştineleri kangi karye hududunda ise min ba'ad Sahib-i arz'ın ve gayrın medhali yokdur. Öşür ve rüsûmları kendülere mahsusdur. Başka Beyleri ve Çeribaşıları ve Legatorları vardır ki bâlâda zikrolundu. Zabt u rabtları anlara mahsusdur ve bunlarda Gönder i'tibârı vardır. Nîze manasına, Her Çeribaşılık ne mıkdar Gönder ise her Gönder'de üçer Voynuk olup, birisi asıl, ikisi yamak kaydolunmuşdur. Hızmet ve sefer vakı' oldukça münâvebe tarîki üzere her Gönder'den bir Voynuk eşer ve ve nevbet üç yılda bir düşer ve bunlar Istabl-ı Âmire'ye hızmet için mevzu'dur, Nevbetlü olanlar ve Çeribaşıları ve Legatorları ile her sene çayır zamanında der-i devlete varub Hassa atlara ve çayırlara hızmet ederler. Hızmetleri tamam oldukdan sonra Mîr-i Ahûr-ı Kebîr ve Sagîr'den tezkere alup mekânlarına giderler.

Açıklaması :

Voynuklar evvelce ayrıntılı şekilde anlatılmıştı. Burada ayrıca Legator deyimi geçmektedir. Bunlar, Çeribaşıları'ın yardımcılarıydı ve görevleriyle dirlikleri, Voynuk Çeribaşıları'nın aksine olarak babadan oğula geçerdi. Oğlu olmadığı takdirde ise Hasahır hizmetlilerinden bir kıdemliye verilirdi. Çeribaşılık münhal olduğu takdirde ise, yukarıda izah ettiğimiz gibi görev Hasahır halkından bir hak sahibine ulûfesine bedel Timar ile verilirdi. Bunun ne olduğu evvelce izah edilmişti. Bir adı da Istabl-ı Âmire olan Hasahır, Saraya ait atlara ve bunların takımlarına ve hayvanların bakım ve yetiştirilmelerine ait işleri gören teşkilâtın ve bunların bulunduğu yerlerin adıydı. Hasahır'ın en büyük âmiri Mîr-i Ahûr-ı Kebîr=Büyük İmrahor'du. Kendisi Mîr-i Ahûr-ı Evvel diye de anılırdı. Ondan sonra gelen ise Mîr-i Ahûr-ı Sagîr=Küçük İmrahor'du ve onun da bir adı Mîr-i Ahûr-ı Sânî idi. Büyük İmrahor, kimler olduklarını daha evvel anlatmış olduğumuz ve Hünkâr'ın atının yanında yürümek imtiyazına sahib bulunan Özengi Ağaları'ndandı. Kendisi Istabl-ı Âmire mensublarının âmiri ve Hasahır'a ait çayır ve koruların mes'ul ve nâzırıydı. Küçük İmrahor onun yardımcısı olup özellikle Saraya aid araba sürücülerinin idaresi ve Enderun görevlilerine verilecek talim atlarının nezâreti buna ait görevlerdendi. Her iki İmrahor'un ulûfelerinden başka Arpalıkları da vardı. Büyük İmrahor, dış hizmete çıksa Sancakbeyliği verilirken XVII. yy. dan sonra Beylerbeyilik ve hattâ Vezirlik verilir olmuştur. Kendilerinin İlkbaharda Hıdrellez zamanı Hasahır Atları çayıra çıkınca Kâğıthâne'deki köşkte Hünkâr'a ziyafet

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

vermeleri kanundu bu yüzden bu köşk, İmrahor Köşkü diye anılırdı.

VE DAHİ BU MÜNÂSEBETLE ZEÂMET VE TİMÂRLARUN BA'ZI İ'TİBÂRÂT VE ISTILÂHÂTI VARDIR IŞBU MİNVÂL ÜZEREDİR KI TAFSİL OLUNUR

Pes imdî Zeâmet ve Timâr şuna derler ki ba'zı kurâ ve mezâri' biriktirilip kâmil yirmi bin akça ve yâhud dahi ziyâde ile bir kimesneye Berât olmuş ola (belki Zeâmet olup) şöyle ki yirmi binden bir Akça eksik olsa ana Zeâmet denilmez, belki Timâr denilür. Zirâ Zeâmetin ekseri haddi (ekser-i haddi) yüz bin ve akalli kâmil yirmi bindir ve Timârın dahi ekser-i haddi yirmi binden bir Akça eksikdir, ama akall-i haddi müteayyen değildir. Zirâ Defter-i İcmâl-i Hâkânî'de bin Akçadan aşağı kaydolunmuş müstakil kılıç Timârlar vardır, akkall-i haddi kemen akalli olmuş olur.

Açıklaması :

Zeâmet ve Timarlara ait şu tarzda bâzı deyim ve terimler vardır ki bu münasebetle açıklanılır :

Zeâmet ve Timar şuna derler ki bâzı köylerin ve mezraaların Hasılları biriktirilip yıllık vergi gelirleri tam yirmi bin akça veya daha çok şekilde meydana gelecek Toprak Dirliği bir kimseye Berât ile tevcih olunursa buna Zeâmet adı verilir. Çünkü Zeâmet'in en yüksek derecesi yıllık yüz bin ve en azı tam yirmi bin akçalık geliri olan bir Toprak Dirliği'dir. Ama, yirmi binden bir akça eksik olsa ona Zeâmet değil, Timar denilir. Çünkü Timar da, en yüksek derecesi yıllık geliri yirmi binden bir akça eksik olan bir Toprak Dirliği'dir. Ancak bir Timar'ın yıllık en az geliri tayin olunmuş değildir. Defter-i İcmal-i Hâkânî denilen Toprak Dirlikleri'ne ait kadro defterlerinde yıllık bin Akçadan az gelirli bağımsız Kılıç Timarlar'a rastlanmıştır. Şu halde mevcut en düşük derecedeki yıllık geliri, Timarlar'ın en az geliri olarak kabul etmek icabeder. Elimizdeki kanunnâme'nin orijinal metninde ve Süleymaniye nüshasında yukarıda parantez içinde gösterdiğimiz (belki Zeâmet olup) kelimeleri mevcut değildir ve manaya serahat vermek için tarafımdan eklenmiştir. Hacıbegiç ise burada yine parantez içinde olarak (ana Zeâmet denilür) ibâresini kullanmışur.

Burada ayrıca işaret edilmesi gerekli bir nokta vardır. Klâsik bilgilerimize ve Toprak Dirlikleri'nin tevcihlerine dair olan Tahvil defter ve kayıdlarına göre,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Zeâmetin en yüksek derecesi yüz bin akça olmayıp belki bundan bir akça eksiği olan 99.999 akçadır. Yüz bin akça ise Has olup Hass'ın en küçük derecesidir, en yüksek derecesi ise kesin olarak tayin edilmiş değildir. Bu bilgilere ve özellikle arazi ve vergi tahrir defterlerinin kayıdlarının bunları te'yid etmesine karşılık Kanunnâme'deki bu kaydı bir zühûl veya istinsah hatası olarak kabul etmek gerekecektir.

Ve Zeâmet ve Tîmârlar da İcmallü i'tibâr olunmuştur. Kılıc Zeâmet ve Tîmâr andan olur. Şöyle ki bir Zeâmet ve Tîmâr İcmallü olmaya, ol Zeâmet ve Tîmâr'a Kılıc ıtlakı dürüst olmaz. Meselâ ba'zı icmallü Zeâmet ve Tîmâr'dan birer mıkdar hısse ifrâz olunub ve birikdirilib yirmi bin Akçalık ile veya dahi ziyâde ve noksanla Berât olunsa Zeâmet ve Tîmâr denilür, amma İcmallü denilmez. Zirâ bir Zeâmet ve Tîmâr ki İcmallü ola lâbüd Kılıc olur. İllâ meğer ki An Zeâmet ve An Tîmâr kayd olunmuş ola. Ol zaman da ol Zeâmet ve Tîmâr'a Kılıc denilmez, belki Hısse denilür. O mak,lelerin mahlûl oldukda cümlesi ve yahud yekûnundan bir mıkdâr Hısse çebilüb bir âhar kimesnenin Kılıc Zeâmet ve Tîmârına ilhâk olunsa câyizdir, mâni' yokdur.

Açıklaması :

Zeâmet ve Tîmârların aslında İcmalli olmaları yani İcmal Defteri denilen kadro defterlerinde kayıdlı bulunmaları gerekmektedir. O zaman bir Kılıc'a dayanmış bir çekirdeği mevcud olmuş olur. Kılıc'ın ne demek olduğunu evvelce izah etmiştik. Bunun dışındaki Toprak Dirlikleri ise söyle hasıl olur: Meselâ icmalli bir dirlik ölüm ve gaybubet, yani kaybolup belli bir süre içinde ortaya çıkmamak hali -ki bu hemen daima savaşlarda olur- neticesinde münhal duruma düşerse ve başkasına verilmesi icabederse bölgeye göre İptidâ'sı ne ise onunla tevcih edilir, sonradan terakkî olarak eklenen Hisseler ortada kalır. İşte bu hisseler biriktirilip yirmi bin akça ile veya daha fazla ve noksanla birisine verilebilir. Ancak, bir kılıca dayanmadığı için icmal defterinde kaydı yoktur. Bunun için de İcmalli sayılmaz. Çünkü İcmalli olabilmesi için mutlaka çekirdek olarak bir kılıca dayanması şarttır, bir iptidâ'sının bulunması kâfi değildir. İptidâ, evvelce izah ettiğimiz gibi, bölgesine göre ilk anda tevcih edilebilecek âzamî mıkdardır. Ancak, demin söylediğimiz şekilde meydana gelmiş dirliklerde İptidâ bir akça noksandır. Meselâ, Rumeli Eyâleti'nde İptidâ 6000 akça iken bunlarda en çok 5999 akçadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bunlar Beylerbeyilerin Beratları ile tevcih edildikleri, yani merkezden bir Padişah Beratı ile verilmedikleri için Tezkeresiz diye anılırlar ve münhal oldukları zaman dağılıp giderler, ortada hiç bir şey kalmaz. Yahud da yine bir Beylerbeyi Beratiyle tamamı bir kişiye ve bölünüp bir kaç kişiye yine Tezkeresiz olarak tevcih olunur. Yahud da bir başkasının İcmalli dirliğine Hisse şeklinde ilâve edilir. Arazi ve vergi tahrir defterlerinde bu gibi dirlikler An Timar veya an Zeâmet şeklinde kayıdlıdır ve bu tâbir dolayısiyle İcmalli dirliklerden ayırd edilir. Bu gibilere Kılıc denilmez Hisse denilir. Çünkü, yukarıda söylemiş olduğumuz gibi, böyle bir Timar ve Zeâmet'in İpüdâları mevcud olsa bile, Kılıç şeklinde bir çekirdekleri yortur ve Toprak Dirlikleri'ne ait kadro, yani İcmal defterlerinde kayıdlı değillerdir.

Ve İcmallü dedikleri oldur ki hîn-i tahrîr ve tevzî'de ba'zı kurâ ve mezâri' birikdirilip veya müstakil verilip Defter-i İcmâl-i Sultânî'de üç bin ve altı bin ve yâhûd yirmi, otuz, belki yüz bin akçalık üzere yekûn bağlanub fakat bir kimesnenin üzerine Zeâmet ve Timâr kayd olunmuş ola. Evvelâ o mak,le Zeâmet ve Timârlar kaç kı'a karye ise mecmû'una İcmallü denilür. İçinde bir iki karyesi bilâ emir tefrik olunub âhara verilse câyiz değildir. Ama Kılıc mikdârı i'tibârından sonra cümlesinin yekûnusundan bir mikdâr Hisse çekilip âhar kimesneye verilse câyiz değildir denmez, verilür meni' yokdur. Hattâ Kılıc Zeâmet ve Timârlara ilhak olunan ekseriya bu mak,le ifrâzlardır.

Açıklaması :

Burada Tahrir ve Tevzi' deyimleri geçmektedir. Evvelâ bunları anlatalım; böylece de verilecek izâhatın ve yapılacak açıklamaların daha kolay anlaşılması mümkün olacakur :

Osmanlılar, zaptettikleri memleketlerin arâzisini tescil ve bu toprakların mülkiyet ve tasarruf sistemini ve vergi şekil ve nisbetlerini tayin ve tesbit maksadiyle muntazaman yazarak kaydını tesis ederlerdi. Buna Tahrir denilirdi. Tahrirlerin otuz yılda bir tekrarı kanundu. Bununla beraber, bâzan daha uzun fasılalarla yapıldığı olduğu gibi, tahta yeni bir Padişah'ın çıkması, bir bölgede toprak tasarruf veya mülkiyet sahiblerine ait ihtilâfların çoğalması, halkın vergilerin adaletsizliğinden fazlaca sızlanmaları, para birimi olan Akça'nın değerindeki aşırı değişiklikler ve nihayet göçler ve salgın hastalıklar dolayısiyle kısa sürede meydana gelen mühim demografik değişiklikler, Tahrir'lerin yenilenmesine

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yol açabilirdi.

Tahrir, Divân-ı Hümâyûn üyelerinden olup devlet kanunlarını çok iyi bilmekle tanınmış olan ve Tevkiî diye de anılan Nişancı'nın, devlet adına genel gözetimi altında ceryan ederdi. Bir bölgenin Tahrir'i yapılacağı zaman evvelâ bunu idare edecek namus, istikamet, bilgi ve dirayetine son derece itimad olunan bir Emîn ve bir Kâtib seçilirdi. Bu Kâtibler, çok zaman Divân Kâtibleri'nden biri olurdu. Emînler de onlardan seçilebileceği gibi, bâzan Kadılar veya Sancakbeyleri arasından da seçildikleri olurdu. Emîn olarak seçilene Muharrir-i Memâlik veya kısaca Muharrir, yahud da İlyazıcı denilirdi. Bu Emîn ve Kâtib'in maiyetlerinde ise ayrıca bir Kâtib kadrosu bulunurdu. Mahallî mülkî ve idarî teşkilât, bu hey'ete istedikleri bütün yardımları yapmakla mükelleftiler. Ayrıca bölgenin Kadısı, her Eyâlet'de bulunan ve o bölgenin Tahrir defterlerine göre Toprak Dirlikleri'ne ait işleri tedvir ile görevli bulunan Timar Defterdarı ve Zeâmet derecesindeki dirliklere ait işleri idareye memur olan Defter Kethudası da bu hey'ete refâkat ederlerdi.

İlyazıcı, ilk iş olarak yazacağı bölge eğer yeni fethedilmişse mülkî teşkilâtı kurar veya eskisini yerinde bırakır, sonra toprağı kendisine verilen emre göre Havass-ı Hümâyûn, Vezir, Beylerbeyi, Sancakbeyi Hasları, Zeâmet ve Timarlar, Selâtin ve Amme Evkafı ve Mülkler olmak üzere muhtelif cins ve mikdâdaki ünitelere bölerdi. Paşmaklıklar ise daha sonra Havass-ı Hümâyun'dan tefrik ve tesis edilirdi.

İlyazıcı bundan sonra yanındaki hey'etle birlikte şehir, kasaba ve köyleri birer birer dolaşarak buralarda oturan ve yaşayan zirâî gelire bağlı vergi mükelleflerinin kimliklerini, içlerinde vergiden muaf olacak varsa hangi vergilerden ve ne sebeble muaf olduklarını tasrih ederek yazardı. Bu arada topraklı, topraksız, evli, bekâr, pek ihtiyar, sakat, dul, zanaat sahibi ve din görevlileri olanlar da ayrı ayrı yazılırlardı. Sonra her köyün mer'ası, yaylası ve kışlağı, korusu, ormanı, çayırı vb. cins cins gösterilmek şartiyle ve ayrıca buğday, arpa, yulaf, nohud, mercimek, mısır, ceviz, üzüm, bal, sebze, meyve, pirinç vb. mahsullerin mikdarlarına göre her birinden yılda verilmesi gerekli Şerî vergilerle verilecek Örfî vergileri tesbit ve kayd ederlerdi. Ayrıca, bunların toplamını Hâsıl adiyle kaydedilirdi. Bu sırada mer'a, yayla, kışlak, orman, akarsu, göl, ada gibi hususlarda köylüler arasında mevcud veya o sırada çıkan ihtilâflar hemen mahallinde hal olunurdu. İlyazıcı bundan sonra elinde bu bilgileri kapsayan müsveddeleri birleştirerek saydığımız bütün malûmatı ve aynı zamanda bölgenin mülkî teşkilâtını gösteren bir defter

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hazırlardı. Köylerde oturan erkeklerin adları ve baba adlarına kadar, aile başkanı, evli, bekâr, din görevlisi, alîl, ihtiyar ve dul, toparaklı ve topraksız vb. gibi olanları kapsayan Mufassal adlı defteri meydana getirirdi. Toprak Geliri üniteleri belirlenirken, Hâsıl mıkdârına ve ünitenin değerine göre bâzan bir köy, bâzan ise bir kaç köy birleştirilerek istenen ünite meydana getirilir ve kime tevcih edilmişse onun adına kaydedilirdi. Mufassal Defteri=Defter-i Mufassal böylece meydana getirilir ve ayrıca yalnız mülkî teşkilâtı ve her toprak geliri ünitesine dahil köylerle bunları tasarruf edenlerin adlarını kısaca ihtiva eden İcmal Defteri=Defter-i İcmal veya Mücmel hazırlanırdı. Toprağın tasarruf sistemine aid her türlü ihtilâfların hallinde bu defter esas olduğu gibi, Has, Zeâmet ve Timar nevinden dirlikler Kılıç olarak, yani tam aded halinde ve kadro şeklinde bu defterde kayıdlı bulunmaktaydı. Mafassal ve İcmal defterleri bu şekilde hazırlandıkdan ve Nişancı tarafından tetkik ve icâbında tashih edildikten sonra Mufassal defterinin bir nüshası Tuğralanıp ait olduğu Eyâlete gönderilir. Tuğrasız nüsha ise İcmal Defteri ile birlikde devlet merkezinde bunların saklandığı Defterhâne'ye konulurdu.

Mufassal Defterleri'nin baş tarafında enlemesine çekilmiş devrin Padişahına aid bir Tuğra ile aid olduğu Eyâletin Kanunnâmesi bulunurdu. Bu Kanunnâme, eyâlette geçerli bulunan Şer'î ve özellikle Örfî vergilerin çeşid ve mıkdarlariyle bunların cibâyet usullerini, mevcud arasinin Has, Zeâmet, Timar, Mâlikâne, Mülk, Yurdluk ve Ocaklık, vakıf ve Salyâneli olarak cins ve mıkdarlariyle tasarruf şekillerini, varsa bölgedeki madenlerle tuzlaların, ormanların, akar suların, göl ve adalarının tasarruf ve intifa'larına aid usulleri, suçlarla cezalarını ve bunların infaz tarzlarını vb. tayin ve tasrih ederdi.

Eğer bir Tahrir'in tekrarlanması gerekirse, İlyazıcı o bölgeye ait bir evvelki Tahrir Defterleri'ni de beraberinde götürürdü. Yeni Tahrir yapılırken bunlar esas tutulur ve buna nazaran vakı' olan farklar yeni defterde gerekli izahat verilerek belirtilirdi. Tahrir sona erdikten sonra bir evvelki defterler Atîk ve yenileri Cedîd diye anılırdı. Tahrir bir daha tekrarlanırsa Cedîd'ler Atîk ve Atîk'le Köhne adını alırlardı. Tahriri tekrarlanacak bir Eyâlete İlyazıcı gelince Beylerbeyi bütün dirlik sahiblerinin ellerinde bulunan Beratlarını ve son Mufassal defteri tetkik ederek kendilerine ilk önce Kılıç ve İptidâ olarak verilen dirlikle zamanla Hisse şeklinde aldıkları terakkîleri tesbit edip ellerine bunu bildiren ve Yâfte diye anılan birer belge verirdi. Tahrir başladığı zaman her dirlik sahibi elindeki Yâfte ile İlyazıcı'ya baş vurarak kendisini yeni deftere bu Yâfte'ye göre ve onun kendisi için tesbit

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ettiği hakları, tahsis ettiği köyleri reâyâ ve Hâsıllarıyle kayd ettirirdi. Toprağın bu şekilde tasarruf sisteminin belirlenmesine ise Tevzi' denilirdi. Tahrir ve Tavzi' böylece tamamlandıktan sonra artan yerler olursa bunlar Mâliye'nin Mevkufat Kalemi memurları tarafından Hazine adına zaptolunurdu. Bu son işlemi yapan memurların adı Hâric Emîni idi. Bu şekilde meydana çıkan topraklar, üzerinde yaşayanlarla birlikde Hâric Ez Defter diye anılırdı. Burada ziraatle meşgul olanlar, tasarrufuna dahil edildikleri Sahib-i Arz'a üç yıl süreyle Resm-i Kışlak ödedikten sonra Bennâk sınıfına dahil olurlardı. Vermekle mükellef oldukları Şer'î vergileri ise, Hâriç Eminleri tarafından alınıp Mevkufat Kalemi'ne teslim edilirdi.

Hâric Ez Defter sistemi hakkında daha ileride mufassal bilgi verilecekdir.

Tahrir neticelerini bildiren defterler, memleket arâzisinin ana ve esas kayıdları olup tapu hükmünde idiler ve bu yüzden sonraları Tapu Defteri diye de anılmışlardır.

Tahrir Defterleri'nden başka, iki Tahrir arasındaki günlük muamelâtı, yeni tevcih veya inhilâlleri ve bunlarla ilgili kayıdları ihtivâ eden defterlere ise Derdest veya Ruznâmçe Defterleri denilirdi. Bunlarda dirlikler daha seyrek aralıklarla yazılır ve yeni tevcihler buralara işaret edilirdi. Yeni Tahrirlerde, bu defterler de dikkate alınırdı. Gerek münhallerden hasıl olan serbest Hisseler ve gerekse Hariç Ez Defter üniteler Beylerbeyiler tarafından biriktirilip kendi Beratları ile ve Tezkeresiz adiyle tevcih edildiklerinde bunlar, yani Tezkeresiz dirlikler de ayrı defterlere kaydedilirlerdi. Bunlarla Derdest Defterleri zamanla terk edilmiş ve bunların muamelâtına ait kayıdlar, Divân-ı Hümâyûn'un Tahvil kaleminde tutulmaya başlanılmış ve bunlara aid defterlere Tahvil Defterleri denilmiştir. Ayrıca Vezir, Beylerbeyi, Sancakbeyi ve Mevâlî diye anılan Eyâlet Kadıları'nın tayin ve nakil muameleleri de bu kalemde görülür ve şefine Tahvil Kisedârı denilirdi. Kalem, bu muameleleri Tahvil Hükmü diye anılan fermanlara dayanarak yapardı. Tahvil Hükmü'nün bir kopyası Tahvil Defteri'ne geçirilip aslı Beylikçi veya Divan Kalemi diye anılan kaleme gönderilir ve buna istinaden Berâtı yazılırdı.

Kanunnâme, bu açıkladıklarımızı mücmelen nakletmektedir. Buna göre Tahrir sırasında bazı köyler birlikdirilip veya tek başına ele alınıp hasılları İcmal Defteri'nde bölgesine ve meydana getirilmek istenilen gelir ünitesine göre üç bin, altı bin veya yirmi bin, otuz bin, yüz bin akça yıllık gelirli Timar, Zeâmet ve Has tarzında Toprak Dirlikleri şeklinde kayd edilerek şahıslara tevcih olunur. Bu gibi dirlikler kaç köyden hasıl olursa hepsine birden İcmalli denilir. İçlerinden bir iki

köylün Padişah emri olmadan ayrılarak bir başkasına verilmesi câiz olmaz. Aslında bu şekilde hasıl olan Kılıc'ın hiç bir şekilde bozulması câiz olmamakla beraber, bunun yalnız Bilâ Emir yapılamıyacağının belirlenmesinden maksad Osmanlı Memleketleri'nde Ordonence İmpériale'in her şeyin fevkında olduğunu -her vesile ile olduğu gibi- bu vesile ile de tebârüz ettirmektir. Ancak, Kılıc mıkdârından sonra zamanla eklenen Hisselerden bir kısmı ifrâz olunarak başkasına Hisse şeklinde verilebilir, buna engel yoktur. Çok zaman Kılıc'lara eklenen bu gibi ifrâzlardır.

Kanunnâme'de bu kayıd mevcud olmakla beraber, Kılıclara eklenen Hisseler, inhilâl edip başkasına tevcih edilen dirliklerin iptidâsından sonra eklenmiş olan Hisselerdir. Bunun böyle olduğu gerek Tahrir ve gerekse Tahvil defterlerinin ve bunlara ait muamelâtın incelenmesinden anlaşılmaktadır.

Ve Kılıç ıstılahında murad budur ki her sancağın Züemâ ve Erbâb-ı Tîmâr'ı ne mıkdâr askerdir andan mâlûm olur. Meselâ bir Sancakda kaç Kılıç Zeâmet ve Tîmâr var ise lâbüd her bir Kılıc'ın bir Sipâhîsi vardır. Zîrâ iki Kılıç Zeâmete veya Tîmâr'a bir kimesne ve yâhûd bir Kılıç (a) iki kimesne mutasarrıf olmak hılâf-ı kanûndur. İllâ meğer ki iki karındaşa Kılıç bozulmamak üzere babaları Tîmârı Berât-ı vâhid ile tevcih olunursa câyizdir, meni' yokdur. Hattâ ol karındaşlardan birisi fevt olsa, oğlu olmasa lâbüd hissesi öbür karındaşa verilür, âhara verilmek kânûn değildir. Zîrâ bir kılıç Tîmâr'a iki kimse mutasarrıf olmak fakat ahaveyne mahsûsdur ve lâkin babaları Tîmârı gerekdir, âhar Tîmâr olursa ol dahi câyiz değildir.

Açıklaması :

Daha evvel de izâh etmiş olduğumuz gibi, Kılıçlardan her eyâlette Zeâmet ve Timar sahiblerinin mıkdârı belli olmaktadır ve kayıdlı bulundukları İcmal Defterleri bundan dolayı Toprak Dirlikleri'nin kadro defteridir. Bir Eyâlette kaç dirlik varsa her dirliğin mutlaka tek bir Sipahisi ve tabîî ki onun dirlik derecesine, yani Hasıl mıkdârına göre sefere giderken birlikte götürmekle yükümlü bulunduğu Cebeli denilen suvari askeri vardır. Bir Kılıç, bir Sipahî'ye delâlet eder ve bir Kılıc'a iki kişinin veya iki Kılıc'a bir kişinin tasarruf etmesi kanuna aykırıdır; iki kadreşe bir Kılıc ise tek Berâtla verilebilir, ancak babalarının dirliği olmak şartiyle. Bu kardeşlerden biri ölse ve oğlu olmasa Hissesi kardeşine geçer, dışarıdan

başkasına verilmesi de kanuna aykırıdır. Çünkü bir Kılıc'a iki kişinin tasarruf etmesi, ancak iki kardeşe mahsus bir durumdur ve bunun babalarının dirliği olması da lâzımdır. Yani, iki kardeşe tek bir Berât ile de olsa başka bir Kılıc tevcih olunamaz.

Ve Timârlar da Erbâb-ı Dîvân ıstılahınca Tezkerelü ve Tezkeresüz i'tibâr olunmuştur ki yine Kılıc demek olur ve lâkin Tezkerelü Timâr demekle mânâsı budur ki mahlûl oldukda lâbüd ol Timâr'ın tevcihi Âsitâne'ye mevkûf olur. Yani Tezkerelü Timâr'ı Beylerbeyiler vermeğe memûr degillerdir. Verdikleri takdirce kânûn böyledir ki Tezkere verürler, bâdehu mûcibince Südde-i Saâdet'den Berât-ı Şerîf sadaka olunur.

Açıklaması :

Divân-ı Hümâyûn'da bu işlerle meşgul olanların terimlerine göre, Timarlar Tezkereli ve Tezkeresiz olarak iki kısma ayrılmaktadır. Tezkeresiz olanda yine bir nevi Kılıc mevcuddur demektir. Kanunnâme'de burada geçen Kılıç deyimi İptidâ anlamına gelmektedir. Nitekim daha aşağıda göreceğimiz gibi, İptidâ yerine İptidâ Kılıç deyimi kullanılmışur. Yoksa Tezkeresiz Timarlarda bildiğimiz anlamda Kılıc mevcud değildir ve bu yüzden İcmal Defterleri'nde de kayıdlı bulunmazlar, yani resmî kadroda yerleri yoktur. Bunların kayıdları ise, yukarıda da söylemiş olduğumuz gibi, kendilerine mahsus ayrı defterlerdedir. Bundan da anlaşıldığına göre, Osmanlı Devlet Teşkilâtı'nı iyice bilmeden Kanunnâmeleri hatasız olarak anlayıp bunlardan hüküm çıkarmak mümkün değildir. Çünkü bâzan istinsah hatası veya istinsah edenin meseleyi kendi bilgi ve anlayışına göre tefsiri bir çok farklılıklar meydana getirmektedir. Meselâ gerek bu Kanunnâme'de ve gerekse Tahvil kayıd ve defterlerinde Tezkeresiz Timarlara ait İptidâların Tezkerelilere göre bir akça eksik olduğu belirtildiği halde ve bu esasen bir müteârife şeklinde kabul edilmiş durumda iken, Kanunnâme-i Âl-i Osman'ın Viyana nüshasında (Bâb-ı Evvel-Fasl-ı Sânî) Beylerbeyilerin verdiği, yani Tezkeresiz olan Timarların tevcihinde Rumeli Eyâleti'nde beşbin akçadan altıbin akçaya ve Anadolu Eyâleti'nde üçbin Akçadan beşbin Akçaya kadar iptidâlar olabileceği kayıdlıdır. Halbuki bilindiği ve diğer Kanunnâmelerde kayıdlı bulunduğu gibi Beylerbeyileri'nin İptidâları Tezkerelilerden birer akça eksiktir ve Viyana nüshasındaki bu kayıd ya zühûl eseri veya dikkatsizlikden doğan bir istinsâh hatasıdır.

Bahsimize devam edelim: Tezkereli dirliklere gelince, bunlardan biri münhal duruma düşerse, başkasına tevcihi mutlaka devlet merkezinden ve Padişah Berâtiyle olur. İşte bunlar İcmalli dirliklerdir. Bunun için Beylerbeyiler tarafından tevcih olunamazlar. Onlar tarafından verilmesi durumunda ise, bu sadece bir inha muamelesi demektir ve bunun için verdikleri Tezkereler devlet merkezine gidip mucibince Berât verildikten sonra tevcih muamelesi tamamlanmış olur.

Ama, Tezkeresüz ıtlak olunan Timârlar böyle değildir. Mahlûl olduğu hînde Beylerbeyiler tevcihine memûrdurlar, hattâ kendi Tuğraları ile müstakil Berât verirler. Cidden Âsitâne'den Berât olmaya ihtiyâc kalmaz. Elân Tezkeresüz Timârlar'a mutasarrıf olan Sipahîlerün ekseri Beylerbeyi Berâtları iledir. Öyle olsa Âsitâne'den Berât olmak için Tezkereye hâcet olmamagla bu mak,lelere Tezkeresüz denilür.

Açıklaması :

Tezkeresiz Timârlar, Tezkereliler gibi olmayıp eğer her hangi bir sebebden dolayı münhal olurlarsa Beylerbeyiler tarafından tevcih olunabilirler ve onlar kendi şahsî Tuğraları ile bağımsız olarak Berât da verebilirler. Serhadlerde bulunan Beylerbeyilerine ve Vezirlere gerektiğinde Tuğra çekmek yetkisi verilmiş bulunuyordu. Bu yetki, Sadrıâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa zamanında ve 1643 yılında kaldırılmıştır. Bundan başka Sadrıâzamların, Sadaret Kaymakamlarının, mühim Eyâletlerde bulunan Vezirlerin, Serdâr diye anılan Ordu Kumandanlarının Tuğra değil de Tuğra şekline benzer imzaları vardı ki bunlara Pençe denilirdi. İşte Beylerbeyilerinin Tuğralı Berâtlarla tevcih ettikleri Tezkiresiz Timarlar için İstanbul'dan ayrıca Berât verilmesine hacet kalmazdı. Metinde, bu Kanunnâme tarihinde Tezkeresiz Timarlara tasarruf eden Topraklı Suvariler'in çoğunluğunun bu dirlikleri Beylerbeyi Berâtı ile tevcih edilmiş bulunduğu kaydedilmiştir. Bunlara Tezkeresiz denilmesinin sebebi ise, dirliklerinin tevcihi için Padişah Berâtı verilmek üzere İstanbul'a tezkere yazılmamış olmasıdır.

Ve Tezkerelü i'tibâr olunan Timârlarun ekser haddi altıbindir, ba'dehu beşbin ile üçbindir. Yâni üç nevi' üzerinedir. Zîrâ ba'zı Eyâlet vardır ki Timârlarının Tezkerelüsü birbirne muhalifdir. Cümleden biri Anadolu ve Cezâir ve Kıbrıs Eyâletleri Tezkerelüsü Beşnindir ve Karaman ve Zülkadriye ve Rûm

Eyâletlerinin Tezkerelüsü üçbindir, ma'da Eyâletlerün altışarbindir. Bunlardan bir Akça eksik olsa Tezkeresüz i'tibâr olunur.

Açıklaması :

Toprak Dirlikleri'nden Tezkereli Timarlar'ın İptidâlarının en yüksek derecesi yılda altıbin Akçadır, sonra beşbin ve üçbin gelir. Yani bütün Eyâletlerin iptidâları aynı değildir. Meselâ Anadolu, Cezâir ve Kıbrıs Eyâletlerinin İpdidâları beşerbin Akçadır. Karaman, Zülkadriye (Mer'aş=Maraş) ve Rûm (Sivas) Eyâletlerinin Tezkereli Timarları'nın iptidâları üçerbin ve geri kalan eyâletlerin altışar bin olup İptidâları bunlardan bir akça eksik olanlar Tezkeresiz Timarlar'dır.

Zülkadriye, Güneydoğu Anadolu'da evvelce bulunmuş Dulkadıroğulları Beyliği olup Oğuz Türkleri'nin Bozok kolundan bu adla anılan bir âile tarafından 1339 yılında kurulmuştur. Evvelâ Maraş ve Elbistan bölgelerini ihtiva ederken sınırları daha sonra Malatya ve Harput taraflarına kadar genişlemiştir. Kurucusu bu âileden Zeynüddin Karaca Bey'dir. İlk zamanlarda Mısır Kölemen Devleti'ne tâbi bulunurken 1448 yılında istiklâlini ilân etmişse de Karaca Bey'in ele geçirilip 1353 yılında Kahire'de idamı üzerine Beylik yine Kölemenlerin hâkimiyetine girmiştir. Dulkadıroğulları, bir taraftan da Osmanlılar ile iyi geçinmeye çalışmışlar ve iki devlet arasında âdeta tampon rolü oynamışlardır. Bu Beylik, Beylerinden Şehsuvar Bey (1467-1472) dolayısiyle Şehsuvaroğulları diye de anılmışdır. 1552 yılında Osmanlı Devleti'ne katılmış ve son Bey olup Osmanlı idaresine tâbi bulunan Şehsuvaroğlu Ali Bey, Üçüncü Vezir Ferhad Paşa tarafından dört oğlu ile ve bu aileye mensup herkesle birlikte idam edilerek Şehsuvaroğulları soyu tarih sayfalarından silinmiştir. Şehsuvaroğlu Ali Beyin idam edilen dört oğlundan adı bilinenler Sarı Aslanşah, Divâne Veled ve Üveys Beylerdir. Beylik, bundan sonra Zülkadriye adlı bir Osmanlı Eyâleti haline getirilmiş ve Paşa Sancağı Maraş olduğu için zamanla bu adla anılmıştır.

Rumeli, Budin, Bosna ve Temeşvâr Eyâletlerinin İptidâları altı bin Akça olup bunun üçbin Akçası Kılıç ve üçbin akçası Hısse idi. Bunun ne demek olduğunu daha evvel izah etmiştik. İptidâları beşbin olan eyâletlerin ise Kılıcları ikibin olup kalanı Hısseydi. Bunlardan ma'da İptidâları altıbin akça olan Diyarbekir, Erzurum, Şam, Haleb ve Şehrizûr Eyâletleri'nin İptidâları altıbin ve Kılıcları iki bin, Hısseleri dört bin Akça olarak tesbit edilmişti. Tabiî ki, bunlar o bölgelerdeki Tezkereli Timarlar içindi. Tezkeresizlerinin İptidâları birer akça eksik,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kılıcları ise aynı idi, demek ki bir akça eksik olan Kılıc'ları değil Hisseleriydi. Bazı Timarların ise sadece Kılıc olarak, yani Hissesi bulunmadan tevcih edildiği ve bunlara Kılıç Timar denildiği kadıylarda görülmüştür. Bunların dışında bâzı İptidâların tamamının Kılıc olarak tevcih edildiği olurdu. Meselâ Anadolu, Cezâir ve Kıbrıs Eyâletlerinde bu şekilde tevcih olunmuş Beşbin akçalık Timarlar vardı ve bunlar Tezkereli Kılıc diye anılırdı. Altıbin Akçalık Timarlar için bu usul, daha az olarak tatbik edilmiştir.

Pes imdi Tîmârlarun Tezkerelüsü ve Tezkeresüzü birbirine muhalif olduğu gibi, Kılıcları dahi muhtelifdir. Hattâ umûmen Rûmeli'nde vakı' olan Eyâletlerün iptidâ Kılıcları üçer bindir. Bâdehu Tezkerelileridir ki altışarbin Akça i'tibâr olunmuştur ama sâyir Eyâletlerün iptidâ Kılıcları iki bindir. Bâdehu Tezkirelüleridir ki vech-i meşruh üzere ba'zının altışar ve beşer ve ba'zınının üçerbin akça i'tibâr ol(un)muşdur.

Açıklaması, yukarıdaki açıklamaya dahildir.

Meselâ şu Eyâlet ki Tîmârlarının Tezkerelüsü altıbin ve İptidâ Kılıc'ı üçbindir, lâbüd Defter-i İcmâl-i Hakânî'de üçbinden ziyâde altı binden bir Akça eksiğe varınca mukayyed olan Tîmârlarda Kılıc i'tibâr olunan fakat üçbin Akçalığıdır, ziyâdesine İfrâz denilür. Şöyle ki kâmil altıbin ola, Tezkerelü olur ve Müstakil Kılıc i'tibâr olunur. Hattâ altı binden ziyâde olsa yine Kılıc i'tibâr olunan altıbin akçalığıdır, ziyâdesi yirmi binden bir eksiğe varınca İfrâz i'tibâr olunur.

Açıklaması :

Bir Eyâlet'dca Tezkereli Timar altı bin ve İptida Kılıcı üçbin olsa, üçbin akçadan fazlası 5999 Akçaya kadar olan kısmı İfrâz, yani Hisse sayılır. Lâkin tamamı, yani altıbini Tezkereli olarak tevcih edilmiş ise altıbini de Kılıc sayılır. İşte, yukarıda adı geçen Tezkereli Kılıçlar bunlardır. Tezkereli Timarların tamamı, yirmi bin akçadan bir eksiğe kadar yıllık geliri bulunsa bile, Kılıc sayılan altıbin akçasıdır, kalanı İfrâz, yani Hissedir. Böylece bunlarda Kılıc, aynı zamanda İptidâ'dır.

Ve dahi şol Eyâlet ki Tezkerelüsü altı, ama İptidâ Kılıc'ı iki bindir, mukarrerdir ki ikibinden beşbin dokuzyüz doksandokuza varınca olan Tîmâr'ın ikibin Akçalığı Kılıc addolunur, ziyâdesi ifrâz olur. Şöyle ki kâmil altıbin ola,

vech-i meşrûh üzere yine Tezkerelü müstakil Kılıc olur. Ziyâdesi yirmibinden bir eksiğe varınca ifrâz i'tibâr olunur.

Açıklaması :

Ancak bir Eyâletin Tezkereli Timarı altıbin Akça, lâkin Kılıcı ikibin Akça olursa, ikibinden 5999 Akçaya kadar olan bölümü İfrâz, yani Hissedir. Ama, tamamı altıbin Akça olursa bu da Tezkereli Kılıc olur ve bu halde yirmibinden bir akça eksik mıkdârı da Hisse demektir.

Ve dahi şol Eyâlet ki Tezkerelüsü beşbindir, mukarrerdir ki İpdidâ Kılıcı ikibin olur. Lâbüd ikibinden 4999'a varınca olan Tîmâr'ın ikibin Akçalığı Kılıc'dır, ziyâdesine İfrâz denilür. Şöyle ki kâmil beşbin ola Tezkerelü olur ve müstakil Kılıc addolunur. Hattâ beşbinden ziyâde olsa Kılıc i'tibar olunan yine beşbin akçalığıdır. Ziyâdesi tâ yirmibinden bir Akça eksiğe varınca İfrâz i'tibâr olunur.

Açıklaması :

Bir Eyâletin Tezkereli Timar'ının İpüdâsı yılda Beşbin Akça gelirli olursa, bunun iki bir Akçası Kılıc'dır, iki binden 4999 akçaya kadar olan kısmı ise ifrâzdır. İlk ikibinlik bölümü Kılıc kısmıdır. Tamamı beşbin olursa Tezkereli demektir ve ayrı bir Tezkereli Kılıc sayılır. Hattâ beşbinden fazla olsa da bu durumda Kılıc sayılan yine de beşbin Akçalık kısmıdır, fazlası yirmibinden bir Akça eksiğine kadar İfrâz, yani Hissedir.

Ve dahi şol Eyâlet ki Tezkerelüsü üçbindir, anın dahi lâbüd İpdidâ Kılıcı ikibin olur. Mukarrerdir ki ikibinden ziyâde üçbine varınca mukayyed olan Tîmâr'ın iki bin akçalığı (Kılıc) addolunur. Şöyle ki Kâmil üçbin ola, yine Tezkerelü mütakil Kılıc olur. Ziyâdesi yirmibinden bir eksiğe varınca İfrâz i'tibâr olunur. ama, şöyle ki kâmil yirmibin ola, İcmallü Zeâmet olur ve Kılıc i'tibâr olunur. Zîrâ Kılıc'ın ekser-i haddi yirmi bindir, ziyâdesi her ne denlü olursa olsun İfrâz i'tibâr olunur. Hattâ bunlar mahlûl olsa bâlâda zikr olunduğu üzere Tezkerelüleri ve Kılıcları başka başka birer kimesneye ve ziyâdeleri âhara verülse câyizdir, meni' yokdur.

Açıklaması :

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tezkereli Timâr'nın İptidâsı üçbin olan Eyâlette, bunun kılıcı şüphesiz ikibin olur. Demek ki İkibinden fazla üçbine kadar yani en çok 2999 Akça olarak kayıdlı olan Timar'ın ilk iki bin akçası Kılıc sayılır. Ama, tamamı üç bin olursa, o zaman üçbini Kılıclı ve Hisseli İptidâ değil de ayrı bir Kılıc sayılır ve bundan fazlası yirmibinden bir Akça eksiğine kadar olan kısmı İfrâzdır. Ama, tamamı yirmibin akça olursa İcmalli Zeâmet olur ve Kılıc sayılır. Çünkü, Kılıc'ın en yüksek derecesi yirmibindir. Bundan fazlası ne olursa olsun İfrâz, yani hisse sayılır. Öyle ki yirmi binden bin akça noksan olanlardan birisi her hangi bir sebeble münhal olsa, yukarıda zikr olunduğu gibi, Tezkereli iptidâları ve Kılıcları başka başka kimselere ve bunlardan sonra gelen ziyâdeleri, yani İfrâzları bir başkasına verilebilir, buna engel yoktur.

Bu takdîr üzerine Kılıç dedükleri altı kısım olur. Bir kısmı yermibin, bir kısmı altıbin, bir kısmı beşbindir ki bunlar Tezkerelü i'tibâr olunmuştur. Bir kısmı üçbin, bir kısmı ikibindir ki İptidâ Kılıc i'tibâr olunmaştur. Bir kısmı dahi İptidâ Kılıc'dan eksik olandır. Meselâ, Rumeli'nde vakı' olan Eyâletlerin İptidâ Kılıcları üçerbindir denilmiş idi. Şöyle ki ol eyâletlerde bir Timâr Müstakil Kılıç addolunur. Zîra Rumeli Eyâletleri'nde olan Timârların iptidâ Kılıcları üçerbin akçalık üzere vaz'ol(un)muştur. Kanûn böyledir ki ol Eyâletlerde bir Timâr üçbin ve üçbinden aşağı her ne denlü kayd olunmuş ise Müstakil Kılıc i'tibâr olunur.

Açıklaması :

Şu halde, Kılıc dedikleri altı kısım olur. Bir kısmı yılda yirmibin, yani Zeâmetin ilk derecesi ve bir kısmı altıbin Akça, öbürleri beşbin akçadır ki bunlar Tezkereli olarak kabul edilmişlerdir. Bir kısmı üçbin ve bir kısmı ikibin Akçalıkdır ve İptidâ Kılıc sayılmışlardır. Bir kısmı da İptidâ Kılıc'dan da eksik olanlardır.

Biz de evvelce Kılıc'ı izah ederken bunun altı kısım olduğunu söylemiştik, ancak benim de altı kısım olarak mütalâa ettiğim bu ayırımda bir fark mevcuddur. Bu farkı ihtiva eden kısımlandırmaya esas olarak ben VI. yy. başlarına kadar giden ve Timar tevcihi muamelelerini ihtiva eden Arşiv kaynaklarına dayandırmış bulunuyorum. Bunlarda Tahvil Defter ve kayıdları ile Divân-ı Hümâyûn'un dışında Sadrıâzamların konaklarında İkindi vakıtleri toplanan İkindi Divanı zabıtlarını ihtiva eden ve içinde bu gibi bilgiler bulunan ve Buyuldu Defterleri de denilen İkindi Divânı defterleridir, yani bu hususdaki tatbikattır. Bu da, evvelce de

zikrettiğimiz gibi, şu altı kısımdır: Yirmibin akçalık Kılıc Zeâmetler, altıbin akçalık Tezkereli Kılıclar, Beşbin akçalık Tezkereli Kılıclar, Beş-Altı bin Akçalık İpdidâ Kılıclar, İkibin Akçadan eksik Kılıclar.

Misal olarak: Rumeli'deki Eyâletlerde İpdidâ Kılıc için üçbiner Akçadır denilmişti. Bunun için o Eyâletlerde üçbin Akçadan daha az olarak kaydedilmiş bir Timar mevcud olursa, ne şekilde olursa olsun o Timar müstakil, yani başlıbaşına ayrı bir Kılıc demektir. Çünkü Rumeli Eyâletlerindeki Timarların İptidaları altın bin ve İpdidâlarının ilk bölümü olan Kılıcları üçbin akça olarak kabul edilmiştir. Kanun böyledir ki o Eyâletlerde üçbin ve üçbinden aşağı Akçalık olan Timarlar, Kılıc kısmından başka bir Hisseye sahib ve Hisseli İptidâ halinde olmadıkları için bunlar müstakil olarak Kılıc Timar sayılırlar.

Ama, gayrı Eyâletlerde hüküm böyle değildir. Zîra anlarun İptidâ Kılıcları ikişer bin Akçalık üzerine vaz'olunmuşdur. Ol Eyâletlerde ve Defter-i İcmâl-i Hâkânî mûcibince kâmil ikibin ve ikibinden aşağı kayd olunan Timârlar, her ne denlü olursa, müstakil Kılıc i'tibâr olunur. Hattâ bu husûsda kânûn böyledir ki Defter-i İcmâl'de bir Timâr fakat yüz akçalık üzere bağlanmış olsa müstakil Kılıc olur. Pes imdi bu minvâl üzere Kılıc'ın dahi akall-i haddi, hemen akalli olmuş olur.

Açıklaması :

Başka Eyâletlerde ise hüküm böyle değildir. Çünkü onların İptidâlarına dahil olan Kılıcları ikişer bin akçadır. O Eyâletlerde ve Toprak Dirlikleri'nin Kadrosunu belirleyen İcmal Defterleri'nde tamamı ikibin veya ikibinden de az olarak kayıdlı bulunan Timarlar, nasıl olursa olsun, bağımsız bir Kılıc olarak kabul edilir. Mustakil Kılıc denilen dirliklerde İptidâ'yı teşkil eden İfrâz veya Hisse bulunmadığından, kendisi bir nevi İptidâ'dır. Hattâ bu hususda kanun böyledir ki kendi başına İcmal Defteri'nde yüz akçalık bir Timar'ın yazılı bulunduğuna rastlansa, bu; Kılıc'ın da en az derecesini meydana getirmiş olur. Bunun için Kılıc hakkında "İcmal Defteri'nde rastlanan akall-i haddi, yani en az derecesi akalli, yani en az mikdârı olmuş olur" denilmiştir. Ama mesela Zeâmetler öyle olmayıp en az derecesi yılda yirmibin akça ve Hasların yüzbin Akçadır.

Ve Kılıc'da İptidâ Istılahında murâd budur ki şol Eyâletin İptidâ Kılıcı üçbindir, ol Eyâletde olan Erbâb-ı Timâr fevt olduklarında kânûn böyledir ki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oğullarına babaları Timârından iptidâen üçbin akçalık ile verilür. Hattâ ol Eyâlette yoldaşlığı mukâbelesinde bir Garib Yiğit dahi İptidâdan ve yâhûd bir Sipâhîzâde babası kaydından Timâra dühûl etmek lâzım gelse lâbüd yine üçbin ile verilür. Ama şol Eyâlet ki Kılıcı ikibindir, ol Eyâletde kânûn böyledir ki eğer Sipâhîzâdedir ve eğer Garib Yiğitdir, Timâra dühûl etmek lâzım gelse İptidâ ikibin akça üzere verilür.

Açıklaması :

Kılıc'da İptidâ demekden maksad şudur ki, o Eyâletün İptidâ Kılıc'ı, yani Hıssesi bulunmayan Kılıc'dan ibâret İpdidâ'sı yıllık üçbin Akça ise, o Eyâlette buhunan bir Timar sahibi vefat etse babasının Timarından oğluna İptidâ Kılıc olarak üçbin akçalık bir dirlik verilmesi kanundur. Burada şunu da hatırlatmak gerekli olacaktır: İptidâ Kılıc, tevcih edilebilecek asgarî yıllık gelir, İptidâ ise, tamtersine o bulunduğu Eyâlette defaten tevcih edilebilecek âzamî yıllık gelir ifade eden bir toprak dirliğidir ve evvelce söylemiş olduğumuz gibi böyle İptidâlar, Kılıc+Hısse'den meydana geliri ve meselâ Rumeli Eyâleti'nde İptida altıbin akça olup Kılıc 3000+Hısse 3000= İpdidâ 6000 ve Anadolu eyâleti'nde Kılıc 2000+Hısse 3000= İptidâ 5000 olur ve bunlar Tezkereli Timarlar için olup Tezresizlerde Kılıc+Hısse-1=İptidâ şeklinde ve meselâ Rumeli Eyâleti için 3000+3000-1=5999 şeklindedir. Dikkat edilirse eksilen bir akça Kılıc'dan değil, Hısseden düşülmektedir. İptidâlarına dahil Kılıc ve Hısseleri bilinen diğer Eyâletler için de aynı formülün tatbiki mümkündür.

Tıpkı Sipâhîzâde gibi, bir Garib Yiğit, yani hiç bir askeri sınıfa mensub bulunmayan bir gönüllü, savaşda olağanüstü cesaret ve yararlık gösterip Toprak Dirliği verilmek icabetse, kendisine aynı usul tatbuk edilip üçbin akçalık İptidâ Kılıc tevcih olunur. Ama, İpdidâ Kılıc'ı iki bin Akça olan Eyaletlerde Sipâhîzâde de olsa Garib Yiğit de olsa tevcih edilecek İptidâ Kılıc ikibin Akça olur. Bu Garib Yiğitler'i, Kapıkulu Suvari Ocakları'nın Garib Yiğitler bölükleri ile karıştırmamak lâzımdır.

Osmanlı Devleti'nin dâimî Merkez Ordusu'nun Suvari gücünü teşkil eden Kapıkulu Suvarileri altı bölük halindeydiler ve derece sırasiyle şu adlarla anılmakta bulunuyorlardı :

Sipah, Silâhdar, Sağ Ulûfeciler (Ulûfeciyân-ı Yemîn), Sol Ulûfeciler (Ulûfeciyân-ı Yesâr), Sağ Garibler (Gurebâ-i Yemîn), Sol Garibler (Gurebâ-i

Yesâr). İlk iki bölükler Yukarı Bölükler, ikinci iki bölükler Orta Bölükler ve son iki bölükler Aşağı Bölükler veya Garib Yiğitler Bölükleri, Ayrıca son dört bölük, Bülükât-ı Erbâ=Dört Bölükler diye de anılırlardı. Sipah Bölüğü'nün bayrağı kırmızı, Silâhdar Bölüğü'nün sarı, Sağ Ulûfeciler'in yeşil, Sol Ulûfeciler'in sarılı yeşilli, Sağ Garibler'in sarılı beyazlı, Sol Garibler'ın Yeşilli beyazlıydı.

Kapıkulu Suvarileri'nin ilk dört bölüğüne Galata ve İbrahimpaşa Acemi ocakları ile Enderun koğuşlarından çıkan gençler verilirdi. Garib Yiğitler Bölükleri'ne ise Galata, İbrahimpaşa ve Edirne Sarayı acemî gençleri ve ayrıca savaşlarda yararlıkları görülen Yeniçeriler veya Eyâlet askerleri ve yine yararlık göstermiş hiç bir askerî sınıfa mensub olmayan ve Garib Yiğitler diye anılan gönüllüler alınırdı. Kapıkulu Suvarileri seçkin bir zümre olup ulûfeleri Yeniçerilerden çok daha yüksekdi, ancak ilk dört bölük mensupları aldıkları ulûfelerin her beş akçası için savaş zamanı masrafları kendilerine ait olmak üzere bir suvari asker getirmekle yükümlüydüler. Kapıkulu Suvarilerine kısaca Bölük Halkı da denilirdi. Bunların Veledeş diye anılan oğulları da zamanla Garib Yiğitler bölüklerine alınır olmuşlardır [İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, II].

Pes imdi İptidâ Kılıc demeğe bâis budur, yoksa bihasbi'l-kânûn Kılıcı'ın ekser ve akalli ve İptidâ ve intihâsı hükümde ale's-seviyedir. Öyle olsa Kılıc Zeâmet ve İcmallü (Kılıc) Tîmâr bozulmaz dediklerûnün sebebi budur. Şöyle ki Züemâ ve Erbâb-ı Tîmâr'dan birisi amden ve sehven iki Kılıc Tîmâr'ı birikdirüb Berât etmiş olsa hılâf-ı kanûndur, mün ba'd câyiz değildir. elbette Kılıc'ın birisi mahlûl olur ve elinden alınub âhara verilür.

Açıklaması :

İşte, İptidâ Kılıc denilmesinin sebebi budur, yani bir Hisseye bağlı olmadan Eyâletine göre olan mikdârının tek başına dirlik olarak tevcihidir. Yoksa, Kanuna göre Kılıc'ın en çoğu, en azı, başlangıcı, sonu hükümde müsavîdir.Tevcihât ve her türlü muamelâtta aralarında fark gözetilmez ve yine bundan dolayı Kılıc Zeâmet ve İcmalli Timar, yanı İcmal Defteri'nde kayıtlı Kılıc bozulmaz denilmesinin sebebi budur ki Kılıc şeklinde, yani yirmibin akçalık bir Zeâmet bozulup daha küçük çapta birkaç dirlik meydana getirilemediği gibi, İcmal Defteri'nde kayıdlı Kılıc Timarlar da bozulamaz. Çünkü, bunlar Toprak Dirlikleri'nin kadrosu olup sefer zamanı çıkacak Suvarı Askeri gücü bundan belli olur ve Kılıclar'ın bozulması bu

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yüzden bir çok kargaşalığa sebebiyet verir. Aynı sebebden dolayı dirlik sahiblerinden birisinin isteyerek veya yanlışlıkla iki Kılıc'ı biriktirüb kendisine Berât ettirmesi kanuna aykırıdır ve (hiç bir zaman) câiz değildir. Böyle bir halde bu iki Kılıc'dan biri mahlûl ve münhal olacağından bu şekilde tasarruf edenin elinden alınarak başkasına verilir.

Pes imdi bu münâsebetle Sipâhîzâdelerün iptidâ Timâr'a duhûllerinde vaz' olunan kanûnları şöyledir ki babaları kayd-ı hayatda iken kendülere Timâr verilmek câyiz değildir, illâ meğer ki babaları min ba'd kendülere dirlik olmamak üzere Timârlar'ın ihtiyârları ile yeldürürlerse ol zamanda câyizdir. Ama i'tibâr olunan yine İptidâ Kılıc'ın haddidir. Yani bir Eyâletin iptidâ Kılıcı ne mikdâr vaz' olunmuş ise babaları Timârları'ndan ol mikdârı verilür, yoksa ne an ki bir Sipâhînin ziyâde Timârı ola dahi min ba'd öyle iptidâen cümlesin oğluna vermek kânûn ola.

Açıklaması :

Sipâhîzâdelerin ilk önce dirlik sahibi olmaları hakkında konulmuş olan kanun şöyledir ki babaları hayatta bulundukça kendilerine Toprak Dirliği verilmesi câyiz olmaz. Yani babalarının dirliğine veya başka bir dirliğe ancak onun vefatından sonra sahib olabilirler. Ama babaları bundan sonra hiç bir surette kendilerine Toprak Dirliği verilmemek şartiyle Timarları'ndan kendi istekleri ile vazgeçtikleri takdirde oğullarına bu Timar'ın verilmesi mümkün olur. Ancak verilecek olan babalarının Timarı'nın Kılıc kısmıdır ve o Eyâlette İptidâ Kılıc ne kadarsa, babaları Timarı'ndan da o kadarı verilir, yoksa bir Sipâhînin -Kılıc dahil- dirliğinin Zamanla ve Hisselerle artmış olan tamamı oğluna verilmez ve başlangıçta tamamının oğluna verilmesi kanun değildir.

Meselâ Sipâhînin dörtbin Akça Timârı olsa min ba'd ile oğluna yeldirürse ve yâhûd fevt olsa ol Timâr'ın İptidâ Kılıcı üçbin ise lâbüd üçbin Akçalığı verilür. Eğer ikibin ise fakat ikibinliği verilür. Meğer ki ol Timâr'ın Tezkerelüsü üçbin ola. O zaman da Tezkerelü Kılıc bozulmamak üzere ziyâdesiyle kâmil üçbin akçağılı verülse câyizdir. ama, bu i'tibâr müteveffânın bir oğlu olduğu takdircedir. Şöyle ki iki ola, dörtbini dahi bervech-i münasafa verilür. Hattâ Timâr beşbin olsa ve Tezkerelü olsa Kılıc bozulmamak üzere ziyâdesiyle cümlesi iki oğluna verülse câyizdir. Zirâ Erbâb-ı Timâr'ın iki oğluna dek Timâr verilmek kânûn-ı kadîmdir. Farazâ bir Sipâhînin fakat ikibin ve yâhûd üçbin Akçalık Timâr'ı olsa fevt oldukda

iki oğlu bulunsa lâbüd ol Timâr-ı mezbûr bervech-i iştirâk ikisine dahi verilür. Ama üç oğlu olsa üçüncüsüne Timâr yokdur, illâ meğer ki âhar Timâr'a tâlib ola ve lâkin Timâr ziyâde olmağla üç oğluna dahi kanûnları üzerine verilüb Berât eyleseler lâbeisdir. Zîrâ Berât-ı Şerîf sadaka olundukdan sonra makbûl Sultân-ı Zamân olmuş olur, üçüncü oğluna Timâr yokdur deyü ta'arruz olunmaz.

Açıklaması :

Meselâ dörtbin Akçalık Timar tasarruf eden bir Sipâhî bundan sonra oğlunun tasarruf etmesi için Timar'ından ferâgat etse ve yahud vefat etse ve Timar'ının İptidâ Kılıcı üçbin akça olsa, oğluna mutlaka üçbin akça Kılıc olarak verilir, eğer ikibin akça ise, yalnız ikibin akça olarak verilir. Ama, o Timar'ın Tezkerelisi üçbin ise, o zaman Kılıc'ın bozulmaması için üçbin Akça tamamen verilir. Ancak bu durum Tezkereli Timar'ından ferâgat eden veya ölen o Sipâhînin tek bir oğlu olduğuna göredir. Ama, iki oğlu olsa, dörtbinin tamamı ikisine yarı yarıya verilir. Hattâ Timar, beşbin akçalık ve Tezkereli olsa, Kılıc'ın bozulmaması için fazlasiyle, yani ikibin akçalık Kılıc mikdârından sonraki İptidâsı ile hep birden iki oğluna verilebilir. Çünki Timar sahibinin kendisinden herhangi bir şekilde münhal kalan dirliğinin iki oğluna kadar verilmesi eski kanundur. Meselâ bir Sipâhînin yalnız ikibin veya üçbin Akçalık Timar'ı olsa ve vefatında iki oğlu bulunsa, bu Timar hiç şüphesiz ikisine Ber vech-i İştirâk verilir. Ber vech-i İştirâk Timar'ın ne olduğu evvelce izah edilmişti. Lâkin üç oğlu olsa, yaşça en küçüğü olan üçüncüsüne Timar verilmez, ama başka bir Timar isterse verilebilir. Bununla beraber, eğer Timar'ın geliri yüksek ise, tabiî Hisseleriyle berâber, üç oğula kadar Berât ile Ber vech-i İştirâk verilmesi câizdir. Esasen Berât verilmiş olması, bu şeklin zamanın sultanı, yani devlet tarafından kabul edilmiş olması demektir ve bu durumda "üçüncü oğula Timar yokdur" diye bu dirliğe karaşılamaz. Ancak, dediğimiz gibi, bu durumun kabul edildiğini bildiren bir Berâtın verilmiş olması şarttır. Hattâ bu gibi hususlara dair verilmiş fermanlarda bunlara dair mevcud bulunmuş olan kanunlara aykırılık mevcud olsa bile, esasen her Hukm-i Hümâyûn (Ordonance Impériale) bir kanun niteliğinde bulunduğundan o Berâtın hükmü, müteakıb Padişahlar zamanında bile devam eder ve sona ermesi, bunu anlatan yeni bir Hükm-i Hümâyûn'a muhtacdır.

Ama şöyle ki mahlûl olan Timâr altıbin ve yâhûd beşbin Akçalık olsa ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kılıc olsa dahi müteveffânın oğlu bir olsa kânûn üzere oğlu ol Timâr'a müstahak olmaz, erbâb-ı istihkakdan âhara verilür. Zîrâ bir Sipâhîzâdeye babası Timârından İptidâen altıbin ve beşbin Akçalık Timâr verilmek hılâf-ı kânûndur, illâ meğer ki Zaîmzâde ola ve dahi Timâr Tezkerelü buluna. Hattâ bir Sipâhîzâde babası kayd-ı hayatta iken Timâr tasarruf etmiş olsa ol zamanda dahi bihasbi'l-kânûn ol Sipâhîzâde babası Timârı'na müstahak olmaz, âhara verilür, illâ meğer ki lâyık-ı himmet ve müstahakk-ı inâyet ola.

Açıklaması :

Altıbin veya Beşbin Akçalık bir Kılıc Timar, yani iptidâsının tamamı Kılıc şeklinde olan bir dirlik, tasarruf edenin vefatı dolayısiyle boşalsa ve vefat edenin tek bir oğlu olsa kanuna göre o Timar'a müstahak olup tayin edilmez, hak sahiblerinden bir başkasına verilir. Çünkü bir Sipâhînin oğluna babasının Timar'ından başlangıçda beşbin veya altıbin Akça yıllık gelirli bir dirliğin verilmesi kanuna aykırıdır ve en çok üçbin akçalık bir Kılıç tevcih olunabilir. Babasından kalan ise beş veya altıbin akçalık bir Timar'dır ve Kılıc şeklindedir. Kılıc'ın bozulması ise kanuna aykırı olacağından bu dirlik bir başka hak sahibine verilir. Ancak bu oğul bir Zaimzâde ise ve Timar da Tezkereli ise durum bu kuralın dışında kalır. Hattâ bir Zaimzâde, yani Zeâmet sahibinin oğlu babası hayatta iken her nasılsa Timar tasarruf etmiş bulunursa, o halde babasının vefatında onun dirliğine hak kazanamaz ve bu dirlik bir başkasına verilir. Himmete lâyık ve inâyete hak kazanmış olanlar da bu kuralın dışında tutulur. Bunlar, ya yüksek bir yararlık ve kahramanlık göstermiş olanlar veya herhangi bir sebebden ayrıcalığa sahib olmuş bulunanlardır.

Ve Zaîmzâdelerin babaları fevt oldukda Timâr'ından iki oğluna birine dört, birine üçbin verilür. Seferde, uğur-ı Hümâyûnda fevt olsa beşbin ile dörtbin verilür. Ama Dergâh-ı Âlî Müteferrikalarının üç oğluna dek verilür. Ekser-i hadleri birine sekiz, birine yedi ve birine altı verilür ve Dergâh-ı Âlî Çavuşları'nın dahi üç oğluna dek verilür Ekser-i hadleri birine altı, birine beş ve birine dört verilür ve Kâtibzâdelere dahi Dergâh-ı Âlî Çavuşları oğulları gibi verilür.

Açıklaması :

Bir Zeâmet sahibi vefat ettiği zaman, eğer iki oğlu kalmışsa dirliğinden iki

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

oğlundan birine ve tabiî büyüğüne dörtbin Akça ve öbürüne, yani küçüğüne üçbin Akça yıllık gelirli Timarlar bağlanır. ancak, babaları savaşta şehid olmuşsa, bu takdirde büyük oğula beşbin ve küçük oğula dört bin akça gelirli Timarlar verilir. Aynı şey Hünkâr Müteferrikaları diye de anılan Dergâh-ı Âlî Müteferrikaları'nın oğulları için de, ama değişik şekilde uygulanır. Müteferrikalar hakkında daha evvel izahat vermiştik. İşte bunlardan biri vefat ederse, iki değil, üç oğluna kadar Toprak Dirliği verilirdi. Bunlardan en büyüğüne en çok sekizbin, daha küçüğüne yedibin ve ondan sonra gelene altıbin Akça yıllık gelirli Timarlar verilirdi. Ancak, bunlar Toprak Dirlikli Müteferrikalar içindi. Daha evvel söylemiş olduğumuz gibi Müteferrikalar ya Ulûfeli veya Zeâmet derecesinde dirlikliydiler. Bunlardan başka, asıl görevleri Divân-ı Hümâyûn toplandığı zaman inzibatı temin, mübaşirlik ve icra kuvvetlerine yardımcılık olan Divân-ı Hümâyûn Çavuşları'ndan Ulûfeli olmayıp Zeâmet derecesinde dirlikli bulunanlardan biri vefat ederse büyük oğluna en çok altıbin, daha küçüğüne beşbin ve ondan sonra gelene dört bin akça yıllık gelirli Timarlar verilirdi. Divân-ı Hümâyûn'un çeşidli kalemlerinde vazifeli bulunan Divân-ı Hümâyûn Kâtibleri'nden biri vefat ederse onların da üç oğullarına kadar ve Divân-ı Hümâyûn Çavuşları'nın oğullarına olduğu derecede Timarlar bağlanırdı. Bu arada şunu da ilâve edelim ki, gerek Müteferrikalar ve gerekse Çavuş ve Kâtibler arasında Ulûfeli olanlar, Zeâmetli olanlardan daha üstün sayılırdı. Bu görevlere alınanlara evvelâ Toprak Dirliği verilir ve bu şekilde uzun süre hizmet eden ve hizmetleri beğenilenler Ulûfeli sınıfa alınırlardı.

Bu bahsin sonunda, Kanunnâmede anılmayan başka bir toprak tasarruf tarzından, yani Mâlikâne-Dîvânî sisteminden bahsetmeyi uygun bulduk :

İlk önce merhum dostum Prof.Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın dikkatini çeken ve onun tarafından İktisat Tarihi Dergisi'nin 10. sayısında bir makale ile geniş şekilde izah edilen bu sistem, yalnız Anadolu'nun belli yerlerinde uygulama alanı bulmuştu ve Osmanlı Devleti'nde mîrî arazi esas olduğu halde bu sistem, tıpkı Mülkler gibi, bir istisna teşkil ediyordu ve esasen bir nevi mülkdü. Bu sistemde arazinin rakabesi, yani sırf mülkiyeti şahıslara, tasarrufu ise devlete aid bulunuyordu. Devlet bu tasarrufu, istediği kimseye verirdi. Bu veriş ise Toprak Dirliği şeklinde olurdu. Bu topraklarda ziraat ile meşgul olan köylü bir yerine iki Öşür verirdi. Öşrün birini, toprağın rakabesine sahib olan alırdı. Buna ise Mâlikâne Hakkı veya kısaca Mâlikâne denilirdi. Öbür Öşür ise, devlet adına tasarruf sahibi

olana aiddi. Buna da Dîvân Hakkı veya kısaca Dîvânî adı verilirdi. Mâlikâne hakkı olan yalnız bu Öşrü almakla yetinir ve başka hiç bir şeye karışmazdı. Bu hak, kendisine miras yoluyla intikal eder ve kendisi de miras bırakabilir, satabilir veya hibe ve vakf edebilirdi. Dîvânî sahibi ise, öbür dirlik sahiblerinin arazi üzerindeki bütün haklarına ve bu arada Örfî Vergileri cibâyet hakkına sahib bulunurdu. Köylü de Mâlikâne Hisseye değil, Divânî hisseye sahip olana karşı sorumluydu. Mâlikâne hisseye sahip olana Dîvânî Hisse asla tevcih edilmez, böylece hem rakabe ve hem tasarruf hakkının bir kişide toplanmasına meydan verilmezdi. Mâlikâne-Dîvânî sistemi, Osmanlı orijinli olmayıp Anadolu'da bu sistemin tatbik olunmuş olduğu yerlerde mevcut bulunmuş olan devletlerden intikal etmiştir. Bu sistem, orta Anadolu'dan başlayıp doğuya doğru ilerleyen ve Karadeniz'in bir kısım sahillerini yaladıkdan sonra güneye doğru dönen ve Güneydoğu Anadolu'ya doğru unazan geniş şerid halindeki bölgede mevcud bulunuyordu. Kanunî zamanında yapılan arazi tahrirleriyle bir kısmı ilga olunup mikdârı böylece azaltılmış bir kısmı ise yeni kayıd ve şartlara bağlanıp devamlarına müsaade olunmuştu. Daha sonraları Arazi Kanunnâmeleriyle mîrî topraklarda çalışan köylü toprağın sahibi olduysa da, Mâlikâne-Dîvânî sistemin tatbik olunduğu yerlerde Malikâne sahibleri toprağın rakabesine sahib olarak ortaya çıkdıklarından, buralarda çalışan köylü toprak sahibi olamayarak maraba ve yarıcı şeklinde toprağa bağlı bir çeşid işçi haline geldi. Mâlikâne sahibleri ise bölgelerinin Toprak ağaları oldular. Aslında devlet, Mâlikâne hisselerini ilga veya taksitlere bağlı olarak istimlâk edip köylüyü bu duruma düşmekden kurtarabilir ve toprak sahibi haline getirebilirdi. ancak bu iş, herhalde bu hususdaki bilgi eksikliği yüzünden yapılamamış olmalıdır.

Ve dahi bu münâsebetle Zeâmet ve Tîmârlar'un esbâb-ı tevcihat ve aksâm-ı mahlûlâtı ve ba'zı ahvâl-i müte'allikâtı vardır. işbu minvâl üzeredir ki tafsîl olunur.

Açıklaması :

Ve bu münasebetle Zeâmet ve Timarların tevcih sebebleri, mahlûl, yani mühallerinin kısımları ve bâzı ilgili halleri vardır. Bunlar, şimdi ayrıntılı şekilde anlatılacak olan tarzdadır.

İmdi, bir Zeâmet ve Tîmâr'ın âhara tevcih olunmasına bâis, mahlûl olub kimesnenin Berâtından ve tasarrufundan müstagnî olmakdır ve illâ ol Zeâmet ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tîmâr mahlûl ıtlak olunub âhara verilmez, meğer ki sahibinden ferâgat ve yâhûd esbâb-i azliyeden bir sebeb zuhûr eyleye. Ol zaman da Zeâmet ve Tîmâr ve sâyir dirlik ne ki var ise mahlûl olur.

Açıklaması :

Zeâmet veya Timar gibi bir Toprak Dirliği'nin başkasına tevcvih edilebilmesinin şartı, evvelâ mahlûl olması, yani hiç kimsenin Berâtında ve tasarrufunda bulunmamasıdır, aksi halde o Zeâmet ve Tîmar mahlûl, yanı boş sayılmaz ve başkasına verilemez. Ama eğer sahibi kendi isteği ile bu dirlikten vazgeçer veya azl edilmesini gerektirecek bir sebeb meydana gelirse o zaman o Zeâmet ve Tîmar veya başka bir dirlik her ne ise mahlûl olmuş olur.

Ve mahlûl altı kısımdır: Mahlûl-i Sırf, Mahlûl-i Gayr-ı Sırf, (Mahlûl-i Defter), Mahlûl-i İcmâl, Mahlûl-i Mufassal, Mahlûl-i Hâric Ez Defter.

Pes imdi kısm-ı evvel oldur ki bir Zeâmet ve Tîmâr'ın sahibi fevt olsa ve yâhûd ihtiyârı ile veyâ bihâsıl olmağla ferâgat eylese ol Zeâmet ve Tîmâr mahlûl olur, âhara tevcih olunur. Ana Mahlûl-i Sırf derler.

Açıklaması :

Mahlûl, yani bir dirliğin boş ve sahibsiz olması hali altı türlüdür.

1- Mahlûl-i Sırf. 2 Mahlûl-i Gayr-i Sırf. 3- (Metinde izahı bulunup burada sayılması unutulmuş bulunan veya istinsahda atlanılmış olan Mahlûl-i Defter). 4- Mahlûl-i İcmâl. 5- Mahlûl-i Mufassal. 6- Mahlûl-i Hâric Ez Defter.

Bunlar ilki şudur: Bir Zeâmet ve Tîmar'ın sahibi ölürse veya kendi isteği ile yahud da verimsiz olduğu için bu dirliğinden vaz geçerse o zaman o Zeâmet ve Timar -ve başka bir dirlik her ne ise- mahlûl olur, yani sahibsiz demektir. Bu haliyle bir başkasına verilmesi mümkündür. İşte buna Mahlûl-i Sırf denilir ki mutlak şekilde ve hiç şüphesiz halde münhal, yani boş ve sahibsiz demektir.

Kısm-ı sânî oldur ki bir Zeâmet ve Tîmâr'ın sahibinden, mûcib-i tevcîh-i Tîmâr ve Zeâmet olan esbâbın birisi sudûr eylese, el'iyâzü billâh katl-i nefs ve cürm-i galîz gibi ve yâhûd edây-ı hizmet etmemek veyâ esîr ve giriftâr-ı küffâr-ı anîd ve mecnûn ve nâbedîd olmak gibi. Bu mak,lelerün lâbûd dirliği mahlûl olur, âhara tevcîh olunur. Ama, Mahlûl-i Sırf olmaz, belki Gayr-ı Sırf olur. Zîrâ ekser vâkı' olur ki böylelerün Zeâmet ve Tîmâr'ın vâsıta, bâzı esbâb-i ile mukarrer

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ederler. Meselâ husamâsı ile ıslâh etmek ve hizmet-i me'mûresine öşr-i şer'î zuhûr eylemek veyâ mukâbelesinde mîrîye mal vermek ve esîr ve giriftâr iken halâs olmak ve mecnûn ve nâbedîd olmuş iken zamân-ı karîbde sıhhat bulmak ve avdet etmek gibi. Bu takdirce böyle tâyifenin Zeâmet ve Timâr'ı mukarrer olageImişdir ve kiminin dahi olmayub alanlara müyesser olmuşdur. Pes imdi bu kısım min vechin mahlûl ve min vechin gayr-i mahlûl olmağin Mahlûl-i Gayr-i Sırf derler.

Açıklaması :

İkinci türlüsü şudur: Bir Zeâmet ve Timar'ın sahibinden, Timâr veya Zeâmet tevcihini gerektirecek sebeblerden biri ortadan kalksa, Allah korusun adam öldürmek, ağır bir suç gibi veya bu dirliğin karşılığında yerine getirmekle yükümlü bulunduğu hizmeti yapmamak, yahud inadcı kâfir düşmanlara esir düşmek ve yakalanmak, delirmek, ortadan kaybolmak gibi bir hale uğrasa, bu gibilerin dirliği mahûl sayılıp başkasına tevcih olunur. Ama bu durum Mahlûl-i Sırf olmaz, belki Mahlûl Gayr-i Sırf olur ki bu mutlak şekilde ve hiç şüphesiz mahlûl olmamak demektir. Çünkü çok zaman olur ki böylelerin dirlikleri bâzı sebebler vasıtasiyle kendilerinde karar kılar. Örneğin hasımları ile aralarının düzelmesi, gerekli hizmeti yerine getirmemiş olması için legal bir mâzeretin meydana çıkması ya da karşılığında devlete bir tazminat ödemesi, esir düşmüş ve yakalanmış iken kurtulması, deli iken iyileşmesi, kayıbken geri gelmesi gibi. Böyle hallerde bu gibilerin Zeâmet ve Timarları yine kendilerine aid olageImiştir. Kimine de olamayıp kendilerinden sonra almış olanlarda kalmıştır. Şu halde bu ikinci kısım mahlûller bir bakıma mahlûl ve bir bakıma mahlûl olmadıkları için bunlara Mahlûl-i Gayr-i Sırf denilmiştir, yani bunlara sırf, mutlak şekilde ve hiç şüphesiz olarak mahlûl denilemez.

Kısm-ı sâlis oldur ki Kılıc'dan ve Tezkerelü'den ziyâde ba'zı İcmallü Zeâmet ve Timârlar ki mahlûl olub âhara tevcih olundukda ancak Kılıc'ı verilür, Hisseleri bâkıy olur ve ba'zı Hisse Timârlar dahi ashabının Berât ve tasarruflarında iken mahlûlden ve yâhûd ferâgatinden âhar Zeâmet ve Timârlar aldıklarında ol Zeâmet ve Timârun cümlesin Berât etmeğe istihkakları olmamağla zikr olunan Hisseleri kimesneye ferâgat etmedin Berâtlarından ihrâc ederler. Farazâ kimesne vâkıf olmasa bir kaç zaman belki bir iki sene ol Hisseler mevkıf kalur, ba'zılarına kendüleri tasarruf ederler. Bu mak,le Hisse Timârlara vech-i meşrûh üzere kimesnelerün

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Berâtlarından hâric kalmağla Mahlûl-i Defter derler.

Açıklaması :

Üçüncü kısma gelince, bâzı Kılıc Timar ve Tezkereli Timar'dan fazla hıssesi olan İcmalli Zeâmet ve Timarlar her hangi bir sebeden yukarıda izah ettiğimiz şekilde mahlûl olur ve başkasına verilmeleri gerekirse bilindiği gibi yalnız Kılıc'ı verilir ve Hisseleri ortada kalır. Bir de yılnız Hisselerden meydana gelmiş bâzı Timarlar da sahibleri tarafından Beylerbeyi Berâtı ile yani Tezkeresiz şekilde tasarruf edilirken mahlûl olur veya sahibi ferâgat eder ve Tezkereli bir Zeâmet ve Timar alırsa, o Zeâmet ve Timar'ın bütün Hisseleriyle biriktirip hepsini birden kendilerine Berât ettirmeye hakları olmadığından adı geçen Hisseleri kimse lehine ferâgat etmeden kendi Berâtlarından çıkarırlar. Bu hisseler meselâ bir kaç zaman belki de bir kaç yıl öylece mevk,f, yani kimseye aid olmadan ortada kalırlar, bâzılarına ise kendileri tasarruf ederler. Yani kendilerine aid imiş gibi Hasıllarından faydalanırlar. Bu gibi Tezkeresiz Dirlikler kimsenin Berâtında bulunmadığından Mahlûl-i Defter derler. Çünki bu gibi mahlûller ve mıkdarları ancak defterleri baştanbaşa ve dikkatle incelenirse anlaşılabilir.

Ve lâkin Hisse Timârlar'a mahsus değildir. Kılıc dahi olursa bu tarîkle Hâric-i Berât oldukdan sonra Mahlûl-i Defter olur. Erbâb-ı İstihkâk'dan bir kimesne vâkıf ve tâlib olsa ana verilür, âhara dahi verilür. Demek, mahlûl Timâr'a kimesnenin vuk,fu kendüye verilmesin müstelzim değildir ve kesb-i istihkâkla tâlib ve râgıb olsalar eski sahiblerine dahi verilür.

Açıklaması :

Ancak Mahlûl-i Defter yalnız bu gibi Hısse, yani tezkeresiz Timarlar'a mahsus değildir. Hısse değil, Kılıc dahi olsa ve meselâ daha yüksek bir Kılıc'a nâil olan kimse eskisini Berâtından çıkarsa da farkına varılmasa buna da Mahlûl-i Defter denilir. Bir Timar'a hak kazanmış ve emrini almış olup Eli Emirli diye anılan hak sahiblerinden biri bunu öğrenip kendisine tevcihini istese verilir, ancak başkasına da verilebilir. Demek ki mahlûl bir Timar bulunduğunu öğrenmek, onun mutlaka öğrenene verilmesini icâb ettirmez. Hattâ, her hangi bir sebebden dolayı eski sahibi tâlib olursa ona da verilebilir.

Ve bunlardan ma'da Vilâyet Kâtibi hîn-i tevzi'de zuhûr eden ifrâzdan

Tîmâr'a müstehak ba'zı ma'zûllere bilâ emir Tîmâr tevzi' edûb Defter-i'İcmâl'e kayd edildikden sonra ellerine Tezkire verse, mukarrerdir ki ol Tezâkir sâyir Erbâb-ı Tîmâr'ın Berât ve Yâfteleri mûcibince aldukları Tezrekeler gibi mu'teber değildir, belki Âsitâne'ye Berât olmağa geldükde tekrâr arz olunur. Mûcibince emr-i şerîf verilüp Berât eylemezlerse anlar dahi Mahlûl-i Defter olur. Öyle olsa bu mak,le Tîmârlar'ı vâkıf ve tâlib olub Berât eyleseler memnu' değildir, alanların hakkı olur.

Açıklaması :

Bunların dışında arazi tahriri sırasında İl Yazıcı denilen Vilâyet Kâtibi o sırada zuhûr eden ve kimseye aid olmayan ve bir adı da İfrâz olan serbest Hisseleri biriktirip dirlik şeklinde hak sahibi ve dirlik bekleyen bâzı kimselere emir beklemeden ve almadan, kendiliğinden tevcih ederek İcmâl Defteri'ne kayd ettikten sonra ellerine tezkere verse, bu Tezkereler geçerli olur; ancak bunlar öbür Dirlik sahiblerinin Berât ve Yâfteleri derecesinde mu'teber değildir. Yâfte'nin ne olduğunu evvelce izâh etmiştik. Bu Tezkereler, karşılığında Berât verilmesi için başkente geldiği zaman tekrar arz olunur ve bu sırada gereğince emir verilüb Berât çıkmazsa, bunlar da Mahlûl-i Defter olur. Öyle olunca da bu gibi Timarları öğrenenlere istedirleri takdirde Berât ile verseler engel yokdur, alanların hakkı olur.

Kısm-ı râbi' oldur ki farazâ onbin Akça yazar bir karyeyi Kâtibü'l-Elviye hîn-i tevzi'de bir kaç nefer Sipâhîye tevzi' edûb meselâ Zeyd'e dörtbin ve Amr'a üçbin ve Bekr'e ikibin Akçalık üzere ki cümle dokuzbin olur, Hısse ta'yin edûb Defter-i İcmâl'e kayd eylese mukarrerdir ki bu üç nefer Sipâhîye karye-i mezbûrenin ancak dokuzbin Akçalığı verilmiş olub bin Akça Hıssesi mevk,f kalmış olur. Pes imdi Vilâyet Kâtibi Defter-i İcmâl'in der-i devlete teslim eyledikden sonra vech-i meşrûh üzere bâki kalan Hısse İcmâl Mahlûlü (Mahlûl-i İcmâl) olur, vâkıf ve tâlib olan Sipâhîlere verilür Berât eyleseler kânûna muhâlif değildir, alanların hakkı olur. Şol ecilden ki Hısse-i mezbûre hîn-i tevzi'de kimesneye verilüp Defter-i İcmâl'de Tîmâr-ı filân deyu kayd olunmamışdır.

Açıklaması :

Dördüncü şekli de şudur: Farzedelim ki bir Tahrir sırasında İl Yazıcı o zamana kadar başkasının dirliğine dahil bulunmamış, yani Hâric Ez Defter veya o esnada kimsenin dirliğinde olmayan Mektûm arazîden, yani rakabesi devlete aid

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olarak tasarrufu kimseye aid bulunmayıp şahıslar tarafından gizlice ve hiç bir vergi ödenmeden kullanılan, aslında onbin akça yıllık vergi gelirli bir köyü toprak dağıtımı sırasında bir kaç Sipâhîye dağıtıp meselâ Zeyd diye birine dörtbin, Amr diye birine üçbin ve Bekr diye anılan birine de ikibin akça yıllık gelir, yani yılda dokuzbin akçalık gelir dağıtıp İcmâl Defteri'ne kayd etse onlarda kalır, ancak verilen mıkdar dokuzbin akça olduğundan bin akçalık Hısse sahibsiz kalmış olur. Bunun üzerine İl Yazıcı İcmâl Defteri'ni devlet kapısına teslim ettikden sonra izah edildiği şekilde geri kalan Hısse, İcmâlli Mahlûl, yani başda andığımız adiyle Mahlûl-i İcmâl olmuş olur. Bunu öğrenip haber veren Sipâhîlere verseler kanuna aykırı değildir ve alanın hakkı olur. Çünkü bu Hısse dağıtım sırasında kimseye verilmemiş ve İcmâl Defteri'nde filânın hıssesi diye kayd olunmamışdır.

Ve bunlardan ma'da hîn-i tevzî'de ba'zı kurâ ve mezârı' biriktirilüp Defter-i İcmâl-i Hâkânî'de üçbin ve yâhûd altıbin akçalık üzere Tîmâr kayd olunup yekûn bağlansa ve lâkin Tîmâr-ı mezbûrun erkâm-ı aklâmı yekûnundan ziyâde gelse lâbüd ol ziyâde dahi Mahlûl-i İcmâl olur ve lâkin bu makûle Hısseler, Defter-i İcmâl Âsitâne'ye teslîm olmadın Mîrimîrân ve cânib-i Divân-ı Âlîşân'dan kimesneye verilüb Berât olmak Hılâf-ı kanûndur. Zîrâ böylelerün tevzî' ve tevcihi Muharrir'e mahsûsdur. Defter-i İcmâl teslîm olmadukça min ba'd kimesnenin bu vech ile vakı' ola(n) Hıssevât ve bâkıyyâta ve bu mak,le erkâm-ı aklâmdan zuhûr eden zevâyidâta Mahlûl-i İcmâl derler ve lâkin dâyire-i Muharrirîn'dendir ki mınvâl-i meşrûh üzere zuhûr eden Hıssevâtı Mahlûlât-ı İcmâl deyü aynı ile nihâyet-i Defter-i İcmâl'e kayd eyleyeler ki sehv ü hatâ ve hamâkat ve cehl-i fünûn-ı tahrîr-i vilâyet ve hıyanetlerine kaml olunmaya. Hattâ bunun gibiler Berât olunmak lâzım geldükce bulunması âsân ola. Nitekim vuk,f ve şü'ûru olan Muharrirler ba'zı kurâ ve mezârı' ve Hıssevâtı sahibleri Hîn-i tavzî'de zuhûr etmemekle âhara vermeyüb Defter-i İcmâl'in zahrında ve yâhûd nihâyetinde Mahlûlât deyü kayd etdikleri gibi fi'l-hakîka Defter-i İcmâl'in teslîminden sonra bu mak,lelerün ashâbı zuhûra gelmezse anlar dahi Mahlûl-i İcmâl olur.

Ve bunlardan başka yine Tahrir zamanında bazı köylerin ve mezraaların vergi geliri biriktirilip İcmâl Defteri'nde üçbin veya altıbin Akça yıllık gelirli Timar olarak kayd olunsa ve sonunda yekûn edildiği zamanada adı geçen Timar'ın yazılmış mıkdârı tamamından fazla olursa şüphesiz bu fazlalık da Mahlûl-i

İcmâl'dir. Ancak bu gibi Hisse Timarlar'ın İcmâl Defteri devlet merkezine teslim edilmeden evvel Beylerbeyiler veya Divân, yani hükûmet tarafından başkasına Berât ile verilmesi kanuna aykırıdır. Çünkü bu gibilerin tevzî ve tevcih edilmeleri İl Yazıcı'ya aid bir görevdir. İcmâl Defteri devlete teslim edilmedikçe artık kime aid olursa olsun meydana çıkan böyle Hisselere ve arta kalanlarla bu gibi yazılmış mıkdarların yekûnundan zuhûr eden fazlalara da Mahlûl-i İcmâl derler. Lâkin, açıklandığı şekilde zuhûr eden Hisseleri Mahlûl-i İcmâl diye oldukları gibi İcmâl Defteri'ne kayd etmek İl Yazıcıları'nın yetkileri içinde olan görevleridir. Böylece bunun yanılma, yanlışlık, ahmaklık, Vilâyet Tahriri fenlerindeki bilgisizlik ve nihayet hiyânetlerinden ileri geldiği sanılmamış olur. Ayrıca, bu gibi Hisseler Berât ile birisine verilecek olsa defterde yazılı yeri kolaylıkla bulunması mümkün olur. Nitekim bu işi iyi bilen aklı başında İl Yazıcıları, bâzı köyler ve mezraalar ve Hisseleri tevzi' sırasında sahibleri zuhur etmediği takdirde başkasına vermeyerek İcmâl Defteri'nin arkasına veya sonuna Mahlûlat=Mahlûller diye kayd ettikleri gibi, hakikaten bu İcmâl Defteri'nin tesliminden sonra bu gibilerin sahibleri meydana çıkmazsa onlar da Mahlûl-i İcmâl sayılırlar.

Pes imdi, bu takdirce İcmâl Mahlûlü iki kısım olmuş olur. Birisine Mahlûl-i İcmâl ve birisine Mahlûlât-ı İcmâl derler, hattâ mâbeynlerinde fark vardır ve ikisi dahi sahihdir. Kadîmden alınagelmiş ve berât olagelmişdir. Min ba'd Mahlûl-i İcmâl'e menî' yokdur. Bu mak,leleri erbâb-ı istihkakdan her kim alup Berât ederse Timârı olur.

Açıklaması :

Demek ki bu halde İcmâl Mahlûlü iki türlü olmuş oluyor. Yani Bâzı köy ve mezraaların hâsılları Tahrir sırasında biriktirilip hak kazanmış kimselere çeşidli değerde Timarlar şeklinde tevzî edildiği zaman bunların toplamı, hasılların toplamından az ise veya hasıl kayd edilen mıkdarlar tevzî edilenden çok ise aradaki farkı görüp ve bulup tâleb olana dirlik şeklinde verilebilen fark Mahlûl-i İcmâl'dır. Ancak, İl Yazıcı bunları ihmal etmeyip bütün fazla kalan hisseleri tesbit ederek defterin arkasına veya sonuna kolayca görülebilecek şekilde kayd eder ve defteri devlete bundan sonra teslim ederse, buna da Mahlûlât-ı İcmâl denilir. Aralarında böyle bir fark varsa da ikisi de doğru birer mahlûldür. Eskiden beri böyle olagelmiş ve Berât ile verilegelmişdir. Mahlûl-i İcmâller için hak sahiblerinden

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kim alıp Berât ettirirse buna engel yokdur, onun dirliği olmuş olur.

Kısm-ı hâmis oldur ki meselâ hîn-i tevzi'de Defter-i İcmâl ve Mufassal-ı Atîk mûcibince Zeâmet ve Timâr kayd olunan ba'zı kurâ ve mezâri' sehven kimesneye verilmemekle Defter-i İcmâl'e kayd olunmayup hâric kalsa ve lâkin yine Mufassal-ı Cedîd'e Kayd olunsa muhassal Defter-i Mufassal'da mukayyed, İcmâl'de gayr-i mukayyed olsa ve yâhûd bir karye Defter-i İcmâl'de müstakil veyâ zamîme tarîkiyle meselâ beşbin akçalık üzere tevcih olunub Zeâmet ve Timâr kayd olunsa, ama Defter-i Mufassal'da karye-i mezbûre İcmâl'de yazılandan beşyüz veyâ bin beşyüz ve dahi ziyâdeye yazılmış olsa o mak,le kurâ ve mezâri'in kendileri ve böylelerün Mufassal mûcibince zuhûr eden ziyâdeleri Mahlûl-i Mufassal olur, tâlib ve râgıb olup rica edenlere verilse câyizdir. Alup Berât edenlerün hakkı olur Pes imdi, Mahlûl-i Mufassal dedükleri budur ve lâkin envâ'-ı muhtelifesi ve sıhhatinin şürut-ı mevkufesi vardır. Şöyle ki Şürût-ı vaz'iyesinden hâric olacak olursa bervech-i Timâr kimesneye verilmesi câyiz değildir. İnşallahu Teâlâ tafsili aşağıda gelse gerekdir.

Açıklaması :

Beşinci türlü mahlûl ise şudur : Meselâ Tahrir sırasında ve hasıllar dağıtıldığı sırada İcmâl Defteri'nde ve bir evvelki Tahrire aid Mufassal Defter'de Hasıllar biriktirilip Zeâmet ve Timar şeklinde kayd edilmiş bulunan bazı köyler ve mezraalar yanlışlıkla kimsenin dirliğine dahil edilmeyerek veya kimseye müstakil bir dirlik olarak verilmeyerek bu yüzden İcmâl Defteri'ne kayd edilmeyüb ortada kalsa, ama yine de yeni Mufassal Defteri'ne kayd edilse, sözün kısası Defter-i Mufassal'da kayıdlı ve Defter-i İcmâl'de kayıdsız bulunsa yahut da bir köy İcmâl Defteri'nde müstakil Kılıc olarak veya Kılıc+Hısse=İptidâ şeklinde meselâ beşbin Akça yıllık Hasıllı bir Timar veya Zeâmete terekki şeklinde tevcih ve kayd edilse, ama Mufassal Defteri'nde o köy beşbin değil de beşyüz veya bin akça daha fazla Hasıllı yazılı bulunsa, birinci şekilde olan köy ve mezraaların kendileri, ikinci şekilde olanların Mufassal Defterinde zuhûr eden ziyâdeleri Mahlûl-i Mufassal'dır, hak sahibi olmak şartiyle isteyenlere ve rağbet edenlere dirlik olarak verilmesi câizdir. Alıp Berât edenlerin hakkı olur. İşte Mahlûl-i Mufassal dedikleri budur. Ancak bunun bir çok çeşidleri ve sıhhatli yani doğru olmasının geçerli tutulmuş şartları vardır, şöyle ki bu konulmuş şartların dışında kaldığı takdirde bu gibi

Mahlûllerin dirlik şeklinde başkalarına verilmesi câiz değildir. Bunun ayrıntıları, İnşallah aşağıda gelecekdir.

Kısm-ı sâdis oldur ki Hîn-i tahrîr ve tevzî'de ba'zı kurâ ve mezâri' sehven kimesneye verilmemekle Defter-i İcmâl ve Mufassal'a kayd olunmayup hâric kalsa ve yâhûd Tahrir'den sonra ba'zı kurâ ve mezâri'in hududlarından hâric kimesnenin alâkası ve nizâ'ı olmayan ba'zı mevâzi'-i müstakille ve beyâbân ve orman ve kûhistânda eirâf (ve) cevânibden ve yâhûd Haymenegândan ba'zı reâyâ bir mahalli zira'atgâh edinüp orman ve eşcârın kırup ihyâ edüp mezra'a eyleseler ve yâhûd temekkün edüp müstakil karye olsalar, bu mak,le kurâ ve mezâri'e Hariç Ez Defter derler. Tekrâr bir Muharrir gelince Mevkufât Eminleri zabt ederler ve erbâb-ı istihkakdan dahi Hâric Ez Defter deyü tâlib ve râgıb olanlara tevcih olunup Berât eyleseler meni' yokdur, sâyir Timârlar nice ise bunlar dahi öyledir.

Açıklaması :

Altıncı kısım Mahlûl de şudur: Tahrir ve Tevzi' sırasında, yani arazi yeniden veya tekrar olarak tesbit edilip hak sahiblerine dirlikler olarak verildiği sırada bâzı köyler ve ekim alanları demek olan mezraalar yanlışlıkla kimseye tahsis olunmayarak, yani ya yeniden dirlik olarak veya Hisse şeklinde verilmeyerek, bu yüzden de İcmâl ve Mufassal Defterlerine yazılmayıb Tahrir dışında kalsa veya Tahrir ve Tevzî tamamlandıktan sonra bâzı köylerin ve mezraaların sınırlarının dışında kimsenin ilgisi ve hiç bir anlaşmazlık konusu olmayan başlıbaşına ve kimseye veya hiç bir yere aid ve tâbi olmayan, yahud da bozkır, ormanlık ve dağlık tepelik yerleri şuradan buradan gelenler veya göçebeler ekim yeri haline getirmek için ormanı ve ağaçları kesmek suretiyle canlandırıp mezraa haline getirseler veya yerleşerek ayrı bir köy teşkil etseler, bu gibi mezraa ve köylere Haric Ez Defter denilir. Yeni bir Tahrir için İl Yazıcı gelinceye kadar Mevkufat Eminleri tarafından hazine adına bu yerlere el konulup hak sahiblerinden Hâric Ez Defter'dir diye isteyenlere ve rağbet edenlere dirlik olarak Berâtla tevcih olunmasına engel yokdur ve öbür Timarlar hakkında hüküm nasılsa bunlar için de öyledir.

Mevkufat Eminleri'ne gelince, bunlar sefere gelmeyen Timar ve Zeâmet sahibleriyle yine sefere gelmeyen Yaya, Müsellem ve Yörükler'ın o yıllık hasıllarına ve Tahrir'ler sırasında veya daha sonra bir vesile ile meydana çıkan Hâric Ez Defter veya Mektûm ve Metrûk araziye devlet adına el koyan kimselere verilen

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

addır ve bunlar, doğruca Başdefterdarlığa bağlı bulunan Mevkufat Kalemi'nin memurlariydi. Mevkufat Eminleri'nin maiyetinde bulunup hasılları para olarak bizzat tahsile memur olanlara ise Mevkufçu denilirdi. Mektûm arazinin ne olduğunu daha evvel izah etmiştik. Metrûk arazı ise rakabesi, yani çıplak mülkiyeti devlete aid olup tasarrufu kimseye verilmeyen ve herkesin istifadesine bırakılmış olan otlak, yaylak, baltalık, harman yeri nevinden arazi olup maktu' olan vergisini faydalananlar müştereken verirlerdi.

Ve lâkin Mahlûl-i Mufassal ile Hâric Ez Defter hususunda ihtilâfât-ı kesîre vakı' olup cevâz ve adem-i cevâzından çok bahsetmişlerdir. Zîrâ min kuddâm Dîvân-ı adâletünvân ve Hükkâm-ı Kavânîn-i Hazret-i Âl-i Osman'dan evvelâ Mahlûl-i Mufassal hakkında ekserî adem-i cevâzına zâhib olup Defter-i İcmâl'i, Mifassaldan tercîh eylemişlerdir. Yani bu hususda ma'mûlünbih olan İcmâl Defteri'dir, Mufassal'da ziyâdeye yazıldığına i'tibâr yokdur demişler. Zîra Muharrir'in hemen Tezkeresi, hemen İcmâl'in suretidir. Her Sipâhîye Muharrir'den aldığı Tezkeresi mûcibince Berât-ı Şerîf-i Âlîşân sadaka olundukdan sonra mukarrerdir ki makbûl-i Sultân-ı Zamân olur. Pes ne îcâb eder ki bir karye Defter-i İcmâl'de yazılandan Mufassal'da ziyâdeye kayd oluna. Mücerred Muharrirler'ün hıyânet ve adem-i diyânetleridir ki bir Tîmâr'ın İcmâl'de adedin ta'yin edüp verdükleri Tezkereleri mûcibince Berât olmuş iken sonradan Defter-i Mufassal'da ziyâde edüp bigayr-i hakkin bir müşterek dahi zam ederler. Hattâ Mahlûl-i Mufassal min ba'd câiz değildir deyü hükm eylemişlerdir ve hâlâ Hademe-i Kanûn-ı Hümâyûn olan Kütâb-i zevi'l-ictinâb'ın dahi ekseri bu mesleğe sâlik olmuşlardır. Filhakika Muharrirler bu ma'nâyı kasd ederlerse hılâf-ı kânûn olduğundan ma'da azîm vebâle girüp bir müstakil Tîmâr'ı bu vechile ihtilâle verürler. Öyle olunca vech-i meşrûh üzere zuhûr eden ziyâdeler Mahlûl-i Mufassal'dır deyü tâlib ve râgıb olanlara verilmemek (ve Berât) olmamak gerekdir, kadîmden memnû'dur ve Lâkin memnû'iyeti mutlak değildir. Zirâ Mahlûl-i Mufassal'ın bir kaç nev'i vardır ki mahlûl-i sahîh ve Berât edenlerin hakk-ı sarîhi olur.

Açıklaması :

Ancak, Mahlûl-i Mufassal ve Hâric Ez Defter hakkında eskidenberi bir çok anlaşmazlıklar olmuş ve bunun câiz olup olmadığına dair pek çok bahisler geçmiştir. Çünkü eskidenberi gerek adâletli olmakla anılmış Dîvan ve gerekse

Osmanoğulları kanunlarının uygulayıcılar olan hâkimler, çok zaman evvelâ Mahlûl-i Mufassal'ın câiz olmadığına inanıp Defter-i İcmâl'i esas almışlar ve onu Defter-i Mufassal'a tercih etmişlerdir. Yani, bu konuda yürürlükde olan İcmâl Defteri'nin kayıdlarıdır, buna rağmen Defter-i Mufassal'da fazla yazılmış olmasına itibâr olunamaz demişlerdir. Çünkü Tahrir sırasında İl Yazıcı'nın Yaftalar karşılığında veya re'sen hak sahiblerine vermiş olup dirliklerine dahil köy ve mezraalar ve bunların hasıllarını gösteren Tezkereler, İcmâl Defteri'nde buna aid kaydın tam bir sureti olup ikisi tamamen aynı şeyi tesbit ve ifâde ederler ve her Dirlik verilen Sipâhîye, İl Yazıcı'dan almış olduğu Tezkereye göre Padişah Berâtı verilir. Şu halde bir köyün hasılı İcmâl Defteri'nde belirtildikden sonra Mufassal'da bu hasılın daha fazla olarak yazılmasının gereği ne olabilir? Bu sadece İl Yazıcı'nın hıyânetinden ve dinsizliğinden olabilir ki, bir Timar'ın hasılını İcmâl Defteri'nde tayin ettikten sonra verdikleri Tezkereye göre Berâtı alınmış olduğu halde bundan sonra Mufassal defteri'nde bu hasılı daha fazla olarak yazıp haksız yere o dirliğe bir ortak eklerler. Bunun için Mahlûl-i Mufassal asla câiz değildir diye hüküm vermişlerdir ve hâlâ Padişah kanununun hizmetkârı olan çekingen ve sakıngan Kâtibleri'n çoğu da bu hususda bu yolu tutmuşlardır. Hakikaten İl Yazıcıları'nın böyle bir kasıdleri olmuşsa, kanuna aykırı bulunduğundan başka, pek böyük bir vebâl altına girip aslında bağımsız olan bir Timar'ı nizâmına rağmen kargaşaya vermiş olurlar. Böyle olunca da açıklandığı şekilde meydana gelen ziyâdelerin, Mahlûl-i Mufassal'dır diye, isteyenlere ve rağbet edenlere tevcih edilmemesi ve Berât verilmemesi gerekir. Bu, eskidenberi yasakdır, ancak bu yasak mutlak değildir. Çünki Mahlûl-i Mufassal'ın sıhhatli ve doğru olan ve Berât ile alanların açıkça hakkı bulunan bir kaç çeşidi vardır.

Pes imdi bir nev'i budur ki bâlâda zikrolunduğu üzere ba'zı kurâ ve mezâri' sehven İcmâl'de kimesneye verilmeyüp ba'dehû Defter-i Mufassal'a kayd olunmuş ola. O mak,le Defter-i İcmâl'de olmayup Mufassal'da mevcûd olan kurâ ve mezâri' Sahih Mahlûl-i Mufassal olur. erbâb-ı İstihkaka verilüp Berât olmak kanûna muhâlif değildir. Zirâ bu tarîkle kimesneye verilmezse Mevkufât eminleri zapt etmek lâzım gelür. Bu takdirce bu nev'in Sahih Mahlûl-i Mufassal olmasında kelâm yokdur.

Açıklaması :

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bir çeşidi şudur: Tahrir ve Tevzi' sırasında bazı köy ve mezraaların Hasılları İcmâl Defteri'nde yanlışlıkla kimseye verilmediği halde sonradan Muffassal Defteri'ne kayd olunmuş olabilir. Böylece, Hasılları İcmâl Defteri'nde bulunmadığı halde Mufassal Defteri'nde bulunan köy ve mezraalar Sahih Mahlûl-i Mufassal'dır. Yani bu durum kanunlara uygundur ve hak sahiblerine re'sen dirlik veya Hısse şeklinde verilmesinde kanunî engel yokdur. Eğer bu şekilde kimseye verilmezse, bu gelirlere Mevkufât Eminleri tarafından hazine adına el konulması gerekir. İşte bunlardan dolayı bunların doğru olarak Mufassal Mahlûlü olmaları hakkında söylenecek söz yokdur, yani doğrulukları münakaşa kabul etmez.

Ve bir nev'i dahi budur ki Kâtibü'l-Vilâye, mâsabakada zikr olunduğu üzere, meselâ bir karyeyi beşbin Akçalık ile tevcih ve kayd-ı İcmâl eylese ve lâkin müfredât-ı Defter-i Mufassal'da ol kariyenin mahsûl-i müfredâtı İcmâl'de yazılandan ziyâde gelse Muharrir'e vâcibdir ki Mufassal Defteri'nin tashih ve beyâzında alâ kader' il-İmkân ol karyenin mahsûlatın tahfîf edüp Defter-i İcmâl'e takbîk eyleye ki tevfîk-ı Defter-i İcmâl ve Mufassal kânûn-ı mukarrerdir, meğer ziyâdesi bu haysiyetle ola ki tahfîfden sonra dahi ziyâde gelse İcmâl'e mutâbakat mümkün olmaya. Ol zaman da bihasbi'l-müfredât ol karyenin Hasılı Mufassal Defteri'ne bi'z-zarûrî (zarûre) alâ vechi'l-îcâb İcmâl'de yazılandan ziyâde yazılmak lâzım gelür. Zirâ ba'zı mahsûlât ve mersûmat vardır ki kâbil-i tahfîf değildir. Cümleden biri Rüşûm-ı Raiyet ve Resm-i Zemîn'dir. Resm-i Çiftlik ve Baştine ve Bennâk ve Mücerred ve İspençe gibi, Vilâyet-i Anadolu'da Caba ve Kara ve Ekünlü dahi derler min ba'd mufassal beyânında bunların tahfîfi caiz değildir. Şol ecilden ki bir kaç çiftlik veya bir kaç Baştine tevfîk-i erkâm-ı Defter-i İcmâl için tahfîf olunup Defter-i Mufassal-ı Cedîd'e noksan üzere yazılursa ol Çiftliklerün tarla ve çayırları defterden hâric kalub mevkıf olmak lâzım geldüğünden ma'dâ Defter-i Atîk'de mastûr ve mukayyed olan ba'zı Çiftlik ve Baştineler amden Defter-i Cedîd'e yazılmamak kanûna ziyâde muhâlifdir ve yâhûd Bennâk ve Mücerred ve İspençe'den aşağı varılup bir kaç raiyet nakıs yazılursa ol yazılmayan reâyâ Defter-i Mufassal'dan hâric kalmak lâzım gelür. Bir karyenin ba'zı Reâyâsı dâhil-i defter ve ba'zısı hâric-i defter olmak bir kanûnda yokdur. Zirâ Tahrîr'den murâd, hâric-i defter olanlar dâhil olmakdır, ne an ki dâhil hâric ola. Ma'ahâzâ Rüsûm-ı Raiyet ve Ar[â]zînin da'vâ ve nizâın Defter-i Mufassal kat'eder, min ba'd Defter-i İcmâl'e müracaat olunmaz.

Açıklaması :

Başka bir çeşidi de budur: Tahrir ve Tevzi' sırasında, evvelce de bahsi geçtiği gibi, İl Yazıcı örneğin bir köyü bir Sipâhîye yılda beşbin akça gelirli olarak verse ve İcmâl Defteri'ne de bu şekilde kayd etse, ancak Mufassal Defteri'inde o köyün çeşidli kalem vergilerinin toplamı, İcmâl Defteri'ndeki toplamdan fazla tutsa, İl Yazıcı'nın o defterin tashihi ve temize çekilmesi sırasında o köyün Hâsıllarını mümkün olduğu kadar azaltmak suretiyle İcmâl Defteri'ne uygun hale getirmesi gerekir. Çünkü İcmâl ve Mufassal Defterleri'nin hâsıl yekûnlarının biribirilerine uygun olmaları kanun gereğidir. Burada bahis konusu olan vergilerin, Şer'î ve Örfî Vergiler olarak neler oldukları evvelce ayrıntılariyle izah edilmiş olduğu için burada tekrarlamıyoruz. Ancak, bu Hasıllar mümkün olduğu kadar azaltıldığı halde, Mufassal'da yine de İcmâl'e göre fazlalık kalsa, o zaman o köyün toplam Hâsılı, yani yıllık vergi geliri, vergi çeşidleri tek tek belirtilmek şartiyle Mufassal Defter'e zorunlu olarak İcmâl'e yazılandan icab ettiği gibi daha fazla yazılması lâzım gelir. Çünkü bâzı gelirler ve vergiler vardır ki azaltılması mümkün değildir. Bunlardan biri Resm-i Raiyet ve Resm-i Zemin'dir. Resm-i Çiftlik ve Baştine, Bennâk ve Mücerred ve İspençe vergileri ile Anadolu Vilâyeti'nde Caba, Kara ve Ekinli denilen vergi gelirlerinin azaltılması, daha doğrusu Mufassal'ın temize çekilişi sırasında daha az gösterilmesi câiz değildir. Şundan dolayı ki, yekûnların biribirilerini tutması için birkaç Çiftlik ve Baştine'nin İcmâl Defteri'nin dışında bırakılabilmesi için yeni Mufassal Defteri'nde eksik olarak yazılırsa O Çiftlik ve Baştineler'in tarla ve çayırlarının defterin dışında, yani Hâric Ez Defter olarak kalması gerektiği gibi, Defter-i Atîk denilen bir evvelki Tahrir'e aid defterde yazılı ve kayıdlı olan bâzı Çiftlik ve Baştineler'in bilerek ve isteyerek Defter-i Cedîd diye anılan yeni deftere İl Yazıcı tarafından yazılmaması kanuna son derece aykırıdır. Yahud da Bennâk, Mücerred ve İspençe vergilerinden aşağıya doğru bâzı Şer'î ve Örfî vergileri daha az göstermek için bunları vermekle yükümlü olanların sayının da daha az gösterirse o yazılmayan kimseler Mufassal Defteri'nin dışında kalmış olur. Bir köy halkının bâzısının deftere yazılmasını ve bir kısmının bunun dışında kalmasını bildiren bir kanun ise yokdur. Çünki yeni bir Tahrir'den maksad, kayıd dışı kalanları deftere dahil etmekdir, deftere dahil bulunanları defter dışı bırakmak değil. Bütün bunlarla beraber şunu da açıklamak gerekir ki Raiyet ve Arazî vergileri hakkındaki davaları ve anlaşmazlıkları kesin şekilde hal edecek olan, Defter-i Mufassal, yani onda mevcud kayıd ve bilgilerdir ve bunlar dururken bu konularda Defter-i İcmâl'e baş vurulmaz.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Çünki İcmâl Defteri, Mufassal Defteri'nden doğmuş ve hasıl olmuşdur ve âdeta onun bir özeti gibidir. Böylece, İcmâl Defteri'nde bulunan her şey ve her bilgi, Mufassal Defterinde de bulunur, ama Mufassal defterinde bulunan her kayıd ve her bilgi İcmâl Defteri'nde bulunmaz. İşte, bu gibi dava ve anlaşmazlıklarda Mufassal Defteri'nin ve onda bulunan kayıd ve bilgilerin esas alınmasının sebebi budur.

Pes imdi Defter-i Mufassal Cemi' mevâddı câmi' olduğiyçün bu husûsda asl olub Defter-i İcmâl fer' olmuş olur. Bu arada asîli (aslı) fer'e tatbîk emr-i mu'teber değildir. Öyle olsa bu mak,le zarûrât ve mahzûrât sebebi ile bir karyenin Hâsılı kâbil-i tahfîf olan ma'nâları i'tibârdan sonra İcmâl'de yazılandan Defter-i Mufassal'a ziyâde yazılsa ol ziyâde ne mikdâr olursa Sahih Mahlûl-i Mufassal olur Nihayet kânûn-ı kadîm budur ki Kâtibü'l-Vilâye bu mak,le ıztırârî Mufassal Ziyâdeleri'ni hâricden kimesne alup ihtilâle bâis olmamak için yine karye sahiblerine Mahlûl-i Mufassal deyü tevcih edüp başka Tezkere vere ki mucûbince Emr-i Şerîf-i Âlîşan sadaka olundukdan sonra Berât-ı Hümâyûn verilup Timârları'na ilhâk oluna.

Açıklaması :

Şu halde Mufassal Defteri her şeyi, bütün maddeleri kapsadığı için bu husûsda asıl ve esasdır. Buna göre İcmâl Defteri onun bünyesinden hasıl olmuş olmakla beraber, ona göre ikinci derecededir. Bunun için asıl ve esas olanı, ondan çıkmış ve onun bir şubesi olana uygunlamak doğru bir iş değildir. İcmâl Defterleri, evvelce izah etmiş olduğumuz gibi, o Eyâlet Toprak Dirliklileri'nin kadro defteri vazifesini görür ve bir Eyâlet'de kaç Kılıc bulunduğunu ve neticede bir sefer sırasında kaç asker çıkabileceğini bize kolaylıkla haber verir. Yukarıdanberi saydığımız zorunluklar ve sakıncalar dolayısiyle bir köyün Hasılının azaltılması mümkün olan mıkdardan sonra, İcmâl Defteri'nde yazılı bulunandan Mufassal Defteri'nde daha ziyâde yazılı olan o ziyâde, mıkdârı ne kadar olursa olsun, Sahih Mahlûl-i Mufassal olur. Nihâyet kadîm, yani eski kanuna göre bunun gibi çaresiz hasıl olmuş Mufassal Ziyâdeleri'ni dışarıdan başkası alıp kargaşaya sebeb olunmaması için İl Yazıcı Mahlûl-i Mufassal olarak kabul edib yine o köy sahiblerine, yani Hâsıllarına o köyün dahil bulunan Toprak Dirliği sahiblerine tevcih ederek ayrı Tezkere vermeli ki buna göre Padişah emrinden sonra Berât verilmek suretiyle Timarları'nın gelirine katılabilsin.

Ve bu mak,le Mufassal Ziyâdeleri dahi Defter-i Mufassal Der-i Devlet Muhassıl(ın)a teslim olmadıkça kimesneye verilüp Berât olmak hılâf-ı kanûndur, min ba'd câiz değildir. Ama, Mufassal tesliminden sonra vâkıf ve tâlib olanlara verilür, meni' yokdur.

Açıklaması :

Bu gibi Mufassal Defteri ziyâdeleri kapsayan Mufassal defteri İl Yazıcı tarafından temize çekilip ayrıca hazırlanan İcmâl Defteri ile beraber Devlet Kapısı'ndaki Muhassıl adlı sorumlu ve görevli memura teslim edilmeden evvel bir kimseye verilib Berât edilmesi kanuna aykırıdır ve aslâ câiz değildir. Ama, Mufassal Defteri'nin yetkiliye İl Yazıcı tarafından tesliminden sonra bu ziyâdeler haberi olup isteyenlere verilebilir, engel yokdur.

Ve bir nev'i dahi budur ki Vilâyet Kâtibi hîn-i tevzî'de bir karye(y)i eski yazısından ferûnihâde edüp meselâ üçbin iken bin Akçasını ketm edüp ikibin Akçalık üzere tevcih ve Kayd-ı İcmâl eylese ba'dehu Defter-i Mufassal'da bilâ zarûret yine eski yazısına bağlasa zâhirdir ki sûret-i mezkûre gibi İcmâl'de eksik Mufassal'da artık olmuş olur ve lâkin kelâm şundadır ki ol ferûnihâde olan bin akça ki vardır, Sahih Mahlûl-i Mufassal olur mu? Yoksa, medhûl-i selef olan zevâyidâtdan mı olur? İmdi, Tahrir ve Tevzileri'nde ahvâl-i reâyâ ve berâyâyı dikkat ve ihtimâm ile teftîş ve tefahhus ve envâ'-i tecessüsden sonra bir karyenin erkâmını mukteziyât-ı mahsûlâtına göre ihrâc ve ifrâz için irtifâ'ına memur oldukları gibi inhitâtına dahi memurlarsa i'tibâr Defter-i İcmâl'edir, o makûleler Mufassal'da ziyâdeye yazulduğu mu'teber değildir. Belki ol ziyâde memnû'ât-ı selef olan zevâyidden olur ve illâ memûr değiller ise ol bin akçalık Hisse Mahlûl-i Mufassal olmasında niza' kalmaz. Zirâ bir karye-i vâhideyi erkâm-ı asliyesinden (ferûnihâde eylemek) noksanını mûcib bir şey gerekdir. Hattâ bu mak,le mektûmâtın Defter-i Mufassal'dan dahi tarh olunup İcmâl'e muvâfık yazılsa yine mahlûl olur. Zirâ bir karıyenin bilâ emir eski yazısından aşağı varılması hılâf-ı kânûn olduğundan ma'da Beytü'l-mâle azîm hıyânetdir. Husûsâ hakim-i kavânîn olan mütekaddimûnden kerrât ve merrât [ile] yânî kat kat mesmû'umuz olmuşdur ki Muharrirler teksîr-i Beytü'l-mâl ve tevfîr-i cünd–i Şâh Sikender misâl için bir Kılıc timar ziyâde olsun deyü bir karyenin mahsûlüne göre eski yazusundan ziyâdeye tevcihine memûrlardır. Ama, tahrîfine değillerdir, meğer bîhâsıl olmağla

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

hakkında emr-i şerîf vârid ola ve illâ Vilâyet Kâtibi bir karye(y)i eski yazusundan bilâ emir ferûnihâde eylemesi hılâf-ı kanûndur. Öyle olsa bu takdir üzerine bu nevi' dahi Sahih Mahlûl-i Mufassal olmak lâzım gelür. İmdi Mufassal Mahlûl'ünün câyiz olanları bu üç nev'dir, ma'dası memnu' ve merfu'dur. Min ba'd kimesnenin alup Berât eylemesi câyiz değildir, kanûna muhâlifdir.

Açıklaması :

Ve bir çeşidi de şudur: İl Yazıcı Tahrir ve Tevzi' sırasında bir köyün Hasılını eskiden yazılmış olduğundan daha az olarak, meselâ üçbin akça iken bin akçasını gizleyerek ikibin Akça Hasıl ile birisine verse ve İcmâl Defteri'ne kaydı bu şekilde geçse, lâkin sonra yeni Mufassal Defteri'nde hiç gereği yok iken eski yazısı gibi üçbin akçaya bağlasa demek ki bu suretle o köyün Hasılı İcmâl'de eksik, Mufassal'da fazla olmuş olur. Şimdi tartışılacak olan şudur ki bu aslından indirilmiş olan bin akça Sahih Mahlûl-i Mufassal olur mu, yoksa eskilerin ayıblanacak hatâlarından doğmuş Ziyâdeler'den midir ? Mesele şudur : Tahrir ve Tevzi' sırasında orada yaşayan halkın halini dikkatle ve özenle tefüş edib araştırma ve soruşturmadan sonra bir köyün Hasılını mahsullerine göre ortaya çıkarmak için çoğaltmaya yetkili oldukları gibi, azaltmaya da yetkili iseler, yani İl Yazıcı'ya böyle bir yetki tanınmış ise, o zaman İcmâl Defteri'ne bakılır ve orada yazılı mıkdara itibâr olunur. Bu gibiler için Mufassal Defteri'nde yazılı bulunan Ziyâde mûteber değildir. O zaman bu ziyâde, yasak olduğu halde eskilerin hataları sonunda meydana gelmiş fazlalıklardan olmuş olur. Ama, İl Yazıcılık görevini yapanlara böyle bir yetki verilmemişse, o zaman o bin Akçalık Hısse'nin Mahlûl-i Mufassal olmasında tartışma kalmaz, yani Sahih Mahlûl-i Mufassal değildir. Çünki bir köyün yazılı asıl hissesinden eksiltmeyi icâb ettirecek bir şey burada yokdur. Hattâ bu gibi gizlenilmiş Hısselerin Mufassal Defteri'nden de çıkarılırak İcmâle göre yazılsa, yine de mahlûldur. Çünkü bir köyün bu hususda bir emir olmadan hasılının eskisinden daha az yazılması kanuna aykırı olduğu gibi ayrıca devlet hazinesine büyük bir hâinlik olur. Özellikle kanunlara hakim olan eskilerden bir çok kerçler ve defalar, yani kat kat duymuşuzdur ki İl Yazıcıları'ın hazineyi artırmak, İskender gibi olan Padişâh'ın askerini çoğaltmak için bir Kılıç Timar fazla olsun diye bir köyün mahsulüne göre yazılı Hasılından daha fazla ile bir Sipâhîye vermeye yetkileri vardır ama, bu Hasılı aslından ve eskisinden daha az olanak yazmaya yetkileri mevcud değildir. Ancak, o köyün mahsulü göçler, salgın

hastalıklar, bir süre düşman elinde kalma gibi sebeblerle halkının dağılmış veya azalmış olmasından, savaşlar sırasında bunların geçtiği yerlerde kalıb ekinlikleri, mer'a, çayır ve koruları harab olup akar sularının yön değiştirmesinden dolayı veya sürekli kuraklık gibi âfetlerden ötürü hattâ tamamen terkedilmiş olmaları halleri bunun dışındadır. Böyle yerlerin Arazi ve Nüfus Tahrir Defterleri'nde Bîhâsıl veya Hâlî ve Harâb şeklinde kayıdlı oldukları görülmektedir. Misâl olarak XVI. yy.a aid bir kısım Erzurum Defterleri'nde bu gibi kayıdlar şahsen manzûrumuz olmuştur. Ancak, bunlar için de yetki emri gerekmekteydi. İşte, bir köy hasılının Bilâ emir daha az yazılamaması ve bunun için Emr-i Şerîf Vârid olmasının gerekli bulunması bu demekdir. Yoksa, bir Muharrir'in, yani İl Yazıcı'nın bir köyü kendisine verilmiş bir emir veya bir yetki olmadan eskisinden daha az hâsıl ile kayıd ve tevcih etmesi kanuna aykırıdır. Buna rağmen böyle bir şey vaki olduğu takdirde azaltılan mıkdârın Sahih Mahlûl-i Mufassal olması gerekir. İşte, Mahlûl-i Mufassal'ın câiz olanları bu anlatdığımız üç türlüsüdür. Bunların dışında kalanlar yasakdır ve kaldırılmışdır. Daha sonra kimsenin alarak kendisine Berât ettirmesi câiz değildir, kanuna aykırıdır.

Ve Hâric Ez Defter husûsunda dahi ekser-i mütekaddimîn adem-i cevâzına zâhib olmuşlardır. Zîrâ Memâlik-i Mahrusa'da) umûmen vakı' olan bilâd ve kılâ' ve kurâ ve mezâri'in ehâlî ve arâzîsi kerrât ve merrâtle tahrir olunub hudûd ve tevâbi' ve levâhiki ve cibâl ve tilâli, belki Deryây-ı Sefîd ve Siyâh'ın dahi arz ve tûli ve cezâyir ve menâzil ve mesâkin ve sefâyini kudret ve kuvvet ve Devlet-i Sultaniye (kudret ve kuvvet-i Devlet-i Sultaniye) ile bilkülliye dâhil-i defter olmuşdur. Öyle olsa zirâ'-ı vâhid mıkdârı defâtirden hâric arz-ı hâliye kalmamış iken iki karye mâbeyninde ziraat ve hırâsete sâlih ne mâk,le mevzi' olmak gerekdir ki Hâric Ez Defter ıtlâkı sahih ola? Pes imdi bu takdîr üzerine min ba'd Hâric Ez Defter câyiz olmamak lâzım gelür. Zîrâ her kurâ ve mezâri'in cihet-i hudûdları ikiden hâlî değildir: Ya mümtâz ve yâhûd müşâ' ve gayr-ı muayyendir. Alâ külli't-takdîrîn mukarrerdir ki Memâlik-i Mahrûsada vakı' olan bilâd ve kıla' ve kurâ ve mezâri' birbirine muttasıldır. Husûsa müşterek ve müşâ'ü'l-hudûd olan karyelerün müşâ'iyet üzere olmaları arza muzayıkaları olup kemâl-i ittisâl ve ittihâdlarındandır. Hâric Ez Defter olmağa hod iki kariye mâbeyninde mevâzı'-i ecnebîyenin tavassutundan lâbüddür. Öyle olsa inde'l-ekâli ma'lûm ve muttasılü'l-hudûd olan karyeteynin hod beyninde betarîki'l-fasl bir müstakil mevzi' bulunup

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Hâric Ez Defter ıtlâk olunması nice mümkündür. Fi'l-hakika mezheb-i selef üzere lâyık olan budur ki Harîc Ez Defter bir vechile câiz olmaya ve lâkin bunun dahi adem-i cevâzı mutlak değildir. Zirâ bir kaç vecih vardır ki Hâric Ez Defter ıtlâk olunması sahih olur.

Açıklaması :

Ve Haric Ez Defter konusunda da eskilerin çoğu câiz olmaması gerektiğine inanmışlardır. Çünkü Allah tarafından korunmuş bulunan Osmanlı Memleketleri'nde genellikle bulunan kasabalar, kaleler, köyler ve mezraaların, yani ekili yerlerin, halkı ve toprakları bir çok kereler ve bir çok defalar yazılmış, sınırları, tâbi olan ve sonradan katılan yerleri, dağları ve tepeleri, hattâ Akdeniz'in ve Karadeniz'in genişliği ve uzunluğu, adaları, konak yerleri ve evleriyle gemileri Sultan'nın devletinin kudret ve kuvveti ile tamamen defterlere geçmiştir. Böyle iken ve defterlerin dışında bir zirâ' (75.8 santimetre) mikdârı boş yer kalmamış iken iki köy arasında ekip biçmeye elverişli nasıl bir yer bulabilir ki Haric Ez Defter demek doğru olsun? Şu halde buna göre Haric Ez Defter'in asla mevcud olmaması gerekir. Çünki her köy ve mezraa, sınır bakımından iki türlüden başka halde olamaz: Ya ayrı ve belli, veya bitişik ve belirsiz. Ama her iki halde de muhakkakdır ki Osmanlı Memleketleri'nde bulunan şehirler, kaleler, köyler ve mezraalar birbirine bitişiktir. Özellikle sınırları müşterek ve bitişik olan köylerin böyle olmaları toprak hususunda darlık ve sıkıntıları bulunmasındandır ve bu yüzden fazla bitişik ve birleşikdirler. Halbuki Haric Ez Defter bulunması iki köy arasında ikisine de aid olmayan bir yerin bulunmasını gerektirir. Şu halde halkı tarafından bilinen ve sınırları bitişik olan iki köy arasında olması mümkün değilken, sınırları bir ve müşterek olan iki köy arasında onları ayıran ve hiç birine aid ve tâbi bulunmayan bir yerin bulunması ve Hâric Ez Defter adı verilmesi nasıl mümkün olabilir ? Doğrusu ve gerçek olanı ise eskilerin yolunu izleyerek Haric Ez Defter'in hiç bir şekilde câiz olmamasını kabul etmektir. Ancak, bunun mevcud olması mutlaka câiz değildir demek de olmaz. Çünki, bir kaç şekli vardır ki onlara Haric Ez Defter denilmesi câiz olur.

Pes imdi bir vecih budur ki bâzı kurâ ve mezâri' bâlâda mastûr olduğu üzere hîn-i tevzî'de sehven bir kimesneye verilmemekle Defter-i İcmâl ve Mufassal'a kayd olunmayup hâric kalsa o mak,le kurâ ve mezâri' Defâtir-i Atîka mucibince

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Sahih Haric Ez Defter olur. Teslîm-i Defâtir'den sonra her kim vâkıf ve tâlib olup Berât ederse Mahlûl-i sarîh ve hakk-ı sahîhi olur. Zîrâ bu tarîkle kimesneye verilmezse Mevkufât Eminleri zabt etmek lâzım gelür.

Açıklaması :

Bunun bir şekli şudur: Bâzı köyler ve mezraa denilen ekili alanlar yukarıda yazılmış olduğu gibi Tahrir ve Tevzi' sırasında yanlışlıkla hiç kimseye verilmediğinden ne İcmâl Defteri'ne ve ne de Mufassal Defteri'ne yazılmadığı için, yazıların dışında ve kimsenin tasarrufunda olmayarak ortada kalır. İşte, bu gibi köyler ve mezraalar, bir evvelki Tahrir'in defterlerinde bulundukları için bu Tahrir ve Tevzi' sonunda Sahih Haric Ez Defter olur ve tahrir sonunda İl Yazıcı tarafından defterlerin devlete teslim edilmesini müteâkib kim haber alır ve kendisine Berât ettirirse, bu yerler açıkca mahlûl olduğundan onun doğru olarak hakkı olur. Bunun meydana çıkması çok zaman yeni bir tahrir münasebetiyle vuku' bulur. O sırada Atîk ve Köhne defterler de yoklandığından durum anlaşılır ve bu yer yeni bir Dirlik veya Hısse olarak hak sahiblerine verilir. Bu süre içinde bu yeri ekmiş-biçmiş olanlardan ise kendi yazılı Hasılı dışında ayrıca bir vergi istenmez. Çünkü herkes, Tahrir sırasında İl Yazıcı tarafından tayin edilen Hasıl ve vergi mikdârı ile yükümlü olup kanuna göre bunu ödedikden sonra kendisinden fazlası talep edilemez, sadece Haric Ez Defter zuhur eden yer, artık yeni tevcih edilene aid olur ve bâzan da, eğer bir terekkî hak etmiş ise, evelce tasarruf etmiş olana tevcih edilebilir. Ancak, hiç kimseye verilmediği takdirde Mevkufât Eminleri tarafından Hazine adına el konulur, yani gereği sonradan yapılmak üzere, rakabesi olduğu gibi, tasarrufu da devlete geçer.

Ve bir vechi dahi budur ki, iki karye mâbeyninde ba'zı beyâbân ve orman ve kûhistân vakı' olmuşdur ki ol karyeler birbirinden ba'îd olmağla mezra' ve mer'aları zikr olunan orman ve dağları kadr-ı hâcetlerinden ziyâde olmağla ol beyhabân ve orman ve kûhistân vâsıtasiyle mâbeynleri fasl olub hattâ Dehkân ve Haşşâş ve Hattâb ve Râîlerinin birbirine ittisâl ve ittihâdları munkati' olmuştur. Zîrâ bu mak,le mevâzı'-i hâyile bunların ittisâl ve ittihâdlarını mâni' ve dâfi'dir, husûsâ ki bu'diyet dahi ola. Öyle olsa mâbeynlerinde mazbut hudûda hâcet kalmaz. Şol ecilden ki lüzûm-ı hudûd iki karyenin halkı mâbeynlerinde mezra'a ve mer'aların bilâp birbirine tecâvüz etmemekdir. Tecâvüz ise, tâyife-i mezbûrenin ittihâd

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ve ittisâllerine menûtdur. Bu mak,le orman ve dağistan ve beyâbân-ı bîpâyânda hod tavâyif-i mezkûrenin adem-i ittisâl ve ittihâdları mukarrerdir, meğer ki Vilâyet Kâtibi Defter-i Mufassal-ı Hakânî'de ol karyelerün ittisâl ve ittihâdlarını müş'ir bir kayd isâret etmiş ola ve illâ bu takdîr üzerine hudûdları nice mâ'lûm olsun. Farâzâ kendü zu'umlarınca mezkûr olan beyâbân ve orman ve kûhistânın ba'zı püşte ve eşcâr ve ahcâr-ı azîme ve edviye-i su'buyeyi alâmet edüb mâbeynlerinde hudûd ta'yin eyleseler kadr-i hâcetlerinden ziyâde olduktan sonra i'tibâr olunmaz. Zîrâ bu mak,le beyâbân ve Orman ve dağistân mubâhâtdandır, hemen iki karyeye mahsûs değildir. Belki etrâf ve cevânibden vakı' olan amme-i reâyâ ve kaffe-i erbâb-ı hâcâtın dahi intifâı husûsunda hısse-i şâyi'aları vardır.

Açıklaması :

Ve bir şekli de şudur: İki köy arasında ziraâte yaramayan bozkırlar, ormanlar ve dağlık yerler bulunabilir ve bu iki köyün arası uzak da olabilir ve bu yüzden ekinlikleri ve otlakları ile adı geçen orman ve dağları ihtiyac olandan fazla olursa o bozkır, orman ve dağlık vasıtasiyle araları ayrılmış olup böylece köylülerin, kuru ot biçicilerin, oduncuların ve çobanların birbiriyle buluşmaları ve bir araya gelmeleri kesilmiş bulunmuş olur. Çünki bu gibi engel yerler, bunların buluşmalarını ve bir araya gelmelerini men'eder ve ortadan kaldırır, özellikle araları uzak olursa. Bundan dolayı aralarında belli ve düzenli bir sınıra hâcet kalmaz. Çünki sınırın lüzûmu, iki köy halkının aralarındaki ekinlik ve otlakların hangisinin kime aid olduklarını ve nerede başlayarak nerede bittiklerini bilib birbirine tecâvüz etmemeleri içindir. Bu gibi tecâvüzler ise ancak onların birbirile buluşup bir araya gelmelerine bağlıdır. Lâkin bu gibi orman, dağlık ve sonsuz bozkırlarda ise bunların buluşub bir araya gelmeleri mümkün değildir, meğer ki İl Yazıcı Defter-i Mufassal'da o köylerin buluşma ve birleşmelerini anlatan bir kayıd, bir işaret koymuş yani mevcud bir sınır belirtmiş ola. Yoksa bu durumda sınırları nasıl belli olabilir? Meselâ kendi yanlış zanlarına göre bozkır, orman ve dağlık bölgenin bâzı tepeciklerini çok büyük ağaç ve kayalarını ve sarp vâdilerini alâmet kabul ederek aralarında sınır tayin etseler, ihtiyaçlarından fazla olduğu takdirde itibâr olunmaz. Çünkü, bu gibi bozkır, orman ve dağlık yerler mübah, yani faydalanılması herkese açık yerlerdir ve sadece o iki köye mahsus değildir, belki etraf ve civarda bulunan herkesin ve bütün ihtiyaç sahiblerinin bundan faydalanmada müşterek payları vardır.

İmdi, bu mak,le iki karyenin mâbeyninde ki birbirinden ba'îd olup kadr-i hâcetlerinden ziyâde olan beyâbân ve orman ve dağistân'ın aynü'l-fi'linde ve yâhûd zirâ'at ve hırâsete sâlih bir mevzi'inde ba'zı haymâne reâyâ varup hafr-ı âbâr ve kat'-ı eşcâr-ı orman (ve) kûhistan edüp baltalariyle açdukları yerleri ihyâ edüp mezra'a eyleseler ve yâhûd temekkün edüp karye olsalar o mak,le kurâ ve mezâr-i'e Hâric Ez Defter itlakı sahih olur. Vilâyet Kâtibi Hâric Ez Defter deyü Bervech-i Tîmâr erbâb-ı istihkaka tevzi' ve tevcih eylese câyizdir. Belki kable'l-tahrir bâ'zı Erbâb-ı Tîmâr dahi alup Berât eyleseler sahih olur, meni' yokdur.

Açıklaması :

Bu gibi iki köyün araları birbirinden hayli uzak olsa ve ara yerlerinde bulunan ve ihtiyaçlarından fazla olan bozkır, orman ve dağlık yerlerin orta yerine ve yâhûd ziraate yarar bir mahalline bâzı konar göçerler vararak kuyular açsalar ve ormanın ve dağlık alanın ağaçlarını kesseler ve baltalariyle açdıkları bu yerleri canlandırıb ekinlik haline getirseler veya orada yerleşerek köy haline gelseler, bu gibi köylere ve mezraalara Haric Ez Defter denilse doğru olur. İl Yazıcı'nın böyle yerleri Haric Ez Defter diye hak sahiblerine Timar veya Hisse olarak dağıtması ve tevcih etmesi câizdir. Hattâ dirliğe hak kazanıb kendisine tevcih edilecek bir yer bekleyen bir Eli Emirli, yeni bir Tahrir'den evvel bulub kendisine Berât ettirse doğru bir işlem olur, engel yokdur.

Ve bir vechi dahi budur ki deryâlar ve ba'zı azîm göller içinde kenâra karîb ziraat ve hırâsete sâlih cezâyir vardır ki sevâhilinde vakı' olan ba'zı kurâ ehâlîsi ol cezâyirde bağ ve bağçe gars edüp ve ba'zısı sefîne ile çift geçirüp zirâ'at ve hırâset ederler. O mak,le cezâyir hususunda i'tibâr böyledir ki ol cezâyirden birisi kemâl-i ihtisâs ile ancak bir karye halkına mahsûs olup veyâ hîn-i Tahrîr'de Hâsıl'ı ol karye mahsûlü ile mahsûb olmuş ise zâhirdir ki ihtisâs-ı tammı cihetiyle ol karyenin hudûdu hükmünde olup ekinliği , bağ (ve) bağçeliği olmuş olur. Farazâ sonradan Hâric Ez Defter deyü ol cezîre(y)i bir Sipâhî alup Berât eylese câyiz değildir. Zîrâ Vilâyet Tahrîri'nde zikr olunan cezîrenin mahsûlü, karye-i mezbûreye mahsûs ve mahsûb olması hemen hükm-i vâhid menzilesindedir. Ama şöyle ki bu mak,le cezâyirden birisi karye-i vâhideye mahsûs veya Hâsılları birbiriyle mahsûb olmayup ve yâhûd bir iki karye halkı ol cezîre(y)i zirâ'atgâh edüp bervech-i iştirâk mutassarıf olsalar mukarrerdir ki cezîre-i mezbûre ol karyelerden münferid olup

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

müstakil bir mevzi' olmuş olur. Zîrâ iştirâk, mâni'-i ihtısâs ve mûcib-i infikâkdır. Husûsâ ki mâbeynlerin deryâ ve (?) mâfasl etmiş ola. Öyle olsa, bu mak,le münfasıl ve münferid olan cezâyirden birisi bir kaç karyenin hudûdunda addolunmak mümteni'dir.

Açıklaması :

Ve bir şekli de şudur: Denizlerin ve bâzı büyük göllerin kıyıya yakın yerlerinde tarıma elvirişli adalar vardır ki karşı kıyılarında bulunan bâzı köyler halkı o adalarda bağ ekib bağçeler meydana getirir ve bâzıları da gemi ile çift hayvanı geçirerek ekib biçmekle meşgul olurlar. Bu gibi adalar meselesinde itibâr edilecek işlem şöyledir: Eğer o adalarda biri bütün şartlarla yalnız onlar tarafından çekişmesiz olarak tasarruf edilip ziraat veya hayvancılık için kullanılıyorsa veya bir Tahrir sırasında o adanın Hâsılı, o köyün mahsûlü ile birleşdirilib o şekilde vergilendirilmiş ise meydandadır ki ihtilâfsız âidiyeti dolayısiyle o ada, o köyün hududu içinde gibi kabul edilib onun ekinliği, bağ (ve) bağçeliği olmuş olur. Örneğin, bir Sipâhînin sonradan o adayı Haric Ez Defter'dir diye alıb kendisine Berât ettirmesi câiz değildir. Çünki o vilâyetin Tahrir'i sırasında o adanın mahsûlünün, adı geçin köye mahsus ve onun mahsûlü ile birleştirilmiş olması, onun başkasına Berâtla verilemiyeceğine dair yeterli bir hüküm derecesindedir. Ama şu da var ki, bu gibi adalardan biri bir tek köye aid olmayıb Hâsılları da birbirine mahsûb edilmez, yani birleştirilmezse veya o adayı bir iki köy halkı ekib biçerlerse, o zaman o ada bu köylerden ayrı, müstakil bir yer olur, yani o adalar her hangi birinin tek başına tasarrufunda sayılmaz ve onlar bunun üzerinde böyle, bir hak iddia edemezler. Çünkü iştirâk, yani ortaklık, tek bir özel veya tüzel kişiliğe aid ve mahsus olmaya engel olup bunlardan ayrılmayı icab ettirir. Özellikle aralarını deniz ayırmış ise. O takdirde bu gibi ayrılmış ve tekbaşına olan adalardan birisini birkaç köyün sınırında, yani bir kaç köyle sınırdaş saymak mümkün değildir.

Mâdâmki hîn-i Tahrîr'de cezîre-i mezbûre karye-i vâhide veya müte'addideye ihtısas-ı tâmla maksûs ve yâhûd Hâsılları birbirine mahsûb olduğu Defter-i Hâkânî'de mukayyed ve mukarrer olmaya, lâbüd ol cezîre müstakil ve münferid ve hakkında Hâric Ez Defter ıtlâkı vârid olur, tâlib ve râgıb olanlara verilib Berât eyleseler câyizdir. Sevâhilinde istiklâl ve iştirâk üzere zirâ'at eden kurâ ehâlîsi ol

cezîre içûn ekinliğimizdir ve bize mahsûsdur demeye kâdir değillerdir. Zîrâ mucerred ihtisâs, menzile-i hükm-i vâhid olmağa vâfî ve ol cezîrenin istiklâlin münâfî değildir, belki kemâl-i ihtisâsdan veya Defter-i Hakânî'de bir kayd ve işâretden lâbüddür.

Açıklaması :

Tahrir sırasında adı geçen ada bir veya birkaç köyün mutlak ve çekişmesiz şekilde tasarrufunda bulunduğu veya Hâsıllarının birbirine mahsub edilib birleştirildiği Defter-i Hâkânî de denilen Tahrir Defteri'nde kayıdlı ve kararlaştırılmış olmadıkça o ada bağlantısız ve tek başına sayılır ve hakkında Haric Ez Defter deyimi kullanılır. Bu halde, isteyenlere ve rağbet edenlere Berâtla verilmesi câiz olur. Karşı kıyıda olup adayı tek başlarına veya birlikde ekib biçen köyler halkı o ada için burası bizim ekinliğimizdir ve bize mahsûsdur diyemezler. Çünki bir yeri sadece kendiliğinden sahiblenme ve kullanma, böyle durumlar için bir hüküm derecesinde olmaya yeterli ve o adanın bağlantısızlığını giderici değildir. Bunun aksi için, yani o adanın tasarrufunun çekişmesiz ve mutlak âidiyetine dâir bir delil veya Tahrir Defteri'inde bir kayıd ve işharet bulunması mutlaka lâzımdır.

Pes imdi vech-i meşrûh üzere isti'mâl olunan cezîrelerin Hâriç Ez Defter olmasında kelâm yokdur. Ber vech-i Timâr erbâb-ı istihkaka tevzi' ve tevcih olunması memnu' değildir. Hattâ ubûru mümkün olmayub muhtâc-ı sefâyin olan enhâr-ı azîmenin dahi ahvâl ve cezâyiri böyledir ve lâkin şu kadar vardır ki o mak,le enhâr cânibinde olan karyelerün hudûdlarından hâric olsa gerekdir. Meselâ iki karyenin mâbeyninde bir nehâr-ı azîm câri olsa tarafeynden ol karyelerin inkıta'-ı huhûdları hemen kenâr-ı nehr olup nefs-i nehr dâhil olmamak gerekdir. Vech-i meşrûh üzere nehr-i mezbûrun mevzi'-i ceryi ve vaki' olan cezâyiri mevâzi'-i ecnebiye hükmünde olup Hâric Ez Defter itlâk olunmak sahih ola. Zîrâ ba'zı nehir vardır ki iki cânibinden vaki' olan karyelerin nihâyet ve gâyet-i hududları ol nehri tecâvüz eylemişdir. Ba'zı nefs-i nehr dahi hudûdlarında dâhil olub ba'zı mezra'a ve mer'âları nehrin cânib-i âharında vâki' olmuşdur. Hattâ o mak,le karyelerin ba'zı ehâlîsi sefîne ile geçüp çiftin geçirüp hudûdlar dahilinde kendülere mahsûs tarla ve çayırların isti'mâl edüp anda harman ederler. Belki fasl-ı Temmuz'da nehr-i mezbûr noksân bulmağla ubûru mümkün olursa cemi' mahsullerin semtlerine götürürler. Öyle olsa bu mak,le dâhil-i hudûd olan enhârın cezâyir ve

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

mahall-ı ceryi kangı karyenin hudûdunda vakı' olmuş ise, ol karyeye mahsûs olur. Hattâ ol nehir müddet-i tuğyân ve şiddet-i cereyânında semt-i âhara udûl etmekle bir kaç mil mikdârı, belki dahi ziyâde vâdî-i âtîkından munkatı' olup taraf-ı âharında olan bir gayrı karyenin hudûdu dâlilinden cereyân eylese dahi mürûr-ı zemân ile ol vâdî-i atîkın ba'zı cezâyir ve mevâzi'i zirâ'at ve hırâseie sâlih olup mezra'a olsa ol âhir karye ehâlîsi nehr-i mezbûr için hudûdumuzu tagallûb ve tagassub etmiştir, mezra'a-i mezbûreyi ol maglûb (ve) magsûb-ı nehr olan hudûdumuza bedel biz zirâ'at ederiz deyü cevâb eyleseler kâdir değillerdir. Hattâ erbâb-ı istihkakdan birisi ol vadi(y)i Hâric Ez Defter deyüp Berâi eylese sehv etmiş olur, min ba'd i'tibâr olunmaz.

Açıklaması :

Şu halde açıklandığı şekilde kullanılan adaların Haric Ez Defter olmasında söz yokdur, yani münakaşasız olarak Haric ez Defter'dirler. Bunun için hak etmiş olanlara Timar veya Hisse şeklinde dağıtılması ve verilmesi yasak değildir. Hattâ geçilmesi mümkün olmayıb bunun için gemilere ihtiyaç bulunan büyük nahirler ve onların adaları için de durum böyledir; ancak şu kadar var ki o gibi nehirlerin, iki yanında bulunan köylerin hududlarının dışında olması gereklidir. Meselâ, iki köyün arasından büyük bir nehir akıyor olsa, iki tarafdaki o köylerin hududları, hemen nehrin kendi taraflarındaki kıyıları olub nehirin kendisi hiç birinin sınırı içinde değildir. Bu açıklamaya göre, bahis konusu nehirin yatağı ile üzerinde bulunan adalar iki taraf için de yabancı, yani hiç birine aid olmayan yerler hükmünde olub Haric Ez Defter olarak adlandırılması doğru olur. Çünkü bâzı nehirler vardır ki iki tarafında bulunan köylerin sınırlarının sonu ve en ilerisi nehire tecâvüzde bulunmuştur, yani nehirin kendi tarafındaki kıyıyı aşmışdır. Bâzan da nehirin kendisi tamamen sınırlarının içinde bulunub bâzı ekinlikleri ve otlakları nehirin karşı tarafında bulunmaktadır. Hattâ o köylerin bir kısım halkı karşı kıyıya gemi ile geçib ve çift sürecek hayvanlarını ve araçlarını da geçirib karşıda kendi sınırları içinde kalan tarlalarını sürmekde ve hayvanlarını otlatmakta, harmanlarını savurmakdadırlar. Temmuz ayında nehirin suları azalıb alçalınca da gemisiz geçmek mümkün hâle gelince bütün mahsûllerini kendi taraflarına geçirmekdedirler. Böyle olunca da bu gibi sınır içinde kalan nehirlerin adaları ve nehirin yatağı hangi köyün sınırı içinde bulunuyorsa o köye mahsus olur, yani tasarrufları o köye aiddir. Hattâ o nehir, taşması ve akışının şiddetlenmesi sırasında yönünden

başka tarafa doğru sapsa ve bu yüzden bir kaç mil ve belki daha da fazla mıkdarda eski yatağından ayrılıp başka tarafda olan diğer bir köyün sınırı içinde aksa ve zamanla o nehirin yatağında bâzı adalar ve yerler tarıma uygun hâle gelse, o ikinci köyün halkı bu nehir için bizim sınırımızı haksız olarak istilâ etmiş ve yerlerimizi zorla almışdır, o halde biz de o nehir tarafından sınırımızın istilâ ve yerlerimizin gasb edilmesine karşılık bu mezraayı ekib biçeriz diye karşılık veremezler. Böyle bir şeye hakları yokdur. Bunun için de dirliğe hak kazanmış biri o nehir yatağını ve varsa üzerindeki adaları Haric Ez Defter'dir diyerek kendisine Berât ettirmiş olsa hata etmiş olur ve buna hiç bir zaman itibâr edilmez, yani kabulü imkânsızdır.

Her karye halkı kadîmden yine kendi hududları dâhilinde olan mevâzi'i isti'mâl ederler. Bu hususda enhâr ve mânın (mâın) müstevlî olması mû'teber değildir. Zirâ ekser vakt' olur ki bu mak,le enhâr yine mecrâ-i atîkine rücû' eder. Ma'hâzâ ferikayn (karyeteyn) beyninde beyne'l-ehâlî mümtâz ve muayyen olan hudûdun tebdîl ve tagyîri hilâf-ı kanûndur, min ba'd câiz değildir. Ama şol nehr-i azîm ki sayf u şitâda ubûru mümkin olmamağla bâlâda zirk olunduğu üzere iki cânibinde vakı' olan karyelerin hududlarında dâhil olmaya cihet-i ihtisâs-ı tâmmı yoğise mukarrerdir ki nehr-i mezbûrun nefsi ve cezâyiri ve semt-i âhardan seyelân ve cereyhan etmekle vâdî-i atîkde olan mezâri'i (nin) cümlesi mevâzi-i müstakille hükmünde olur. Hâric Ez Defter deyü her kim alup Berât ederse hakkı olur.

Açıklaması :

Her köy halkı eskidenberi yine kendi sınırları içinde bulunan yerleri kullanırlar ve bu konuda nehirlerin ve su taşkınlarının istilâsı mûteber değildir. Çünkü, çok zaman bu gibi nehirler, eski yataklarına dönerler. Bu gibi taşkınlar kalıcı olmadığından bu iki köy arasında mevcud ve intihâb edilmiş, bilinen sınırının değiştirilmesi ve bozulması kanuna aykırıdır, hiç câiz değildir. Ama, yazın da kışın da gemisiz geçilmesi mümkün olmayan büyük bir nehir, yukarıda bahis konusu olduğu gibi, iki kıyısında bulunan köylerin sınırları içinde sayılmaz. Eğer bir tahrir sırasında bir köyün kullanımına kesin şekilde tahsis edilmemişse, bu nehirin kendisi, varsa üzerindeki adalar ve kendi yatağının dışına çıkap aktığında eski yatağında hasıl olan ekinliklerin hepsi bağlantısız, yani hiç kimsenin tasarrufunda bulunmayan yerler hükmünde olur ve Haric Ez Defter'dir diye kim

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

alıb kendisine Berât ettirirse hakkı olur.

Ve bir vechi dahi budur ki ba'zı kurâ beyninde göller vakı' olmuşdur ki etrâf-ı sevâhilinde çayırlık ve sazlık olup zikr olunan kurâ halkının kadr-i hâcetlerinden ziyâde olmağla hâriçden dahi nice kimseler gelüp ol göllerin çayırlığın ve sazlığın biçüp müntefî (doğrusu müntefi') olurlar. İmdi o mak,le göllerde i'tibâr böydir ki sevâhilinde muttasıl olan kurâ ehâlîsinin külliyet ile cihet-i intifâ'ları fakat ol göle mahsus olup veyâ ol karyelerün taht-ı Hâsıllarında Vilâyet Kâtibi Resm-i Kiyâh ve Sazlık ve Kamışlık deyü Defter-i Mufassal-ı Hakânî'de Hâsıl kayd etmiş ise lâbüd ol kurâ ehâlîsinin kadîmden nice gelüp ihtisâs-ı tâmla kendülere mahsûs ve münâsib olan mahaller kadr-i hâcetlerinden ziyâde olsun, gerek olmasın tâ nefs-i mâye (mâ'a) varınca kendülere müte'allık olup hemen müstakil hudûdları olmuş olur. Ol sazlık ve kamışlığı gerek ol karyeler ehâlîsi tasarruf eylesün, gerekse hâric kurâda ba'zı kimesneler biçsün bâlâda zikr olunduğu üzere öşür ve resmi kangı karyeye münâsib ve mahsûs ve mahsûb ise ol karye Sipâhîsinin olur ve lâkin kelâm şundadır ki ol çayırlık ve sazlıkdan ma'dâ mücteme'-i mâ olan mahaller ki Göl Itlâk olunmuştur, anın nefsi dahi zikr olunan karyelere mahsûs olur mu, yohsa mevâzı'-i müstakille ve münferideden mi addolunur ? Öyle olsa böyle göller de kebîr ve sagîr i'tibâr olunmuşdur. Şöyle ki öyle göllerden birisinin aksây-ı neyistânından savt-ı a'lâ ile bir kimse na'ra eyledikde dâyiresinin cânib-i âharında vâkıf olanlar isümâ' eyleseler ve yâhûd iki taraflarının mâbeyni mîl-i vâhid mıkdârı olsa lâbüd ol göl saghir hükmünde olur. Sazlığı ve kamışlığı (Hacibegiç'de "Kamışlığı" kelimesinden sonra ve "Mute'allik" kelimesinden evvel asıl metinde bulunmayan "Olduğu" kelimesi mevcut olup her halde bir tertip hatası olmalıdır) müte'allık olduğu gibi nefsi dahi ol sevâhilinde dahil olan karyelere mahsûs olur. Ol gölde eğer Sayd-ı Mâhî ve eğer Resm-i Neyistan ve Kiyâh'dır her ne hâsıl olursa ol karyelerün Sipâhîleri ra'iyetlü raiyyetlerinden öşür ve resmin alurlar. Hattâ ol gölde mâ kalmayup mahv olsa ba'de zemânin ol mevzı' zirâ'at ve hıraâsete sâlih olup mezra'a olsa mevzı'-i mezbûr lâbüd yine ol karyelere mahsûs olur. Ber vech-i iştirâk müşâiyet üzere tasarruf ederler. Hattâ ol mevzı'(i) erbâb-ı istihkakdan bir kimesne Hâric ez Defter deyü alup Berât eylese câyiz değildir.

Açıklaması :

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ve bir türlüsü de şudur: Bâzı köyler arasında göller hasıl olmuşdur. Kıyılarının etrafı, yani çepeçevre kıyıları, çayırlık ve sazlıkdır ve bunlar adı geçen köyler halkının ihtiyâçlarından ziyâde olduğundan dışarıdan da pek çok kimseler gelir ve o göllerin çayırlık ve sazlıklarından faydalanırlar. İşte bu gibi göllerde kabul edilen usul budur ki kıyılarına bitişik olan köylerin halkının çoğunlukla faydalandıkları şey, yani geçimleri yalnız o göle mahsûs olup veya o köylerin Hâsıllarının altına Tahrir sırasında İl Yazıcı Ot Vergisi, Sazlık ve Kamışlık Vergisi diye Mufassal Defteri'ne kayd etmişse, hiç şüphesiz o köyler halkının eskiden biçe geldikleri mutlak ve çekişmesiz olarak kendilerine mahsus ve faydalanma bakımından onlarla ilişkili olan yerler, ihtiyaçlarından fazla olsun olmasın tâ suyun kendisine, yani gölün kıyısına varıncaya kadar olan yerler kendilerine aid ve hemen bağımsız sınırları olmuş olur. O sazlık ve kamışlığa ister o köyler halkı tasarruf etsin, ister onların dışındaki köylerlerden bâzı kimseler biçsin, yukarıda anıldığı gibi Öşür ve Resmi, yani Şer'î ve Örfî vergileri hangi köye aid ve mahsus ise ve hangisinin Hâsılı toplamına ilâve ediliyorsa o köye tasarruf eden Sipâhînin, yani vergi geliri kendisine aid olan Toprak Dirliği sahibinin olur ve onlar, Şer'î ve Örfî vergileri dirliklerine dahil köyler halkından alırlar. Daha evvel izah etmiş olduğumuz gibi, bu demekdir ki, bu köyler halkı devlete varmekle yükümlü oldukları vergiyi dirlik sahibine vermektedirler ve bu onların görevlerini karşıyalan ücretleridir. Yani, devlete aid vergi hazineye girib buradan bu gibi görevlilere ücret olarak çıkacağı yerde kendi ücretleri olarak mükelleflerden doğrudan doğruya tahsil edilmektedir. O çayırlık ve sazlıktan başka Göl diye anılan suyun toplanmış olduğu yerler de adı geçen köylere aid olur mu, yoksa bağımsız ve ayrı yerler mi sayılır ? Böyle bir durumda bu göller büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrılır. Şöyle ki bu göllerden birisinin sazlığının sonundan bir kimse yüksek sesle bir nâra atsa, kıyının karşı tarafında bulunanlar bunu duyarlarsa veyahut iki tarafının arası bir mil kadar olsa o göl her halde küçük sayılır ve sazlık ve kamışlığı gibi kendisi de kıyılarında bulunan köylere mahsus olur. O gölde gerek Balık Tutma, gerek Kamışlık ve Ot mahsulünden her ne hâsıl olmuşsa Sipahileri o köyler halkından Şer'î ve Örfî vergilerini alırlar. Bundan başka o göl herhangi bir sebebden dolayı kuruyub içinde su kalmasa ve zamanla o yer tarıma uygun hale gelerek ekinlik halini alsa, muhakkak ki yine o köylere aid olur. O köyler halkı burasını müşterek olarak ve ortak şekilde tasarruf ederler. Bu yeri hak sahiblerinden bir kimsenin Haric Ez Defter'dir diye alıp kendisine Berât

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ettirmesi câiz değildir.

Ama şöyle ki emir ber'aks olub vücûh-ı mezkûrenin hılâfı olacak olursa mukarrerdir ki ol göl kebîr hükmünde olur. Ol kurâ ehâlîsinin ittisâlleri ciheti ile gölden ancak hâcetleri mıkdârı kadîmden husûsiyet ile tasarruf ve isti'mâl edegeldikleri mahaller kendülere hükm olunur, ma'dâsı mübâhât ve mevât kabilinden olur. Zîrâ bu mak,le azîm göller ve sazlıklar kayre-i vâhide ve müte'addideye mahsûs olmaları elbette kemâl-i ihtisâsdan ve yâhûd mahsûlleri hîn-i Tahrir ve Tevzi'de ol sevahilinde muttasıl olan karyenin hasılları ile mahsûb olup Defter-i Mufassal-ı Hâkânî'de bir kayıd ve işâretten lâbüddür ve illâ böylelerde ihtisâs-ı tâm müyesser değildir. Şol ecilden ki etrâf (ve) cevânibinde ve karîb (ve) ba'îdinde olan ehâlî-i kurâ ve nice erbâb-ı hâcâtın dahi hısse-i şâyi'aları vardır. Zîrâ kadîmden gelüp müntefi' ola gelmişlerdir. O takdirce iştirâkı mûcib olmuş olur. İştirâk ise, mâni'-i ihtisâsdır. Öyle olsa vech-i meşrûh üzere iştirâk tarîkiyle tasarruf ve isti'mâl olunan göllerde ve sazlıklarda sevâhilinde muttasıl olan kurâ ehâlisinin kadr-i hâcetlerinden ziyâdesi mevâzı-i müstakille ve münferideden olmuş olur.

Açıklaması :

Lâkin iş bunun tersine ve anlattığımızın aksi olursa, yani o gölün bir kıyısından öbür kıyısına ne kadar yüksek olursa olsun bir insanın sesi erişmezse veya karşıdan karşıya mesafe bir milden fazla olursa, bu göl büyük olarak kabul edilir. O zaman o köyler halkının göl kıyısında bulunmaları dolayısiyle gölden ancak ihtiyaçları kadar ve eskidenberi kendilerine mahsûs olarak tasarruf ettikleri ve kullandıkları yerlerin kendilerine aid bulunmamasına, yani bu yerler için kullanma hakkına sahib olmalarına hükm edilir. Tabii bu gibi âidiyetler ve sahiblikler, mülkiyet ifade etmez, sadece tasarrufa dayanan kullanma hakkı verir ve bu hak, tasarruf devam ettikçe eder. Her hangi bir sebebden dolayı tasarruf ortadan kalkarsa bu hak da ortadan kalkar. Düşman istilâsı, salgın hastalık, göç, sürgün vb. sebebler dolayisiyle bu köyler halkı yerlerini bırakıb gitseler bu hakları kalmayacağı gibi yerlerine yerleşenler veya yerleştirilenler olduğu takdirde onların bu hakkı kullanabilmeleri için tasarrufunun da yeni bir fermanla kendilerine verilmesi şartur. Böylece o köylerin istifadesine bırakılan yerlerden gayrısı herkesin istifadesine açık ve kime aid olduğu, kimin faydalanacağı belirsiz yerler olarak kabul edilir. Çünki böyle büyük göller ve sazlıkların bir veya bir kaç köye aid

olmaları elbette şüphesiz ve tereddüdsüz olarak kendilerine tahsis edilmiş olmasına veya Tahrir ve Tevzi' sırasında mahsullerinin o köyler hasıllariyle mahsub edilip buna dair Mufassal Defter'inde mutlaka bir kayıd ve işâret bulunmasına bağlıdır. Aksi halde tamamen onlara mahsus olmaz. Şundan dolayı ki etrafda sağda ve solda, yakında ve uzakda bulunan köyler halkının ve nice ihtiyaç sahiblerinin de o yerin bütününde ortaklaşa hisseleri vardır. Çünkü eskiden gelib burada bunun için yerleşmişler ve bundan faydalanagelmişlerdir. Şu halde bu, bir iştirâki icâb ettirmiştir. Çünki çekişmesiz olarak birlikde intifâ' etmişlerdir. İştirâk durumu ise, tek bir kişiye veya tek bir topluluğa, meselâ tek bir köye mahsus olmaya engeldir. Böyle olunca da açıklandığı gibi müşterek olarak tasarruf edilen ve kullanılan göllerin ve sazlıkların kıyıya bitişik olan köyler halkının ihtiyaçlarından fazlası, hiç bir yere ve kimseye bağımlı olmayan ayrı yerlerden olmuş olur.

Pes imdî Muharrirler bu mak,le gölleri ve sazlıkları Hâric Ez Defter deyüp erbâb-ı istihkâka tevcih edüp Defter-i İcmâl-i Sultânî'ye Timâr kayd eyleseler câizdir, Hattâ kable't-tahrîr ba'zı Erbâb-ı Timâr dahi bu tarikle Hâric Ez Defter deyü alup Berât ettirseler Timârları olur, meni' yokdur ve lâkin kâide-i mukarrere ve zâbıta-i mukadderedendir ki Vilâyet Kâtibleri bu mak,leleri Defter-i Hakânî'ye istisnâ ile kayd eyleyeler ki ol sevâhilinde mutasıl olan kurâ ehâlîsinin husûsiyet üzere isti'mâl eyledükleri yerleri da'vâ ve nizâ'a müeddî olmaya.

Açıklaması :

Şu halde İl Yazıcılar Tahrir ve Tevzi' sırasında bu gibi gölleri ve sazlıkları Haric Ez Defter diye hak sahiblerine tevcih ederek İcmâl Defterine Timar diye kayd etmeleri câizdir. Hattâ Tahrir'den evvel bâzı Timarlılar da bu yolla, yani Haric ez Defter diye alıb Berât ettirseler, Timarları olur. Bunun da iki şekli vardır. Ya kendisi Eli Emirli olup münhal bir yer beklemekde ve aramakdadır ki o zaman bu yeri doğruca dirlik olarak alır veya Timar sahibidir ve terakkîye hak kazanmıştır, o zaman da bu yeri haber verip Hisse olarak Berât ettirir. Ancak kararlaşmış kural ve takdir olunmuş tutumlardandır ki İl Yazıcıların bu gibi yerleri deftere ayrı olarak kayd etmeleri gerekdir. Tâ ki böylece kıyıya bitişik olan köyler halkının eskiden beri kendilerine tahsis edilmiş olarak kullandıkları yerleri dâvâ ve çekişmeye sebeb olmasın.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ve serhadd-i mansûrede dahi bu Hâric Ez Defter'in ahvâl ve etvârı zikr olunan vücûh üzere i'tibâr olunur. Ya'nî hîn-i musâlaha ve mu'âhededе ta'yîn ve tebyîn olunan hudûddan tecâvüz olunmaz, belki kadîmden olageldiği üzere amel olunur. Meğer reâyây-i Dâr-ı İslâm'a müte'allik ba'zı mevâzı'-i müstakille (ve) mahsûsa ki hîn-i Tahrir'de defterden hâric kalmış ola veya kadr-i hâcetlerinden ziyâde ola, eğer nakz-i ahdi ve ba'zı fesâdı mûcib değil ise o mak,lelerin dahi Hâric Ez Defter olmasında kelâm yokdur. İmdi, Hâric Ez Defter'in câiz olanları vücuh-ı mezkûreye dâhil olandır ve illâ Hâric Ez Defter dedükleri min ba'd câyiz değildir. Cânib-i Mîrîmîrân ve Dîvân-ı Âlîşân'dan kimesneye verilmek ve Berâi olmak hilâf-ı kanûndur.

Allahü a'lem bi's-savâb temme biavni'l Vehhâb.
Fi 9 S(afer) sene 1064 min sülüsâ
Harrerehu'l-fakîr Ali Sofyavî Çâvuş-ı Dergah-ı Âlî Gufirelehû

Açıklaması :

Ve sınırlarda da bu Haric Ez Defter hâline ve şekline andığımız türlere göre ve bu türlerden birine göre karar verilir. Yani barış ve andlaşma zamanında tayin olunan ve açıkça belirtilen hudûd tecâvüz olunmaz, belki eskiden olageldiği gibi davranılır. Ancak aslında İslâm, yani Osmanlı devleti halkına aid olup Tahrir sırasında defter dışı kalmış bûzı bağlanusız veya tahsis edilmiş, yahud da ihtiyaç fazlası yerler bulunursa, aradaki andlaşmayı bozucu veya kargaşaya sebeb olucu olmamak şartiyle bu gibi yerlerin Hâric ez Defter olarak kabulü münakaşasızdır. Canlandırmak ve şenlendirmek için bunları serhadlerde oturan ve sınır bekleyenlerden hak sahibi olanlara Hariç Ez Defter denilerek Timar şeklinde tevcih edilip Berât verilmesine engel yokdur. İşte, Haric ez defter'in câiz olanları bu türlere girenlerdir, bunun dışında kalan Haric Ez Defter hiç bir şekilde câiz değildir. Beylerbeyi tarafından veya Dîvân-ı Hümâyûn'dan bu yerlerin tasarruf için bir kimseye verilmesi ve Berât edilmesi kanuna uygun değildir. Doğrusunu Allah bilir. Bahşedici olan Allah'ın yardımiyle bitti.

Fi 9 S(afer) sene 1064 min sülüsâ
(30 Kasım sene 1653 Salı günü)

Bunu Dergâh-ı Âlî Çavuşlarından Fakîr Sofyalı Ali Çavuş yazdı

Kanûn-ı Yörük

Yörük tâyifesi Topçu ve Cebeci olmağla Sûhte ve Eli Emirli ve Ehl-i Berât ve Ehl-i Cihet ve Züemâ ve Erbâb-ı Timâr'dan olmağla ve her ne dirliğe girse Yörüklük'den çıkmaz ve çıkmak dahi kânûn-ı Pâdişâhî değildir deyü Yörük Begleri Berâtları içinde mastur ve musarrahdır.

Açıklaması :

Yörük Kanunu

Evvelce kendilerinden ve teşkilâtlarından, ayrıca da görevlerinden bahs etmiş olduğumuz Yörükler bir yolunu bulup Topçu, Cebeci, Medrese Öğrencisi, Eli Emirli, başka görevler için Berât sahibi, bir devlet memuru, Zeâmet veya Timar sahibi olsa ve herhangi bir dirlik elde etse yine de Yörük olmakdan çıkmaz ve çıkması Padişâh kanununa uygun değildir diye Yörük Beyleri'nin Berâtlarının içinde yazılı ve açıklanmış bulunmaktadır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İNDEKS

-A-

A'şâr-ı Şer'iyye 78
Abbâsîler devri 33
abıl 32, 62, 75
acemî 48
Achur 39
Aclûn 34
Adala 28
adalar 120
Adana 35, 36
ada 121
âdet-i ağnâm 11, 12, 13
Âdilcevâz 37, 38
Adliye Nezâreti 47
Afyon Karahisar 29
Agria 26
Ağakapısı 62
Ağakis 37
ağıl vergisi 12
ağnam 9, 11
Ağnboz 15, 42
Ahalçihe 37
Ahalkalaki 37
ahaveyn 85
ahcâr-ı azime 118
ahfîf 114
Ahılkelek 37
Ahıska 36, 37
ahidnâme 19, 32
Ahkelek 37
Ahmed (II.) 23
Ahmet Râsim 26
Ahuras 39
ahur 67
ahvâl-i mülte'allikât 100
Ahyolu 15
Akçakale 32
Akdeniz 116;- Adaları 7;- Adaları Eyâleti 42
Akhisar 28
Âkile Hanım 48
Akıncılar 17, 18, 21, 24, 66
Akıncılık 17
akın 18;- *atı* 18;- *emri* 18;- *zamanı* 18
akıncı 65, 66;- atları 77;- Beyi 18, 21;- Beyleri 14, 65, 66;- Çeribaşıları 60
Akkirman 25
aksâm-ı mahlûlât 100
Aksaray 29
Akşehir 29
Akyakalıoğlu 22
Âl-i Sâh 41
Âl-i Sâlih 41
Âlâ 8
Alacahisar 25
Alâaddin Keykubâd (I.) 42
Alâiye (Alanya) 15, 42
alâmet-i şerîf 74
Alasia 42
alaybeyi 20
alaybeyiler 58
Alay Meydanı 56
alem 32, 62
Alisah 41
Ali 44
Ali Çavuş 24, 38, 41, 43, 50, 51, 63;- *Kanunnâmesi* 38, 51
Ali Haydar Molla Bey 53, 54
Allah 10, 45, 53, 116;- Hediyesi 41
Altınova 29
altı bölük 72
altın 61
Amaseia 31
Amasya 30, 31
Amid 32, 33
Âmida 33
Amid Sancağı 34
Amme 67
Anadolu 4, 7, 17, 28, 29, 30, 33, 36, 64, 65, 88, 89, 99;- Beyleri'nin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kızları 48;- Beylikleri 29;- Eyâleti 28, 29, 31, 87;- Selçuklular 5;- tarafı 23
Anc 41
Aneh 41
Ankara 28
Antakya 36
Antalya 28
Anthaph 30
Antiochus Epiphanes 36
An Timâr 80, 81
An Zeâmet 80, 81
Apomela 40
Arab 30, 35, 39
Arabca 36, 39
Arabgir 30, 31
Arablar 40
Arad 27
Aramca 34
Ârâmîler 34
Aramlar 34
Arazi Kanunnâmesi 52, 99
arazi tahrirleri 99
arazi ve vergi tahrir defterleri 80, 81
Arbela 40
Ardahân-ı Büzürk 37
Ardahân-ı Küçek 37
Ardanuc 37
Argani 33
Arkanayn 34
Arnavud İskenderiyesi 25
arpaemini 71
Arpalık 56, 57, 61, 62, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 79;- *sahipleri* 60
Arşiv kayıdları 53
Arşiv kaynakları 92
Arşiv Uzmanları 64
Arûsiye 9, 10, 16, 77
Arvâd 40
Arz-ı Irak 41, 42
Arz-ı Memleket 41
Arzen (Erzen) 36
Arz Odası 57
arz-ı hâliye 116
Asâkîr-i Mansûre-i Muhammediye 47
Ashâb-ı Derek 74, 75
ashâb-ı aşîrâtı 32
asıl 78
Âsitâne 86, 87, 103, 104
Âsi Karaağaç 28
Âsitâne-i Saâdet 67
asker 7
askeri sınıf 5
Asurlar 36, 39
Asurnasirpal 39
Asur hükümdarı 39
Asur kitabeleri 30
Âsyab-rud 38
Asya 5, 38;- milletleri 45
aşağı bölükler 94
Aşâr 8;- *iltizâmı* 12
Aşçı 72
aşîret 6, 14, 19, 34, 38, 43, 44, 50, 62, 63 ;- Beyleri 15, 32, 33, 39, 62, 63
at akçası 76
atabe-i ulyâ 49, 73
Atak 32, 34
Atçeken 76;- *akçası* 76;- tâyifesi 76
atîk 84
atîk ve köhne defterler 117
atîk ve cedîd berevât 63
Atina 15
atmacacıbaşılar 57
atmacacı 61, 71
atmacacıbaşı 72
atmaca 73
av kuşları 71
Avârız 5, 10, 13, 14, 17, 76, 78;- *Akçası* 13, 14;- *Bedeli* 14;- *Hânesi* 13, 14;- *Vakıfları* 14
Avârız-ı Dîvânîye 9, 13, 16, 75, 76, 77, 78
Avcı 73
Avcılar 73
Avlonya 15, 25
Âyân-ı Dîvân-ı Âlîşân 45
Ayaslug 29
Ayasofya 46, 56
Ayastefanos (Yeşilköy) 31
Ayazmend 29
Aydın 15, 28, 29

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Aydınoğulları 29
Aydos 15
Ayntâb 30
Ayn Ali 25, 27, 34, 37, 38, 40, 41
azl edilme 100
Azza 35
Azzi 36

- B -

Bâb-ı Hümâyûn 56, 71
Bâb-ı Saâdet 56;- *Ağaları* 56
Bâbıâlî kalemleri 47
Bâbü's-Saâde 56, 57, 71
Bâbü's-Selâm 46, 56
bâc-ı ağnam 12
Bâcvânlık 40
Bâdihavâ 9, 11, 65, 66
Baf 42
Bağdad 7, 20, 41;- Eyâleti 40, 41, 42
Bağ 9, 11
Bağçe 9, 11
Bahâriye 44;- azabları 43;- Kanunnâmesi 47
Bahriye Nezâreti 47
Bak 39
bakır mâdeni 33
bâkıyyât 104
Bakriç 25, 26
Balat 28
Balıkesir 29
balık tutma 126
Bâlis 35, 36
Balkan Yarımadası 61
Baltacılar (Teberdârân). 72
Balta 9, 11
baltalık 108
Balya 29
Barânî 14
Barçin 28
Bârgiri 37
Bartın 15
Basra 7, 41
Baş-Gelembe 29
Başbölükbaşı 23
Başdefterdar 108
Başıkbal 48
Başlıine 67, 71, 72, 73, 77, 78, 110, 111
Baştin 72
Baş Vergisi 8
Baş ve Buğ 56
Bathys 31
Batova 27;- Sancağı 27
Batum 31
Batumi 31
Bayat 41
Bayburd 76
Bâyezîd Kal'ası 38
Bayrak 23
Bayramiç 15
Bazhâne-i Sultânî' 71
Bâzhâne 71, 72;- *Mülâzımları* 72
Bâz 71, 73
Bâzdârân 72
Beckerek 27
Beğlikler 3
Bekr b. Vâil Arabları 33
Belediye 10;- *vergisi* 10
Belediyeler gelirleri 14
Bender 25
benevbet 70;- *timar* 59
Benî Rebi'a 38
Bennâk 9, 13, 76, 110, 111, 112
Berat 65
Berât 50, 73, 74, 79, 80, 86, 87, 95, 96, 97, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 113, 115, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129
Berât-ı Hümâyûn 32, 112
Berât-ı Şerîf 86, 96
Berât-ı Şerîf-i Âlîşân 108
Berât-ı vâhid 85
Berdâ 37
Berevât-ı Hümâyûn 73
Bergama 29
Berkofça 15
Ber vech-i Arpalık Dirlik 57
Ber vech-i Arpalık Ulûfe 57
Ber vech-i İştirâk 65, 70, 96, 97, 120;- Timar 96
Ber vech-i Mâlikâne 12, 51, 63, 64, 65

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Ber vech-i Timâr 106, 119, 121
Beşer 8
beyâbân 107, 118, 119
Beyat 41
Beyler 7, 19, 45, 65, 66, 78
Beylerbeyi 3, 7, 8, 15, 17, 19, 20, 22, 32, 33, 43, 45, 58, 59, 60, 61, 72, 73, 79, 82, 84, 86, 87, 105, 129;- Berâtı 81, 87, 88, 102
Beylerbeyilik 6
Beylik 28, 38, 45, 88;- *alâmeti* 33
Beylikçi 85
Beyrût 34
Beyşehri 29
Beyt-i Kermây 40
Beytü'l-mâl 114
Beyzâde 15
bîhâsıl 100, 115
Bîrûn 56, 71, 72;- *görevlileri* 71
Biga 15, 42
Bigadiç 29
bilâ emir 85, 115;- Timâr 103
Binbaşı 18
Birâ 39
Birecik 36, 39
Birgi 29
Birinci Yer 56, 71
birer tuğlu 46
Biti 74
Bitlis 37, 38;- Hânı 38
Bizans 32
Bizanslı Prensesler 48
Bizanslılar 29, 35
Boğa 40
Bolu 28, 29
Bosna 6, 7, 25, 89;- Eyaleti 27;- Sipahîleri 25
Bostan 9, 11
Boy Beyleri 49
Boyunduruk vergisi 11
bozkır 108, 118, 119
Bozok 30, 31, 88
Bozöyük 28
Bölük halkı 94
Bölükbaşı 23, 68
Bucak 38
Budapeşte 27
Budim 26
Budin 7, 26, 89
Budum 26
Budun 7, 26
Bulekas 39
Bulgar 67
Burdur 28
Bursa 28
Buyuldu Defterleri 92
Bülükât-ı Erbâ 94
Büyük Ardahan 37
Büyük Hitit İmparatorluğu 30, 34
Büyük İmrahor 78, 79
Büyük Oda 57
Büyük Selçuklular 5
Büyük ve Küçük Tezkireciler 47

-C-

Caba 76, 110, 111;- *Bennâk* 9
Caesarea 29
Caesar Julius Tiberius 29
Caffa 32
Câize 23
Canbaz 24, 60
Canbâzân 24
Canbazlar 24
Cânib-i Mîrîmîrân 128
Canik 15, 30, 31
Canit 31
cariye 48
Catla 37
Cebeci 129
Cebecibaşı 57, 72
Cebeciler 46, 44
Cebehâne 46
Cebel-i Humreyn 39
Cebele 40
Cebeli 5, 6, 22, 43, 62, 64, 86;- Bedeliyesi 64
Cebeliler 20, 24, 33
cebeli mükelleftyeti 6, 52
Cebelü 21, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 62, 63, 65
Cebelüler 25, 27, 29
Cedîd 84

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Cellâd Çeşmesi 56
Cemâsse 39
Cemazilelâhir 8
Cemaziyelevvel 8
Cengûle 41
Cenik 31
Cerrahbaşı 71
Cevâzir 41
Cevizlik 26
Cezâir 4, 7, 88, 89, 115, 120;- Beylerbeyiliği 43;- Devleti 43
Cezâir-i Bahr-i Sefîd 7, 42
Cezâir-i Bahrin Sefâd Eyâleti 25
Cezâir-i Garb 7, 42
Cezîre-i İbn-i Ömer 20
cezîre 120, 121
cibâyet hakkı 99
Cihannümâ 26, 34, 37, 38, 40, 41
cik 39
Ciprus 42
Cizre 20
Cizye 8, 77, 78
Conga 29
Conia 29
Cucuvan 37
Cumâdelâhire 8
Cumâdelûlâ 8
Cumhuriyet devri 12, 28
Cumhuriyet idareleri 55
Cunin 29
Cürm (ü) Cinâyet 9, 10, 16, 62, 65, 66, 76, 77
cürm-i galîz 101

-Ç-

Çakır 73
Çakırcı 57, 61, 71
Çakırcıbaşı 72, 73
Çaldıran 33
Çamaşırcı, 72
Çanad 27
Çapukçur 32
Çarlık Rusya 31
Çatalca 15
Çavuş 98
Çavuşbaşı 47, 57, 72
Çavuşbaşılık 47
Çayır 9, 12
Çayır (veya Amme) Voynukları 67
Çekmece 15
Çeltükçiler 14
Çemişkezek 32
Çeribaşı 20, 58, 65, 66, 67, 68, 78
Çeribaşılar 67
Çermük (Çermik) 32
Çeşnigirbaşı 57
Çete 18
Çeteler 18
Çıldır 7, 36, 37
çıplak mülkiyet 10, 108
Çift 8, 9, 62, 76, 120
Çiftbozan 9
Çiftlik 8, 9, 18, 71, 72, 73, 77, 78, 110, 111;-*bir çiftlik arâzi* 8
Çift vergi 8, 9
Çiftlik ve Baştine 111
çift hayvan 120
Çingene 16, 65, 66;- Beyi 16; - Müsellemler 16;- Sancağı 16
Çingenelerden göçebe olanlar 16
Çingenelerin müslümanları 16
Çinlile 45
Çirmen 16, 24
Çit ve Ağıl 9, 11
Çizmebqha 23
Çorum 30, 31
Çuha 14
Çuhacı 14

-D-

Daçya 61
dağ 108
Dağistân 118, 119
dağlık 119;- yerler 118, 119
dâhil-i defter 111, 116
Damaskos 35
Damga resmi 10
Darbhâne 13, 56;- *emini* 71
Dârü'l-harb 77
Dârü's-Selâm 41
Dâvdân 39
davul ve bayrak 33, 66, 76

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Deâvî Kasrı 56
Deâvî Nezâreti 47
Defâtir-i Atîk 117
defâtirden hâric 116
Defter-i Atîk 111
Defter-i Cedîd 111, 112
Defter-i Hâkânî 19, 121, 127
Defter-i İcmâl 65, 83, 92, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 114;-*de kayıdsız* 107
Defter-i İcmâl-i Hâkanî 79, 80, 89, 92, 104
Defter-i İcmâl-i Sultânî 81, 127
Defter-i İcmâl ve Mufassal 117
Defter-i İcmâl ve Mufassal-ı Atîk 106
Defter Kethudası 20, 82
Defter-i Mufassal 83, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 119;-*'da mukayyed* 106
Defter-i Mufassal-ı Cedîd 111
Defter-i Mufassal-ı Hâkânî 118, 124, 126
Defterdar 60
Defterdarlar 46, 60
Defterdarlık 47
Defterhâne 83
defter dışı bırakmak 112
Dehkân 118
Delvine 25
Demirhisar 16
Demirciler 72
Demürkapı 41
der-i devlet 78, 104, 113
der-i devletmedâr 7
derbend 70, 74, 75, 76
Derbendci 74
Derçin 12
Derdest 84;- *Defterleri* 84
Derebey 77
dere değirmeni 38
Dergâh-ı Âlî Çavuşları 98
Dergâh-ı Âlî Müteferrikaları 98
Derne 41
Dertenk 41
deryâ 120;- *Kalemi* 43;- Kaptanı 46;- Kaptanları 46, 47;- Kaptanlığı 47
deryâlar 120
Deryây-ı Sefîd ve Siyâh 115
Develikarahisar 29
Devirbahâ 23
Devlet 99;- Arşivleri 65;- Bakanları 46; - Hazinesi 3, 8, 115;- hissesi 18;- ricâli 48;- teşrifatı 47
Devlet-i Sultaniye 115
devşirme 57
Deyr-i Rehbe 38, 39
Dımaşku'ş-Şâm 34
Dışhazine 3
dîdebân 74, 75
Dînî-Askerî 23
Dîvânî 99
Dih-i bâlâ 41
Dihbala 41
Dimaşk 34, 35
Dirirehiye 39
dirlik 93, 95, 103, 107, 108, 109, 110, 117, 128, 129;- *sahibi* 6, 125;- *sahibleri* 95, 103
Divân 20, 45, 46, 105, 109;- *hakkı* 99;- *kalemi* 85;- *kalemleri* 46, 47
Divân-ı adâletünvân 108
Divân-ı Âlîşân 104, 128
Divân-ı Hümâyûn 14, 20, 28, 46, 56, 74, 82, 84, 86, 92, 98, 129;- *çavuşları* 47, 60, 98;- *kâtibleri* 60, 82, 98
Divâne Veled 89
Divriği 30, 31
Diyâlâ 41
Diyâr-ı Bekir (Diyarbakır) 7, 20, 32, 33, 89;- Eyâleti 33, 34
Diyâr-ı Rûm 30
dizdâr 69, 70
Dobruca 24
Doğan 73
Doğancı 61, 71, 72;- *Koğuşu* 57
Doğancıbaşı 61, 71, 72, 73
Doğancıbaşılar 71, 72
Doğancılar 72
Donanma 13, 14, 15, 43, 47
Dönüm 8;- *vergisi* 11
Dört Bölükler 94

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Duka 61
Dukagin 25
Dulkadıroğulları 88;- Beyliği 88
Dümenciler 43
düşman arâzisi 17
düşman memleketleri 17

-E-

Ebnây-ı sebîl 74, 75
Ebrumân 39
Ebubekir 36
Ebû Abdullah Muhammed 53
Ebû Hanîfe 53
Ebû Yûsûf 53
Eceovası 15
Edirne 16;- Sarayı 94
Ednâ 8
Edremid 29
edviye-i su'buye 118
Eflâkan 61, 77;- Knezleri 61
Eflâk ve Boğdan Voyvodaları 46
Eflâk Voyvodası 18
Eger 26
Eğin 19, 20
Eğirdir 28
Eğre 26
Eğri 6, 7, 26
ehl-i berât 129
ehl-i cihet 129
ehl-i hıref 56
Ekinli 9, 110, 111;- *bennâk* 9
ekinlik 118, 119, 126
Ekmekçi 72
Ekrâd 20, 38
El-Ahsâ 7
El-Cezîre 19, 20
El-Kerm 40
Elbasan 25
Elbistan 88
Eli Emirli 66, 103, 119, 128, 129
ellici 17
elviye 20
Emekdâr Koğuşu 62
Emese 40
Emeviler 41
emîn 82
Emîr-i Ahur 72
Emîr-i alem 71
Emigration des Peuples 61
Emr-i Şerîf 103, 114, 115
Emr-i Şerîf-i Âlîşan 112
Enderunlular 49
Enderûn 49, 56, 57, 60, 61;- Ağaları 56, 57;- görevlileri 79;- koğuşları 57, 94
enhâr 123
enhâr-ı azîme 122
Epiphania 40
erbâb-ı dîvân 58, 78, 86
erbâb-ı hâcât 126
erbâb-ı istihkak 105, 107, 119, 121, 122, 125, 127
erbâb-ı mansıb 47, 48
erbâb-ı tîmâr 3, 21, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 58, 62, 65, 70, 71, 77, 85, 93, 94, 96, 103, 119, 127, 129
Erbil 39, 40
Erciş 37
Erdel Kralı 46
Erdelevuc 37
Ergani 32, 33, 34
erkam-ı aklâm 104
Erlau 26
Erlav 7
Ermenice 34, 35
ervec-i mülk 65
Erzen 36
Erzen-i Rûm 36
Erzurum 7, 36, 89;- Defterleri 115
esbâb-ı azliye 100
esbâb-ı tevcihat 100
Esbkeşân 76;- *tâyifesi* 76
esîr 101;- *pazarı* 48
Eskiil 76
Eski Arad 27
Eski Saray 48, 49
eski kanun 96
Espabrud 38
Essek 27
Estergon 26

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Esyabrud 37
eşcâr 107, 118
eşkinciler 17
eşkinci 17, 24
eşkincili mülk 64
eşkün timâr 66
Eşraf 22
Evehocik 38
Evehucik 37
Evkaf 51
Evkaf-ı Amme 51
Evkaf-ı Avârız 14
Evkaf-ı Selâtin 51
Evliyâ Çelebi 24, 26, 27, 30, 34, 36, 37, 38, 40, 41
evsat 8
evvelki tahrire aid mufassal defter 106
Eyâlet 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 20, 21, 22, 26, 31, 32, 34, 39, 43, 82, 83, 84, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 113;- askeri 16;- askerleri 94;- Beylerbeyileri 4;- Kadıları 84;- Valileri 22, 23
Eyâlet-i Anadolu 27
Eyâlet-i Rumeli 20
Eyâlet-i Rûm 29, 31
Ezine 16

-F-

Farmagusta 42
Farsça 41
fasl-ı Temmuz 122
Fatih 22, 31, 48;- devri 48
Fedek Hurmalığı 52
feodal 5
feodalite 5;- *sistemi* 5
ferâgat 96, 100, 102
ferâiz 10
Ferhad Paşa 88
ferman 43, 65, 74, 77, 97, 127
ferûnihâde 113, 114
fesleğen 29
Filek 27
filori 61
filoriciyan 61
Firavunlar 5
Flavius Nea-Polis 35
Flornas 61
fodla fırını 56
Fülek 27
fünûn-ı tahrîr-i vilâyet 104

-G-

Galata 94
Galata ve İbrahimpaşa Acemi ocakları 94
Galata ve İbrahim Paşa sarayları 57
Galibolu 43
Gallipoli 43
ganem 77
Garib yigit, yiğitler 93, 94;- bölükleri 94
gayr-ı mahsûs 56
gayr-ı sırf 101
Gaziantep 30
Gazze 34, 35
Gecrân 37
geçit resmi 12
gedik,gedük 7, 69, 70, 73
gedikliler 48
gedikli 48;- *çavuşlar* 60
gediksiz hizmetliler 70
Gelibolu 25, 42
gemi reisleri 43
Genc 20
geri hizmetler 16
geri hizmet 17
Geylâ 41
Geylân 41
Gılmânân-ı Enderûn 57
Gıyaseddin Mes'ud (II.) 33
Gîlân 41
giriftâr 101
Girit 6
Girne 42
Glasnik Zemaljskog Muzeja u 26
Göle 27
Göl 124
göller 120, 124
Gölvar 27
Gönder 67, 78
gönüllülük 7

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gönüllü 7, 26, 27, 94
gönüllüler 7, 94
Gördes 28
göreci 68, 69
Göreler 68
Görün 72
görünceci 71
götürücü 71, 72
Gözde 48
Gross Kanisa 26, 27
gurebâ-i yemîn 46, 94
gurebâ-i yesâr 46, 94
Guvarda Costa 43
gümrük 9, 11;- *vazifesi* 62
Gümülcine 15
Güneydoğu Anadolu 88, 99
Gürcüce 37
Győr 27

-H-

Habeş 7
Habûk (Hancuk) 32
Habûr 39
Haccâcü's-Sakafı 41
Hacıbegiç 25, 27, 30, 32, 34, 38, 39, 41, 64, 77, 80, 125
Haçlı Seferleri 30
Hademe-i Kanûn-ı Hümâyûn 108
hademe-i amme 68
Hadım Cafer Paşa 22
Hafif Suvarı subayı 66
hafr-ı âbûr 119
hakkâklar 72
hak sahibleri 97, 107, 119, 126
Haleb 7, 35, 36, 89;- Eyâleti 40
hâlî ve harâb 115
Halpa 36
Hamat 40
Hamâ 40
Hamidoğulları 28
Hamid 28;- Sancağı 28
Hammer 25, 26, 30, 40, 41
Han 44
Hanefî fikhı 53
Hanefî mezhebi 53
Hanım Sultan 49
Hanlık 38
Harâc 5, 8, 78
Harâc-ı Arâzî 8
Harâc-ı Mukâsam 8
Harâc-ı Muvazzaf 8, 11
Harâc-ı Rüus 8
harâmilik 18
Harbiye Nâzırı 47
harb esirleri 57
Harem 56
hâric 107;- *emîni* 84;- *eminler* 84
hâric-i berât 102
hâric-i defter 111
Hâriciye Nezâreti 47
hâric ez defter 84, 104, 107, 108, 109, 111, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129
harman yeri 108
Harprut (Harput) 32, 33, 88
Harru 19, 20
Hartaberd 33
Hartus 37
Has Odalık 48
Has Oda 57
has 3, 6, 22, 23, 34, 42, 45, 47, 48, 58, 59, 80, 83, 85, 93;- *ahır ve çayır hizmetleri* 24;- sahibi 6;- sahibi vezirler 60;- sahipleri 6
hasahır 67, 68, 69, 78, 79;- *halkı* 78;- *hizmetlileri* 78
Hasanbeyf (Hısn-ı Keyfâ) 32, 33
Haseki 48
Hasekiler 48
Haseki Sultan 48
has fırın 56
hâsıl 6, 10, 16, 51, 52, 64, 75, 79, 83, 84, 102, 106, 111, 112, 113, 114, 117, 120, 121, 124, 125, 126, 127;- *mikdârı* 86;- *yekûnları* 111
Hasırcılar Koğuşu 56
haslar 3, 10, 49
hasla 6;- *olan eyâletler* 14
Hasoda Koğuşu 60
hassa 66;- *ahırlar* 68;- *atlar* 78;- *çayır-*

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

lar 68;- *kuşbazlar* 61, 71, 72, 73
hastahane 56
Haşşâş 118
hattâb 118
Hattah 34
hattatlar 72
Hatvan 26, 27
Havâdis-i Dehr 52
havass-ı ehl-i mansıb 56
havass-ı hümâyûn 3, 14, 15, 31, 32, 45, 48, 49, 67, 82
havass-ı mansıb 48
havass-ı ümera 15
havass-ı vüzera 15
Hayber Hurmalığı 52
haymâna tâyifesi 76
haymâne reâyâ 119
haymenegân 107
Hazîne 84, 108, 117;- *Odası* 57
Hazîne-i Âmire 3
Hazîne Dairesi 57
Hazîne-i Hassa 3
Hazîne-i Hümâyûn 3
Hazret-i Sultan 19
hekimbaşı 71
Hersek 25
Hezârmut 39
Hezârmünd 39
Hezârmürd 39
Hıdrellez zamanı 79
hilâf-ı kânûn 97, 104, 109, 113, 114, 123, 128
Hınıs 36
hıristiyan 7, 8, 67, 72;- *tebea* 8
Hısn 33
Hısn-ı Kefa 33
Hısn-ı Keyfa 33
Hısn-ı Ziyâd 33
Hisseli İptidâ 92
hisse 4, 5, 80, 81, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 93, 95, 96, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 110, 114, 115, 117, 119, 122, 128;- kısmı 4;- Timâr 102, 105
hisse 102
hisse-i şâyia 63, 118, 126
hissevât 104
hîn-i musâlaha 128
hîn-i tahrîr ve tevzi 107
hîn-i tevzi 105, 106
Hille 41
himmete lâyık 97
Hindliler 45
hisar eri 69
Hisârî 69
Hitit 30, 36
Hudâvendigâr 28;- Vilâyeti 28
Huden Bâne 40
Humbar 60
humbaracılar 60
Humus (=Hums) 40
Hureyr 39
hükkâm 108
Hükm-i Hümâyûn 74, 97
Hükm-i Şerîf 49, 50
Hükûmet-i Cizre 19
Hükûmet-i Darru 19
Hükûmet-i Eğil 19
Hükûmet-i Ekrâd 19
Hükûmet-i Genc 19
Hükûmet-i İmâdiye 19
Hükûmet-i Mihrivânâ 19
Hükûmet-i Palu 19
Hükûmet-i Uşti 19
Hükûmet=Aşiret 33, 38, 63
hükûmet 3, 6, 19, 38, 43;- *başkanı* 46
hükûmdarlık 45
hükûmdar ve bey aileleri 48
Hümâşâh 48
hünkâr 60, 61, 62, 79;- *hocası* 71;- *imamı* 71;- *müteferrikaları* 60, 98
Hüsam Giray 44

-I-

Ilıca 16
Irak Vâlisi 41
Isparta 28
Istabl-ı Âmire 56, 67, 68, 78, 79

-İ-

İbnü's-sebîl 52
İbrahimpaşa 94

İbret taşı 56
İcmâl 104, 106, 108, 110, 111, 112, 113, 114;- *Defteri, Defterleri* 4, 21, 80, 81, 83, 86, 93, 95, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 117, 128;- *ve Mufassal Defterleri* 111
İcmâl'de gayr-i mukayyed 106
İcmalli, İcmallû 4, 56, 57, 66, 69, 72, 80, 81, 85;- *has* 32, 33, 47;- *dirlikler* 87;- *mahlûl* 104, 105, 106;- *timâr* 65, 69, 74, 94;- *timarlar* 4;- *zeâmet* 65, 68, 71, 91;- *zeâmet ve timarlar* 80, 102
Iconium 29
İçel 42
İçhazine 3
İç Anadolu 29
ifrâz 4, 81, 85, 89, 90, 91, 93, 103
ihtısas-ı tâm 121
ihtisab 9, 10;- *ağaları* 10
ihtiyaç sahibleri 127
İkbal 48
İkinci yer 56, 71
iki kılıc 95;- *timâr* 94
iki öşür 99
iki tuğ 46
İkindi Divanı 92
ikrâr 54
ikta 5
İktisat Tarihi Dergisi 99
il 19
İlhan Şahin 25, 26, 27, 32, 38, 39, 40, 41
İlmiye sınıfı 57
iltizâm 12, 50
il yazıcı 82, 83, 84, 103, 104, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 125, 128
iller 6
İmâdiye 20, 42
imâmeyn 53;- *kavli* 53
imâr 25
İmrahor 57, 72, 79;- *Köşkü* 79
inâyete hak kazanmış 97
İnebahtı 42, 43
İnebolu 15
İptidâ 4, 5, 81, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 95, 96, 97;- *kılıc* 5, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96
İranlılar 30
İran savaşları 23
İskender 35, 38
İskenderiye 25
İslâm Ansiklopedisi 34, 39
İslâm fıkhı 54
ispençe 8, 9, 77, 78, 110, 111, 112
İspir 36, 37
İstanbul 12, 16, 28, 46, 72, 88;- Üniversitesi 48
İstefe 15
istifade 50
istiklâl 121
istinsâh hatası 87
İstolni Belgrad 26
işçi 99
İşkodra 25
iştirâk 121, 127
İtalya 43
İvrindi 29
İzmir 15, 29
İzvornik 25

-K-

kabil-i tahfîf 112
kabile reisleri 16
kable't-tahrîr 127
Kabûr 41;- Sancağı 41
kaçkun 11
Kaçnat 27
kadı 6, 82
kadıaskerler 57
kadın 48
kadınefendi 48
kadınefendiler 48, 49
Kadîm Mısır 5
kadr-ı hâcet 118, 119, 124, 126
kâğıtemini 71
Kâğıthâne 79
Kağızman 37
Kahire 88

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kaide-i mukarrer 127
kal'a dizdarları 69
kal'a muhafızları 61, 70
kal'a mülâzımı 70
Kal'a-i Bâyezîd 38
Kal'a-i Gazi 39
Kallinikon 39
Kallonikos (II.) 39
kamerî 7
kamışlık 126
Kamu 10
Kanije 6, 7, 26;- Eyâleti 27
kanun niteliği 97
kanûn-ı kadîm 96, 112
kanûn-ı Pâdişâh 129
kanuna aykırı 97, 113, 115, 124
kanûna muhâlif 114
Kanunî I. Süleyman 13, 26, 31, 32, 34, 40, 52, 64, 99;- devri 6;- kanunnâmesi 9
kanunnâme 6, 9, 11, 12, 18, 19, 20, 24, 27, 32, 34, 35, 37, 38, 45, 51, 56, 57, 63, 64, 65, 80, 83, 85, 86, 87, 88, 98;- *nushası* 39
kapıcıbaşı 71
kapıcıbaşılar 57
kapı askeri 22
kapıcılar kethudası 57, 71
Kapıkulu askerleri 22
Kapıkulu Suvarileri 44, 46, 94;- *Ağaları*, 72;- *Bölügü Ağaları* 57;- *bölükleri* 46, 57;- *Ocakları* 94
Kapıkulu Yaya Ocakları 60
kaptanlar 43
Kaptanpaşa Eyâleti 43
Kapudân-ı Deryâ 43, 47
Kâr-ı Benevbet 65
Kara 13, 110, 111
Karacalar 29
Karadağ 41, 61
Karadeniz 116
Karahaydaroğlu 22
Karahisar 28, 29
Kara Âmid 33
Karaca Bey 88
Karahisar-ı Sâhib 29
Karahisâr-ı Şarkî 36
Karaman 4, 7, 29, 76, 88;- Eyâleti 76
Karamanoğulları 29
Karaman Beyliği 76
Karatak 41
Kara İsa Bey 29
Kara Timurtaş Paşa 67
Karâniye 41
Karesi (Balıkesir bölgesi) 28, 29
Karesioğulları 29
Karinâbhad 15
Kârkâr 37
Karlıeli 42;- Nahiyesi 44
Kars 7, 30, 37
Karsak 37;- Türkleri 30
Kastamonu 15, 28, 29
Kastra Komnen=Komnen kalesi 29
kat'-ı eşcâr 119
Katırcıoğlu 22
kâtib 82, 98, 109
kâtibü'l-elviye 103
kâtibü'l-vilâye 110, 112
Kâtibzâde 98
Kâtip Çelebi 27
katl-i nefs 101
Katuna 16, 61
Katunabaşı 16
Kavala 64
Kavânîn-i Hazret-i Âl-i Osman 108
kavlen 54
Kavreli 25
Kaya 33;- Kalesi 33
kayd-ı hayat 48, 62, 95
Kayd-ı İcmâl 113
kaydından kalem çekilmiş 19
kayıd dışı kalanlar 112
Kayseri 29
Kayseriye 29
Kazasker 46
Kazdağı 15
Keçiborlu 28
Kefa 33
Kefe 7, 31, 32
kehhâlbaşı 71
Kemankeş Kara Mustafa Paşa 87
Kemer 29

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Kengiri (Çankırı) 28
Kerek Şuveyk 34
Kerend (Kerned) 41
Kerine 42
Kerkük 40
Kermekân 40
Kerynia 42
Kesânî 37
Keşşâf 39
Kethuda 69
Keyfâ 33
Khaboras 39
Khios 43
Kıbrıs 4, 6, 7, 42, 88, 89
kılıc, kılıç 3, 4, 5, 6, 21, 27, 29, 30, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 102, 113, 114;- *bozulmamak* 96;- *kısmı* 95;- Timar 44, 80, 81, 85, 89, 92, 95, 97, 102, 115;- Zeâmetler 4, 80, 81, 94, 95
Kılıc+Hısse 93
Kılıc+Hısse=İptidâ 107
Kılıclı ve Hısseli İptidâ 91
Kıptîler 16
Kırımlılar 24
Kırım Hanı 18
Kırım Hanzâdeleri 44
Kırka 25, 26
Kırkkilise 24
Kırklareli 15, 16, 24
Kırşehri 29
kısm-ı hâmis 106
kısm-ı râbi 103
kısm-ı sâdis 107
kısm-ı sâlis 102
kısm-ı sânî 101
kısrak ocakları 68
kızılca müsellem 16
Ki-li-zi 36
Kigı 36
kiler odası 57
Kilis 35, 36
Knez 77
Knezlik 61
Kocacık 17;- Yörük Beyi 17
Kocaeli 42
Komnenos 29
konar göçer 119
Konya 29;- Sancağı 76
Kopan 26, 27
koruyucu 68, 69
koruyucular 68
Kotas 45
kovan 9, 11
Kovra 9
Kozan 42
köhne 84
Köse Halil Efendi=Paşa 51
Köstendil 16, 24
Köyceğiz 28
Köylü 99
köy kethudaları 77
köy muhtarları 77
krallıklar 3
Kratova 16
kubbealtı 56
kubbe vezirleri 46, 60
Kuds-ı Şerîf, Kuds (Kudüs) 35, 34
kûhistan 107, 118, 119
Kulb 32
kul 7;- *tâifesi* 7, 31, 36, 37, 41
kullanma hakkı 127
Kuloğulları 7
Kumkale 15
kurâ 31
kuyumcular 72
Kuzucan 36
Küçük 37
Küçükkale 39
küçük imrahor 79
küçük oda 57
Külemen 88
Kütahya 28
Kütâb-i zevi'l-ictinâb 109
Kydnos 42

-L-

Lağımcılar 44, 46, 60
Lâğımcı Ocağı 60
Lâhsa 7

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Lala Şâhin Paşa 46
Lârende 29
Lecûn 34
Legator 78
Leonidas 35
Lepandu 43
Lesbas 43
Lezez 8
Libya 40
Limonluk bahçesi 56
Lipova 27
Livâdiye 15
livâ 20, 25
Lozi 37
Lugoş 27

-M-

ma'zûl 103
Maarrâ 35
Macaristan 26
Mâdiyân 69
mafassal ve icmal defterleri 83
Magosa 42
mahall-ı ceryi 122
Mahcil 37
mahkeme ilâmları 53
mahlûl 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 114, 115, 117;- *olmamak* 101;- *tîmâr* 102
mahlûl-i defter 100, 102, 103
mahlûl-i gayr-ı sırf 100, 101, 102
mahlûl-i hâric ez defter 100
mahlûl-i icmâl 100, 104, 105, 106
mahlûl-i mufassal 100, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 115
mahlûl-i defter 102
mahlûl-i sahih 109
mahlûl-i sarîh 117
mahlûl-i sırf 100, 101
mahlûlât 105
mahlûlât-ı icmâl 105, 106
Mahmud (II.) 47, 64
Mahrûsa 73
mahsûb 120, 121, 124, 126, 127
mahsûl 115, 120, 127
mahsûs 56
makam-ı himmet 61
maktu'ü'l-kadem 10, 19, 65, 66
mâl-ı mîrî 77
Malatya 30, 88
Malazgird 36
mâlik 77
mâlikâne 49, 51, 63, 64, 65, 83, 99;- *hakkı* 99;- *hisseleri* 99;- *lâyihası* 63;- *sahibleri* 99;- *tîmâr* 64
Mâlikâne-Divânî 51, 98, 99
mâlikâneler 51
Mâliye 84;- Nezâreti 47
Malkoçlu 18
Mâmirvân 36
Manastır 16
Manisa 28
maraba 99
Marasion 30
Maraş 30, 88, 89
Markasi 30
Marmaris 28
Maros 27
Masar 7
Matbâh-ı Âmire 56
Matbahemini 71
Mavkufat Kalemi 108
Mavsıl (El-Mavsıl) 40
Mazgerd (Mazgird) 32, 34
Mecimgired 36
Meclîs-i şer'-i enver 54
mecnûn 101
Medîne 52, 54
Medinetü's-Selâm 41
Mefârkîn (Meyyârfârıkîn = Silvan) 32
mefrûzü'l-kalem 19, 65
Megri 28
Mehd-i Ulyâ 49
Mehdiye 42
Mehmed (III.) 49
Mehmed (IV.) 38, 49
Mehmed Ali Paşa 64
Mehterler 72
mektûbiyet 53, 54
Mektûm 108;- arazî 104
mektûmât 114
Melido 30

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Memâlik-i Mahrûsa 6, 45, 68, 69, 74, 115, 116
Memâlik-i Osmânîye 45
Memâlik-i Rûm 31
Memlûkler Devleti (Mısır'da) 5
memnû'ât-ı selef 114
memnû'ü'l-kalem 66
Menemen 15, 28
Mensuhât 43
Menteşe 15, 28;- Beyliği 28
Menteşeoğulları 28
menzile-i hükm-i vâhid 121
Mer'aş=Maraş 7, 30, 88
Mergâve 39, 40
Merkava 39
Merkez ordusu 94
Merkezî ordu 44
Merkez ve Bahriye Teşkilâtı 47
metrûk 108;- *arazı* 108
mevâlî 84
mevât 126
mevâzı'-i müstakil 107, 123
mevâzı'-i müstakille ve münferide 124, 126
mevkuf 102, 104
Mevkufat Eminleri 108
Mevkufat Kalemi 84
Mevkufât Emin 107
Mevkufât eminleri 110, 117
Mevkufçu 108
Meyyârfârikîn 34
Mısır 7, 64;- Devleti 64;- Kölemen Devleti 88
Mısır imtiyazlı vâlisi 64
Mîr-i Ahûr-ı Sânî 79
Mîr-i Ahûr-ı Evvel 78
Mîr-i Ahûr-ı Kebîr 78
Mîr-i Ahûr-ı Sagîr 79
Mîr-i Aşiret 62
Mîr-i Kıptiyân 16
Mîr-i Yörükân 17
Mîralem 57
Mîrî 6, 31, 34, 41, 76, 101;- *arazi* 99;- *hizmet* 77;- *Kârhâneler* 56;- *toprak* 99
Mîrimîrân 43, 45, 73, 104
Midilli 15, 42, 43
Midye 15
Mihalıç 15
Mihal 18
Mihallı 18
Mihrâni 32
Mihrivhana 20
Milâs 28
millî kayıd 55
Min ba'd Mahlûl-i İcmâl 105
Misivri 15
Mitilini 43
Mizistre 42
Modava 27
Moğol Hakanı 31
Mohaç 26, 27
Mora 25
muâf 16, 17, 18, 69, 75, 76, 77, 78, 82
muâfiyet 71, 72, 73, 75, 77, 78
Muaviye 40
mubâhât 118, 126
Mudik 36
mufassal 83, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 125;- Defteri 83, 84, 107, 110, 111, 112, 114, 115, 117, 127;- *Defteri ziyâdeleri* 113;- *mahlûlü* 110, 114;- *mûcibince* 106;- *Ziyâdeleri* 112, 113
Mufassal-ı Cedîd 106
Muğla 28
muhaceret-i akvâm 61
Muharrem 7
muharrir 82, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 114, 115, 127
muharrir-i memâlik 82
muhassıl 113
mukarrer 101
mukataa 51, 62
murabaha 51
Murad (I.) 8, 46, 67
Murad (II.) 28
Murad (III.) 49
Murad Bey 28
musakkafat 51
mustakil kılıc 93

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Musul 7, 40
Muş 37, 38
Muşkiler 38
muvazzaf suvari askeri 16
mübah 119
mücerred 9, 16, 110, 111, 112
mücmel 83
müjgâve 39
mülâzım 71, 72
mülkhâne 65
mülk eşkincü 63
mülk 19, 63, 64, 65, 82, 83;- *timarlar* 58, 59, 64
mülkiyet 127
mülkler 51, 99
mülkname 49, 50, 51
mültezim 12
münasaf 96
münâvebe 65, 71, 78
müneccimbaşı 71
münfasıl 120
münferid 120, 121
münhal 128
Mürde Bâcı 12
müsellem 14, 16, 21, 23, 24, 60, 65, 66, 70, 75, 76, 77, 78, 108;- *beyi* 21, 70;- *ocakları* 24;- *oğulları* 71;- *sancakları* 25;- *yörük ocakları* 24;- *ve yörük sancakları* 25
Müsellemân-ı Çirmen 25
Müsellemân-ı Çingene 25
Müsellemân-ı Kızılca 25
müsellemân tâyifesi 70
müslüman olan ve olmayan çingeneler 16
müstakil 121;- *kılıç* 79, 89, 90, 91, 92, 107;- *timâr* 109
müşterek 126, 127;- *pay* 119
müteferrika 60, 72, 98
müteferrikabaşı 60
müteferrikalık 60

-N-

nâbedîd 101
Nablus 34, 35
Nadajd 27
Nagy Kanizsa 26
nâhiye 20;- *kethudaları* 61, 77
nakdî avârız 14
Nakida 29
Naksia 43
Naksos 43
Nakşa 42, 43
nalbâha 23
Naldöken 17;- Yörük Beyi 17
neferât 69
nefs-i nehr 122
nehâr-ı azîm 122
nehr-i azîm 123
Nekide 30
nevbet 70, 78
nevbetlü 78
neyistan 9, 11
Nîl-i tâyirî 39
nîm 9
Nize 78
Nif (Mustafakemalpaşa) 28
Niğbolu 24
Niğde 29
Nihavend 6
nihâyet-i defter-i icmâl 104
Nil vadisi 5
Niş 16
nişancı 46, 47, 82, 83
normal timar 10
Novigrad 26
nöbet 16
Nûrbânû Sultan 49

-O-

Ocacık 37
ocağ 70
ocaklık 14, 15, 39, 58
ocak 24
Ofcabolu Yörükleri 17;- Beyi 17
Oğuz Boyu 31
Oğuz Türkleri 88
Ohri 25, 44;- Sancağı 44
Okçular 61
Oltu 37
onarlı teşkilât 18
onbaşı 18

ondalık 12
Orahoviça 26
Orahovitsa 26
Ordonance İmpériale 74, 85, 97
Ordonance très honorable 50
ordu 14, 24, 67;- *başkumandanı* 46;- *kumandanı* 18, 87
Orhan Gazi 24, 28
orman 107, 108, 118, 119
ormanı ve ağaçları kesmek 108
orta 8;- *bölükler* 94;- *kapı* 46, 56;- Anadolu 99
ortaklaşa hısse 127
Osek Sancağı 27
Osjek (Osyek) 27
Osman (III.) 48, 49
Osman Gazi 33
Osmaniye 34
Osmanlı, Osmanlılar 5, 24, 28, 29, 31, 33, 39, 82, 88;- askeri 19;- Beyliği 16;- devri 29;- Eyâleti 89;- Fakihleri 53, 54;- Hanedanı 48;- Hükümdarları 48;- idaresi 33, 88;- kaynakları 26;- Memleketleri 5, 6, 33, 45, 52, 69, 73, 74, 76, 85, 116;- memurları 19;- Padişahları 49;- Sancağı 34, 38;- Sancakbeyleri 33, 35, 36;- Türkleri 17, 31;- ülkeleri 31
Osmanlı Devleti 5, 6, 28, 31, 40, 42, 45, 46, 51, 53, 55, 59, 64, 88, 94, 99
Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı 45, 48
Osmanlı Devlet Teşkilâtı 86
Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları 94
Osmanlı kabinesi 46
Osmanoğulları kanunları 109
Ostorgon 26
otlurak 62
ot 126;- vergisi 125
otantik millî kayıdlar 53
otlak 108
otlaklar 118
Ovacık 38
oymak 6, 19, 43, 44

-Ö-

ölçü 10
Ömer Lütfi Barkan 99
Önasya 34
örfî 8, 10, 15, 16, 43, 59, 63, 83;- *dönüm* 8;- *vergiler* 5, 9, 69, 83, 99
öşr-i şer'î 101
öşür 5, 8, 76, 78, 99, 124, 125
özengi 71;- *ağaları* 57, 79
Özi 25

-P-

Pâdişâh 7, 14, 19, 22, 46, 48, 49, 57, 60, 62, 85, 97, 109, 113, 115;- *berâtı* 81, 87, 109;- *tuğları* 46
Pâdişâh-ı Âlempenâh 49, 67
Pâdişâh-i Rûm=Roma İmparatoru 31
Pakrats 25
Palatin 27
Palmiye 35
Palu 20
panayır 10
Paphos 42
Pasin 36
Pasin-i Süflâ 36
Paşa 24;- kapıları 22;- sancağı 20, 31, 89
Paşalar 7
paşmaklık 47, 48, 49, 61, 82
Payas 15
pazar 10
Pazih. 37
Peçin 28
Peçuy 26
Pek 37
pençe 87
Perend 39;- Sancağı 40
Pergerek 37
Pertek (Pertinek) 32, 34
Pertirek 34
Pespan Burban 32, 34
Peşte 26
Peterkûni Nahiyesi 44

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Peykler 72
piyâde 14, 16, 60, 65, 66;- *ve müsellem* 43
Pojega 26, 27
polis 29
Pontus Kıraliçesi 30
Posuthu 37
Potera 18
Pravadi 15
Premikür 61, 77, 78
prens 77
prenslikler 3
Prizrin 25
Prusa 28
Public Records 53
püşte 118
Pythodoris 30

-R-

Raab 27
Râile 118
raiyyet 9, 111;- *ve arazî vergileri* 112
Rakabetullah 53
rakabe 65, 99, 104, 108, 118
Rakka 7, 38, 39;- şehri 39
Ramazan 8
reâyâ 10, 11, 12, 68, 77, 84, 111, 113
reâyây-ı dâr-ı islâm 128
Rebiulahir 7
Rebiulevvel 7
Receb 8
Recec 7
Rehîniyet 44
Rehîn Hüsam Giray 45
reisülküttâb 47
Rente 6, 10
Resm-i Arûsâne 65, 66
Resm-i Arûs 76
Resm-i Bennâk 9, 13
Resm-i Boyunduruk 11
Resm-i Çiftlik 110;- *ve Baştine* 111
Resm-i Dönüm 11
Resm-i Ganem 76
Resm-i Kara 13
Resm-i Kışlak 84
Resm-i Kigâh 12;- *ve sazlık ve kamışlık* 124
Resm-i Neyistan ve Kiyâh 125
Resm-i Nîze 67
Resm-i Nikâh 10
Resm-i Raiyyet 9, 111
Resm-i Zemîn 110, 111
rikâb ağaları 57, 71
rikâb-ı devlet ağaları 56, 57
Rodos 42
Roma 26, 29, 30, 61;- devleti 30;- Eyâleti 29;- İmparatorluğu 31;- İmparatoru 29, 35;- kolonisi 35
Romalılar 33, 35, 36
Romanya 61
Rudin 39
Ruhâ 38, 39
Rum (Sivas) 30, 36, 88;- yiğitleri 7
Rûmâhiye 41
Rumeli 4, 7, 11, 12, 17, 18, 59, 65, 89, 91, 92;- Beylerbeyiliği 21, 28;- Beylerbeyisi 21, 67;- bölgesi 70;- Eyâleti 4, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 81, 87, 91, 92, 93;- Eyâleti Canbazları 24;- tarafı 23;- ve Anadolu Beylerbeyileri 46;- Yörükleri 17
Rûmîye-i Sugrâ (Küçük Rûm) 31;- Eyâleti 31
Ruznâmçe Defterleri 84
rüsûm 78
Rüsûm-ı örfiyye 9, 78
Rüsûm-ı raiyyet 62, 110, 111
Rüsûm-ı şer'iye 8

-S-

Saâdet 71
sadaka ve sarf 54
sadaret kaymakamları 87
sadrıâzam 18, 46, 57, 60, 87, 92
Safed 34, 35
Safer 7
sağkol alaybeyisi 20
Sağmân 32
sağ garibler 46, 94

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

sağ ulûfeciler 46, 94
sahib-i arz 6, 9, 10, 11, 12, 59, 60, 78, 84
sahih 110;- *haric ez defter* 117;- *mahlûl-i mufassal* 112, 113, 114, 115
sahil muhafızları 43
sakalar ocağı 56
Sakız 42, 43
Salamanias 40
Salamias 40
salgın 14
salyâne 6, 7, 34, 35, 42, 83;- *beyleri* 43
salyâneli eyâletler 32, 45
Samakov 16
Samsad 30
Samsun 15
sancak 3, 6, 15, 16, 17, 20, 25, 27, 28, 30, 38, 41, 42, 43, 58, 85
sancakbeyi 3, 10, 15, 16, 20, 32, 63, 82, 84;- hassı 15, 41, 42
sancakbeyiliği 79
sancakbeyleri 20, 24, 33, 43, 45, 59, 82
saray ahırları 68
Saray'ın ikinci kapısı 46
saray müteferrikaları 60
Sarıca 22, 23
Sarı Aslanşah 89
Saruhan 15, 28
Saruhan Bey 28
Sâsânîler 40
savaş zamanı 17
sayd-ı mâhî 9, 11, 125
Saydâ 34, 35, 40
sayyâd 73
sazlık ve kamışlık vergisi 125
Se'îrd (Siird) 32, 34
Sebasteia 30
Seçen 26
Seddülbahir 15
Sefer-i hümâyûn 21, 32, 43, 58, 63, 65, 70
Seferli koğuşu 57
Sefer veya Hassa voynukları 67, 68
sefer zamanı 16, 17, 18, 20
Segedin 26
Sekban 22, 23
Sekbanbaşı 46
Sekeçuy 26;- Sancağı 27
Sekezuy nâm-ı diğer Mohaç 27
Seksar 26
Selâmet akçası 12
Selânik 15, 17, 25;- Yörük Beyi 17
Selâtîn-i mâzîye 49
Selâtîn-i Selef 32, 58
Selâtin ve Amme Evkafı 82
Selçuklu, Selçuklular 33, 36, 38;- Devleti 28, 29;- devri 31;- Hükümdarı 42
Selemiye 40
Seleukos 36, 39
Selim (II.) 42
Selim III.) 49
Semâvât 41
Semendire 26
Seng-i ibret 56
Serasker 47
Serbest Timarlar 10, 59
Serbest Vakıflar 10, 14
serbest hisse 103
Serçeşme 23
Serçin ve Derçin 12;- mültezimleri 12
Serdâr 87
Serdâr-ı ekrem 46
Serhad 57;- *beyleri* 56;- *boyları* 61;- *bölgeleri* 14;- *kulu* 18
serhadd-i mansûre 128
Sındırgı 29
sınır askerleri 57
sırf mülkiyeti 99
Sırpça 64, 77
Sırp Devleti 61
Sidon 35
Sidrekapısı 16
Sigetvar 26, 27
Siird, bk. Se'îrd
Silâhçılar 72
Silâhdar 46, 94
Silistre 24
Silivri 15
Silvan 34

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Simony Tornya 27
Sinan Paşa 18
Sincâr 32, 34
Sinop 15
Sipah, Sipahî 22, 46, 85, 86, 87, 94, 95, 96, 97, 103, 104, 108, 109, 111, 115, 120, 124, 125
Sipâhîzâde 93, 94, 95, 97
Sipehrencîn 39
Sis 42
Sivas (Sıvas) 4, 7, 30, 31;- Eyâleti 31
Siverek 32
siyâde 10
Siyâset çeşmesi 56
siyâsî otorite 5
Slavca 66, 67
Slav istilâsı 61
Sobramânî 14
Sofya 20, 24
Sofyalı Ali Çavuş 49;- Kanunnâmesi 24
Solaklar 72
Solkol alaybeyisi 20
Solnok 26
Sol garibler 46, 94
Sol ulûfeciler 46, 94
Spenza 8
Stolni Beograd 26
Subaşı 10, 18
Suğla 42
Sultanönü 28
Sultân 48
Sultanzâde 49, 60
Suriye 33, 35
Suryânîler 40
Su sığırlık 29
Sûhte 129
sultan 48, 116
Sultan İbrahim 48
Sultan-ı zaman 51, 55, 96, 108
Sultanlar 47, 48, 49
Sûr 40
Susurluk 29
suvari 18;- *askeri gücü* 95;-*askerleri* 7, 22, 86, 94
sûdde-i saâdet 71, 86
Süleyman (Kanuni) 44
Süleymaniye Kütüphanesi 26
Süleymaniye nushası 27, 36, 38, 41, 80
Sürûc 39
Sürücek 39
Szebesfehervar 26

-Ş-

Şaban 8
şâgird 48
şahîn 73
Şahin Paşa 46
şahinci 57, 61, 71
şahincibaşı 72
Şam (Dımaşku'ş-Şâm) 7, 34, 35, 89;- Eyâleti 35
Şamlı 29
Şarkîkarahisar 15
şart-ı vâkıf 51, 55
şâtırlar 72
Şavşâd 37
Şebeş 27
Şebinkarahisar 29, 36
Şebin 36
Şebin Karahisar 31
Şebn 36
Şehbâz 73
Şehr-i Bâzâr 39
Şehr-i Zol 39
Şehr-i Zûl 7
Şehr-i Zûr 7, 39
Şehremini, 71
Şehrizhûr 39
Şehrizol 39
Şehrizûl 39
Şehrizûr 20, 39, 89
Şehsuvaroğlu Ali Bey 88, 89
Şehsuvaroğulları 88
Şehsuvar Bey 88
Şehsuvaroğulları soyu 88
Şehzade Murad Bey 28
Şehzâde Çelebî Mehmed 31
şer'î 8, 10, 15, 16, 43, 59, 63, 83, 84;- *dönüm* 8;- *hüküm* 55;- *vergiler* 5,

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

8, 10, 83
Şer'î ve Örfî 15, 66, 67;- *vergiler* 16, 59, 61, 111, 112, 125, 126
Şeref Han (IV.) 38
Şeri'a nehri 35
Şevval 8
Şeyhülislâm 46, 57
Şeyhülislâm Esad Efendi 48
Şikâr ağaları 57, 72, 73
Şikloş 27
Şimontorna 26, 27
şürût-ı mevkuf 106
şürût-ı vaz'iye 106

-T-

tabıl (davul) 75, 76;- *ve alem* 32, 33, 58, 63, 65, 66
tabl-ı vâhid 75
tahfîf 110, 111
tahrîr 81, 82, 83, 84, 85, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 117, 120, 121, 124, 128;- *defterleri* 82, 84, 115, 121;- *dışı* 107;-*'den evvel* 128;- *sırası* 120, 125;- *zamanı* 105
tahrir ve tevzi 84, 107, 110, 114, 117, 126, 127, 128
taht-ı hâsıllar 124
tahvil 85;- *defterleri* 84, 85;- *defter ve kayıdları* 80, 92;- *hükmü* 85;- *kalemi* 84;- *kayıdları* 6;- *kisedârı* 85
Tanrıdağı Yörükleri 17;- Beyi 17
Tanzimat 12, 14;- inkılâbı 52
Tapu 9, 11;- *defteri* 84;- *kaydı* 54
tarîk maaşı 57
Tarih Dergisi 26
Tarsus 42
tartı 10
tasarruf 99, 118, 127
Taşoz adası 64
Tatar 18;- teşkilâtı 24
Tatarlar 24
tay 68;- *bakıcıları* 69
taycı 68, 69
taylar 68, 69;- *ağası* 68, 69
tazminat 101
Tebriz 6;- Beylerbeyi 22
Tecdîd-i berevât 50
Tedmür 34, 35
Tefrike 31
tekâlîf 5, 8, 9, 10, 78
Tekâlif-i örfiyye 9, 13, 16, 75, 76, 77, 78
Teke 28;- Aşireti 29
Tekeoğulları 28, 29
Tekman 36
Tekrit 40
tekaüd 61
tek berât 86
Telli haseki 48
Temeşvar 7
Temeşvâr 89
tepe 108
terakkî 5, 84, 117, 128
Tercil 32
Tersane 43, 47;- *Emini* 47;- *Hazînesi* 47;- *Ocaklığı* 15
terzi 72
teslîm-i defâtir 117
tevcih 51, 105, 106
tevfik-ı defter-i icmâl ve mufassal 110
tevfik-i erkam-ı defter-i icmâl 111
tevkil 46, 47, 82
Tevrat 34
Tevsi'-i intikal 10
tevzî 81, 84, 104, 105, 106, 113, 117, 119;- *sırası* 107
Tezâkir 103
Tezhibciler 72
tezkere 103, 108, 109, 113
tezkereli, tezkerelü 4, 21, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 96, 97, 102;- *dirlikler* 87;- *iptidâları ve kılıçları* 91;- *kılıç* 4, 21, 89, 90, 96;- *kılıçlar* 92;- *müstakil kılıç* 91;- *timar* 88, 89, 90, 91, 96, 102;- *zeâmet ve timar* 102
tezkeresiz 21, 86, 87, 88, 89, 102;- *dirlik* 102;- *kılıç* 21;- *timâr* 4, 5, 86, 87, 88, 103
Theodosia 32

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Tırhala 25
Ti-maşk-tim (a) s-ku 35
Tibet öküzü 45
Tikrit 40
timâr 3, 4, 7, 14, 15, 16, 20, 21, 23, 24, 31, 32, 34, 35, 41, 43, 47, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 88, 89, 95, 96, 98, 100, 101, 104, 105, 106, 119, 122, 129;- *defterdârı* 20, 82;- *iptidâları* 92;- sahibi 5, 96, 128;- *tarîki* 74;- tevcihi 92
timâr-ı filân 104
timârlılar 20, 22
timârlı çeribaşılar 18
timârlı derbendciler 75
timârlı suvariler 20, 22
timâr ve zeâmet sahibleri 108
Timeşvar 27
Timur 31
Timurtaş Paşa 46
Titus Flavius Vespasianus 35
Tokat 31
Toksonion 29
Topal Timur 31
toparabacıları 44, 46
toparabacılarıbaşı 57, 72
topçu 129
topçubaşı 57, 72
topçular 44, 46
Topkapı Sarayı 49, 56, 71;- Müzesi 46
toprak ağaları 99
toprak dirliği, dirlikleri 5, 6, 7, 10, 15, 20, 21, 32, 33, 35, 42, 43, 47, 50, 60, 61, 62, 63, 71, 74, 76, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 88, 92, 94, 95, 98, 99, 100, 112;- *sahipleri* 5, 9, 113, 125
toprak dirlikli müteferrikalar 98
toprak dirlikli suvariler 20
toprak geliri üniteleri 83
toprakbastı parası 12
topraklı suvari 88;- *çeribaşıları* 68
toprak vergisi 8
toprak sahibi 99
Tortum 36
toyça 18, 65, 66;- oğulları 66
Trablus (Trablûs-ı Garb) 7, 40
Trablus-ı Şam 7, 40
Trabuzun (Trabzon) 7, 31
Trako-Frig 38
Trapezus 31
Tri-Polis=Üç Şehir 40
Tşpua 38
tuğ 45, 46;- *sahibi* 46
tuğ-ı hümâyûn 46
tuğ-ı perişanperçem 46
tuğ ve kılıç 33
tuğra 74, 83, 87
tuğralı berâtlar 88
tuhlweissenburg 26
Tuna 26, 61;- nehri 26
Tunus 7
Turgutlu 28
Turgut 76
Turhanlı 18
Tuşpa 38
Tuzla 15
Türk 17, 26, 27, 28;- asıllı 43;- beyliği 29;- devletleri 45
Türkiye Devleti 64
Türkler 33, 34, 43, 45
Türkmen 36;- Aşiretleri 63
Türkmen Boyları 76
Tvica 66
Tviça 18
Tvitsa 66

-U-

uçbeyi 29
uğur-ı hümâyûn 98
ulaş zamanı 72, 73
ulemâ sınıfı 71
Uluborlu 28
ulûfe 7, 79
ulûfeciyân-ı yemîn 46, 94
ulûfeciyân-ı yesâr 46, 94
ulûfeli 47, 60, 98;- *kul tâifesi* 26, 27, 34, 37;- *neferâtı* 25, 27

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ulûfesine bedel 67
ulus 6, 44
Umûr-ı Bahriye Nezâreti 47
Urartu 33, 38
Uruklar 6
Uruk 19, 44
usta 48
Ustrumca 16
Uşca 37
Uşti 20
Uy-Arad 27
Uzeyr 35
Uzunçarşılı, İ.H. 24, 45, 47, 72, 94

-Ü-

üçüncü yer 57
üç tuğ 46
ümenâ sınıfı 71
Ümerâ 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 62, 65
ümerâ-i osmaniye 19, 32, 35, 36, 37, 39, 58
Ünye 15
Üsküdar 72
Üsküp 16, 25
Üveys Beyler 89

-V-

Vâdi-i Benî Kutûr 37
vakfın menfaati 56
vakfın sıhhati 54
vakfın ziyâdesi 10
vakfiyet 51
vakfiye 53, 54, 55, 56, 65
vakıf 51, 52, 53, 64
vâkıf 52, 53
vâkıfın şartları 56
Valide Sultan 49
vali 22
vâlide alayı 49
vâlide sultanlar 49
Valpovo 27
Van 7, 37, 38;- gölü 38
Varat 6
Vardakosta 43
Vâsıt 41
veledeş 94
Vezir 3, 22, 24, 45, 46, 60, 82, 84
Veziriâzam 46
Vezirler 45
Vezirlik 46, 79
Vezir hasları 15
Vezir mâzulleri 60
Vilçıtrın 25
Vianina 38
Vidin 24
Vilâyet-i Anadolu 110
Vilâyet kâtibi 103, 104, 113, 114, 118, 119, 124, 127
Vilâyet tahrîri 105, 120
Viyana 9, 87
Vize 15, 24
Vize Yörükleri 17;- Yörük Beyi 17
Vlah=Eflâk 61
Vlastelin 77
Vojnik 67
Voynik 67
Voynuk 60, 67, 68, 78;- *Beyleri* 68;- *Seraskeri* 68;- *Tâyifesi* 66, 78
Voynuygan 66
Vüzerâ 45

-Y-

Yafta 109
Yâfte 84, 103
Yak 45
Yalvaç 28
yamak 17, 24, 67, 78
Yanbolu 17;- Yörük beyi 17
Yanık kale 27
Yanova 27
Yanya 25
Yargıtay 1. Hukuk Dâiresi 55
yarıcı 99
Yarucu 73
Yava 11
Yava ve Kaçkun 9, 11
Yavrucu 73
Yavuz I. Selim Han 13, 33, 34, 38
Yaya 108;- *Kapıkulu askeri* 46
Yaylak ve Kışlak 9, 11;- *resmi* 12

ANKARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

yaylak 108
Yedikule mezbahası 12
Yelkenciler 43
Yembahâ 7, 23
Yemen 7
Yemîn 20
Yeniçeri 7, 46, 70;- *Ağası* 46, 57, 72;- *Ocağı* 12, 14, 22, 44, 47, 62;- *teşkilâtı* 16;- *Yetimleri* 7
Yeniçeriler 7, 94
Yeni Arad 27
Yeni Kale 37
Yeni Şehir 37
Yeni Tahrir 84
yeni mufassal defteri 107, 114
Yerlikulu 7, 26, 27, 32;- *Askeri* 35
Yerli Yeniçeri 22
Yesâr 20
yevmiye 7
Yıllık 7
Yıllıklı 7;- *Beyleri* 43, 45
Yörük 13, 14, 17, 21, 24, 60, 65, 66, 108, 129;- *Beğleri Berâtları* 129;- *Beyi* 17, 21, 66, 129;- *Ocakları* 24;- *Sancakları* 25;- *tâyifesi* 129
Yörükân-ı Kocacık 25
Yörükân-ı Naldöken 25
Yörükân-ı Ofcabolu 25
Yörükân-ı Şelânik 25
Yörükân-ı Tanrıdağı 25
Yörükân-ı Vize 25
Yörükler 17, 23
Yörüklük 129
Yukarı bölükler 94
Yunanistan Devleti 64
Yunanlılar 35, 42
Yund 68;- Koruları 68;- Ocakları 68, 69;- Oğlanları 68
Yundcuyân 69
Yundlar Ağası 68
Yurd 76, 77
Yurdluk 15, 39
Yurdluk ve Ocaklık 15, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 58, 62, 63, 65, 74, 76, 83;- *sahipleri* 15, 61
Yuvacı 73
Yüksek 8

-Z-

zâbıta-i mukaddere 127
Zacasna 25
Zacna 25, 26
zaîm 66
zaîmzâde 97, 98
Zamua Eyâleti 39
Zarde 44
Zâruşâd 37
Zeâmet 3, 4, 7, 10, 14, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 41, 42, 43, 47, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 92, 93, 95, 98, 100, 101, 106;- sahibi 5, 20, 97
Zeâmetler 4
Zeâmetli 72
Zeâmet ve Tîmâr 80, 85, 106, 129;- *sahibleri* 24, 86
Zekât 5, 8
Zemin 9, 11
Zenkâbâd 41
Zevâid 52, 54
zevâyidât 104, 113
Zeynüddin Karaca Bey 88
Ziata Castellum 33
Zigetvâr seferi 13
Zilhicce 8
Zilka'de 8
ziyâde 91, 96, 109, 112, 113, 114
Zuirzuna 37
Züemâ 3, 21, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 58, 62, 65, 85, 94, 129
Zülcenâheyn 39
Zülkadriye 4, 88, 89

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

FAKSİMİLE METİN

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

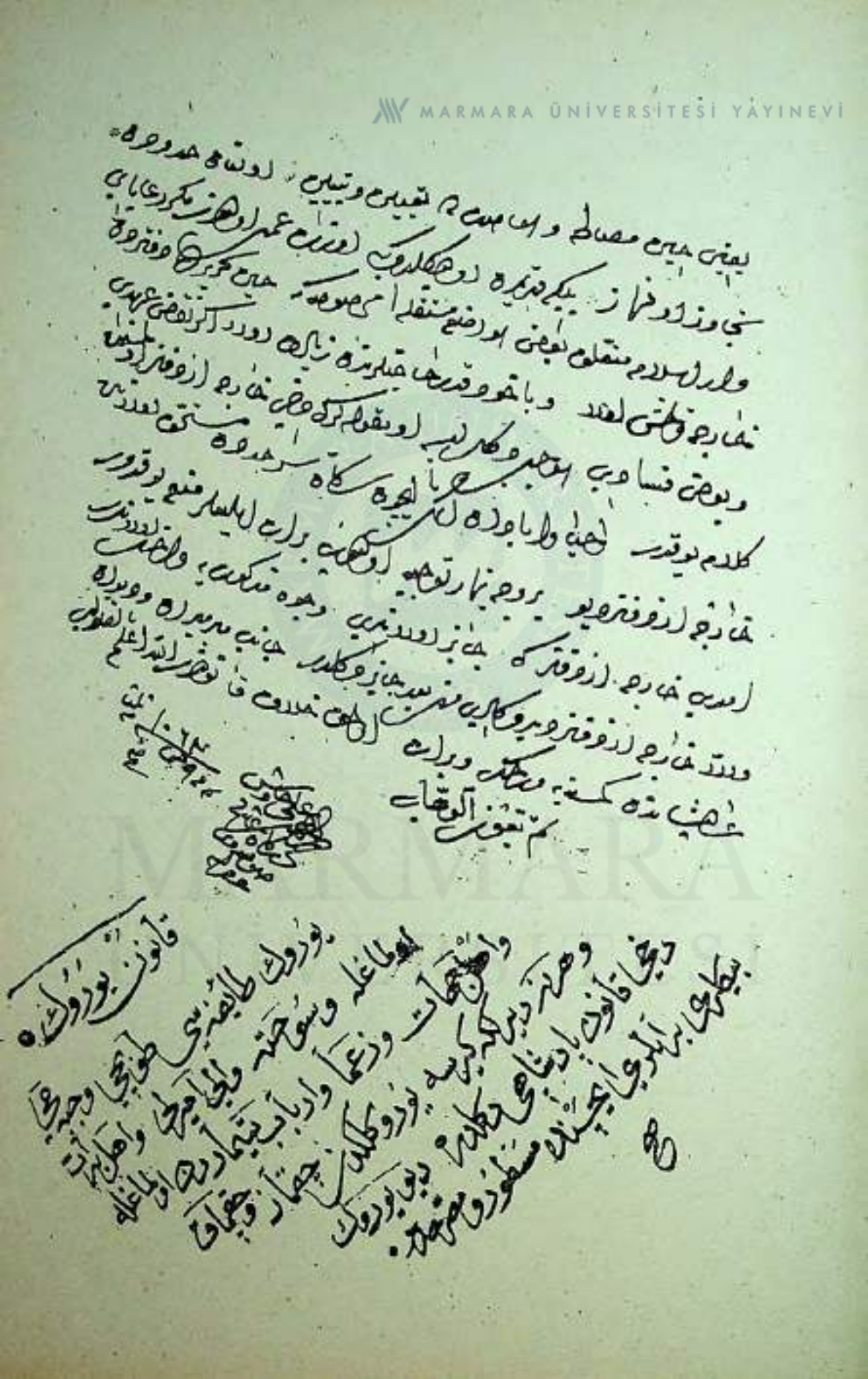

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

رغامت و تیمار قید اولونسه اول دفتر مفصلده قریه یه مزبور اجمالت یازیلانده
بشیوز و یا بیک اقچه و دخی زیاده یازلمش اولسه او مفصله قریه
و مزارعک کندولری و بویله لرک مفصل هوجنجی ظهور ایده زیاده لری
محلول مفصل اولور طالب و راغب اولوب و جا ایدنلره ویروب جایزدر
الوب برات ایدنلرک حقی اولور پس ایدی محلول مفصل و بدوکلری بودر
ولکن انواع مختلفه سی و صحتنک شروط موقوفه سی واردر شویله که شرایط
وضعیه سنده خارجه اولدوجق اولورسه بروجه تیمار کمسنه و بریله جایزدر کلدر
اشالله تفصیل اشاغیت کلسه کرکدر حین تحریر
و توزیعت بعض قری و مزارع سهواً کمسنه ویرلمکله دفتر اجمال و مفصله
قید اولونیوب خارجه قالسه و یاخود تحریر دخی بعض قری و مزارعک
حدودلرنده خارجه کمسنه نک ملاقه سی و نزاعلویسی اولمیاه بعض بو منع
مستقله و بیاباه و اورماه و کومستانت اطراف جوانبنده و یاخود
حیمانه کانده بعض رعایا بر محله زراعتگاه ایدوب اورماه و اشجارین
قروب احیا ایدوب مزرعه ایلسلر و یاخود تمکین ایدوب مستقل قریه اولسلر
بو مفصله قری و مزارع خارجه ازدفتر دیرلر تکرار بر محرر دخی کلنجه موقوفات
امینلری ضبط ایدرلر و ارباب استحقاقده دخی خارجه ازدفتر و بو
طالب و راغب اولنلره توجیه اولنوب برات ایلسلر منع یوقدر سایر
تیمارلر نیجه ایسه بونلر دخی اویله در صح

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

وقف الجمال بسلیم اول حضرتلری بر بیک سنه بودجه ایله وقف اولنمش اولان
وبا قیانه و بو مقوله ارقام اقلامده ظهور ایده زوال بولمانه مجلول الجمال اولدر
ولکن واقف محترم بو وقفی شرط ایدرکن اشبو شروطک اولدقی ظهور ایچون حجتده یازمق
مجلول الجمال اولدقدن بو عبارت ایله زیاده وقف الجمال قید ایلیه کرکه بهر وجهله حجتده یازلمق
وجهی قالمیه وحیانا بعض اهل اولنمیه حجتده یازلمق کیفیتی بولنمق
لازم کلدوکی بولنمیه آشاغه یازلدی تکمیل بعض وقوف وشروطی ایچون ظهور ایتا کلمش
بعض قرن وقرارده وحجته یازلمق صاحبلری حین تزویجده مجلولدن ویا قید ایتمکلری
اخذ ویمیوب وقف الجمالک ظهوری ویا خود زمانیتی مجلولدن کلمکلری
کبی فی الحقیقه وقف الجمالک تسلیمنده مشکلات بو مقوله اولدکی اصحابی ظهوری ایچون حجتده
یازلمق اولدر بو تقدیرجه الجمال مجلول ایکی قسم اولمش اولور
یازلمق مجلول الجمال اولدر بس ایدیب بو تقدیرجه الجمال مجلول ایکی قسم اولمش اولور
بریسنه مجلول الجمال وبریسنه مجلولدن الجمال دیرلر حتی مابعدنده فرق واقع اولور
واکثیسی وقف صحیحه قدیمه اکثری یازلمش اولدیکندن بعد مجلول الجمال
منفعی بوقدر بو مقوله لری ارباب استفاده مرکب الجمال یازلمق ایدرلر
تمامی اولدر مثلا حین تزویجده وقف الجمال و مقتضی
عینیله ابن عمی زعامت ویا رقیه اولناه بعض قرن وقرارده یازلمق سهوکلمات
دیرکمکله وقف الجمال قید اولنمیوب خاطره قالمه ولکن مقتضی حجتده قید
اولونمه محصص وقف مقتضی مقیده الجمالک غیر مقید اولمسی ویا خود
* برقیه وقف الجمالک مستفاد ویا ضمنیه طریقیله مثلا تزویجده زعامت
* اولدقده قید اولنمه * ویا

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ایله اولسه بو مقوله تیمارلری واقف و طالب اولوب برات ایلسلر ممنوع دکلدر
فرضا اوه بیک اقچه یازار بر قریه
اللرندن حقی اولور
کاتب الولایه حینی توزیعت بر قاچ نفر سپاهی یه توزیعه ایدوب مثلا
زیت و ورت بیک و عمرو اوچ بیک و بکر ایکی بیک اقچلق اوزرینه جمله
طقوز بیک اولور حصه تعیین ایدوب دفتر اجمالی قیدیله مقرردر که
بو اوچ نفر سپاهیه قریه مزبورنک انجق طقوز بیک اقچه لیغی و راحش
اولوب بیک اقچلق حصه سی موقوف قاچش اولور پس ایدی ولایت کاتبی
دفتر اجمالینی ورود ولته تسلیم ایلدکده صکره و بعده مشروحه اوزره باقی قلاده
حصه اجمال محلولی اولور واقف و طالب اولوده سپاهیلره ویریلوب برات
ایلسلر قانونه مخالف دکلدر اللرندن حقی اولور شول اجلده که حصه
مزبوره حینی توزیعت کمسنه ویریلوب دفتر اجمالده تیمار قلاده دیو قید اولنمشدر
و بونلرده ماعدا حین توزیعت بعض قری و مزارعی برکدریلوب دفتر اجمال
حاقانیت اوچ بیک و یا خود الین بیک اقچلق اوزره تیمار قید اولنوب
یکوه بغلانسه ولکن تیمار مزبوروک ارقام اقلامی یکوننده زیاده کلسه
لابد اول زیاده دخی محلول اجمال اولور ولکن بو مقوله حصه تیمارلر
دفتر اجمال لسانیه تسلیم اولمدین میرمیراه و جنب دیوان عالیشانده
کمسنه ویریلوب برات اوچون خلاف قانوندر زیرا بویله لرک توزیعه
و توجیهی محرر مخصوصدر صح

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

اول زمانده زعامت و تیمار و سایر درکات نکه وارلیسه محلول اولور
محلول صدق محلول غیر صدق محلول اجمال

محلول مفصل محلول خارج اردفترده

بر زعامت و تیمارک صاحبی فوت اولسه و یا خود اختیاری ایله و یا بی حاصل اولمغله
فراغت ایلسه اول زعامت و تیمار محلول اولور آخره توجیه اولنور اکا محلول
صدق دیرلر بر زعامت و تیمارک صاحبنده اسباب توجیه
تیمار و زعامت اولنده اسبابک بریسی صدور ایلسه العیاذ بالله قتل نفس
و جرم غلیظ کبی و یا خود ادای خدمت ایتمامک و یا اسیر و گرفتار
کفار عنید و مجنون و نابدید اولمق کبی بو مقوله لرک لابد صدقلری محلول
اولور آخره توجیه اولنور اما محلول صدق اولماز بلکه غیر صدق اولور
زیرا اکثر واقع اولور که بویله لرک زعامت و تیمارلرین واسطه یوقسن اسباب ایله
مقرر ایدرلر مثلا خصمایی ایله اصلاح ایتمک و خدمت مأمورینه
عذر شرعی ظهور ایتمک و یا مقابله سنت میری مال و رمک و اسیر
و گرفتار ایکن خلاص اولمق و مجنون و نابدید اولمش ایکن ماه مرتبه
صحت بولمق و عودت ایتمک کبی بو تقدیرجه بویله طایفه نک زعامت
و تیمارلرین مقرر اولدی کلمشدر و کمینک دخی اولمایوب لابد میسر اولمش
پس ایدی بو قسم من وجه محلول و من وجه غیر محلول اولمغین محلول
غیر صدق دیرلر

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

— زبر آیات شریفه صدقه اولمق مقصود اولمغله زیاده اولمامق اولمز اولمغین
اوغله نماز یوقدر ویوقضا اولنماز مخلوط لعدده نماز اولنمیه باخود
اوغله نماز یوقدر ویوقضا اولنماز مخلوط لعدده نماز اولنمیه باخود
بش یوز اقچه لعله قبلیجی اولمش وفی متونیکن اوغلی اولمش قانونجه اولمق
بش یوز اقچه لعله قبلیجی اولمش وفی متونیکن اوغلی اولمش قانونجه اولمق
اوغلی اولمغله نماز مستحق اولماز ارباب استحقاقدن اخر ویرلور زیرا اولمیه
اوغلی اولمغله نماز مستحق اولماز ارباب استحقاقدن اخر ویرلور زیرا اولمیه
زاله یه بابه نماز زنده ایکن بیت ویوز یکرمی اقچه نماز ویرمکله خلاصه
زاله یه بابه نماز زنده ایکن بیت ویوز یکرمی اقچه نماز ویرمکله خلاصه
قانون در ذکر ایلدیکی زاله لعدد وفی نماز زنده کن اولوب حتی
قانون در ذکر ایلدیکی زاله لعدد وفی نماز زنده کن اولوب حتی
برسیاهی زاله بابه فدجیوق ○ لکین نماز تصدق ایتمش اولمغله نماز
برسیاهی زاله بابه فدجیوق ○ لکین نماز تصدق ایتمش اولمغله نماز
وفی تحریر کفانوق اولمغله سیاهی زاله بابه نماز مستحق اولماز اخر
وفی تحریر کفانوق اولمغله سیاهی زاله بابه نماز مستحق اولماز اخر
ویرلور لدی ذکر لدین مات فی مستحق عتاب لعدد
ویرلور لدی ذکر لدین مات فی مستحق عتاب لعدد
بابالرین فوت اولدقده نماز لرنده لیکن اوغلنه برینه وورث برینه اولجیسی ویرلور
بابالرین فوت اولدقده نماز لرنده لیکن اوغلنه برینه وورث برینه اولجیسی ویرلور
سفره اغوز مابوتن فوت اولدقده بش لیلی وورث بیت ویرلور
سفره اغوز مابوتن فوت اولدقده بش لیلی وورث بیت ویرلور
متفرقه لرینه اوچ اوغلنه وکه ویرلور وذکر حصه لرین برینه
متفرقه لرینه اوچ اوغلنه وکه ویرلور وذکر حصه لرین برینه
وفی اوچ اوغلنه وکه
وفی اوچ اوغلنه وکه
ویرلور
ویرلور
ویرلور اکثر حصه لرین برینه
ویرلور اکثر حصه لرین برینه
زاله لوفی وورکاه جایی چ وسلرین اوغلنه بیت ویرلور سیحی
زاله لوفی وورکاه جایی چ وسلرین اوغلنه بیت ویرلور سیحی
اخیرین برنعمت ویتارکه اخر نجیه اولنمه تابعی مخلوط اولمق
اخیرین برنعمت ویتارکه اخر نجیه اولنمه تابعی مخلوط اولمق
کسنه کنه ویلنده ونصف فنده مستقین اولمقدر ودقت لازم وفی نماز
کسنه کنه ویلنده ونصف فنده مستقین اولمقدر ودقت لازم وفی نماز
مخلوط اولمق اوچ نجه اخر ویرلور تکرر حصه جنده قراءت وباخود
مخلوط اولمق اوچ نجه اخر ویرلور تکرر حصه جنده قراءت وباخود
اوچ نجه تحریر اولنوب برسیاهی ویرلور لیلیه
اوچ نجه تحریر اولنوب برسیاهی ویرلور لیلیه
اولمق لازمدر

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

قید اولنمه یه نیازدر ۵ مرتبه کلمه اوقومق مستقیم قلیچ اعتبار اولنمغله حنفی بولمامغله
قانونه بویله ورمکه وقتی الجالت بر تیار فقط ابوزالخلی اولنمز نفرض اولنه
مستقیم قلیچ اولمزسه ایجاب یومنه اولنمز قلیچی وضع اولنمق شوله
بیاه ایجاب اولمش اولمز ۵ قلیچی اصطلاحنه مراد یوقدر ۵ لکن
ایکنجی ایندا قلیچی اولمق بیکدر اوله ایکنجی عددده اربابی تیار اولنمز اولدقدن
قانونه بویله ورمکه اولغالرینه یا بالربی تیار اولنمه ایندا اولمق بیکدر
ویریلور حنفی اوله ایکنجی یوقدر شفیعی مذهبنه بیکدن رغبت بکلمه وقتی
ایندا اولمه ویا خود بیاهی زائل یا بایکی قیدینی تیار اولنمه وخود ایکنجی
لازم کلمه لابد بنه اولمق بیکدر ایکی ورمکه اگر بیاهی زائل اولمزسه اگر غائب
ایکی بیکدر اوله ایکنجی قانونه بویله ورمکه ایندا ایکی بیکدن اولمق اولمزسه
بیکدر تیار اولنمه وخود ایکنجی لازم کلمه ایندا ایکی بیکدن اولمق اولمزسه
بین ایجاب ایندا قلیچ ویمکه غائب بولمزسه بیکدن کفی نوع قلیچی ایکنجی
واقع ایندا اولمق ایجاب حکمی حاصل اولمه قلیچ زعمنده واجب اولمق
تیار اولمزسه نماز عیدی ترک ایتمک سبب اولمزسه شویله زعم اولنمه تیار اولمه ترک
عمداً وسهواً ایکی قلیچ تیار اولمق بکدرمش برای اینجه اولمق خلاف قانوندر
منی بعد جایز اولمق بکدر البته قلیچی بر یره محلول اولمزسه والا اولمه الصلوة الظهر ویریلور
پس ایجاب اولمق سیاهی زائل اولمق ایندا تیار اولنمه وخود ایکنجی وضع
اولنمه قانونه تیار اولمق بویله ورمکه بابالربی قید جلوه ۵ لکن کتمون تیار
ورمکه جایز اولمق بکدر انتا مکرر
بابالربی

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

اخذ و رد ... جایز و کلدر اما قلیچ مقداریه اعتبار یوقدر حتی کسنه
بگونی یسنده بر مقداریه حصه حکلوب اخر کسنه و رد ایتسه جایز
و کلدر و بنمز و بر بوره منع بوقدر حتی قلیچ زعامت و تیمار ایله
اولنه اکثر یا بوقول افراز اولور مراد اولور که
اولنه اکثر یا بوقول افراز اولور مقدار عسکر ورلنده معلوم اولور
بر سبب عذر زعامت و تیمار یه تقدار عسکر ورلنده معلوم اولور قلیچ
مثلا بر سبب قتل قاچ قلیچ زعامت و تیمار و ارلیسه لابد بر یره
بر سپاهی یازیلور زیرا بر قلیچ زعامت و تیمار یاتاق بر کسنه
و یا خود بر قلیچ بر کسنه مضاف اولمق خلاف قانوندر زیرا اگر
بر قلیچ بر کسنه مضاف اولمق خلاف قانوندر زیرا اگر
ایکی قرداش قلیچ بوزولمق اوزره بابالرینه تیمار براز واحد ایله
ایکی قرداش قلیچ بوزولمق اوزره بابالرینه تیمار براز واحد ایله
توجیه اولور حتی اول قرداش اولوده بر قلیچ
اولمق اوغلی اولمه لابد حصه سیله اوبر قرداشنه ویریلور اخر وقتلرده
قانونه و کلدر زیرا بر قلیچ تیمار بر کسنه مضاف اولمق قطعا

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

وتیمارک دخی اکثر حدیث یکرمی بیکده بر اقچه اکسکدر اما اقل حدی متعین دکلدر
زیرا دفتر اجمال خاقانیده بیک اقچه ده اشاغی قید اولنمش مستقل قلیچ
تیمارلر واردر اقل حدی سهاه اقچه اولمش اولور
اجمالو اعتبار اولنمشدر قلیچ زعامت وتیمارلر انده اولور شویله که بر زعامت
وتیمار اجمالو اولمیه اول زعامت وتیمار قلیچ اطلاقی درست اولماز مثلا
بعض اجمالو زعامت وتیمارده بر مقدار حصه افراز اولنوب ویرکدر بلوب
یکرمی بیک اقچه لق ایله ویا خود دخی زیاده ویا نقصانله برات اولنسه
زعامت وتیمار دینلور اما اجمالو دینلمز زیرا بر زعامت وتیمارک اجمالو اوله
لابد قلیچ اولور الا مگر که عین زعامت ویا خود عین تیمار قید اولنمش اولور
اول زمانده اول زعامت وتیمار قلیچ دینلمز بلکه حصه دینلور او مقوله لرک
محلول اولدقده جمله سی ویا خود بکونی سنده بر مقداری حصه چکلوب
بر آخر کمسنه نک قلیچ زعامت وتیمارینه الحاق اولنسه جایزدر منع یوقدر
اولدرکه حین تحریر وتوزیعده بعض قری ومزارع
برکدر بلوب ویا مستقل ویرلوب دفتر اجمال سلطانیده اوچ بیک والتی بیک
ویا خود یکرمی اوتوز بیکی یوز بیک اقچه لق اوزره بکوه بغلانوب فقط
برکمسنه نک اوزرینه زعامت وتیمار قید اولنمش اولور او مقوله زعامت
وتیمارلر قاچ قطعه قریه یه مجموعنه اجمالو دینلور ایچنده بر ایکی قریه
بلا امر تفریق اولنوب آخره مرتبه

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

22

Marmara Üniversitesi Yayınevi

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

وکندولری یوردو . یازیلاره یولرینه اکدوکلری عشرلرنده ارت چکدوکلری مقابلسنده
عفو اولنوب عوارض ویرمک دخی رفع اولنمشدر . میری جانبنه ماه
ایچیه ورسم غنم ورسم عروس وجرم جنایت ورورلر
ساکن اولدوقلری یوردولری . ولعینی اولناه مزرعه لری کندولری مخصوصدر
جدرا کمسنه نک مدخلی یوقدر . شول قرا و مزارعدر که سرحدلرنده
بعض مالک وکنز ویره مکور طایفه سنه تعیین اولنمشدر که بونلر حین
فتحده ودنیالرینک میری خدمتنه قبول ایدوب هر برسنه نقدار قریه
بخش اولمش لبه اول قریه اهالیسنک بونلر کتخدالری کبیدر مال میری
تحصیلنه وبعض سفر مهماتنه معاونت وخدمت ایدوب
رعایایه فرمان اولناه خصوصی اخبار وتوزیع ایدرلر حتی زیر
دستلرنده اولده قرادن بعض رعایا دار الحربه ویا اخر دیارده
قرار اتسه لر برینه کتورمکه التزام ایتمشلردر وبونلرک ایکی بلوکدر
بر بلوکی تیمار ایلیه دکه انلر مالک وکنزلردر بونلرک قضیه سی برابر یاپ
تیمار کبی اللرنده بر وانلری واردر وبر بلوکی معافیتلیدر که انلر
پر مکورلردر زراعت وحراثت ایلدوکلری خفتک وباشتنه لرینک
حقوق ورسومالری وکندولری واوغللری وقرنداشلرینک
جزیه وایسنجه لری خدمتلری مقابلسنده عفو اولندوغندن جمله عوارض
دیوانیه

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

بنا اولنوب ایچی ودرکاهلری اوغلنه واقع باسته ویرلوب خارجیده مکسنه ودرکاهلر اولمق
درلوکه وجه بها فیتله ورا صحت ودیندچی ویرودکلری یوطا یقه ورسم
محرثاسی اولوب محروس ومحافظ لعدده محلاتدن ساکن ومتمکن اولمغله ورر
بونلردن اصحاب ودرکلری اینلر ودرونلرینه قوندورورلر ودکهورورلر
ویقیمن اولنمقاریدن ودیندلوکدن خدمولری واخلمنه واقع لعدده ضعیف
وسکسناه محلاتدن تسبیع وتطهیر وشعیر العبور اولده بعض اوجه
وخبور مخالفیه ترمیم وتعمیر ایدرلر وبونلردن طبس اعتباریله قدیم
قدیم للدیامتدن اوتوز نفر طبس اعتبار اولنمشدر کهوین باه اولدقلری
محلاتدن تخمیناً یکرمی کون طبس واحد مقداریله ایکی اوتوز نفر وچی یکلیه
لکا کون اعتبار اولنور اولدقلری اوتوز نفر یکسنه فدیه طریقیله اوتوز
ودیندلریله ایچنه اشقیا وقطاع طریقدن بعض یکیدن کاهلری لعدده
محلاتده للدات حربه ایله طوروب ضرب طبس ایدوب اضرار اشتباهیه
ایدرلر ودرحرکت ایدوب مکث سلامته ایدکورورلر خدمت نوبه
ومحارستانه ولایه وقلاع اولدوقجه عمارتی وبولنه وجمیع تکالیف شاقه
معاف ومسلمدرلر شول مزارعه ورکه لسکسناه طابعه
بولدقلری طریقیله اوتوز یکیدن اولنمشدر کهبونلردن قرمانه قونله
سنی غنه تابع طوروب واسکی ایه وبایبورده ناحیه لرنده
ساکن اولوب ایچکن طابعه ویکدیکرلرینه وفا ایدوب بونلر قلعه الفتح حیاته
طابعه اولوب ازراعت وحراثت ایدن اولدقلری ایچون اولجده
کندولرنه ایچیر وضع اولنوب طابعه مخالفت ایتمیوب وشاه
وعبید وکندولرنه یورمیوب

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

مواضع مخوفه‌نك مستحفظلرینه تعیین اولنمشدر که تیمار طریقی اوزره
تصدق اولنور اما یوزدولق واوجاقلق حکمنده‌در فقط طایفه‌یه
مرتبه‌یه مخصوصدر بو طایفه‌یه اصحاب درك دیرلر و دربندجی
دخی دیرلر هر بریسنك اجمالی تیمارلری واردر و بونلر ایکی بلوکدر
بر بلوکی تیمار ایله‌در که تعیین اولندوقلری دربندلری و خضرناك اولدقلری
محللری برار آدملری ایله حفظ و حراست ایدرلر و ابنای سبیله‌یه لیدی
و رهبر اولوب سلامته چیقاردرلر حتی دربندلرنده اینت و روندنك
باشلرینه برحال و یا دابه‌لری بی مجال اولوب اطعام ایرشسه
معین و ظهیر اولوب سلامته واریجه برار آدملر قوشارلر
و اثواب اثقال مالرینه ضرر و زیان ارکورمیوب کندو طوارلری ایله
شتلکه اوردشدرورلر شویلکه اهمال و تکاسللری سببی ایله
اول دیت باه اولدوقلری دربند ایچنده ابنای سبیلك اهمال و اثقال
و ارزاق اموالنده برنسنه ضایع و مغصوب اولسه انلره
تضمین ایتدرورلر قدیمده شرط و التزاملری بو منوال اوزره
و براتلرنده دخی وجه مشروح اوزره تصریح اولنمشدر
بو خدمت مقابلسنده بونلر عزل و نصبی قبول ایلمزلر حتی ایرسه
فوت اولسه و یا خود اداء خدمت ایتمسه

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

وخدمتنه قادر اوغلی وارایسه اوغلنه اوغلی اولمسه ویاخود اولدی خدمت
ایتمسه بازخانه ملازمانده بر استاد طفانجی ویریلور بعده معرفتلری
اوردنادوخی ایکی بلوکدر ویریلوکی یوقجی ویوریجی ویریلوکی آوجی حرر
ممالک محروسه‌ده بعض کوهستان وصعب وسنکستان محللرده خاصه چاقر
وشاهین واتمجه اشیانه‌لری واردر که یوقجی ویوریجی اوردنادن
اول اشیانه‌لری حفظ وحراست ایدرلر یوریجی زمانی کلدکده خارجده
کمسنه‌لری وبعض راعی وحطابلری اول اشیانه‌لر اوردوغی حوالیده
منع ودفع ایدرلر تا اول یوریلر تحصیل پر وبال ایدوب قابل پرواز
اولنجیه‌دک لیل ونهار کوزوب کوزدورلر بعده اشیانه‌لرنده اخراج ایدوب
تربیت وتعلیم دعوت ایدرلر اولش زمانده انلردخی طوغانجی باشیلری ایله معاً
دردولته کلورلر واول یوریلری اغالرینه تسلیم ایدوب یوقلانورلر
وآوجی اوردنادوخی بذل هقدور ایدوب بعض محللرده طامار وضع ایدوب
صیادلق ایدرلر انلردخی یوقجی ویوریجی کبی طوغانجی باشیلر ایله معاً
عتبه علیایه کلوب شکار ایلدوکلری باز وشهبازلری اغالرینه تسلیم
ایدوب تذکره آدرلر وبونلردک عزل ونصبی چاقرجی باشیه مخصوصدر
تیمارو کدوکلری میرمیراه جانب عالیشانده ویریلوکلقدر بلکه چاقرجی
باشینک تذکره‌سی موجبنجه عمل اولنور والله‌ینه بروات مهابوت ویریلور
ویرنجیلر ۱۹ عموماً ممالک محروسه‌ده واقع اولنده ودربندلردک ونقض
مواضع

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

بعض دربندلرک صعب و سنکسناه محللرین تطهیر و توسیع ایتمک حسب بونلرک
خدمتلریدر بونلره جنک تکلیف اولنماز الا مکرنه ضرورت اوده
و بونلرده برسه قوت اولسه تیماری اوغلنه ویریلور اوغلی اوچیوب یاخود
ادای خدمت ایتمسه خارجده کمسنه ویرلمز بلکه بکلربکی عرض اوچنجی
ینه مسلم اوغللرنده بر مستحقه ویریلور خاصه طوغانجی و شاهینجی
و اتمجی طایفه سنه تعیین اولنمشدر که تیمار طریقی اوزره تصرف اولنور
بونلرک دخی سایر ارباب تیمارکبی اللرنده بر واتلری واردر و بونلر
ایکی بلوکدر بر بلوکی تیمار ایله و بر بلوکی خفیفلک و باشتنه تصرف ایدوب
اعافیتلیدر و اکثری تیمار و خفیفلک و باشتنه لری اولدوغی دیارده
ساکنلردر و هر ناحیده بر طوغانجی باشی وضع اولنمشدر انلرک دخی
ادیه لو حکمت اجمالی دخی غرامت و تیمارلری واردر که طوایف مزبورک
ضبط و ربطی انلره سپارش اولنمشدر و تیمار ایله اوزرنده دخی ایکی
بلوکدر بر بلوکی کتوروجی و بر بلوکی کوروجیدر بو ایکی طایفه هر سنه اولش
زماننده طوغانجی باشیلر ایله مکاتبه سعادتنه کلوب مناوبه طریقی
اوزره باز خانه سلطانیه کتوروجیلک و کوروجیلک خدمتی
ایدرلر و بونلرده بر سنک تیماری محلول اولسه باز و شهباز حکمت ماهر

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

حدمتکارین و اتباع و قبای اولدوقجه تیار و کدوکلرین بلکه سبب التزینده اولوب
اخر و زیاده سوبلک ایجابنده برکه مملوک اولسه تیارین ایلک کدوکلری مستثنی
اولغلی واردر اولغلنه و دیدیکه قلعه ملازمتنده اولدقدن کدوکلری قشت تاره
وحدمتنه قالدیریکسنیه و بیلدیرو و بوتاکلرک ضبط و ربط و عزل و نصبی
قلعه و زوارینه مخصوصدر عرض ایدیجک عمی اولدوز و کشان و کشان
مسلماً ط یعنی سنه تعیین اولنوب مرتبی نفر و اوجاغ اعتبار
اولنمشدر یعنی مسلماً ط یعنی نفقه اوجاغ ایچون مراد اوجاغ و تیاریدر
اولدقجه

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

وحاصلی چایرلر و یوندقوریلری و طایلر حاصل اولدیغی بنا قالدیلر و اردر که
هر اوجاغه باشقه یوندلر و طایلر اعیان و بلوک باشیلری و قوروجی و کوزجی
و طایجی و یوند اوغلانلری تعیین اولنمشدر و لکن یوندلر ایکی بلوکدر
بر بلوکی تیمار ایلیه در که انلر بلوک باشیلر و یوند اوغلانلریدر تیمارلری اریه لق
حکمنده در من بعد تبدیل و تغییر اولنماز کندولره مخصوصدر یوللو یولنجه
بر بریته انتقال ایدر و بر بلوکی دخی معافیتله در که انلر قوروجی و کوزجی
و طایجی در خدمتلری مقابله سنده عموماً تکالیف عرفیه ده معاف و مسلملردر
هر اوجاغه نه مقدار نفر تعیین اولنمش ایسه هر طایفه اوجاغلرینک یوندلری
و طایلری و آخورلری کوروب کوزدوب و کوزلری اصلاح ایدوب
تربیه ایدرلر کمالین بولدوقده صکره طایلر اعیانه اولانلر قبض ایدوب
خاصه آخورلره تسلیم ایدرلر عموماً ممالک محروسه واقعه
اولده قلاعک حفظ و خدمتنه تعیین اولنمشدر هر قلعه نک
جبه خانه سی و طوپ و توفنکی و یراغ و یانی و دزدار و کتخدا و نقرانی
واردر که تعیین اولنمشدر قلعه نک بروجه و باروسی لیل و نهار
دوراه و کذراه ایدرلر دایم خدمتلری قلعه محافظه سیدر
بو طایفه یه خصوصا دیرلر و دزدار و کتخدا و سایرینک تعیین اولنمش
اجمالی تیمارلری واردر که کدک اعتبار اولنمشدر مهماه اریه لق کبیدر

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ذوکر اولنان و بنوم طایفه‌سی ممنوع القلم و مقطوع القدم در بالا هوالری
و رسم عروسانه و جرم جنیت و تادیب متعلق اولدوغی سیاستلری
بکلرینک و چریباشیلرینکدر زیرا عموماً و بنوغاه ایکی یکودر بریلوکی
خاصه و بری عامه‌در ایله اولسه خاصه‌سنه بکلری و عامه‌سنه
چریباشیلری حکم ایدرلر پس ایدی بو چریباشیلر خدمتلرنده و ایچ و قایع
اولدوقجه زعامت و تیمارلری اللرنده اهدی آخره ویرلمز بلکه قید
حیوه‌ده اولدوقلرنجه تصرف ایدرلر و بونلرک خدمتلری بو دورده
هر چریباشی زیردستنی اولدوغی و بنوقلرده نوبتلوسی اخراجه ایدوب
استانه‌ی سعادته سوروب کتوردورلر هر سنه چاپرزمانندن خاصه‌لرده
و چاپرلره خدمت ایتدوردورلر و بونلرده بر سه فوت اولسه و یا خود
اولای خدمت ایتمسه تیماری ایله چریباشیلغی بنه آخر خلقنده
علوفه‌سنه بدل یولی ایله بر مستحقه ویرلور چاره‌جه کمسنه و یا اوغلنه
ویریلو کلمشدر و بونلره سایر زعما و ارباب تیمارکی سفر خدمتی تکلیف
اولنمامشدر زیرا بونلر اصطبل عامره‌یه متعلقدر سفر و خدمتلری بره
عالمپناه حضرتلرینه راجعدر و بر بحثی فوجی بنه اصطبل عامره‌یه متعلق بعض
خدمه‌ی عامه ایچون تعیین اولنوب خدمتلری مقابلسنده تیمار طریقی اولنمه
توجیه اولنمشدر که ممالک محروسه‌ده جابجا یوندا و جاقلری و آخورلر

و خاصه چاپرلر

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

سایر امرا کبی هر بری کندویه مخصوص اولدقده طایفه‌یه ولایتی و حاکمدر
بعضی طوایف مزبوره‌نک بادخواهلری و رسم عروسانه‌لری و جرم جنایت
و تأدیبه متعلق اولدقده سیاستلری بونلره مخصوصدر و لکن بونلره حاجت
زعما حکمتدر طبیب و علم صاحبلری دکللردر و طویجه‌لر و بیوکلری کمسنه‌لر
اقنجی طایفه‌سنک جری باشیلری مقامنده‌در ایلرک حاجی اریه لوح
حکمت اجمالو تیمارلری واردر خدمت و سفر و اقامه اولدوقجه طایفه‌یه
مزبوره‌یه آکا و تنبیه و تأکید ایدوب بکلری جمعیت ایلدوکی مجلسی
سوروب کتوردرلر و مأمور اولدوقلری خدمتده استخدام ایتدررلر
بونلرک خدمتلری بودر و بونلرده بر فوت اولسه تیماری ایله
طویجه‌لغی خدمتنه قادر اوغلی واریسه اوغلنه اوغلی یوغیسه و یاخود
ادای خدمت ایتمسه بنه طایفه مزبوره‌ده اش کورمش بر اختیار
کمسنه‌یه و یاخود ایغت قاش طویجه اوغللرنده بر مستحقنه ویریلور
اشکوه تیماری کبی معزول و الی امرلویه ویریلور کلمشدر
و نیچه طایفه‌سنک بکلرینه و جری باشیلرینه تعیین اولنمشدر که
مسلم بودرکه بکلری کبی هر بریسنک اجمالو رعایت و تیمارلری واردر
اریه لوح حکمتدر بو اللو بولنجه بر بریسنه انتقال ایدیب

MARMARA ÜNİVERSİTESİ KİTAPLIĞI

اللرنده اخذ ویرلمز وقوت اولدوقلرنده تیمارلری اوغللرینه
ویریلور اوغللری اولمسه ذکور اتابده سایر وارثلرینه انتقال ایدر
انلر دخی خصیه شایعه لری تصدق ایدوب سفر همایونده
واقع اولدوقجه تعیین اولندوغی اوزره جبه لولری اشدررلر
متاوبه طریقیله تیمار قید اولنمشدر بو مقوله تیمارلری
کار نوبت دیرلر وقتلر اجمال خاقانیده هر تیمارقجه نفر تعلق ایتمش ایسه
بروجه اشتراک تصدق ایدرلر بونلرک دخی سایر ارباب
تیمارکبی اللرنده بر وارثلری واردر سفر همایونده واقع
اولدوقجه نوبت ایله اشرلر وقانونده کندیلری کتمکدر زیرا
بونلره جبه لو فرمان اولنمشدر وبونلرده بر قوت اولسه
تیماری اوغلنه ویریلور اوغلی اولمسه ویاخود اولای خدمت ایتسه
آخره ویریلور اکر بابالرنده فاحش تیمارلری قرنداشنه دخی ویریلور
کلمشدر قانونده مقرردر [illegible] مسلم وبو دوکه
ویاپرده وچیکانه وافیجی بکالرینه وطوبجی لرینه تعیین اولنمشدر
که هر بریسکی اجمالی عزت وتیمارلری واردر اوپه لوحکمده
هر کیم منصب اولدرسه انکا انتقال ایدر

سایر

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

اول زمانده سنجاق تصرف ایلمش بر امور دیدی کمسنه ویریلور
اما بو دولت و اوجاقلق اعتباری اولمز بلکه سایر الویه حکمی
تصرف اولنور زعمت و تیمار اوزره ارباب دیوانه
و اعدا ایله مقاتله مقابله سنده بعض مقدماته تعیین اولنمشدر
بو طایفه دعا و ارباب تیمار دیرلر عسکر دیدوکلری بو طایفه در
لاکن بکلربکی و جری باشلری واردر که انلر وجه زعمت و تیمار
تصرف ایدرلر حرمله مامور اولدوقلری خدمتلرنده دایم و قایم
اولدوقجه زعمت و تیمارلری تصرفلرنده اولور بلا سبب اللرنده
اهونی آخره ویرلمز حتی بر اغور همایونده کرفتار و شهید و یاقوت
و تایید اولسه قانونه وضع اولنمشدر زعمت و تیماری اول قانون
اوزره اوغلنه اوغلی بوغیسه آخره ویریلور تقاعد
درکه بنده زعمت و تیمارده اقرار اولنوب اغور پادشاهیده
انواع خدمتلری سبق ایلدکده صکره مریض و لاکمدار و اختیار
اولوب سفر همایونه اقتدار لری اولمیانلره توحید اولنمشدر قید حیواناتده
اولدوقلرنجه تصرف ایدوب دوام دولت پادشاهیه دعا ایدرلر
بونلره سفر خدمتی تکلیف اولنماز الا ماکر که ضرورت اولا
اول زمانده خرجی قانونه بویله در که جبه لو اشدررلر
سایر زعما

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

بر قسمی اجمالاً اولور مخصوصدر ٭ خواص اهل مناصب کبی بر برینه انتقال ایدر
و بر قسمی وجهی غیر مخصوصدر ٭ یعنی اجمالاً اولور کلدر ٭ صکره ده بعض
بکلره ویرلر کلاتدر اومقوله لر برینه کلاته ویرلمز بیکی اصلنه رجوع ایدر
و کاه اولور که بنه اریه لقه لایق بر مستحق کمسنه ویریلور
اوجاقلقدر که حین فتحده بعض امرایه خدمت و اطاعتلری مقابله سنده
بروجه تأیید سنجاق و خاص طریقیله توجیه اولنمشدر که ارباب دیوانه
اصطلاحنده بو مقوله لره بوردلق و اوجاقلق ویرلر بنه سنجاق
اعتبار اولنور ٭ سایر امرای عثمانیه کبی طبل و علم صاحبلریدر
سلاطین سلف و خلفده اللرنده اولده تمسکاتلری موجبنجه
جدد بونلر عزل و نصبی قبول ایلمزلر ٭ اما الویه سایره کبی قری و مزارعنک
محصولاتی تحریر و دفتر اولنمشدر ایچرنده زعامت و تیمارلر واردر
سفر همایونده واقع اولدوقجه زعما و ارباب تیماری و ولایتی بکلربکیلری ایله
کندولری معاً سایر سنجاق بکلربکیلری کبی قنغی ایالته تابعدر ایسه
بکلربکیلری ایله قونوب کوچوب سفر خدمتنی ادا ایدرلر و بونلرده
بر قوت اولسه و یاخود ادای خدمت ایتمسه بوردی و اوجاقلق
اولمقله اوغلنه واقع باشنه ویریلور ٭ خارجده کمسنه ویریلور کلمامشدر
٭ مکر که اولاد اقربا منقرض اولدی

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAZMENTİ

حواصی همایونه الحاق اولنور وگاه اولورکه مستحقه بر سلطانه وضع ویریلور
مالکانه درکه بینه بعض سلطانلره وعنیه علیاده مستحق
اولدقلرنده ویرلیکلرینه وبعض مملکت اولرینه خدمت ویوقنلرینه
کوره توجیه وتملیک اولنور سلاطین ماضیه ده وحالا
پادشاه عالمپناه حضرتلرنده اللرنده ملک نامه لری وارد
همان ملک موروثلری کبی در استرلرلیسه ملکیت اوزره تصدق ایدرلر
بعدهم وارثلرینه انتقال ایدر ودیلرلیسه آخره بیع وهبه
ویاخود وقف ایدرلر نسلا بعد نسل یا سلسله لری منقطع ویاخود
دفعنه حکم شریف صادر اولدوقجه ملکیت طریقی اوزره تصدق ایدرلر
من بعد مقابله سنده خدمت تکلیف اولنمشدر
اما قدرکه بعد التملیک بعض کمسنه لر ملک نامه لری موجبنجه متصرف
اولدوقلری قری ومزارعی وقف ایلمشلردر الی الآن وقفیت
اوزره تصدق اولنور پس ایدی بو مقوله لرده مقبول سلطانه
زمان اولدوقجه الی انقراض الدوران شرط واقف اوزره عمل اولنور
اریه لقدرکه باب سعادت ورکاب دولت آغالرینه
ومیری کارخانه لرده خدمت ایده اهل حرفتک باش وبوغلرینه
وبعض سرحد کیلرینه تعیین اولنمشدر ولکن ایکی قسم اوزرینه در
برقسمی

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

[illegible]

پس ایدی عموماً ممالک محروسه‌ده مندرج اولان بلاد و قلاع و قری
و مزارعه یکرمی ایکی بخش اولمشدر خواص همایوندر
وجه خواص وزرا و امرا و میرمیران و اعیان دیوان
عالیشاندر وجه جهت لوازمدن ایچون بعض سلطانلر
تعیین اولنان خواصدر که انلره پشمقلق قطع و برقرار ایله اولسه
خاص دیکده مراد بودر که منصب اولدوقجه متصرف اولنان مخصوص
اولور یعنی ارباب منصب ایچون تعیین و تبیین اولنمش [illegible] اجمالو
حاصلر واردر قلیل و کثیر هر کس منصبی زمانندن کندو حاصلرینه متصرف
اولور حتی بر سنه عزل واقع اولسه برینه قنغیسی منصب اولورسه
اول حاصلر اکا انتقال ایدر اما پشمقلق اطلاق اولنان حاصلر
بویله دکلدر زیرا سلطانلر ارباب منصب کبی عزل و نصبی قبول ایتمزلر
بلکه همان قید حیاتده اولدقلرنجه اول حاصلر تصرفلرنده اولور
خواص منصب کبی مخصوص اولوب بر برلرینه انتقال ایلمز حتی بر
حاصلرنده مستغنی اولسه اکثریا اول حاصلر

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

پس ایمدی بو اسلوب اوزره ذکر اولنان ایالتلر سلطانه
بکلری ایله اوچیوز اون التی سنجاقدر و زعامت و تیمار
لری الله التی بیک سکسان طقوز قلیجدر فرمان همایون سعادت
نشان اوزره میرمیران و امرا و قانون اوزره جیدلو
ایکی ایکیوز بیک مقداری عسکر اولور و ذکر اولنان چکوفنلرنه
اویماق اعتبار اولنمشدر که عشیرت و بیک اولدر هر اوجاغک
بر عشیرتی واردر سفر همایون واقع اولدوقجه هر بر سنه قدرت
و تحملنه کوره عشیرتلرنده سواری احراج ایدوب حاکملری ایله
معاً اولدیغی خدمت ایدرلر و بوتارک جمله سی التمش بیک عسکردر

دوقطو سعادتلو سلطانم حضرتلری صاغ اولسون
اوخری سنجاغنده بترکوع ناحیه سنده واردر نام قریه و غیریده سکز بیک طقوز یوز طقسان طقوز اقچه اوچ قلیچ تیماره
متصرف اولدوغی علینک تیمارنده اوچ قلیچ جمعه و تصرفی خلاق قانون اولدوغنده ماعدا امر قلیجنه باشقه
بر آدم سفر ویرمکه تحمل اولنمق قاریلی ناحیه سنده اسس نام قریه و غیریده ایکی بیک طقوز یوز طقسان
طقوز اقچه بر قلیچی بو قوتلرینه صدقه واحده بیدرجق بابنده امر فرمان سلطانمکدر

دوقطو و سعادتلو سلطانم حضرتلری صاغ اولسون
رهینتم حسبیله بیک یوز اون ایکی سنه سنک مارتی وقتنه کلنجه مستحق اولدوغی بهاریه احاله اولنمق بابنده
دوقطو و سعادتلو سلطانم حضرتلرینکدر

اولا توجه بش در بودر بری جمال و بری جلال

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

لواء ده بالا — لواء واسط — لواء كرند — لواء دمورقپو

لواء قرانيه — لواء قابور — لواء كيلاه — لواء الاصاح

سكز سنجق قدر يش سنجغى حاصله اوچ سكز ايله در وزعا
وارباب تيمارى بيك سكز يوز قليجدر امراسى وقانونه اوزره جيد اولسه
ايله يش بيك مقدارى عسكر اولور و سنجق قادرى يوناردر

لواء قبرس — لواء ايچ ايل — لواء طرسوس — لواء علائيه

لواء سيس — لواء كرتيه — لواء باف — لواء ماغوسه

اوه اوچ سنجق قدر اوه سنجغى حاصله اوچ سكز ايله در
وزعا وارباب تيمارى منسوخاتى ايله ايكى بيك اوچيوز يكرمى قليجدر
امراسى وقانونه اوزره جيد اولسه ايله بر بيك مقدارى عسكر اولور
سنجق قادرى يوناردر

لواء كليبولى — لواء اغريبوز — لواء قارلى ايله — لواء ابنه بحير

لواء دوروس — لواء مدللو — لواء قوجه ايله — لواء بيغا

لواء صقله — لواء مرستره — لواء نقشه — لواء ساقز — لواء مهديه

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

بن سنجاقدر زعما و ارباب تیماری اوچوز اوه قلیجدر امرا و قاتوق
اوزرنه جبه لوسه ایله اوچ بیک مقداری عسکر اولور سنجاقلری بونلردر

لواء طرابلوس شام — لواء حما — لواء حمص

لواء سلمیه — لواء جبله

یکرمی سنجاقدر سکز سنجاغنده سایر ممالک کبی زعامت و تیمار واردر
اول سنجاقلر ارض مملکتی عدا اولمشدر عدا سنجاقلرکه ارض عراقدر
انلرده زعامت و تیمار یوقدر انجق سنجاقلری خاص واردر
یوردلق و اوجاقلق کبی در عدا قرا و مزارعلری جمله می صولاقه ویریلر
جانبنده ضبط اولنور پس ایدی زعامت و تیمار اولده اولان
زعما و ارباب تیماری طقوز یوز سکسان قلیجدر جمله امرا و قاتوق
اوزرنه جبه لوسه ایله دورت بیک بشیوز مقداری عسکر اولور و بونلرده
عدا علوفه لر قول طایفه سی دخی واردر و سنجاقلری بونلردر

لواء بغداد — لواء زنگ آباد — لواء حله

لواء جوازر — لواء روماهیه — لواء عدن

لواء جنکوله — لواء قره طاغ — لواء درتنک

لواء سموات — لواء بیات — لواء درنه

لواء

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

جبه‌لوسی ایله اوچ بیک مقداری عسکر اولور سنجاقلری یوتادر

لواء شهرزول — لواء اربیل — لواء سروجک

لواء هزارمرد — لواء مرکاف — لواء عجوز

لواء کشاف — لواء شهربازار — لواء یاق

لواء نیل طایری — لواء سید رنجین — لواء ابروماه

لواء داوداه — لواء پرنس — لواء بلقاص

لواء جبل حمرین — لواء ذوالجوارین — لواء حریر رودین — لواء قلعه غازی

بش سنجاقدر ایکی سنجاغی بوردولق واوجاقلقدر عمدالر امرای
عثمانیه تصرفنده در و بونلرده عمدا عشیره بکلری وجه واردر
اما زعما و ارباب تیماری دورتیوز طقسان قلیچدر امرای دولتی
اوزره جبه‌لوسی ایله ایکی بیک مقداری عسکر اولور سنجاقلری یوتادر

لواء موصل — لواء کرکوک — لواء تکریت

لواء باجوانلق — لواء هوده بانه

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

ولده

اولده اولوجه سنجقدرلرين سنجق بكلرى امرا بلى تيمارلرينه تصرفنده اولوب عسكرى
اولدقلرى ولايتده زعامت ويا تيمار ايله اولوجه بكلرى ايكيبوز اولدقلرى تقديرجه
اولوب قانون اولوجه قلقدر وزعامت ويا تيمار ايله اولوجه بكلرى يكرمى عسكر اولدقلرى
امرا وقانونه اولدقلرى جهتله بلى اولوجه بكلرى مقدارنجه عسكر اولدقلرى تقديرجه
سنجق بكلرى قانونه اولوجه قلقدر وزعامت ويا تيمار ايله اولوجه بكلرى يوزاللى اولوب
وبوزاللوه عسكر اولدقلرى علوفه لوفوله طى بقيه قلقدر

لوا	لوا	لوا	لوا
ولده	ارجيش	عاو الجهاز	
لوا	لوا	لوا	لوا
موش	بتليس	بارگيرى	
لوا	لوا	لوا	لوا
رسنا بردو	كاركار	ولايت بنى مقدر	
لوا	لوا	لوا	لوا
ايلى	ارغاليس	بروج	اولوجه جبل

بين سنجقدرلرين سنجق بكلرى امرا بلى تيمارلرينه تصرفنده اولوب قانون اولوجه
جبه اولدقلرى ايكيبوز يوزاللى مقدارنجه عسكر اولدقلرى تقديرجه سنجق بكلرى
قانونه اولوجه قلقدر وزعامت ويا تيمار ايله اولوجه بكلرى يوزاللى اولوب وبوزاللوه
عسكر اولدقلرى علوفه لوفوله طى بقيه قلقدر

لوا	لوا	لوا	لوا
رقه اجرودها	دير ذهبه	بنى ربيعه	
لوا	لوا	لوا	لوا
جرات	بايه جك	حابور	سروج

اولوجه طقوز سنجقدرلرين سنجق بكلرى امرا بلى تيمارلرينه تصرفنده اولوب عسكر
اولدقلرى ولايتده زعامت ويا تيمار ايله اولوجه بكلرى يوزاللى اولوب وبوزاللوه
عسكر اولدقلرى علوفه لوفوله طى بقيه قلقدر امرا بلى وقانونه
جبه اولوب

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

اوده اوچ سنجقدر اوچ سنجغی یوردولق واوجاقلقدر ماعدای
امرای عثمانیه تصرفنده در وزعما وارباب تیماری بشیوز ایله التی
قلیجدر امرای وقانونه اوزره جیدلوسی ایله ایکی بیک مقداری عسکر اولور
سنجقلری بونلردر

لواء اولیی — لواء اردهاه بزرگ — لواء خرتوس

لواء اردونوخه — لواء خجرک — لواء پوستخو

لواء ماخجیل — لواء اجاره — لواء ینک

لواء اخکلک — لواء لوانه — لواء موشاد — لواء پرتکرک

التی سنجقدر وزعما وارباب تیماری سکز یوز اوه طقوز قلیجدر
امرای وقانونه اوزره جیدلوسی ایکی بیک بشیوز مقداری عسکر اولور
وبونلرده ماعدا علوفه ایله قول طایفه سی وارو سنجقلری بونلردر

لواء قارص — لواء اردهاه کوچک — لواء زاروشاد

لواء کجراه — لواء قاغزماه — لواء جواجواه

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

سنجاقلرین بیانلردر

لواء شام — لواء صفد — لواء ورس بریف

لواء عجلون — لواء لجون — لواء غزه — لواء نابلوس

لواء قدس — لواء صیدا — لواء بیروت — لواء کرک سویک

الی سنجاقدر بر سنجاغی یوردلق واوجاقلقدر اوچ سنجاغیدر ماعدا
امرای عثمانیه تصرفنده دوز زعما وارباب تیماری بیک یوز ایله قلیجدر
امرا وقانونه اوزره جبه لوسی ایله دورت بیک مقداری عسکردر و بونلرده
ماعدا علوفه ایله قول طایفه سی وطی واردر سنجاقلری بونلردر

لواء حلب — لواء ادنه — لواء کلیس

لواء معره — لواء عزیز — لواء بالیس

اوه بر سنجاقدر زعما وارباب تیماری بش بیک اوچ یوز اوه سکز قلیجدر
امرا وقانونه اوزره جبه لوسی ایله اوه بیک مقداری عسکر اولور
و بونلرده ماعدا علوفه لو قول طایفه سی وطی واردر سنجاقلری بونلردر

لواء ارض روم — لواء مرحصار یرقه — لواء یاسین

لواء کیفی — لواء اسیر — لواء خنس — لواء ملاذکرد

لواء مکماه — لواء تورتوم — لواء مجنکرد — لواء مامروان

ولایت حلب

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

بلکه زعما مقامنده در پس ایمدی ایالت مزبورنک زعما و ارباب تیماری
و ذکر اولنان اصحاب عشیراتی ایله درت بیک اوه یدی قلیچدر قانون اوزره
جبه لولری ایله اوه سکز بیک مقداری عسکر اولور بونلرده ماعدا علوفه ایله نفراتی
حاصل واردر صح سنجاقلری بونلردر

لواء اپیر	لواء حریرت	لواء ارغین
لواء سیورک	لواء نصیبین	لواء حسنکیف
لواء چمشکزک	لواء سمیرد	لواء چیاقچور
لواء سنجار	لواء ترجیت	لواء قلب
لواء چرمک	لواء برنک	لواء مارکرد
لواء اتاق	لواء پیاه بوریاه	لواء صفماه
لواء مفارقین	لواء مهزانی	لواء اقچه قلعه
لواء خانجوک		

حسنکیف

اوه بر سنجاقدر بدین سنجاغی حاصله ماعدا سالیانه ایله در اما سالیانه ایله اولان
الویه زعمت و تیمار یوقدر جمله مصوردن میری طرفنده ضبط اولنور پس ایمدی
زعمت و تیمار اولنده الویه نک زعما و ارباب تیماری بیک اکمبوز اللی قلیچدر
امراسه و قانون اوزره جبه لوسه ایله درت بیک مقداری عسکر اولور و بونلرده
ماعدا علوفه لو قول طایفه سی حاصل واردر صح

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

بیک سنجقدر وزعما وارباب تیمارلری بیک طقوزیوز سکز قلیجدر قانونه اوزره
جیدلولری ایله بیک مقداری عسکر اولور و بونلرده غیر علوفه لو تغراتی واردر

لواء بوسنه — لواء هرسک — لواء ازوزنیق

لواء کلیس — لواء زاجسنه — لواء قرقه — لواء باقریچ

بدون — اکری — قاتیره

بونلر جمله اوده بیک سنجقدر وزعما وارباب تیمارلری ایکی بیک سکزیوز التمش
دورت قلیجدر جیدلولری ایله اوده بر بیک مقداری عسکر اولور و بونلرده قاعدا
علوفه لو قول طایفه سی واردر

لواء بدون — لواء اوسترغون — لواء سکتوار

لواء استولی بلغراد — لواء سیجی — لواء لویغراد

لواء یچوب — لواء سکسار — لواء سکچوب

لواء سرم — لواء سمندره — لواء خطواه — لواء صولنوم

لواء سکدیره — لواء شمونطوره — لواء قوپاه — لواء پورغه

التی سنجقدر وزعما وارباب تیمارلری واردر اوچیوز اوده قلیجدر قانونه اوزره جیدلولری ایله
ایکی بیک دیوز مقداری عسکردر و علوفه ایله خزانه واردر

لواء طمشوار — لواء کوله — لواء مودوق

لواء باتوه — لواء چیاو — لواء لیپوه

ایالت اناطولی

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

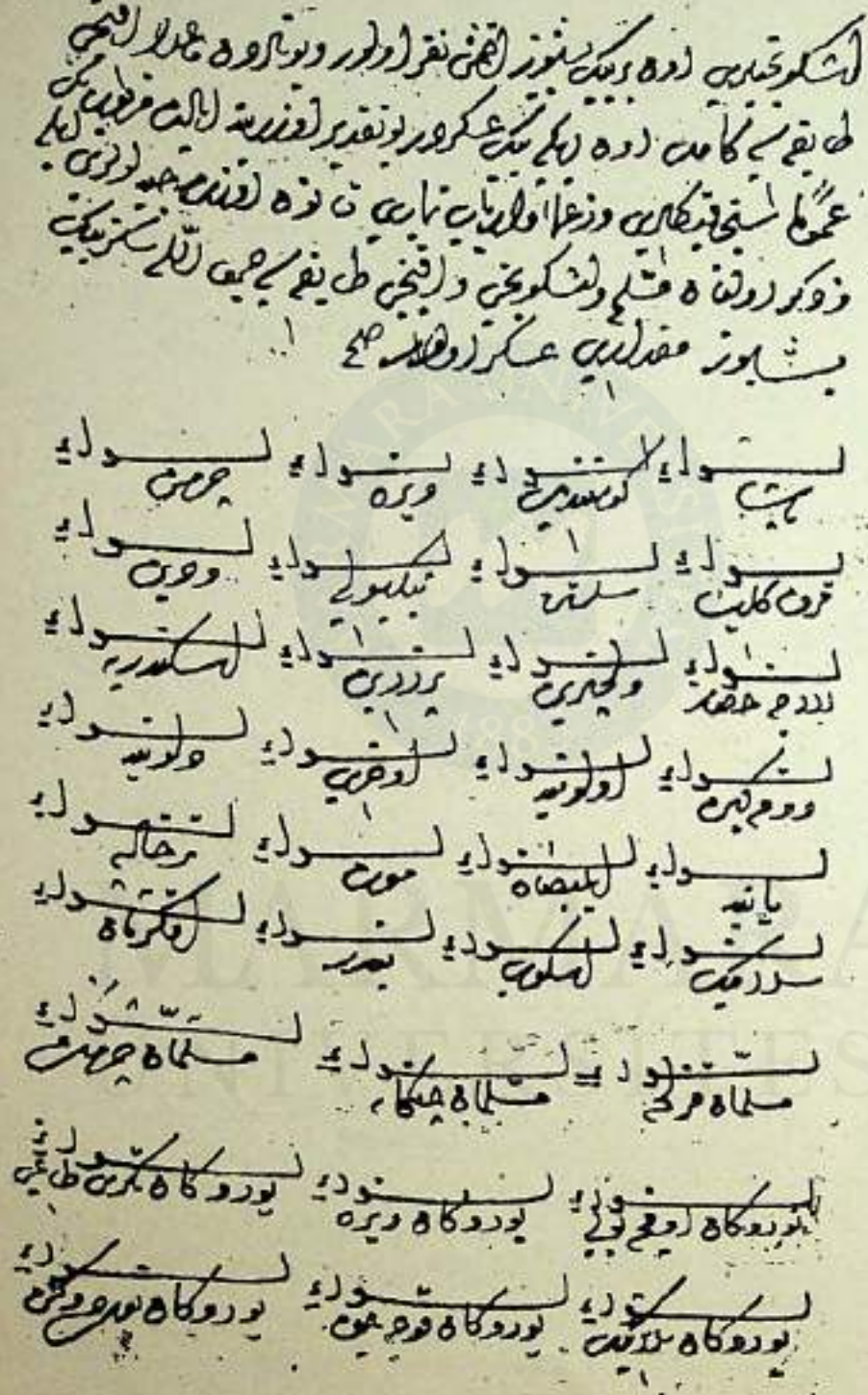

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

قدرت قوت قاهره عثمانیه محیط اولدوغی ممالکده تقدار ایالت
و حکومت و اردو و قاچ سنجاق و روزغار و ایالت نمازی تقدار قلیچ
و ترکلو عسکر اولدوغی تفصیل ایدر
پس ایمدی مملکت محروسه عموماً اوتوز دورت کفار بلکیک بادر بکری بیش
حصه طقوزی سالیانه ایله در صح

روم ایلی	بوسنه	قانیق	بدوه	اکری
طمشوار	اناطولی	قرماه	مرعش	سیواس
طرابزون	کفه	دیاربکر	شام	حلب
ارض روم	چلدر	قارص	واه	رقه
شهرزور	موصل	طرابلس شام	میرس	جزایر
مصر	یمن	حبش	بصره	لحسا
بغداد	طرابلس غرب	تونس	جزایر غرب	بوماردیه

سالیانه

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

ISBN.975-400-061-1